T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Filiz GÜRBOĞA

UŞAK HANLARI VE TİCARET YAPILARI

89944

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

ERZURUM-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatı Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/Jüri
Prof.Dr. Hamza GÜNDOĞDU

Jüri
Doç.Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Jüri
Yrd.Doç.Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. ...../...../1999

İMZA
Enstitü Müdürü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
UŞAK HANLARI VE TİCARET YAPILARI
Filiz GÜRBOĞA
Danışman: Prof.Dr.Hamza GÜNDOĞDU
1999-SAYFA: 330

Jüri: Prof.Dr.Hamza GÜNDOĞDU
Doç.Dr.Mehmet KARAOSMANOĞLU
Yrd.Doç.Dr.Hüseyin YURTTAŞ

Türk ticaret yapılarını meydana getiren bedesten, arasta, dükkan ve hanlar mimari kuruluşları, konuları ile Türk toplumunun sosyal hayatının önemli bir ögesi olan çarşı içinde yer alırlar. Bu yapılar ticaretin aktif olarak yürütüldüğü yerlerdir. Uşak'taki ticaret yapıları, XIV-XV.yy.a tarihlenen İnay Hanı dışında XIV.yy. sonlarından kalmadır.Her birisi dönemin mimari ve süsleme özelliklerini yansıtır.

İncelediğimiz yapıların inşa malzemesi düzgün kesme taş, kaba yonu taş, tuğla ve U putrel demirdir. Kemerler tuğla ve düzgün kesme taştır. Üzerleri genellikle volta döşemedir. Tonoz ve düz ahşap döşeme de görülür. Süslemeleri dış cephede toplanmıştır. Bunlar genellikle plastır, silme ve alçak kabartma tarzındadır. Konu olarak geometrik desenler, bitkisel süslemelr, madalyonlar ve ay-yıldız motifleri görülür.

Bedesten ve arasta ünik yapılardır. Dükkanlar ise alt katları dükkan veya tek bir mağaza, üst katları depo, iş yeri, büro gibi kullanımlara sahip kare planlı yapılardır. Bu plan özellikleriyle Türk ticaret yapı tiplerine katılan yeni bir tür şekilinde karşımıza çıkarlar. arasta, bedesten ve dükkanlar işlevlerini günümüzde de sürdürmektedir.

Uşak hanları avlulu veya avlusuz inşa edilmiştir. Avlulu hanlar tek ya da iki katlıdır. Plan şekli bakımından, Deve Hanı hariç, klasik hanların plan şemalarını tekrar eder. Sadece, örtü sisteminde volta döşeme tavanı ile farklılık gösterir. Günümüze ulaşabilen hanlardan biri restore edilmiştir ve otel şeklinde değerlendirmektedir. Diğerleri ise ahır veya depo biçiminde kullanılmaktadır.

Çalışma konumuzu teşkil eden hanlar ve ticaret yapıları hakkında bugüne kadar detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Yaptığımız araştırmada Uşak'ta 14 han ismi tespit ettik Günümüzde bunların sadece beş tanesi mevcuttur. diğerlerini ancak kaynaklardan tanıyabiliyoruz. Bunların dışında bir bedesten, bir arasta, iki dükkan çalışmamız içinde yer almıştır. Amacımız, bu çalışma ile Uşak hanları ve ticaret yapılarını detaylı bir şekilde tanıtmak ve Türk mimarisi içindeki önemini ortaya koymak, bunun yanısıra, giderek yok olan bu yapıların yeniden Türk Sosyal yaşamına kazandırılmasını sağlamaktadır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE HANS OF UŞAK AND THE OLD BAAZAR

Filiz GÜRBOĞA

Supervisor: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

1999 – PAGE: 330

Jury : Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU
Yrd. Doç.Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Uşak caravasaries and other trade buildings have an important place in Anatolian Turkish architecture with their interesting architectural buildings and decoration features. These buildings have not been presented enough untill now.

From commercial building, caravasararies, bedestens (drappery markets), arastas (sutler's camps) and shops, because of their usage, are locadet in the bazaar where social life actively takes place and these are sine qua non elemente of the market. They are monumental buildings with their architectural buildings and functions in daily life.

First examples of Turkish commersial buildings in Anatolia are seen with Selçuklu Eraln the periods of Emirates and Ottoman guverness construction of these buildings continued.

Uşak was the central district of Kütahya wich was an important part of principality of Germiyanoğulları in 14 th. Century and Ottoman Empire between 15 th. And 19 th. Centuries. Especially, 19 th. Century is the period when Uşak's trade life was changed and mos deveoped by western effects. Most of the buildings that we handled are from this peroid.

Now, ın Uşak there are five caravansaries, one drapery market, one sutlers'camp and two shops which could survive. These buildings both contais traditional Turkish commercial architectural features and reflects the decoration wich come with western effecth.

In the construction of these buildings soft rock (kesme taş) the rock (kaba yonu taş), brick and (U) iron beaum. On the other hand in arches soft rock or briche is used. And in ornementation plaster, leaves of achantus, sectional brinks, which reflect the characteristics at the age.

Except drapery markets, sutler's camps, shops and being restored Paşha Han, other buildings that are handled in this program are being used as warehouses on program are being used as warehoses on stables. We believe that it is high time ta restore and region them by giving funetions.

ÖNSÖZ

Çarşı; Türk şehirlerinde şehrin dokusunu meydana getiren,sosyal yaşamın, ticaretin biçimlendiği yerdir.Şehrin merkezinde yer alan cami, medrese vb. dini ve sosyal yapılarla birlikte şehrin çekirdeğini meydana getirir.Türk şehir dokusunu anlayabilmek için şehrin merkezinde odaklanan dini ve sosyal yapıların yanında, ticaretin yapıldığı binaları da tanımak,fonksiyonlarını bilmek Türk şehir hayatını anlamak açısından önemlidir.

Ticaret yapıları Türk şehirlerinin fizikî ve ticari gelişiminde önemli bir rol üstlenmesine rağmen,dini ve sosyal yapılar kadar gösterişli değildir.Belki de bu nedenle,ticaret yapıları, araştırmacılar tarafından, bugüne dek sözkonusu yapılar kadar yeterince ele alınıp, tanıtılmamıştır.

Çalışmamızda,bu alanda yapılan küçük çaptaki araştırmalara katkıda bulunmak ve Anadolu-Türk şehirlerinden bir tanesinin ticaret yapılarını ele almak ve Uşak örneğiyle bu tip yapıların Türk mimarisindeki gelişimini,ticaret yapılarının şehir dokusundaki önemini ve bu türdeki yapıların araştırılmasının gerekliliğini vurgulamak istedik.

Bizi bu alanda çalışmaya sevkeden,olumlu katkı ve eleştirileriyle yölendiren hocam sayın Prof.Dr.Hamza **GÜNDOĞDU**'ya, araştırmalarım sırasında yardımını gördüğüm,fotoğrafların çekimini yapan ve arşivinden yararlanmama izin veren hocam sayın Prof.Dr.Bekir **DENİZ**'e sonsuz teşekkür ediyorum.Ayrıca, çalışmalarım esnasında yardımını esirgemeyen sayın Doç.Dr.Hüseyin **YURTTAŞ**'a, çizimlerin gerçekleşmesinde yardımı dokunan sayın Sedat **CANPOLAT** ile Zinnet **ŞENKAL**'a ve herzaman destek ve yardımlarını gördüğüm annem ve babam başta olamak üzere tüm **aileme** candan teşekkür ederim.

Filiz GÜRBOĞA

İzmir-1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa no

ÖZET..... I

ABSTRACT..... II

ÖNSÖZ..... III

I. GİRİŞ..... 1-6

II. UŞAK İLİ'NİN GOĞRAFÎ DURUMU,KISA TARİHÇESİ VE TİCARET HAYATI..... 7-17

III. ANADOLU-TÜRK ŞEHİRLERİ VE TÜRK ŞEHİRLERİNDE ÇARŞI.....18-24

IV. TÜRK TİCARET YAPILARININ GELİŞİMİ.....25-44

V. KATALOG

A-HANLAR

1-İnay Hanı..... 45-53

2-Hacı Gedik Hanı..... 54-71

3-Paşa Hanı..... 72-93

4-Halitoğlu Hanı..... 94-103

5-Deve Hanı.....104-110

6-Kaynaklarda Adı Geçen Ancak Bugün Mevcut Olmayan Şehir İçi Hanları..... 111

B-BEDESTEN..... 112-123

C-ARASTA..... 124-139

D-DÜKKANLAR

1-Mehmet Öncü Dükkanı.....140-144

2-Hacı Mehmet Boz Dükkanı.....145-149

VI-DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

I-HANLAR

A-MİMARİ

1-Plan özellikleri.....150-154

2-Mekan Özellikleri.....154-162
3-Yapı Elemanları..... 163-167
4-Yapı Malzemesi ve Tekniği..... 168-169
B-SÜSLEME..... 170-171

II - BEDESTEN ARASTA VE DÜKKANLAR
1-Plan Özellikleri..... 172-173
2-Yapı Malzemesi ve Tekniği.....174
3-Süsleme 174-175
SONUÇ 176-177

VII- BİBLİYOGRAFYA..... 178-183
VIII- RESİMLER..... 184-330

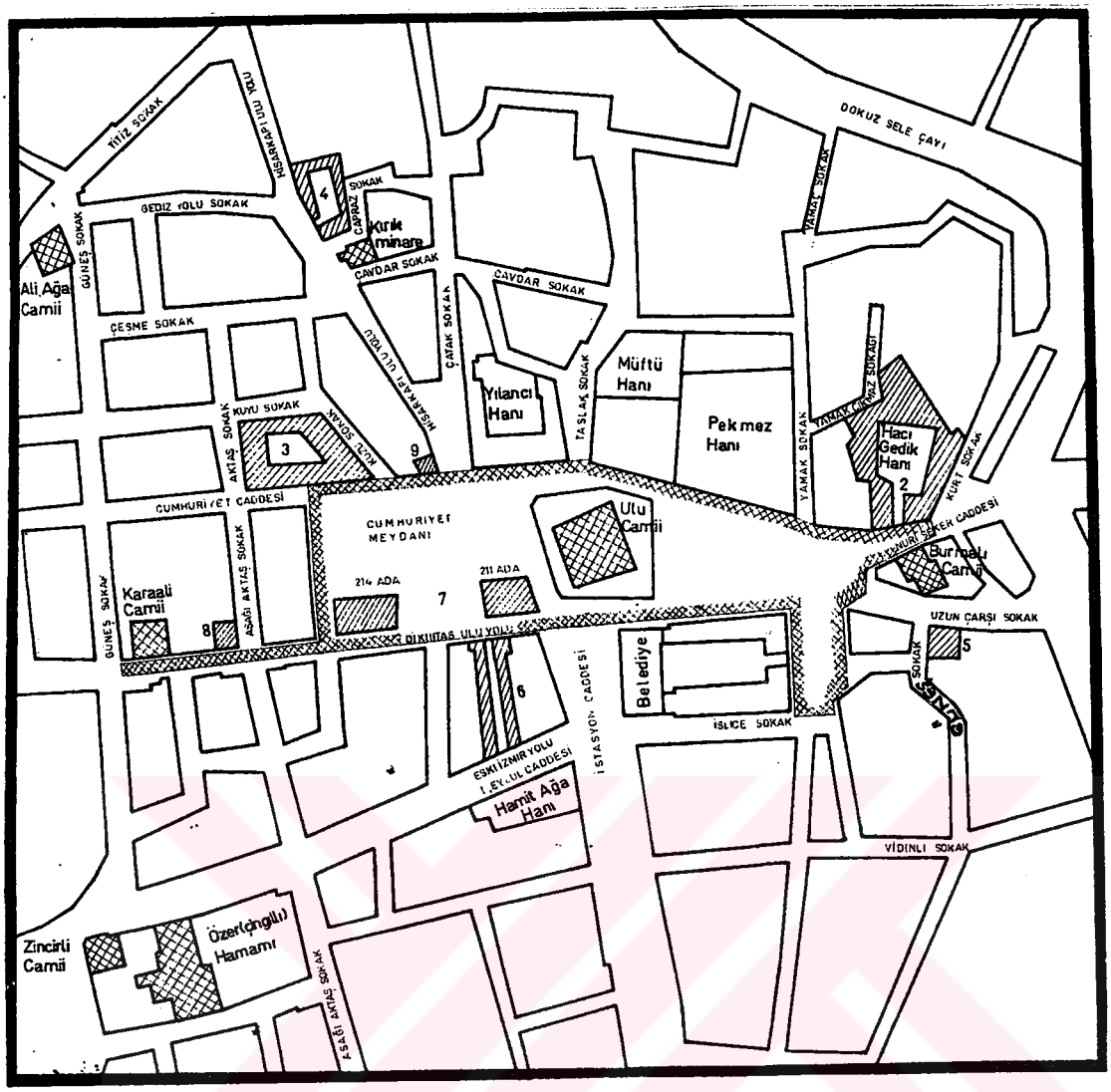

Şek.1- Uşak merkezindeki tarihi yapıların vaziyet planı

1-İnay Hanı
2-Hacı Gedik Hanı
3-Paşa Hanı
4-Halitoğlu Hanı
5-Deve Hanı
6-Bedesten
7-Arasta
8-Mehmet Öncü Dükkanı
9-Hacı Mehmet Boz Dükkanı

(İnay Hanı şehir dışında bulunduğundan burada gösterilememiştir)

I- GİRİŞ

Uşak'ta Beylikler ve Osmanlı döneminde çok sayıda cami,han, medrese, türbe,hamam ve çeşme inşa edilmiştir. Kentin geçirdiği pek çok yangın ve depreme karşın[1] bu yapıların büyük bir bölümü ayakta kalarak günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Katip Çelebi XVII.yy.da yazdığı **Cihannüma** adlı eserinde; "Kütahya'dan doğuya bir günlük yoldan sonra Uşak'a gelindiğini, **Murat Dağı** yakınında bir dere içinde yerleştiğini,kalesi ve 150 köyü bulunduğunu ve başlıca sanatının **seccade** ve **kaliçe** olduğunu" söyler. Ancak, ayrıntılı bigi vermez[2].

Aynı yüzyılda 1671 yılında kenti ziyaret eden **Evliya Çelebi**; Uşak'ın **Germiyanoğlu İshak Şah**'ın şehri olduğunu, daha sonra Yıldırım Bayezit'in feth ettiğini, Kütahya Sancağına bağlı Gevher Sultan hassı olduğunu" yazar ve kentte beş kapılı,kare şeklinde bir kale,14 cami,iki hamam,370 dükkan,yedi han,bir o kadar lonca hanı ve yedi kahve bulunduğunu,ancak bedesteninin olmadığını belirtir.Ayrıca, şehir hakkında şu bilgileri vermektedir: "Kalesi sağlam değildir. Topa dayanmaz.Etrafında hendeği yoktur.Ancak,buğday pazarı kapısı tarafında hendek olup, üzerinde bir köprü vardır.Bu köprünün sağ tarafında kaleye girerken çam ağaçlarından su olukları hendeği aşarak şehre girer ve çeşmelere dağılır. Kalenin etrafı ikibin adımdır.Kapıları Banaz, Honaz, Komar,Kule,Gedüs' dür.Halkı ulema ve bezirgandır. Şehrin etrafı bayırdır. Bir çukur yerde 3600 toprak ötülü evleri vardır. Bilhassa çarşı içinde Ulu Cami kagir kubbe ve kagir minarelidir.Kubbesi tahta ile örtülüdür.**Sultan Alaaeddin Taş Hanı** ilginç tarzdadır. Ona yakın Lonca Hanı ve kahvehanesi vardır.Şehir içinde ancak bir ev kiremit örtülüdür. Rum ve Ermeni vardır. Ama Yahudi yoktur.Su ve havası çok güzel olduğundan mahbub ve mahbubeleri çoktur. Onun için **Uşşak şehri** derler. Hangi garip buraya gelse aşık olması muhakkaktır. Küçük şehirdir ama çok

---

[1]- Uşak 1867,1894 ve 1922 yıllarında büyük yangınlar geçirmiştir. Bu konuda bkz. H.Tümer.,**Uşak Tarihi**,İstanbul,1971,s.144-145.

[2] -Bilgi için bkz. M.Kafalı., **Evliya Çelebi ve Katip Çelebi'nin Batı Anadolu Hakkında Verdiği Bilgilerin Karşılaştırılması,** E.Ü.Edebiyat Fakültesi,Tarih Bölümü,Basılmamış Lisans Tezi, Bornova,1990, s.107.

kalabalıktır ve mamurdur. Sanayinde en önde gelen Uşak halısıdır, benzeri ancak İran ve Mısır'da işlenir"[3].

Charles Texier 1832'de şehri ziyaret etmiş ve "Uşak şehrinin kuzeye yönelmiş,önünde doğudan batıya doğru devam eden geniş ovaya hakim bir tepenin eteğinde kurulduğunu,şehirde 1500 ev bulunduğunu, bunlar içerisinde 250 evin Rumlara ait olduğunu,tam bir endüstri kenti görünümündeki Uşak'ın binalarının çiğ kerpiçten yapıldığını,yalnız umumi binaların taştan veye kırmızı tuğladan yapıldığını ayrıca, eski bir kalenin şehre hakim olduğunu,şehrin yaklaşık 15.000 nüfusunun bulunduğunu,bu nüfusun 3/2 sinin Türk,200-300 kadarının da Ermeni çıkabile-ceğini,sanat ve ticaretle uğraşanların ise Rumlar olduğunu, Türklerin de toprak ve mal sahibi olduklarını" belirtir[4].

Hüdavendiğar Vilayeti Salnamesi'nin H.1310 (M.1890) yılına ait cildinde "Uşak Kasabası'nın nüfusunun 12.684 olduğu,kasaba içinde 11 mahalle,17 cami,iki tekke,dokuz medrese,bir kilise,750 dükkan,iki hamam,12 han,bir eczane,bir hastahane,bir salhane (mezbaha),iki kütüphane,bir hapishane,bir askeri depo,bir hükümet konağı, bir telgrafhane bulunduğunu" belirtilmektedir[5].

Uşak ile ilgili bazı küçük tanıtıcı yayınlar mevcuttur.Nazire Kaplan.,**Uşak, Gediz,Simav Türk Sanat Eserleri**[6];B.Purutçuoğlu.,**Uşak Şehir Etüdü**[7]; O. Yalçın.,**Uşak**[8] ve Güney Matbaacılık ve Gazeteciliğin **Uşak**[9] adlı kitapçıkları ile, **Uşak Halk Eğitim**[10], **Dünkü Bugünkü Uşak**[11] adlı dergiler ve **Uşak Halkevi Bir Yıllık Çalışmaları**[12]nı içeren süreli yayın Uşak'ın tarihi,kültürü,doğası ve sosyal hayatı hakkında bilgiler veren yerel yayınlardır.Bunların içinde H.Tümer'in **Uşak**

---

[3]- Bkz. Evliya Çelebi., (Çev.Z.Danışman).,**Seyahatname**, C.XIII,İst.1971,s.57-58.
[4] -Bkz.C.Texier,**L'Asie Mineur**, Paris, 1862, s.425-427.
[5] -**Hüdavendiğar (Bursa) Vilayeti Salnamesi,H.1310**; Salname yıllık demektir. Hüdavendiğar (Bursa) Vilayeti Salnamesi H.1287 -1325 tarihine kadar Resmi Gazete gibi her yıl başında neşredilmiştir. Bilgi için bkz. H.Tümer., a.g.e.s.217.
[6] -Bkz. N. Kaplan., **Uşak,Gediz,Simav Türk Sanat Eserleri**,Uşak,1970.
[7] -Bkz. B.Purutçuoğlu.,**Uşak Şehir Etüdü**,Uşak,1970.
[8] -Bkz. O.Yalçın.,**Uşak**, İstanbul,1961.
[9] -Bkz. **Güney Matbaacılık ve Gazetecilik,Uşak**,Ankara,1953.
[10] -Bkz.**Uşak Halk Eğitim Dergisi**,1969,1978,1979.
[11] -Bkz.**Dünkü Bugünkü Uşak**,I / 5-6,1969.
[12] -Bkz. **Uşak Halkevi Yayınları Bir Yıllık Çalışmaları**,s.22-102.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tarihi adlı kitabı,Uşak'ın tarihi, sosyal ve kültürel yaşamını tüm yönleriyle ele alan en geniş kapsamlı çalışmadır[13].

Y.Sunucu.,**Dünü Bugünü Yarınıyla Uşak Rehberi** adlı kitabında Uşak'ın tarihi,kültürü,Sosyal Hayatı ve Gelenekleri hakkında bilgiler vermektedir[14].Y.Sayan,**Uşak Evleri** adlı kitabında Uşak hakkında genel bilgiler vermekte ve Uşak evlerini gruplayarak ayrıntılı bir şekilde tanıtmaktadır[15].Uşak çeşmeleri K.İnce tarafından **Uşak'ta Bir Grup Kitabeli Çeşme** adlı bir makalede ele alınmıştır[16]. E.Yücel'in **Uşak'ta Türk Devri Yapıları** adlı makalesinde ise Ulu Cami,Çakaloz Cami,Burmalı Cami,Şeyh Kemal Türbesi,Çanlı Köprü, Çankış, Aliağa,Cimcim çeşmeleri hakkında kısa bigiler verilmiştir[17]. Bunların dışında Mahmut Akok'un **Kütahya ve Uşak Evleri**[18] ile aynı yazarın **Ulu cami**[19], M.Kayademir ve R.Aydın'ın **Uşak Çakaloz Camii**[20] adlı makaleleri bulunmaktadır.

Bu çalışmalar dışında Uşak camilerini ve Cumhuriyet Dönemi Uşak Tarihini ele alan lisans ve yüksek lisans tezleri de vardır[21].

Uşak'taki cami,çeşme ve evleri ele alan bilimsel çalışmalara karşın hanlar ve ticaret yapıları üzerine, A.Baş'ın İnay hanını kısaca tanıttığı **İnay Köyü Manzumesi** isimli makalesi dışında hiç bir çalışma yapılmamıştır[22].H.Tümer'in kitabında Uşak'ta bulunan hanlara kısaca değinilmiş ancak,bu yapıların mimari özellikleri hakkında bilgi verilmemiştir.

Uşak Hanları ve Ticaret Yapıları isimli çalışmamızda Türk Devrine ait ticaret yapılarından **bedesten,arasta,dükkan** ve **hanlar** incelenmiştir.Uşak hanları ve ticaret yapılarının bugüne kadar ele alınmaması ve günümüzün hızlı değişim

---

[13] -Bkz. H.Tümer., **Uşak Tarihi**,İstanbul,1971.
[14] -Bkz. Y.Sunucu.,**Dünü Bugünü Yarınıyla Uşak Rehberi**,1993.
[15] -Bkz.Y.Sayan.,**Uşak Evleri**,Ankara,1997.
[16]-Bkz.K.İnce,"Uşak'ta Bir Grup Kitabeli Çeşme",**Akademik Araştırmalar Dergisi**,s.3,Erzurum 1996,s.97-111.
[17]-Bkz. E.Yücel.,"Uşak'ta Türk Devri Yapıları",**Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, S.30/309,İstanbul-1971,s.9-12.
[18]-Bkz. M.Akok.,"Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri",**Türk Etnoğrafya Dergisi**,S.VI, Ankara,1965,s. 5-17.
[19] -Bkz. M.Akok.,"Uşak Ulu Camii",**Vakıflar Dergisi**,C.III,Ankara,1956,s.69-73.
[20]-Bkz. M.Kayademir-R.Aydın.,"Uşak Çaloz Camii", **Röleve ve Restorasyon Dergisi**, C.V, Ankara,1983,s.147-164.
[21]- Bkz. T. Uğur., **Uşak Camileri**,E.Ü.Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Lisans Tezi, İzmir, 1996. S.Tutsak.,**Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak (1923-1933)**,E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,1990.
[22] -Bkz. A.Baş., "İnay Köyü Manzumesi", **Vakıflar Dergisi**,S.XXIV,Ankara,1964,s. 221-236.

koşulları sonucu ya tamamen yok olmuş ya da yapılan bilinçsiz onarımlarla hergün biraz daha değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelebilmiş örneklerini daha fazla kaybolmadan ele alarak bilim dünyasına tanıtmak düşüncesi bizi bu konuda çalışmaya yöneltmiştir. Değişen sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle hanların çoğu bugün asıl işlevlerinden uzaklaşmış, fonksiyon değişikliğine uğramıştır.

Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu döneminde ticaret yolları üzerindeki kervansarayların yanısıra şehir içlerinde de hanlar yapılmıştır. **Şehir hanı** ya da **şehir-içi hanı** diye isimlendirilen bu yapılar hakkındaki çalışmaların tek bir yapıyı ele alan makale ya da bir iki kitaptan öteye gitmediği görülmektedir[23].Bir şehri ele alarak içindeki şehir içi hanlarını inceleyen ve yapılar hakkında ayrıntılı bilgi veren yayınlar arasında Bursa Halkevi'nin çıkarttığı **Bursa Hanları**[24], C.Güran'ın **Türk Hanları'nın Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**[25],B.Ersoy'un **İzmir Hanları**[26] adlı kitabı sayılabilir.Bunların dışında şehir içi hanlarıyla ilgili basılmamış lisans ve yüksek lisans tezleri de bulunmaktadır[27].

Osmanlı şehiriçi hanlarına ilişkin ilk tipolojik çalışma B.Ersoy tarafından yapılan **Osmanlı Şehir-İçi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri** adlı makaledir[28].Bu çalışamada yapılar plan özellikleri,cephe düzeni,mekan dağılımı,örtü sistemi, taşıyıcı sistem ve malzeme kullanımı bakımından ele alınarak gruplamaları yapılmış ve bu gruplara giren hanlar kronolojik tablolar halinde gösterilmiştir.

Hanlar dışındaki ticaret yapılarının ele alındığı en kapsamlı çalışma M.Cezar'ın **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem**

---

[23] -Ü.Altınoluk.,"Katırcı Hanı",**İlgi**,Y.27,s.70,1992,s.20-23.
[24] - **Bursa Hanları**,Bursa Halk Evi Yayını,Bursa,1935,s.1-23.
[25] -Bkz. C.Güran., **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**,İstanbul,1978.
[26] -Bkz. B.Ersoy., **İzmir Hanları**,Ankara,1991.
[27]-Bkz. F.Gürboğa.,**Tire'de Türk-İslam Anıtları (Hanlar ve Türbeler)**,E.Ü.Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı,Basılmamış Bitirme Tezi,İzmir,1985. M.Özkarcı.,**Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar**,Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Erzurum ,1987. M.V.Tüzüner.,**İzmir İli Dahilindeki Türk Devri Ticaret Yapıları**, E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İzmir,1993.
[28]-Bkz. B.Ersoy., "Osmanlı Şehir-İçi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri", **Sanat Tarihi Dergisi**,S.VII, İzmir-1994,s. 75-97.

İmar Sistemi adlı kitabıdır[29]. Bunun dışında M.Tuncel'in **Osmanlı Bedestenleri** adlı basılmamış doktora tezi bulunmaktadır[30]

Çalışmamızda Uşak il merkezinde bulunan şehir içi hanları,diğer ticaret yapıları ve Ulubey'e bağlı İnay Köyü'ndeki **İnay Hanı** incelenmiştir.Bugüne ulaşabilen ticaret yapılarından dört adet şehir içi hanından üçü ile,arastanın **İzmir II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü** arşivinde bulunan rölövelerini yerinde kontrol ederek,bazılarında değişiklik ve düzeltmeler yaptık[31].Kesit, cephe ve planları 1/50 ölçekte yeniden çizdik. Rölövesi bulunmayan diğer yapıların rölövelerini çıkarıp,tüm yapıları ayrıntılı bir şekilde fotoğraflayıp belgeledik. Bu konudaki arşivleri taradık,konuya ilişkin kaynakları topladık.

Yapıları tanıtmadan önce Uşak'ın ticaret hayatı,ticaret yapılarının içerisinde bulunduğu çarşı dokusu,çarşı ile kentin ilişkisi ve Anadolu-Türk şehirlerinin gelişimi ile Türk ticaret yapılarının türleri,kökeni,işlevi ve plan özellikleri hakkında genel bilgiler verdik.

Kataloğ bölümünde ticaret yapı türlerinin her birini ayrı birer başlık altında topladık.Şehir içi hanlarının bugün mevcut olmayanlarını mevcut yapıların tanıtımından sonra bir liste halinde verdik. Kataloğ bölümünde çalışmamız kapsamındadaki tüm yapıları kendi başlıkları altında kronolojik sıraya göre ayrıntılı bir şekilde tanıttık.Yapıların plan tipi, süsleme ve mimari özelliklerini Anadolu-Türk ticaret yapılarıyla karşılaştırıp,Türk sanatı içindeki yerini vurgulamaya çalıştık.

Uşak ticaret yapıları **Hacı Gedik Hanı** dışında kitabesizdir. Kitabesi bulunmayan yapıların tarihlendirilmelerinde **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi,İzmir II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü arşivi** ve bazı yayınlardaki arşiv bilgilerinden yararlandık.Tarihlendirmede yararlanmak üzere Uşak'taki ticaret

---

[29]-Bkz.M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**,İstanbul,1985.

[30]-Bkz. M.Tuncel., **Osmanlı Bedestenleri**,A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi,Ankara,1980. (Bu çalışamayı incelemek üzere Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesine gittik ancak tezi bulamadığımız için göremedik).

[31]-İzmir II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü (K.T.V.K.K.) arşivinde bulunan rölövelerden Hacı Gedik Hanı rölövesi Mimar H.**Küçükkara**,Paşa Hanı rölövesi mimar O.**Arkan**, Halitoğlu Hanı ile Arasta ise mimar V.**Özen** tarafından çizilmiştir.

yapılarına ait vakfiye bulunup bulunmadığını Ankara Vakıflar genel Müdürlüğü arşivinden araştırdık ve yapıların vakfiyelerinin bulunmadığını tesbit ettik.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde; Uşak ticaret yapılarından hanları kendi içinde plan tipleri,mimari,mekan konumları,yapı elemanları, yapı malzemesi ve süsleme özelliklerine göre; diğer gruplardaki yapıları da benzer örnekleriyle karşılaştırıp, Anadolu-Türk mimarisi içindeki yerini tesbit etmeye çalıştık.Yapıların plan, kesit,cephe görünüşleri, vaziyet planlarından meydana gelen şekilleri metin içinde, dipnotları sayfa altında verdik.Çalışmamızın sonuna bibliyoğrafya ve resimlerleri yerleştirdik.

II- UŞAK İLİ'NİN COĞRAFÎ DURUMU,KISA TARİHÇESİ VE TİCARET HAYATI

a-Tarihçesi:

Uşak Ege Bölgesi'nde,Batı Anadolu ile,İç Anadolu Bölgesi arasında yer alır. İki bölge arasında adeta bir geçit durumundadır. **Elma Dağı**'nın güney batı yamaçlarında **Dokuz Sele Deresi**'nin iki yanında kurulmuştur.Kuzeyinde Kütahya, doğusunda Afyon'un Sincan ve Sandıklı,güneyinde Denizli'nin Çivril, Çal ve Güney ilçeleri,batısında Manisa'nın Sarıgöl,Kula ve Selendi ilçeleri yer almaktadır. Yüzölçümü 5.341 m2 dir. Sivaslı, Banaz,Karahallı,Eşme ve Ulubey isimli beş ilçesi vardır.

Kaynaklarda Uşak'ın bilinen en eski ismi Antik çağın Frigya kentlerinden biri olan **Temenothyrai** olduğu,kentin bu adı **Heraklidlerden** Aristamakhos'un oğlu **Temenos**'tan aldığı belirtilmektedir[32].

Frigler tarafından kurulduğu sanılan kentin Roma'nın Flavius hanedanınca yönetildiği,bu nedenle şehre M.S.I.yy.da **Flaviapolis** denildiği söylenmektedir[33].

Uşak adı Türklerin Ege'ye gelişi sırasında XI.yy.da ilk kez **Uşşak** biçiminde ortaya çıkmıştır. **Aşıklar** anlamına gelen bu isimle son zamanlara kadar anıldığı bilinmektedir[34].Evliya Çelebi de Uşak'ı **Aşıklar Beldesi** diye tanımlamıştır[35].

Uşşak veya **Uşak** sözcüklerinin kendinden önceki kent isimleri ile herhangi bir benzerliğinin bulunmadığı dikkate alınarak şehrin ismi özgün kabul edilmiştir[36]. Ancak,"aşıklar diyarı" anlamındaki Uşşak'mı ? yoksa "köle veya erkek çocuk" manasına gelen Uşak adının mı ? esas olduğu tartışma konusudur.

---

[32]-Bilgi için bkz. **Yurt Ansiklopedisi**, s.7469. B.Purutçuoğlu.,**A.Philippson**'un haritasında Uşak'ı **Temenothyrai** olarak gösterdiğini,Uşak'ta bu şehre ait kitabeler bulunmasının **Temenothyrai**'in Uşak yakınlarında bulunduğunun delili olduğunu ancak,başka araştırmacıların bunu teyid etmediklerini, **C.Texier**'nin görüşünü benimsediklerini, Uşak'ın **Frigya**'nın meşhur şehri **Acmonia** 'nın yakınında bulunduğunu belirtmektedir.Bkz.B.Purutçuoğlu.,**Uşak Şehir Etüdü**, s.11. **Acomania** 'nın yerinin Uşak 'ın 30 km. doğusunda **Ahat Köyü**'nde olduğu, **Eukarpia**'nın ise daha doğuda **Ahır Dağı**'nın ötesinde bulunduğu belirtilerek,Uşak'ın yerindeki eski şehrin **Flaviapolis** veya **Temenothyrai** olduğu söylenmektedir. Bilgi için bkz.**İslam Ansiklopedisi**, C.XIII, İstanbul, 1986,s.73,. **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, C.XIII, İstanbul, 1973, s.442.

[33] -Bilgi için bkz. **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**,C.XXI,İstanbul, s.437.

[34] **-Yurt Ansiklopedisi**,s.7469.

[35] -Evliya Çelebi (Çev.Z.Danışman).,**Seyahatname**,C.XIII,İstanbul1971,s.57.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Eski yazılı kaynakların, seyahatnamelerin kitap ve kitabelerin hepsinde de kelime **Uşşak** şeklinde geçmektedir[37].

Kent,15 Temmuz 1953' de 6129 sayılı yasayla il haline getirilmiş, kanun metninde isminin Uşak şeklinde yazılmasıyla da resmen **Uşak** adını almıştır[38].

Uşak ili çevresinde yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalar ilk yerleşimlerin M.Ö.3000 yıllarında başladığını göstermektedir[39]. M.Ö. XIII.yy.da yörede bir dizi küçük krallık meydana getiren **Asur Asuvvalılar'**ın ve **Hititler'in** eline geçen Uşak[40],M.Ö.XII.yy.da Ege Göç kavimleri hareketi ile yöreye gelen **Friglerin** hakimiyetine girmiştir.Frig yönetiminin M.Ö.VII.yy.da **Kimmerler** tarafından yıkılmasının ardından **Lydia Kırallığı'**na bağlanmıştır.Bu dönemde Ege'yi Ortadoğu'ya bağlayan dünyanın ana ticaret yollarından **kral yolu** Uşak yakınından geçmekteydi[41].

Uşak M.Ö.VI.yy.da **Perslerin**,M.Ö.IV.yy.da **Makedonyalılar'**ın, M.Ö. III.yy.da **Pergamon** (Bergama) **Krallığı'**nın emrine girmiştir.M.Ö.129'da başlayan **Roma** yönetimi,M.Ö.133'de Bergama Krallığını'da sulh yoluyla kendi topraklarına katmıştır.Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti M.S.395'de ikiye bölünüşüne kadar devam etmiştir.İkiye bölünmeyle tüm Anadolu gibi Uşak'ta **Bizans** Devleti sınırları içinde kalmıştır.Bizans döneminde Anadolu **Thema** denen eyaletlere bölünmüş ve Tekfur denen bağımsız valilerce yönetilmiştir[42].

Anadolu'nun 1071 yılında fethinden sonra,1076 yılında **Türklerin** eline geçen Uşak daha sonra **Selçuklular,Haçlılar** ve **Bizanslılar** arasında bir kaç kez

---

[36] -T.Baykara.,"Uşak Hakkında",**Uşak Halk Eğitim Dergisi**,I,Uşak,1979,s.8-9.
[37] -H.Tümer.,a.g.e.s.30.
[38] -H.Tümer.,a.g.e.s.31.
[39]-Sivaslı'nın 2 km. güneybatısındaki **Selçikler Köyü**'ndeki Höyük'te 1966-67 yıllarında Döç.Dr.U.**Esin** tarafından yapılan kazı ve sondaj çalışmaları sonucu kalkolitik ve ilk Tunç Çağı devri buluntuları ele geçmiştir.İlk Tunç Çağı yerleşmesinin üstünde M.Ö.II.bine (Orta Tunç Çağı) tarihlenen yerleşme izleri,kalıntılar ve Hitit çanak çömleği ortaya çıkmıştır. Ü.İzmirliğil.,"Uşak Selçikler Tümülüsleri",**Uşak Halk Eğitim Dergisi**,I,1978,s.14-15. N.Fıratlı., "Uşak Selçikler Kazısı ve Çevre Araştırmaları", **Türk Arkeoloji Dergisi,** XIX/II,1970, s.109-160. **Yurt Ansiklopedisi,** s.7469. **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**,C.XXI,s.437.
[40] -Bilgi için bkz.**Ana Britanica**,s.s.437. **Yurt Ansiklopedisi**,s.7469. **Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi** ,C.XVII,İstanbul,(tarihsiz),s.246.
[41] -Bilgi için bkz.Ü.İzmirliğil.,a.g.e.s.14. N.Kaplan.,**Uşak Gediz Simav Türk Sanat Eserleri,** Uşak,1970,s. 4. **Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi**,s.246.
[42] -H.Tümer.,a.g.e.s.14. **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**,C.XXI,s.437.

el değiştirmiştir.XIII.yy.ın ilk yarısında **Alâeddin Keykubad** tarafından **Anadolu Selçuklu** devletine bağlanmıştır[43].

Bizans sınırı (uç) sayılan Uşak'ın fethinin ilk yıllarında Anadolu Selçuklu Devleti tarafından bu bölgeye yerleştirilen **Danişmendoğulları** her sene Bizans'a karşı savaş açarak sınırlarını genişletmek için çalışıyorlardı. Danişmendoğulları'nın bir kolu olan **Karasioğulları** Marmara ve Çanakkale'ye ulaşmak üzere Gediz Vadisini terk edince,XIII.yy.ın ortalarında Malatya yöresinden göç eden **Germiyan aşireti** Uşak ve çevresine yerleşerek uçbeyi oldular[44].Merkezi Kütahya olan bu beylik 1300 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir[45].Germiyanoğulları döneminin kentteki eserlerinden bazıları günümüzde halen ayaktadır.

Germiyanoğulları'nın yönetimi Osmanlı Sultanı **Yıldırım Bayezid'** in yöreyi **Osmanlı Devletine** bağlamasına kadar sürmüştür. 1402'deki **Ankara Savaşı'**nın ardından **Timur** Anadolu Beyliklerine topraklarını iade edince, şehir kısa bir dönem **Karamanoğulları'**nın eline geçmişse de,1419'dan önceki bir tarihte yeniden Germiyanoğulları eğemenliğine girmiştir[46].**II.Yakup Beyin** 1428 yılındaki ölümünden sonra vasiyeti gereği,bir yıl sonra, 1429'da Beylik bütün topraklarıyla Osmanlıların idaresine geçmiştir[47].

Osmanlılar döneminde Uşak önceleri **Anadolu Beylerbeyliği'**nin (eyaletininin) 14 sancağından biri ve merkezi olan Kütahya'ya bağlı bir kaza idi. Tanzimattan sonra merkezi Bursa olan **Hüdavendiğar Eyaleti'** nin beş sancağından biri olan **Kütahya Sancağı'**na bağlı bir kaza olarak idare edilmeye devam etmiştir[48].

Uşak **I.Dünya Savaşı'**nın ardından 29 Ağustos 1920'de işgal edilmiş,iki yıl işgal altında kaldıktan sonra,Yunan generali **Trikopis'**in kentin kuzey

---

[43] **-Ana Britanica,**"Uşak" Maddesi, s.437.

[44]**-Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi,**"Uşak" Maddesi,s.246-247.Y.Sunucu., a.g.e.s.50. **Uşak İl Yıllığı-1967, s.62**

[45] **-.Ana Britanica,s.s.437. Yurt Ansiklopedisi,**"Uşak" Maddesi,s.7472.

[46] -Uşakta bulunan **Kavşit Çeşmesi'**nin 1419 tarihli kitabesi Uşak'ın bu tarihlerde **Yakub Bey'**in emrinde olduğunu,dolayısıyla bu tarihten önceleri Germiyanoğulları'nın eline geçtiğini göstermektedir.Bkz. N.Kaplan.a.g.e.s.5.

[47] -Bilgi için bkz. H.Tümer.,a.g.e.s.28.**Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi,**s.247.

[48]**-Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi,**s.247. **Ana Britanica,**s.437.**Yurt Ansiklopedisi,** s.7473.

doğusundaki **Elma Dağı**'nda Türk kuvvetlerine teslim olması ile 4 Eylül 1922 yılında kurtarılmıştır.

Cumhuriyet döneminde bir süre Kütahya iline bağlı ilçe haline getirilen Uşak 15 Temmuz 1953 senesinde il merkezi yapılmıştır[49].

b) Ticaret hayatı:

Uşak ili'nin ticareti,XIX.yy.da,neredeyse tamamı,İzmir Limanı' ndan gerçekleştiriliyordu.XIV.yy.dan itibaren Kuşadası ve Çeşme Limanları ile rekabet eden İzmir'in ticareti,iç liman çevresinde yaygınlaşmıştı. XVI.yy. sonlarında Venedik,Ceneviz ve Levantenlerin elinde bulunan ticaret hayatı Fransız,İngiliz ve Hollandalıların eline geçmiştir.

XVII.yy.da emniyetli iç liman nedeniyle Ege kıyılarında birinci derecede önemli bir liman haline gelen İzmir ithalat ve ihracatta çeşitli dünya ülkelerinin rekabete girdiği bir yer halini almıştır. Bunda İran dış ticaretinin Avrupa'ya açılan kapısı durumunda bulunması da önemli derecede rol oynamıştır.

İzmir'in ticaret hayatının XVII.yy.ın ikinci yarısında büyük bir yoğunluk kazandığı anlaşılmaktadır:Anadolu'nun yüksek yaylalarından Ankara ve Beypazarı' ndan İzmir'e önemli ölçüde keçi yünü gelmekteydi.İhraç edilen malların başında kuru meyve, şarap, zeytinyağı,ham pamuk, afyon,palamut tırnağı yer alıyordu.Bu ihracata karşılık Avrupadan limana tekstil,kurşun,kalay,kağıt ve Venedik camı ithal ediliyordu.

XVIII.yy.başlarında ticaret açısından oldukça gelişen İzmir, yüzyılın ilk yarısında Hollanda ve İngiliz ticaret hayatının kriz içine girmesinden dolayı olumsuz etkilenmiş ancak, anılan yüzyılın ikinci yarısında tekrar canlılık kazanmıştır[50].

XIX.yy. Anadolu kentlerinin ekonomik yapısını belirleyen ana etken iç ve dış ticaretteki etkinlikleriydi.Geleneksel üretim ilişkilerinin henüz değişmediği, sanayinin gerçekleştirilemediği bu dönemde bazı kıyı kentlerinin belirgin bir gelişme göstermelerinin başlıca nedeni dış ticarette gösterdikleri atılımdır.

---

[49] -**Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi**,s.247.Ana Britanica,s.437.
[50] -B.Ersoy.,**İzmir Hanları**,Ankara,1991,s. 8-9.

Aynı dönemde iç ticaretin odak noktası İstanbul'du. Bu Osmanlı başkentinin gereksinimlerini karşılamak,Anadolu tüccar ve esnafının, üreticisinin başlıca uğraşı ve geçim kaynağı idi.XIX.yy.ın ikinci yarısında,Tanzimatla birlikte,dış etkilerle başlayan serbest ticaret yapma girişimi hükümetlerin eski alışkanlıklarını terk etmeleri ve serbest piyasa şartlarına uyarak İstanbul'un ihtiyaçlarını dışarıdan karşılamaya başlamalarıdır:Akdeniz limanlarından Midilli, Bodrum Ayvalık, Edremit, Çeşme,Foça,Sakız iskelelerinden gemilerle zeytinyağı kuru meyve, tuz, limon,zift, palamut, pirinç, hububat,kömür gibi ürünler İstanbul'a gönderiliyordu.Karadeniz sahillerinde bulunan İsrail, Kalas, Silistre, Balçık, Yarma gibi yerlerden ise hububatın yanısıra şeker, kokoroz, fasulye, donyağı,tuzlu balık, kömür, fiçı çenberi,kalay taşı yollanmaktaydı. Sivas,Ankara ve Konya vilayetleri sınırları içinde bulunan bazı aşiretler ise kentin et ihtiyacını karşılamaktaydı[51].

Bu dönemde Türkiye'nin dış ticareti beş önemli liman aracılığıyla gerçekleştiriliyordu.İstanbul en büyük dışalım limanı idi. Trabzon,Rusya ve İran'a gönderilen malların transit merkezi durumunda bulunuyordu.Beyrut daha çok ihracata yönelik görünümündeydi. Selanik ve İzmir hem dışalım,hem de dışsatımda önde gelen iki ticaret merkeziydi[52].

İzmir Limanı'nda XIX.yy. başlarında Avrupalı ticaret firmalarının yanında Amerikan firmaları da görülmeye başlamıştır. Avrupa ile sıkı bir buharlı gemi ticaretine karşı,Fransa ve Hollanda ile yapılan ticaretin gerilediği anlaşılmaktadır.Bu yüzyıl içinde ithal edilen mallar arasında şeker,kahve, pirinç, petrol, kağıt, kereste, cam eşyalar,silah ve pamuklu kumaşlar;ihraç edilen mallar arasında ise tütün, incir, üzüm, zetinyağı, pamuk,yün,afyon ve halı gelmekteydi[53].

Eskiden beri önemli bir dokumacılık merkezi durumunda bulunması Uşak'ın ticaret hayatında ve ticaretin gelişmesinde rol oynamıştır. Germiyanoğulları'nın bayındırlık çalışmaları ile gelişen kent XIX.yy.da bir kez daha halıcılık merkezi olarak öne çıkar[54].

---

[51]-M.Çadırcı.,**Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991,s.360.

[52] -Bilgi için bkz. M.Çadırcı,a.g.e.s.360-361.Orhan Kurmuş.,**Emperyalizmin Türkiyeye Girişi**, Ankara,1982,s.27.

[53] -B.Ersoy.,a.g.e.s.9.

[54] -**Ana Britanica**,s. 437.

Aynı dönemde iç ticaretin odak noktası İstanbul'du. Bu Osmanlı başkentinin gereksinimlerini karşılamak,Anadolu tüccar ve esnafının, üreticisinin başlıca uğraşı ve geçim kaynağı idi.XIX.yy.ın ikinci yarısında,Tanzimatla birlikte,dış etkilerle başlayan serbest ticaret yapma girişimi hükümetlerin eski alışkanlıklarını terk etmeleri ve serbest piyasa şartlarına uyarak İstanbul'un ihtiyaçlarını dışarıdan karşılamaya başlamalarıdır:Akdeniz limanlarından Midilli, Bodrum Ayvalık, Edremit, Çeşme,Foça,Sakız iskelelerinden gemilerle zeytinyağı kuru meyve, tuz, limon,zift, palamut, pirinç, hububat,kömür gibi ürünler İstanbul'a gönderiliyordu.Karadeniz sahillerinde bulunan İsrail, Kalas, Silistre, Balçık, Yarma gibi yerlerden ise hububatın yanısıra şeker, kokoroz, fasulye, donyağı,tuzlu balık, kömür, fıçı çenberi,kalay taşı yollanmaktaydı. Sivas,Ankara ve Konya vilayetleri sınırları içinde bulunan bazı aşiretler ise kentin et ihtiyacını karşılamaktaydı[51].

Bu dönemde Türkiye'nin dış ticareti beş önemli liman aracılığıyla gerçekleştiriliyordu.İstanbul en büyük dışalım limanı idi. Trabzon,Rusya ve İran'a gönderilen malların transit merkezi durumunda bulunuyordu.Beyrut daha çok ihracata yönelik görünümündeydi. Selanik ve İzmir hem dışalım,hem de dışsatımda önde gelen iki ticaret merkeziydi[52].

İzmir Limanı'nda XIX.yy. başlarında Avrupalı ticaret firmalarının yanında Amerikan firmaları da görülmeye başlamıştır. Avrupa ile sıkı bir buharlı gemi ticaretine karşı,Fransa ve Hollanda ile yapılan ticaretin gerilediği anlaşılmaktadır.Bu yüzyıl içinde ithal edilen mallar arasında şeker,kahve, pirinç, petrol, kağıt, kereste, cam eşyalar,silah ve pamuklu kumaşlar;ihraç edilen mallar arasında ise tütün, incir, üzüm, zetinyağı, pamuk,yün,afyon ve halı gelmekteydi[53].

Eskiden beri önemli bir dokumacılık merkezi durumunda bulunması Uşak'ın ticaret hayatında ve ticaretin gelişmesinde rol oynamıştır. Germiyanoğulları'nın bayındırlık çalışmaları ile gelişen kent XIX.yy.da bir kez daha halıcılık merkezi olarak öne çıkar[54].

---

[51]-M.Çadırcı.,**Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991,s.360.

[52] -Bilgi için bkz. M.Çadırcı,a.g.e.s.360-361.Orhan Kurmuş.,**Emperyalizmin Türkiyeye Girişi**, Ankara,1982,s.27.

[53] -B.Ersoy.,a.g.e.s.9.

[54] -**Ana Britanica**,s. 437.

XVI.yy.da Osmanlı devletinde ticari nitelikli büyük halıların başlıca üretim merkezi haline gelen Uşak'ta hem sarayda,hem camilerde kullanılmak, hem de ihraç edilmek üzere halı dokunuyordu: **Uşak halıları** adı altında toplanan halıların daha XV-XVI.yy.dan itibaren dokunmaya başladığı,Türk Halı Sanatı Tarihinde **Erken Dönem Osmanlı Halıları** diye anılan halı grubunun ilk iki tipinin Uşak'ta dokunmasından anlaşılmaktadır.

XV-XVI. yüzyılda Uşak bir halı merkezi haline gelmişti: Kaynaklarda **Holbein Halıları** diye de bilinen **Erken Dönem Osmanlı Halıları,**desen açısından,kendi içinde dört gruba ayrılır.Geometrik şemalar arasına yerleştirilen rumi ve palmet desenleriyle süslü bitkisel karakterli örneklerinin özelde ilk grubu, genelde ise,dört gruptan meydana gelen tamamı Alman ressam **Hans Holbein** tarafından resmedildiği için **Holbein Halıları** adıyla tanınır.İkinci gurubu ise **Lorenzo Lotto** tarafından resmedildiğinden **Lotto Halıları** adıyla bilinir.Bu halıların nerede dokundukları kesin belli değildir. Ancak,renk ve desenlerine bakılarak bu iki grubun Uşak civarında dokundukları kabul edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI.yy.daki ekonomik ve siyasi başarısının yanında,halıcılık alanında da büyük bir gelişme görülür. Bu gelişmenin en ünlü merkezlerinden biri de,belki de saraya yakınlığı ile tanınan Manisa'nın komşusu Uşak'ta sarayın ısmarlama yolu ile halı dokutturması yatar.Bu nedenle Uşak halıcılığı XVI-XVII.yy. da en parlak dönemini yaşar.

XVI.yy. Uşak halılarında,geleneksel Türk düğümü kullanılmasına karşılık, o zamana kadar Anadolu halılarında kullanılmayan madalyon ve yıldız deseni ortaya çıkar. Bu nedenle de halılar kendi içinde **Madalyonlu** ve **Yıldızlı Uşak Halıları** adıyla Avrupa'da büyük bir üne kavuşur.1500-1550 yılları arasında dokunduğu kabul edilen **Madalyonlu Uşak halıları'**nın ardından **Yıldızlı Uşak Halıları** görülür. Yaklaşık 1550 yılından XVII.yy. sonlarına kadar da Yıldızlı Uşak Halıları dokunur.Bu halılar gelenekselliğini sürdürüken bir yandan da madalyonlu ve yıldızlı Uşak halılarından gelişen halılarla,zemini beyaz verildiği için **beyaz zeminli Uşak halıları** ya da **post zeminli halılar** diye anılan ve kendi içinde **kuşlu, post motifli ve çintemani desenli halılar** diye alt gruplara ayrılan halılar görülür.Bu halıların yabancı ressamlar tarafından resmedilmesi,halıların

Avrupa'ya ihraç edildiğini,çok beğenildiği için de ressamlar tarafından fon olarak kullanıldıklarını göstermektedir[55].

XVII.yy.ın üçüncü çeyreğinde Uşak'ı ziyaret eden **Evliya Çelebi**, "kentin küçük fakat canlı bir şehir olduğunu,kalabalık çarşısında 370 dükkan,7 han bulunduğunu söyler ve en ünlü sanatı Uşak halısıdır. Benzeri ancak İran ve Mısır'da işlenir" diyerek halıcılıktan söz eder."Uşak'ı "Anadolu eyaletinin deve ve araba işleyen iskelesi" olarak sayar[56].

Uşak halıları adını alan bu grup halılar varlıklarını XVIII. yy.a kadar sürdürmüştür.Bu yüzyılda Batılılarla yapılan ticari alış-verişler sonucu özellikle,Batı Anadolu'ya yerleşen Fransız ve İngilizler Batı Anadolu' da,bu arada Uşakta 'da halı dokutturmaya başlarlar.Batı Anadolu'da ısmarlama yoluyla dokutturdukları halıları **İzmir** (Smyrna) limanından Avrupa'ya ihraç ederler. Malzeme,renk ve deseni Avrupalılar tarafından hazırlanan bu halılar kaba tüylü ve seyrek düğümlüdür. Avrupa'da çok aranan gevşek düğümlü,kalın yün ipli bu halılar Avrupalılar tarafından çok beğenilir ve **Smyrna Halıları** adıyla büyük bir ün yapar.Günümüzde bile Anadolu'nun pekçok yerindeki camilerde serili bulunan bu halılar mavi, kırmızı, kahverengi ve bej renkleri ve desenlerinin Türk halılarına özgü sonsuzluk prensibi içinde yer alışıyla karakteristiktirler.Ancak bu desenlerin büyük bir kısmı geleneksellikten uzaktır.Bu halıların çeşitli merkezlerde yapıldığı ve XVIII.yy. seyyahlarının seyahatnamelerinde belirtilmektedir.**E.Oberhummer'** de 1892 de yaptığı seyahat sonrasında yazdığı seyahatnamede "Smyrna halılarının burada (İzmir) yapılmadığını, civardaki Kütahya,Uşak,Kula, Gördes, Karaman gibi halı merkezlerinde yapıldığını,bu halıların Smyrna'dan Avrupa' ya ihraç edildiğini" belirtmektedir.

Smyrna bugün'de bir liman olan İzmir'in o zaman Avrupa'da kullanılan eski adıdır. XVIII.yy.da Mısır'da dahi durmuş olan halıcılık yüzünden,Uşak halılarının Mısır için yapılıp ihraç edilmesi de Uşak halılarının canlılığını çok daha uzun süre koruduğunu göstermektedir[57].

---

[55]-Ş.Yetkin.,**Türk Halı Sanatı**,İstanbul,1972,s.75-79. B.Deniz.,"Osmanlı Devri Anadolu-Türk Halıları",**Bilim Birlik Başarı**,s.42,1985,s.8-13.
[56] -Evliya Çelebi.,a.g.e.s.58.
[57] -Evliya Çelebi.,a.g.e.s.100-101.

XVIII ve XIX.yy. başlarında halı üretimi arttıkça daha çok Avrupa pazarının denetimi altına girmiştir[58]:1860'ların ilk yıllarında Batı Anadolu'da halıcılık köylere malzeme verip sipariş üzerine iş yaptıran birkaç Türk tüccarın elindeydi.Bunlardan en önemlisi **Hacı Ali Efendi**'dir.İngiliz sermayesinin halıcılığa sızmasının ilk işaretleri 1864 yılında görüldü. Üç İngiliz tüccar Uşak dolaylarında bazı halı dokuyucularına iplik ve model vererek dokutturdukları halıları ihraç etmeye başladılar[59].

XIX.yy. sonlarında desenlerin Avrupa beğenisine uyacağı düşüncesiyle değiştirilmeye başlanması bu halıları kaba hale getirmiştir. Bu dönemde İngiliz ve Fransız ressamlar Avrupa zevkine uyan desenler üzerine çalışmaya başlamıştır[60]. XVIII-XIX.yy.larda Uşak'ta camiler için yan yana mihrap desenlerinin kullanıldığı,ilk örnekleri Türk Halı Sanatı Tarihinde XIV-XV.da görülen ve **saf** adı verilen büyük halılar da üretilmiştir[61].

Uşak'ın ticaret hayatına ilişkin bilgiler çoğunlukla XIX.yy.a aittir. XIX.yy. ortalarında bölgeden İzmir'e halı,tütün,hububat ve afyon gönderiliyordu. Uşak'ta halıcılık ve dericilik çok canlıydı[62]. 1890'da Uşak'ın diğer yerel zenaat dalları sepicilik, iplik yapımı, bıçakçılık ve kuyumculuktu[63].

Cuinet'in verileriyle Uşak'ın 1890'da halı dışındaki en önemli dış satım ürünleri çeşitli tahıllar,pelit (palamut) ile taze üzümdür.Başlıca dış alım ürünlerini ise şeker,kahve,baharat ve petrol meydana getirmekteydi[64].

Cuinet Uşak'ın ticaretinin İzmir ile bağlantısını kasabanın 77 km. güney doğusuna düşen ve Aydın demir yolunun vardığı son nokta olan **Çivril**'in sağladığını, 1890'da Çivril'e kadar uzanan engebeli arazide ulaşımın hayvanlarla yapıldığını belirtmektedir[65].

---

[58] **-Ana Britanica Ansiklopedisi**,s. 437.
[59] -O.Kurmuş.,a.g.e.s.102.
[60] -O.Kurmuş.,a.g.e.s.105.
[61] **-Ana Britanica**,s.437.
[62]- **İslam Ansiklopedisi**,İstanbul,1986,C.XIII,s.74.
[63] **-Yurt Ansiklopedisi**,s.7475.
[64] **-Yurt Ansiklopedisi**,s.7475.
[65] **-Yurt Ansiklopedisi**,s.7475.

1894 yılında Uşak'ta çıkan yangın'ın yol açtığı yıkım,kentin yeniden inşa edilmesini gerektirmiş[66],Uşak'ta bugün ayakta kalan **Hacı Gedik Hanı** dışındaki tüm ticaret yapıları bu yangın sonrasında inşa edilmiştir.

İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolu hattının uzantısını meydana getiren Alaşehir-Afyon demiryolunun 1898'de açılması ile birlikte[67] Uşak'ın İzmir ile doğrudan bağlantısı gerçekleşmiş, bu yıllarda büyük ölçüde önemini kaybeden Uşak ticaretinin XIX.yy. sonlarında yeniden canlanmasını sağlanmıştır.

1908 Hüdavendiğar Vilayeti Salnamesi Uşak'taki halıcılığın yerel zenaat oluşunun ötesinde,bir güzel sanat düzeyine yükseldiğini kaydetmektedir. Bu dönemde yörede 1.532 halı tezgâhı bulunduğu, halıların en güzellerinin Londra ve Paris'te alıcı bulduğu,özenilmeden dokunan Uşak halılarına **barhane** adı verildiği, bu halıların yaklaşık yılda 170.000 m2. lik bölümü ikinci derecedeki **çift ilme** denilen halıların 170,000 m2 lik bölümü ve en iyi derecedeki **tek ilme** denen halıların ise,80.000 m2. lik bölümünün dışarıya satıldığı belirtilmektedir[68].

Uşak 1900'de elektirikle aydınlanan ender Anadolu kentlerinden biriydi [69]. Halı üretim ve ihracat tekelini 30 yıla yakın elinde tutan İngilizler,iplik eğirme ve boyamaya yönelik birkaç atölye ve fabrika dışında halıcılığa yönelik fabrika açma girişiminde bulunmamışlardır[70].

Bu boşluktan yararlanan bir Avusturya şirketi XX.yy.ın başlarında Uşak dolaylarında bir halı dokuma fabrikası açmıştır.Bu fabrikada 80 işçi çalışıyor ve 12.000 m2 halı dokunuyordu.1913 yılında Uşak'ta tezgâh sayısı 1.175,işçi sayısı 5.500,dokunan halı miktarı ise 150.000 m2 idi[71].

Uşak'ta sermaye birikimi yerel kaynaklara dayalıdır.Halı ticareti nedeniyle İzmir ve Avrupa ile yakın ilişkiler kuran yerli tüccar,erkenden girişimci bir nitelik kazanmış,ticaretten sağladığını sanayiye aktarmıştır. Halıcılığa bağlı

---

[66] -H.Tümer.,a.g.e.s.144-145.
[67] **-Meydan Larousse,"Uşak"** Maddesi,İstanbul,1973,C.XII,s.443. H.Çakır.,**Sosyo Ekonomik-Sosyo Politik Yönleriyle Osmanlı Demiryolları (1856-1914)**,E.Ü.Edebiyat Fakültesi,Tarih Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi,İzmir,1990,s.12. İslam Ansiklopedisi,s.74.
[68] **-Yurt Ansiklopedisi**,s.7475.
[69] **-Ana Britanica**,s. 437.
[70] - O.Kurmuş.,a.g.e.s104.
[71] -O.Kurmuş.,a.g.e.s.104,106.

olarak gelişen yün iplik,yün dokuma alt dallarındaki ilk kuruluşlar XIX.yy. sonlarında açılmıştır[72].

II.Dünya Savaşı'nda halıcılığın gerilemesi Uşaklıları pamuk dokumacılığına yöneltmiştir.El tezgâhlarındaki dokumalarla başlayarak yapılan tülbent,astar,mermerşahi gibi bezler Türkiye pazarına yayılmıştır.Pamuklu dokuma Uşak merkez ile Karahallı'da ve bazı köylerde başta gelen geçim kaynağı olmuştur.Önceleri Bursa'dan getirilen tezgâhların Uşak'ta yapılması sağlanmıştır.II.Dünya Savaşı'nda 150'ye kadar düşen halı tezgâhı sayısı 1964'de 1200'e çıkmıştır[73].

Uşak'ta yün iplik yapımının geçmişi de eskilere dayanır.Halı ipi köylerde ya çıkrıklarla ya da elde eğrilirdi.XIX.yy. sonlarına doğru bir şirket kurularak hem iplik yapmak, hem de **şayak** dokumak işine girişilmiş,bu arada üç iplik fabrikası kurulmuştur[74] .

Halıcılık Uşak'ta yün iplik sanayi ve şayak yanında makina halısı ile battaniye yapımını da teşvik etmiş,boyacılığın gelişimini sağlamıştır. Halıcılığa paralel bir gelişim gösteren dericilik de Uşak'ta eskilere uzanır.Fabrikada yününden ayrılarak temizlenen ham deriler tahta fiçılarla İzmir yoluyla Avrupa'ya gönderilmekteydi[75].

XX.yy. başlarında dokumacılığın makinalaşmaya başlamasıyla gelişmesi artan kent, Kurtuluş Savaşı'ndan yeniden yıkılmış olarak çıkmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sulama imkanları ve toprak dokusu bakımından şeker pancarı üretimine elverişli olmamasına karşın, özel girişimcilerin çabasıyla 1926 yılında Uşak'ta,Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk şeker fabrikalarından biri kurulmuştur[76].

Uşak'ta eskiden kilim dokumacılığı'da yapılırken zamanla bu azalmıştır.1962'den beri otomatik tezgâhlarda **Şark Kilimi** denilen bir çeşit kilim üretilmektedir[77].

---

[72] **-Yurt Ansiklopedisi,s.7475.**
[73] **-Meydan Larousse,s.444. Türk Ansiklopedisi,s. 107.**
[74] **-Türk Ansiklopedisi,"Uşak Maddesi" ,Ankara,1984,s.107-108.**
[75] **-Meydan Larousse,s. 444.**
[76] **-Ana Britanica,s.437.**
[77] **-Türk Ansiklopedisi,s.107.**

Bugün büyük bir organize sanayi bölgesine sahip olan Uşak'ta halı,iplik,dokuma gibi geleneksel üretim dalları yanında battaniye üretimi de modern fabrikalarda yapılmaktadır.Eskiden beri halıcılığa paralel yürüyen dericilik de devam etmektedir.

III- ANADOLU-TÜRK ŞEHİRLERİ VE TÜRK ŞEHİRLERİNDE ÇARŞI

Türk-İslam şehirlerinin tam anlamıyla Türkistan'da IX-X.yy. larda şekillendiği belirtilmektedir. Şehirleşmenin gerçekleştiği bu devirde İslamlaşan Türkler Türkistan'dan İran'a ve Anadolu'ya kadar tüm bölgelerde üç bölümlü şehir tipini inşa etmişlerdir:Türklerin geldiği İç Asya'nın önemli bir bölümünü meydana getiren **Maveraünnehir, Horezm, Fergana, Çu,Talas** bölgeleri ve Horasan ile doğu İran'da şehirler,sarayla idari bölümlerin yer aldığı **Kale** veya **iç kale,** içinde zenginlerin yaşadığı,zenaatkarların toplandığı **Şehristan** veya **asıl şehir** ve Şehristana bitişik,şehristan surunun dışında kalan,dış mahallelerden oluşan,şehir halkının alış-verişini yaptığı,pazar yerinin bulunduğu bazen **birun** diye de adlandırılan **Rabad**'ın yeraldığı (çarşı) üç bölümden meydana gelmekteydi.Pazar yeri,zenaatkarlar ve tarla sahiplerinin yer aldığı **rabat**'ta,pazar yerinin önceleri Rabat'ın en dış sayılacak sahasında bulunduğu,gittikçe şehir kapısına yaklaştığı, İslamiyetin yerleşmesinden sonra çevre halkının yerleşik düzene geçmesinin de etkisiyle şehristan bölümüne geçtiği görülür[78].

Şehristan da kapalı çarşı,dükkanlar camiler,hamam,saray,tüccar evleri, medereseler ve kervansarayların bulunduğu;**İç kale** de ise hükümdar sarayı,bey binaları,darphane,hapishane gibi binaların yer aldığı, etrafının surlarla çevrildiği görülmektedir[79].

İlk şeklinde ticaret alanının asıl şehir dışında bulunuşunun nedenleri, göçebelerle yerleşik şehirliler arasında güvenlik nedeniyle bir ayırım yapmak ihtiyacı ile,hem şehrin güvenliği,hem de göçebelerin şehirliye satacağı malların hayvan ve hayvan ürünlerinden ibaret bulunması bakımından,böyle bir ekonomik ve sosyal zorunluluktan kaynaklanmaktadır[80].

İslamlığın İran ve Türkistan'a yayılması ve halkın İslamiyeti kabul etmesinden sonra şehirlerde meydana gelen en önemli değişiklik,en dikkate değer

---

[78]-M.Cezar.,**Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,İstanbul,1977,s.90-92. M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul,1985,s.21.

[79] -Y.Tosun.,**17-19.Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları,Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları**,İzmir,1983,s.11.

[80] -M.Cezar.,**Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s. 91.

bina haline gelecek camilerin inşası ile,şehristan dışındaki ticaret alanının şehrin merkezinde Cuma Camisi yakınına geçmesi ve cami ile ticaret yerinin birbirine çok yakın ilişkiler içinde bulunmasıdır[81].Çarşı ve cami şehir merkezinde yer almakta,doku organik yapısıyla Şehristan'ın etrafını sarmaktadır.

İslama dayalı toplumlarda ibadetin çarşı ve konut yapılarının sosyal yaşantıya da etkisi vardır. Şehrin kendisi de toplumun ihtiyaçlarına uyarak şekillenmiştir.Toplantı yeri cami olduğuna göre caminin şehrin merkezi yerinde yer alması doğaldır. Yeni kurulan şehirler cami etrafında gelişme gösterirken, eskiden var olan şehirler buna göre değişikliğe uğrayacaktır.Bu konuda ekonomik, sosyal,askeri,idari etmenler, kültürel değer ve gelenekler de etkili olmuştur[82].

XI.yy.a gelinceye kadar Anadolu şehirleri bir takım evreler geçirmiştir. Parlamalar,sönükleşmeler,büyümeler,küçülmeler,sursuzken surlu hale gelmeler, bazı şehirlerde surların yıkılması,bazılarında daracık bir kale içine bürünmeler, bazılarının tamamen terkedilmesi gibi olaylar yaşanır.Bu değişikliklerde insan ve zaman faktörü,savaşlar,ekonomik nedenler,kültürel sorunlar da rol oynamıştır[83]. Bizans idaresindeki eski Hellenistik medeniyetin geliştirdiği şehirlerde,ticaret sahası İran ve Türkistan'daki gibi şehir surlarının dışında değil,içindedir [84].

Gerek Anadolu Selçukluları gerekse Türk Beylikleri aynı kökenden geldikleri için benimsedikleri şehir modelini Anadolu'ya uygulamışlardır. Bu uygulama şekli Hıristiyan şehirlerinin İslamlaşması,şehirlerdeki kiliselerin camiye çevrilmesi veya şehirde yeni camiler yapılması ve buralara İslam halkının yerleşmesi şeklindedir.Cami ve çarşının bulunduğu yer şehrin en önemli yeridir[85].

Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde,Anadolu'da yerleşmeler Bizans devri sonrasındaki ekonomik ve askeri çöküntü nedeniyle korunma amaçlı sur ve duvarlarla çevrili kale içi yerleşmeleridir[86]. Türkler buraları feth ederek içeriye yerleşmişler ve bu şehirlerin şeklini,Ortaasya mimari geleneğine göre değiştirmişlerdir.Kale içindeki kiliseler camiye dönüştürülmüş ve çarşı cami

---

[81] -M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s. S.21. M.Cezar.,**Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s. 92.
[82] -M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.93.Y.Tosun., a.g.e.s.186.
[83] -M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s. 23.
[84] -M.Cezar.,**Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s. 94.
[85] M.Cezar.,**Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.94.
[86] -Y.Tosun.,a.g.e.s.12.

etrafına toplanmıştır[87].Bu yerleşmelerin ihtiyaca cevap veremediği durumlarda ve devlet gücünün arttığı dönemlerde yerleşmede kale dışına taşmalar başlamış, buralarda yeni cami,çarşı ve pazar yerinin kurulduğu,bununla birlikte meskenlerin çarşı ve cami yanında yer aldığı,genişlemenin sürdürüldüğü görülmüştür. Selçuklular ve Beyliklerin gücü oranında kale dışına taşmaları devam etmiş, herhangi bir savunma anında halkın kaleye sığınması temin edilerek,mevcut kale yine savunma amacıyla kullanılmıştır[88].

Anadolu'daki Osmanlı şehirlerinin çekirdekleri Anadolu Selçuklu ve Beylikler devrinde meydana gelmiştir.Osmanlı dönemindeki yerleşmelerin büyük bir gelişme gösterdiği,yerleşimin sur dışına taştığı, genişlemelerin cami ve çarşı birimleri ile homojen bir şekilde büyüdüğü görülmüştür[89].

Türkler yeni vatanları Anadolu'da Ortaasya şehir kuruluşunu aynen uygulama çabasına düşmedikleri gibi,Anadolu'daki mevcut şehirlerde de kendi kişiliklerini kaybeder duruma asla düşmemişlerdir.Ortaasya kültür verileri, İslami görüşler ve Anadolu'da buldukları ile senteze giderek Türk şehir tipi diye-bileceğimiz yeni bir şehir tipi yaratma gücü gösterdiler.Karekteristik çizgilerinin belirginlik kazanması XV-XVI. yy. da tamamlanan Osmanlı-Türk şehrinin kendine özgü karekteristiğini belirlemede ticaret yapıları da gerek mimari,gerekse kullanış amacına göre biçimlenen türleri ile önemli bir role sahiptir[90].

Osmanlılar'da, Anadolu Selçukluları gibi,Oğuz boylarındandır. Daha önce Orta Asya'da Müslüman-Türk şehirlerinde yaşamış,Batı Anadolu'ya geldik-lerinde her türlü örf,adet ve yaşayışlarını feth ettikleri şehirlerde uygulayarak,bu şehirlerin şekillerini değiştirmişlerdir.

Osmanlı şehirleri açık şehir anlamındadır:Genellikle şehrin etrafında sur bulunmaz. Şehri alıp,içeri girdikten sonra şehrin formunda yapılan değişiklikler dokuya akseder. Şehrin dokusunu etkileyen en önemli yapısı, merkezde yer alan cami ve çarşısıdır. Çarşı ve cami,cadde ve sokakların kesiştiği yerdedir[91].

Osmanlı-Türk şehirlerinde şehrin çekirdeğini meydana getiren cami ve çarşı dışındaki en önemli yapı hamamdır. Bursa çarşısının çekirdeğini kuran

---

[87] -Y.Tosun.,a.g.e.s.186.
[88] -Y.Tosun.a.g.e.s.12.
[89] -Y.Tosun.,a.g.e.s.186.
[90] -M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**, s. 27.
[91] -Y.Tosun.,a.g.e.s.185.

Orhan Gazi'nin Emir Hanı'nın (Bey Hanı) hemen yanıbaşına bir hamam yaptırması çarşı bölgesinde de hamam ihtiyacının göz önünde tutulduğunu,bunun ticaret yapılarıyla birlikte düşünüldüğünü gösterir[92].

Bir şehrin çekirdeğini meydana getirecek bina inşatına girişildiğinde başı çeken camiden başka han-kervansaray,çok defa kervansarayla birlikte arasta halinde çarşı yapılmış,hamam da genellikle bunlarla birlikte inşa edilmiştir.Bu nedenle Türk şehrinin çarşısında cami, han, dükkanlar, bedestenden başka hamam da vardır.Bu kuruluş düzeni hemen hemen bütün Anadolu şehirlerinde aynıdır[93].

Ulu Cami yalnız dini ibadetin yapıldığı yer değildir.Aynı zamanda etrafındaki medrese nedeniyle,eğitimin de sürdürüldüğü yerdir. Bu nedenle cami yanında kitapçılar da bulunmaktadır.Yiyecek pazarları camiden biraz uzaktadır[94].

Osmanlı şehir dokusunda yönetim merkezi şehrin fiziksel dokusunda bir eleman olarak ortaya çıkmamıştır.Bunun nedeni Tanzimata kadar yöneticilerin şehirde bulunması zorunlu değildir. Kadı,subaşı vb. devlet memurlarının devlet işlerini genellikle evlerinde yürüttüğü sanılmaktadır.

Osmanlı-Türk mahallelerinde zengin,fakir ve idarecilerin evleri, ayrıcalık göstermeden,yan yana inşa edilmektedir.Türk mahalleleri ile Hıristiyan Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin mahalleleri,oturanların tabiyetine göre birbirinden ayrılmıştır. Ancak,aralarında kesinlikle bir duvar veya ayırım çizgisi yoktur.

Şehirlerde sokakların genişliği yük taşıyan bir hayvanın geçebileceği genişliktedir. Doku içinde çıkmaz sokakların fazlalığı, şehir sakinlerinin muhtelif ırk ve milletlerden meydana gelmesine bağlanmaktadır[95].Bu görüş pek doğru değilse de, genellikle bir dağ eteğinde,vadi içi veya yamaçta kurulan Osmanlı şehirlerinin arazinin eğimi nedeniyle getirdiği bir zorunluluktan kaynaklandığı kabul edilen çıkmaz sokaklar,gittikçe Osmanlı kentinin karakteristik bir özelliği haline gelmiştir.Ayrıca, Müslüman-Türk toplumunun dışa kapalı konut yaşantısının da bunda katkısı vardır.

Anadolu-Türk şehirleri planlamaya dayalı bir şehir gibi görünmese de,geleneğe dayalı,Orta Asya'dan beri süregelen pekçok geleneksel şehir anlayışının şehre hakim olduğu görülür:Şehrin çekirdeği durumundaki cami ve

---

[92] -M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s. 33.
[93] -M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s. 34.
[94] -Y.Tosun.a.g.e.s.185.

çarşının şehrin kalbi durumunda bulunması bunu gösterir[96].Bu nedenle de şehirlerin dokusunda organik bir yapı göze çarpar. Sokaklar, yapıların kitle ve konumları tamamen günün koşulları içindeki,insan ilişkilerine dayanır[97].

Karakteristik özelliklerini XV-XVI.yy.larda tamamlayan Osmanlı-Türk şehirleri XVII.yy.da göçebe halkın sistemli bir şekilde köy ve şehir yakınlarında yerleşik hayata geçirilmesi sonucu köy ve şehirler maksimum gelişmeye erişmiştir[98].Bu şehirler sosyo-ekonomik yapının genel değişim sürecinde, XVII.yy. başından XIX.yy. sonlarına kadar ikiyüz yıllık dönemde,toplumsal ve mekansal yapılarını korumuşlardır. XIV-XV-XVI. yy.da,İmparatorluğun kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, yeni mahallelerin kurulması ile,hızla genişleyen kentsel yerleşim alanı, XVII.yy.ın başlarında ulaştığı sınırları yaklaşık XIX.yy. sonlarına kadar korumuş ancak, kendi iç dinamikleri ile değil,dış etmenler sonucu kentsel arazi kullanımına eklenen demiryolu,yeni ticaret merkezi,yönetici merkez, zenginler mahallesi, göçmen mahallesi,bağ evleri,askeri kışla gibi yeni yerleşmelerin yarattığı çekim noktaları ve ilişkiler nedeniyle büyüme ve değişme süreci çok hızlı yaşanmıştır[99].Nitekim,XIX.yy. sonunda, özellikle 1880'lerden sonra, Anadolu'daki ticaret kentlerinde hızlı bir nüfus artışı görülmüştür[100].

XIX.yy.ın ikinci yarısında,özellikle dış etmenler sonucu Anadolu kentinde sosyo-ekonomik yapıda değişimler başlamış; işlenmiş mal üretimiyle ilgili alanlarda üretim azalmış,üretimin ham maddesi olan ürünlerin iç pazarlar yerine dış pazarlara yönelmesiyle bölgelerarası ticaret,önemli bir değişim geçirmiştir.Bu yeni dönem,zenaat ürünlerinin kaybolup,tarım üretiminden elde edilen artık ürünün dış pazarlara akması sonucu elde edilen sermayenin,eski denetim gruplarının eline bırakılmayarak yeni bir denetim çevresinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bölge ölçeğinde yeni ulaşım teknolojisi ürünü **demir yolunun** ve at arabasıyla sağlanan ulaşım için yapılan düzgün yolların (şose) Anadolu'daki ulaşım sistemine girmesi bu yolla sağlanmıştır.Anadolu'da ulaşımın kolaylaşması sonucu,Batı Anadolu gibi,dış ticarete açılan bölgelerde,özellikle

---

[95] -Y.Tosun.,a.g.e.s.185.
[96] -M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s.35.
[97] -Y.Tosun.,a.g.e.s.185.
[98] -Y.Tosun.,a.g.e.s.14.
[99]-S.Aktüre.,**19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi**,Ankara,1978,s. 220.
[100] -S.Aktüre,a.g.e.s.221.

Avrupa'da gelişen endüstrüyel gelişimin kolay takip edilebilmesi sonucu tarımda gerekli bitkilerin ekimi ve ticaretini artırır[101].

Geleneksel Osmanlı kentinde dokuyu meydana getiren,birbirine kaynaşmış (homojen) mahallelerde yapılaşmaya ilişkin bireysel tutumların ve kararların yerini, XIX.yy. sonunda planlama yaklaşımına bıraktığı görülür[102].

Kentlerdeki sosyal tabakalaşmada ortaya çıkan ikili yapı sonucu iki farklı sosyal kesimin iş yerlerinin yer seçiminde de farklılık görülür. Bu iki gruptan birincisini meydana getiren zengin sınıfın çalıştığı geleneksel esnaf çarşıları,XVI-XVII. yy. lardaki durumlarını XIX.yy. sonlarına kadar küçük değişikliklerle korurken,diğer kesim iş yeri diye tanımlanabilecek, XIX.yy.ın ikinci yarısındaki dış ticaret ilişkilerinin değişim sürecinde ortaya çıkan ve kentlerde gelişen ticaret sermayedarlığının ürünleri olan yeni dükkanlar ve hanlar,eski ticaret merkezinin uzantısında,ana ulaşım aksı olan araba yolunun iki yanında sıralanmakta ve yeni **ticaret merkezini** meydana getirmektedir. Yeni gelişme yönünü belirleyen noktalar ise,**yönetici merkez** ve **demir yolu** gibi dış ticaret ilişkileri sonucu ortaya çıkan yeni kurumlardır[103].

Osmanlı-Türk şehirlerinin özellikleri ve geçirdiği değişim sürecinde Uşak şehrine baktığımızda; şehrin Türklerin eline geçtiği XIV.yy.dan XIX.yy.a kadar Osmanlı şehir yapısının tipik özelliklerini taşıyan bir Osmanlı kasabası havasını koruduğu dikkati çeker.Osmanlı şehirlerinin üç karakteristik özelliği Uşakta da görülür:Bunlar şehrin çekirdeğini meydana getiren **Ulu Cami**,cami çevresindeki **çarşı** ve bunun etrafındaki **konutlar** ve konutların biraraya gelmesiyle gelişen,birbirine kaynaşmış sokaklar ve bunların birleşiminden meydana gelen **mahallelerdir**.

Ulu Cami çevresindeki çarşıyı **arasta,bedesten**,çok sayıdaki **han** ve **dükkanlar** meydana getirir.Geleneksel çarşı dokusunda bulunması gereken hamam ise kaynaklara göre Ulu Cami'nin batısındaki meydanda yer almaktaydı. Bugün mevcut olmayan, ancak varlığı bilinen hamamın yapılacak bir bilimsel kazı sonucu ortaya çıkacağını tahmin etmekteyiz.

---

[101]-S.Aktüre,a.g.e.s.220-221.
[102] -S.Aktüre.,a.g.e.s.225.
[103] -S.Aktüre.,a.g.e.s221,222.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

XIX.yy.da,1867 ve 1894 yıllarında,çıkan büyük yangınlarla Uşak' ın şehir dokusu büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır:Özellikle 1894 yılındaki yangında 12 mahalleden 11 tanesi tamamen yanmıştır [104]. Uşak bu yangın sonrasında tekrar düzenlenmiş,muntazam planlı,geniş sokaklı bir şehir halinde yeniden inşa edilmiştir.

Anılan yüzyılda Uşak'a demiryolunun getirilmesi de ticaret hayatında büyük gelişme yaratmıştır:Ticaret hayatı hareketlenmiş, buna pararlel olarak da XIX.yy. sonlarında çarşı dokusu içinde yeni hanlar, depo ve iş yeri türündeki yeni yapıların yanında,alt katı dükkan,üst katı büro veya depo şeklinde kullanılan iş yerleri inşa edilmiştir.

XIX.yy. sonlarındaki yeni ticaret merkezi eski ticaret dokusunun hemen yakınında kurulmuştur.Demir yolunun yapılmasıyla da ticaret şehiri demiryolu güzergâhına bağlayan ana ulaşım yolu durumundaki **İstasyon Caddesi**'ne doğru gelişmeye başlamıştır.Daha sonraları yönetim birimleri de bu ana cadde üzerinde kurulmuştur. Bugün de ticaret hayatı bu cadde üzerinde devam etmektedir.

Uşak'ın uzun yıllar bir kasaba görünümünü koruması ve geleneklerine bağlılığı,XIX.yy.daki ticaret alanındaki gelişmelere rağmen, eski ticaret dokusunun canlılığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Bugün de özellikle, halıcılık,halı ipliği üretimi,battaniye dokumacılığı ve dericilik alanında ticari aktivitesini devam ettirmektedir

---

[104] - H.Tümer., a.g.e.s144.

IV- TÜRK TİCARET YAPILARININ GELİŞİMİ

İnsanlar arasında mal alışverişi,insanoğlu'nun toplumsal yaşamın en basit örneklerini ortaya koyduğu günlerde başlar. Toplumsal yaşamda örgütlenmenin ve üretim araçlarının gelişimi arasında ticaret de gelişir.Düzenli,devamlı ve oturmuş bir ticaretin oluşum alanı ise şehirlerdir.Yerleşim yerleri ticaret yapılarının varlık ve gelişmesi oranında şehir vasfi kazanır[105].

Ortaçağda Türkler Asya'nın Çinlisi,Hindlisi ve İranlısı, Avrupanın özellikle de İtalyanları gibi,kendi topraklarının dışına uzanan tüccar bir toplum değildi.Ama yaşadıkları yerler ve eğemenlik alanlarında ticarete katkılarının yanında,uluslararası kervan ticaretini korumak,gelişmesini sağlamak ile dünya uygarlığına büyük hizmette bulunmuşlardır.

Türklerin yerleşik yaşama ait en eski ticari etkinlikleri Ortaasya da başladı.En eski Türk dükkan ve çarşıları da Ortaasya şehirlerinde meydana geldi.Özellikle Selçuklu devletinin kurulmasıyla Türklerin çeşitli uygarlıklarla ilişki ve kültür alışverişi genişleme kaydetti.Selçuklu toprakları Türkistan'dan başka İran, Irak,Suriye ve Anadolu'yu içine alarak Uzakdoğu ve Akdeniz ticaretinin birleşme alanı olan önemli bir bölge,Türk eğemenliğine girdi.

Türkler Anadolu şehirlerine yerleşmeye başladığında ticareti geçim kaynağı olarak seçen Türkler, o sırada Anadolu şehirlerindeki mevcut ticaret yapılarından faydalanmışlar,ama zamanla bunların yanında ticaret yapıları olan dükkan ve hanlar da inşa etmişlerdir[106].

Anadolu şehirleri zamanla,sadece insanları barındıran birer Türk şehri durumuna dönüşürken,ticaret yapılarında da Türk vasfının özelliklerini ortaya koyan yapı tip ve türleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Anadolu Selçukluları devrinde şehirlerde bulunan ticaret yapılarının durumları hakkında birşeyler söyleyebilmek güçtür.Bu konudaki bilgilerimiz, yazılı kaynakların ticari faliyetle ilgili verilerine,ticaret yapıları bakımından da bunlar arasında geçen han, dükkan gibi sözcüklerle sınırlı bulunmaktadır[107].

---

[105] -Bilgi için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s.17.
[106] - M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s.18.
[107] -M.Cezar.a.g.e.s.35.

Selçuklular Anadolu'da şehirlerarası yollar üzerinde kervansaray ağı meydana getirdiklerine göre,şehirlerde de bu ticaretle ilişkisi bulunan dükkanlar ve şehir içi hanları inşa etmiş olmalıydılar[108].Selçuklu devri başta Konya, Kayseri, Aksaray, Karaman, Beyşehir,Alanya gibi önemli şehirlerde şehir içi hanlardan söz edilirse de,bunların çoğu günümüze kadar gelememiştir.Bunlardan Sadece,1980'li yıllarda yıkılan Aksaray' daki han hakkında bilgiler mevcuttur.Buna karşılık, çok harap durumda bulunsa bile,**Alanya ve Beyşehirde'ki han ve bezzezistan**'ın günümüze kadar ulaşması,Osmanlı dönemi ticaret yapılarının geleneğinin Selçuklu devri ticaret hayatının devamı niteliğinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir[109].

Selçuklu devri ticaret yapılarını dükkan ve hanların teşkil ettiğini, aynı türden meslek sahiplerinin birarada bulunduğu, Selçuklu devri kaynaklarının sayıca azlığına rağmen,mevcut eserlerde önemli şehirlerde çok sayıda han bulunduğu ancak,şehir içi hanlarının sayıca şehirlerarası hanlar kadar fazla olmadığı, ayrıca bazılarının dayanıklı malzemeyle yapılmadığı bu nedenle de günümüze gelemedikleri iddia edilmektedir[110].Ancak,biz şehiriçi hanlarının da, malzeme açısından, şehirlerarası hanlardan aşağı kalır yanının bulunmadığını düşünüyoruz.

Anadolu Selçuklu devrindeki Türk şehirlerinin ticaret alanı ve ticaret yapılarının durumlarını anlamak güç olmasına karşın, Osmanlı devri için özellikle XVI.yüzyıldan itibaren bazı genellemelere gidilebilir. XVI.yy. dan itibaren yazılı kaynaklara ait bilgiler gitikçe zenginleşmiş ve ticaret yapılarının türleri,ticaret alanının en canlı noktasına yerleşmiştir[111].

Türk şehirlerinde bulunan ticaret yapısı türleri **bedesten,han ve dükkanlardır**:Bunların içinde en tipik örnekleri **bedesten**'dir.Arapça bir sözcüğe dayandığı belirtilen **bezzaz** kelimesi **bez satıcısı** anlamına gelmektedir.Bez ya da bezaz sonunda Farsça'daki **istan** eki getirmek suretiyle **bezistan-bezzazistan** sözcüğü elde edilmiştir.Bu kelime bezistan'dan çok bezezistan şeklinde yazılıp söylenmiştir. XVII.yy. dan itibaren bir taraftan da **bedesten** biçiminde kullanılmıştır[112].

---

[108] -M.Cezar,a.g.e.s.28.
[109] - M.Cezar.,a.g.e.s.35.
[110] - M.Cezar.,a.g.e.s.36.
[111] - M.Cezar.,a.g.e.s.30.
[112] -M.Cezar.,a.g.e.s.13,19

Anadolu'da XVII.yy.ın ikinci yarısından itibaren bezzazlar için han binaları inşa edilmeye başlanması,özel bedesten yapıları için ilk halkayı meydana getirmiştir.Anadolu Selçuklu devrinin **İplikçi** ve **Dokumacı Hanı** ya da **Bezzazlar Hanı** diye anılan yapılarından zamanımıza gelebilen bulunmadığı için bu konuda kesin bir şey söylemek de zorlaşmaktadır.

Kaynaklarda "Osmanlı şehir hanlarının en eskisinin **Bursa Emir Hanı** olduğu iddia edilerek,daha çok ipek ve iplikli kumaşlarla ilgili bir yapı olduğu ve bedesten olarak kullanıldığı söylenmektedir.Bu nedenle Selçuklular zamanına ait bezaz hanları da Bursa Emir Hanına benzediği, bezezistan'ın belirli bir şemasının da,bina kimliği kazanarak özel fonksiyonlar yüklenmesinin Osmanlı döneminde gerçekleştiği" belirtilmektedir[113].

Bedestenlerde özellikle kumaş,ipekli kumaş ve mücevher gibi mallar depolanmakta ve satılmaktaydı.Aynı zamanda borsa işlevini de görmekte, fiat ve kalite kontrolleri bedesten tüccarları tarafından yapılmaktaydı.

Büyük çoğunluğu dikdörtgen veya kare şekilli bir mekan ile bu mekanın dışında yer alan dükkanlardan meydana gelen bedestenlerde, içteki mekanın üzeri çoğunlukla kubbe örtülüdür.Kubbeler kalın payelere oturmaktadır.Üzeri beşik tonoz örülü bedestenler de bulunmaktadır.Her cephesinde birer giriş kapısı bulunan bedestenler şehirlerde birer tane, büyük şehirlerde iki tanedir.İstanbul'da ise, istisna olarak,üç tane bedesten bulunmaktadır.

M.Cezar bedestenleri farklı kullanım özelliklerine sahip bölümlerine göre altı türde sınıflandırmaktadır:

1-Mahzenli bedestenler

2-Dıştan dükkanlı bedestenler

3-Arasta bedestenler

4-Arastalı bedestenler

5-Kat bedestenleri

6-Sade hacimli bedestenler

Bu sınıflamada bazı bedestenlerin birbirleriyle ortak noktaları bulunmaktadır: Mahsenli bedestenlerin hemen hepsinde,arasta bedestenlerin ise bazılarında

---

[113] -Selçuklu dönemi bezaz yapılarına ait geniş bilgi için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s.212.

dışta dükkanlar mevcuttur.Dıştan dükkanlı bedestenlerle sade tek hacimli bedestenler arasındaki fark,birisinde dükkanın bulunması,diğerinde bulunmamasıdır[114].

1-Mahzenli Bedestenler

Osmanlı bedestenlerinin en eskileri mahzenli bedestenlerdir. Ticari yaşamın canlı olduğu büyük şehirlerde yapılan bu tür bedestenler genellikle XV.yy.a aittir[115].Bu bedestenlerde iç mekanda duvarlar boyunca uzanan tek girişli,içinde değerli malların bulunduğu,depo görevi yapan hücreler bulunur. Osmanlı döneminin ilk bedesteni kabul edilen Bursa **Yıldırım Bayezid Bedesteni** (XV:yy.sonu)[116],**Edirne Bedesteni**[117], **Tire Bedesteni** (XV.yy.ilk çeyreği)[118] bu tip yapılardır.

2-Dıştan Dükkanlı Bedestenler

İç kısmında mahzen ya da dükkan şeklinde hiç bir bölmesi bulunmayan bir iç mekan ile,dışta yer alan dükkanlardan meydana gelen bedestenlerdir. Bedesten işleri iç kısımda yapılmaktadır.Dışta yer alan dükkanlar ise alışverişe ayrılmıştır.**Manisa Rum Mehmet Paşa Bedesteni** (XVI.yy.)[119],**Menemen Bedesteni** (XVI-XVII.yy.)[120] bu grubun örnekleridir.

3-Arasta Bedestenler

Plan açısından arasta düzeninde yapılardır. Sokağa benzer bir koridor üzerinde karşılıklı dükkan sıralarından meydana gelmektedir.İki,üç,dört kapılı örnekleri vardır.Kütahya **Gedik Ahmet Paşa Bedesteni** (XV.yy.ın ikinci yarısı)[121], **Niğde Bedesteni** (XVII.yy.)[122],**Afyon Bedesteni** ((XIX.yy.sonu) bu tipin örnekleridir.

---

[114] -Bilgi için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı,**s.220-221.
[115] -Bu konuda bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı,** s.221.
[116]-Plan için bkz.,E.H.Ayverdi-İ.A.Yüksel.,**İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi,** İstanbul, 1976, s.131. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı,**s.222.
[117] -Plan için bkz.E.H.Ayverdi-İ.A.Yüksel.,a.g.e.s132. M.Cezar.,a.g.e.s.232.
[118] -Plan için bkz. M.V.Tüzüner.,**a.g.e.** Şek.41-42.
[119] -Plan için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı,**s.250.**Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıları,Manisa Merkezindeki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Restorasyonu Paneli Kitapçığı,**Manisa,1992,s.75.
[120] -Plan için bkz. M.V.Tüzüner.,a.g.e.Şek.47-48.
[121] -Plan için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı,**s.264.
[122] -Plan için bkz.M.Cezar.,a.g.e.s.267.O.Aslanapa.,**Osmanlı Devri Mimarisi,**İstanbul, s.341.

4-Arastalı Bedestenler

Bedestenlerin bazıları arasta düzeninde bir çarşı ile birlikte planlanmıştır.Ankara **Mahmut Paşa Bedesteni**'ndeki gibi (1464-1471)[123], arasta ya bedestenin etrafını çepeçevre kuşatmakta ya da **Tokat Bedesteni**' ndeki gibi (XVI.yy.sonu)[124] iki yanında veya bir yanında yer almaktadır.

5-Kat Bedestenleri

Bedesten bağımsız bir yapı halinde inşa edilmez.Bir bina katı bedesten halinde düzenlenir. Erzurum **Rüstem Paşa Bedesteni** hanın üst katındadır[125].**Bor Bedesteni** (XVI.yy.) ise **Paşa Camii**'nin altında yer alır.

6-Sade Tek Hacimli Bedestenler

Bu bedestenler tek hacimden ibarettir.İçlerinde mahzen ya da dükkan bulunmadığı gibi,dışlarında da dükkan yoktur.Diğer gruplardan daha küçük ve sade yapılardır.Dikdörtgen ya da kare planlıdır. Çoğunun üstü kubbe,bazılarında da tonoz örtülüdür.Bu yapılar çoğunlukla ticaretin az yapıldığı şehir ve kasabalarda görülmektedir.**Bergama Bedesteni** (XVI-XVII.yy.)[126],**Gelibolu Bedesteni** (XV-XVI.yy.)[127], **Amasya Bedesteni** (1483)[128] bu grubun örneklerdir.Aynı grup içinde yer alan **Bayburt Bedesteni** (XIV-XV.yy.)[129] kare şekilli ve dört kubbe ile örtülü tek hacimli mekanın cephesi önünde tonoz ve kubbelerle örtülü dikdörtgen şekilli mekanı ile farklı bir plan şeması göstermektedir.

Arasta Türkçeye Farsçadan geçen bir sözcüktür.Farsçada **ârâste** kelimesi **süslü** anlamına gelir.Bu kelimenin bir ticaret yapısı ismi olarak kullanılmaya XV.yy.ın ikinci yarısından itibaren başlandığı kabul edilmektedir.Çünkü **XV. yy. ın ikinci yarısından önce yapılmış arasta binası bilmiyoruz**[130].XVI-XVII.yy.

---

[123] -Plan için bkz. M.Cezar.,a.g.e.s.278.
[124] -Plan için bkz.M.Cezar.,a.g.e.s.283.
[125] -Plan için bkz.M.Cezar.a.g.e.s285.
[126] -Plan için bkz. M.V.Tüzüner.,a.g.e.Şek.43-44.M.Cezar.,a.g.e.s286.
[127] -Plan için bkz.M.Cezar.,a.g.e.s.287.
[128] -Plan için bkz.M.Cezar.,a.g.e.s. 289.
[129]-Plan için bkz. M.Cezar.,a.g.e.s.288.
[130] -Bilgi için bkz.M.Cezar.,a.g.e.s.13.

Osmanlı belgeleri ile bazı tarihi eserlerde **ârâste** imlası ile yazılan bu sözcük bugün **arasta** biçiminde kullanılmaktadır.

Arasta kelimesi orduğâhta kurulan pazar anlamında da kullanılmıştır. Farsça **aresten** mastarından gelen arasta **sıraya konulmuş,düzenlenmiş** demektir. Türkçe de ise **çarşı** anlamındadır[131].

Arasta bir sokak üzerinde karşılıklı dükkan dizilerinden meydana gelmiştir.Kağir arasta dükkanlarının üzeri genellikle tonoz örtülüdür.Ancak,kubbe ötülüleri de vardır. Arasta sokağının üzeri,çoğunlukla beşik tonozla kapatılmıştır. Ahşap dükkanlardan meydana gelen arastalarda ise,sokağın üzerinin açık bırakılması tercih edilmiştir.Dükkanları kağirden yapılmasına karşılık sokağın üzeri açık bırakılan arastalar da vardır[132].

Bir sokağın iki yanında karşılıklı dizilmiş dükkanlardan meydana gelen arastalar dışında,Geç Osmanlı döneminde bir çok yapı adasından meydana gelen ve geniş bir alana yayılan,yan yana dükkanların yer aldığı, bir başka arasta tipi de mevcuttur.

Ticaret yapılarının en fazla örneği bulunanı,yapısı en basit,inşa malzemesi en çok çeşitlilik göstereni **dükkanlar'**dır.Dükkanlar üstü açık bir sokakta,üzeri kapalı bir çarşı,arasta,han ve bedesten'de yer alır[133].Taşla inşa edilenlerin üst örtüsü genellikle beşik tonozdur.Ticaret hayatındaki değişimle iki katlı,alt katı dükkan,üst katı büro veya depo şeklinde yapılan örnekleri de görülür[134].

Tüccarları,hacıları,iş için seyahat edenleri şehirde veya seyahat yolları üzerinde,hayvanlarıyla ve eşyalarıyla beraber barındıran,onlara yatacak güvenli yer ve yiyecek temin eden binalara **kervansaray** veya **han** ismi verilir[135].Türk sivil mimarisinde en önemli yapı grubunu meydana getiren kervansaraylar, kervanların yanısıra atlı tatarlar tarafından yapılan posta servisine de hizmet vermekteydi[136].

---

[131] -M.Zeki Pakalın.,**Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**,I,İstanbul,1971,s.64-65.
[132]-Bkz.M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**,s.181. Hikmet Tongur.,"Türk Şehirlerinde Çarşı ve Kapanlar",**Belediyeler Dergisi**, 5/ 52, 1939, s.22-25.
[133] -Bilgi için bkz.M.Cezar.,a.g.e.s.19.
[134]S.Aktüre.,**19.yy. Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi,** Ankara, 1978, s.195.
[135]-F.Akozan.,"Türk Han ve Kervansarayları",**Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeler**, I,İstanbul,1963,s.133.
[136]-Posta servisi yapan atlılar bir menzilden diğerine süratle giderler,orada at değiştirerek aralıksız olarak yollarına devam ederlerdi. Gerek kervanlar,gerekse posta servisi yapanlar menzil tabir

Kervansaray Farsça **kârban** (kervan),kârbanseray kelimesinden türemiştir.Şehirlerarasında kervanların konakladıkları ve korundukları yapılardır[137].

Han kelimesinin farsça'dan geldiği söylenmektedir. Ancak, orijini yönünde çeşitli iddialar vardır[138]. Çağatay Türkçesindeki **kon**'un **Ebul Gazi Bahadır Han**'ın ***Şecere-i Türk*** isimli eserinde mesken,ikametgâh şeklinde geçtiğini ileri süren ve Farça'da fonetik yönden "A" nın ve "O" nun birbirine çok karıştığını,bu yüzden de **han** kelimesinin aynen **kon** gibi söylendiğini belirten **S.Fırat**,Farça'da han kelimesinin Türkçe kon'dan doğduğunu ileri sürer. **A.Caferoğlu** bu han kelimesinin Arapça' daki **hane** kelimesinden geldiğini,bunun da **Arami** lisanından geçtiğini ve dolayısıyle Türkçe olamayacağını belirtir. **K.Erdmann**'a göre ise,han kelimesinin orijini Moğolca'daki **çan** kelimesinden gelmektedir[139].

Han ve kervansarayların ilk örnekleri ve orijininin **Ribat** kelimesinden geldiğini kabul etmek mümkündür.**Ribat** sözcüğü Arapça **rıt** kökünden türemiştir[140]. Araplarda **Ribat** başlangıçta hudut boylarında stratejik yerlerde cihada hazır İslam kuvvetlerinin ve binek hayvanlarının hazır bulunduğu korunaklı mevkilerdi[141]. Başlangıçta askeri amaçla kurulan Ribat'lar zamanla bir şeyh ve ona bağlı müritlerin toplandığı yer haline gelmiştir.Fonksiyonun değişmesiyle birlikte, kelime anlamı da değişikliğe uğrayarak Ribat sözcüğü Mısır, Suriye ve Filistin'de şeyh ve dervişlere mahsus **zaviye** (hanikah,tekke) ve yolcuları,kimsesizleri, hacıları barındıracak misafirhane anlamında kullanılır hale gelmiştir[142].

Ribat'ların ilk örneği Abbasiler devrinde,**Halife Harun Reşid'in** (768-809) Kuzey Afrika valisi **Haşama**'nın Tunus'ta 795 de yaptırdığı ribatı göstermek mümkündür[143].Arapça'dan gelen ribat sözcüğü bir süre için kervansarayı ifade

---

tabir edilen her konakta dururlardı.Her menzilde küçük veya büyük bir han bulunurdu.İki menzil arası yaya yürüyüşle 8-10 saati geçmezdi. Geniş bilgi için bkz. F.Akozan.,a.g.e.s.133. Hikmet Tongur.,"Türk Şehirlerinde Bedestenler ve Hanlar",**Belediyeler Dergisi**,5/58,1940,s.22.

[137] -Bilgi için bkz.C.Güran.,a.g.e.s.1.

[138] -Bilgi için bkz.C.Güran.,a.g.e.s.1.

[139] -Geniş bilgi için bkz.M.Erksan.,**İstanbul Hanları**,İ.Ü.Edebiyat Fakültesi,Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi,İstanbul,1956 (C.Güran.,a.g.e.den naklen s.1-2)

[140] -C.Güran.,a.g.e.s.1-2.

[141] -M.Cezar.,**Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.170.(Sayın M.Cezar burada dip not olarak F.Köprülü.,"Ribat",**Vakıflar Dergisi**,C.II,s.267-268 nakleder).

[142] -M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.171.

[143] -C.Güran.,a.g.e.s.2.

etmek üzere kullanılmışsa da,kervansaraylar Arap kökenli değil,Ortaasya kaynaklıdır.Kervansaray'ın ribat şeklinde adlandırılması Arapların askeri ribatları ile kervansaray'larda güvenlik ve savunmaya ait hususların ortaklık göstermesidir[144].

Anadolu Selçukluları zamanında han ve kervansarayların bazılarının **ribat** diye adlandırıldığı kitabelerinde ribat kelimesinin yer almasından anlaşılmaktadır.Konya-Beyşehir yolundaki **Kuruçeşme Hanı**,Malatya-Sivas yolundaki **Hekim Hanı**,Antalya-Burdur yolundaki **Kırkgöz Hanı,** Afşin yakınındaki **Eshab-ı Kehf Hanı**'nının kitabelerinde **Ribat** adı geçmektedir[145].

Bizans sınırındaki müstahkem mevkilere benzetilen **Ribat**'lar önce Kuzey Afrika'da kurulmuştur.Bu yapıların etrafı Savunma duvarı ile çevrilidir ve tek kapıyla avluya girilmektedir. Muhafaza duvarının içinde kalan alanda ahır, ambar,muhafızların kaldıkları bina,gözetleme ve işaret kulesi bulunmaktaydı. Binanın bir bölümü de mescit mekanı olarak ayrılırdı[146].

Han ve kervansarayların orijini kabul edilen ribatlara karşılık Batılı Sanat Tarihçileri hanların menşei olarak **Bizans Ksenedokion**' unu gösterirlerse de,bugün hiç bir örneği bulunmayan, sadece ismi kalan bu yapının han ve kervansaraylara kaynaklık edebileceğini gösteren deliller mevcut değildir[147]. **K.Müller** ise, İran'daki Büyük Selçuklu kervansaraylarının ve Doğu Roma **Kastrumları**'nın iç avlu ve köşe kuleleri gibi benzerliklerine dayanarak bu yapı tipini orijini olarak kabul etmekte ve kervansarayların kastrumlardan örnek alındığını söylemektedir[148].**K.Erdmann** ise,bu yapıların **Kasr-ül Hayr-ül Garbi**' (711-715)deki kervansaraya dayanarak,Sasanilerden alındığını ileri sürer[149].

Doğu'da ve Batı Asya'da sırasıyla,**ribat,kervansaray,han** gibi isimler alan bu yapılar[150],batıda Romalılarda **Mansion,**Cenevizliler'de **Fondaco,**

---

[144]-Bilgi için bkz. M.Cezar."Türk Tarihinde Kervansaray", **VIII.Türk tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**,C.II,Ankara,1976,s.931.
[145] -M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.172.
[146] -M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.170.
[147] -C.Güran.,a.g.e.s.2.
[148] -K.Müller.,**Die Karawenerai in Vorderen Orient**,Berlin,1920 (C.Güran.a.g.e.s.2'den naklen).
[149] -K.Erdmann.,"Bericht Über den Stant der Arbeiten Über das Anatolische Karavansaray des 13.jahrhunderts",1963,Venedik **II.Uluslararası Türk Sanatı Kongresi Tebliği,** Napoli,1963,s. 73-87.
[150] -C.Güran.,a.g.es.1.

Almanlar'da **Gasthof**,Fransızlar'da **Hospice,Hotellerie,Hotel- Dieu Auberge,** İngilizlerde **İnn** isimleriyle adlandırılmışlardır[151].

Tarihi gelişme içinde han ve kervansarayları,**şehirlerarası hanlar ve şehir hanları** olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür: **Şehirlerarası Hanlar** ilk defa ortaya çıkan yapılardır.Şehir hanları ise ticari bölgelerin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır.

Şehirlerarası kervansaraylar yollar boyunca konaklamalarda geceye kalmadan bir gün içinde varılabilecek şekilde 30-40 km.lik aralıklarla kurulurdu. **Şehir içi hanları** ise, şehrin yol sistemine ve ticaret bölgelerinin kuruluşlarına göre yer alırlardı[152].

Han,Kervansaray yerine de kullanılmasına rağmen,mimari ve fonksiyon yönünden birbirlerinden farklılık gösterirler:**Kervansaraylar** genellikle şehirler arasına kurulur.Bünyelerinde hamam,çarşı ve ahır gibi kısımlar bulunur.Bu birimlerden her biri şehir içi hanlarında daha küçük yapılır.Kuruluş açısından da ıssız yollar üzerindeki kervansarayların can güvenliğini sağlayabilmeleri ve uzun süre dayanabilmeleri için yapılış tarzları kaleyi andırır.Şehir içi hanları ise,daha çok ticarete yönelik yapıldıkları için inşa malzemeleri her zaman kesme taş değildir.Mimari kuruluşları farklıdır. Boyutları küçülmüştür.Güvenlik esas alınmadığından kale görünümünden uzaklaşmışlardır[153].

Türklerden kalan ilk kervansaraylar Gazneliler ve Karahanlılar dönemine aittir.Bu kervansaraylar günümüze harabe halinde gelebilmiştir. Bunların içinde en önemlisi,zamanı hakkında değişik görüşler bulunan, Gazneli ve Karahanlılardan çok önce yapıldığı sanılan(M.S.VII-XVII.yy.),hatta İslamiyetten evvel inşa edilen,İslami dönemde yeniden ele alınan[154] **Manakeldi Kervansarayı**'dır [155].

Gaznelilerin bilinen en eski kervansarayı **Tus-Serahs** yolu üzerindeki **Gazneli Sultan Mahmud** tarafından yaptırılan **Ribat-ı Mahi'** dir[156].Yapı bütün Gazneli kervansarayları gibi kare planlı,üstü açık avlulu ve dört eyvanlıdır.

---

[151] -F.Akozan.,a.g.e.s.135.
[152] -C.Güran.,a.g.e.s.1.
[153] -C.Güran.,a.g.e.s.1.
[154] - Plan için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.186.
[155]-Karahanlı ve Gazneli dönemi kervansarayları hakkında geniş bilgi için bkz. M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.190.
[156] -Plan için bkz. .M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.209. M.Sözen ve Diğerleri., **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**,İstanbul,1975,s.19,şek..41.

Nişâpur-Merv ve **Tûs-Herat** yolları kavşağında bulunan **Sengebest Ribatı**[157] ise Tûs Valisi **Arslan Cazip** tarafından 1028 yılında yaptırılmıştır[158].

Karahanlıların tarihi bilinen en eski kervansarayı **Ribat-ı Melik**'dir[159]. Adıgeçen ribat **Şems-ül Müluk** ünvanı ile tanınan Karahanlı hükümdarı **Nasr bin İbrahim** tarafından 1078-79 yıllarında, Semerkant-Buhara yolu üzerinde yaptırılmıştır[160].Kare planlı yapının duvarları kerpiçten inşa edilip,üzeri tuğla ile kaplanmıştır. Köşelerde ve cephede tuğladan silindirik şekilli payelerle desteklenmiştir.XI.yy.ait **Dehistan Kervansarayı**'da kare planlıdır ve köşelerinde kuleleri, giriş kısmında tek eyvanı vardır[161].XI.yy'ın ikinci yarısına ait **Akçakale Kervansarayı Merv-Amul** yolu üzerindedir[162].Tuğla-kerpiç karışımı bir malzemeyle bina edilen eser arka arkaya dört eyvanlı,revaklı,avlu etrafında sıralanmış mekanlarıyla iki bölümden meydana gelir.Bu haliyle Büyük Selçuklular döneminden kalan 1115 tarihli **Ribat-ı Şerif**'in planına benzer.Dış görünümüyle de Anadolu'daki Sultan Hanlarını hatırlatır.XI.yy.ın ikinci yarısına ait **Başane (Kutlutepe) Kervansarayı** ise[163], önde açık avlulu bölümü,arkada kapalı kısmıyla Anadolu'daki Sultan Hanların ana şemasına benzer. Bu haliyle de adıgeçen yapıların öncüsüdür. XI.yy.ın sonu ile XII.yy.ın başına tarihlenen **Day** (Daya) **Hatun Kervansarayı** üstü açık revaklı avlulu ve dört eyvanlıdır[164].

X-XI.yy.larda Türkistan'da inşa edilen bu yapıların günümüze kadar gelememesinin nedeni,taş gibi dayanıklı malzemeden değil,kerpiç ve tuğla malzemeyle inşa edilmeleridir[165].

Büyük Selçuklu İmparatorluğu 1040 yılındaki **Dandanakan Savaşından** sonra,XI-XII.yy.larda Türkistan'da siyasi ve kültür birliğini sağlamıştır[166].Büyük Selçuklu devri kervansarayları bir anlamda Karahanlı,Gazneli devri

---

[157] -Adı geçen ribat bugün mevcut değildir.Bilgi için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.212.
[158] -Bkz.C.Güran.,a.g.e.s.3.
[159] -Resim için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.190.Res.145.
[160] -M.Cezar.,a.g.e.s.189.
[161] -Plan için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.195. Şek.152. M.Sözen ve Diğerleri.,a.g.e.s.19,Şek.38.
[162] -Plan için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.196,Şek.15.
[163] -Plan için bkz.M.Sözen ve Diğerleri,a.g.e.s.19,Şek.40.
[164] -Plan için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.193,Şek.149. M.Sözen ve Diğerleri,a.g.e.s.19,Şek.39.
[165] -Bkz.C.Güran.,a.g.e.s.3-4.
[166] -C.Güran.,a.g.e.s.4.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

kervansaraylarının devamcısı durumundadır.Bu gelenek Anadolu'ya da yansımış ve Anadolu'daki kervansarayların gelişimine de kaynaklık etmişlerdir[167].

Gazneliler ve Karahanlıların bütün kervansaraylarında istisnasız kullandıkları eyvanlı avlu düzeni,büyük Selçuklularda da devam etmiştir. Türkistan'ın avlulu ev planı ile sıkı bir yakınlık gösteren bu tarz,tüm Türkistan'ın geleneksel plan tipi haline gelmiştir[168].

Büyük Selçuklularda yapılmış ilk kervansaray XI.yy.ın ilk yarısında **Tuğrul Bey** zamanında inşa edilen **Ribat-ı Anuşirvan**'dır[169]. Kare planlı, üstü açık avlulu,avlusu revaklarla çevrili bir yapıdır. Köşeleri silindire yakın, cephelerde ise yarım silindir şekilli kulelerle desteklenmiştir.Yine aynı bölgede, **Nişapur-Sebzevar** yolunda, **Sultan Melikşah** tarafından inşa ettirilen **Ribat-ı Zefarani'** de kare bir plana ve dört eyvanlı,üstü açık bir avluya sahiptir[170].

Gelişim çizgisi içinde en güçlü etkiler doğudan Karahanlı,Gazneli, Büyük Selçuklular yoluyla Anadolu'ya taşınmıştır. Kullanım amaçlarına göre şekillenen Kervansaraylar zaman içinde toplumun geçirdiği aşamalara uygun değişikliklere uğramış,uzun bir gelişim çizgisi izlemiştir[171].**Melikşah**'ın, ***Süleyman Şah***'ın Anadolu hükümdarlığını tanıyan fermanı imzalamasıyla 1077' de ilk Anadolu-Türk devleti kurulmuştur[172].

Anadolu Selçuklularının yüksek kültürünü en canlı şekilde aksettiren yapı türlerinden biri Denizli'den Erzurum,Kars ve Iğdır'a, Kütahya'dan Malatya, Bitlis, Ahlat'ta,Anatalya'dan Sinop ve Samsun'a kadar uzanan yollar üzerinde inşa edilen kervansaraylardır.Bunlar Anadolu'da Selçuklu Sanatının büyüklüğünü ve teşkilatının sağlamlığını gösteren eserlerdir.

Anadolu'da **Sultan Hanı** adını alan kervansarayların büyük bir kısmı sultanlar ve saray ileri gelenleri tarafından yaptırılmıştır.Anadolu'nun sunduğu malzeme gereği,tamamıyle taş malzemeyle inşa edilen bu yapılar[173] barış zamanında konaklama amaçlı kullanılmış,savaş zamanında da kale görevini

---

[167] -M.Sözen ve Diğerleri.,a.g.e.s.19.
[168] -Plan için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.208,Şek.170.
[169] -Planı için bkz.M.Cezar., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**,s.209,Şek.172.
[170] -Bkz.C.Güran.,a.g.e.s.4.
[171] -M.Sözen ve Diğerleri.,a.g.e.s.20,122.
[172] -C.Güran.,a.g.e.s.5.
[173] - O.Aslanapa.,**Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi**,Ankara,1991.s.112.

üstlenmiştir[174].Kolay savunulması için de pencereleri mazgal şeklinde ve az sayıda yapılmıştır.Çoğunda hamam, cami, kütüphane ile,yolcularla hayvanların ihtiyaçlarını karşılayacak hekim,baytar ve her çeşit tamir için ustalar bulunuyordu.

Anadolu'da,birisi kitabesiz,sekiz kervansaray,sultanlar tarafından yaptırılmıştır:Bunlardan **Alayhan** *II.Kılıçaslan* (1156-1192),**Evdir Han** *I.İzzettin Keykavus* (1210-1219),iki **Sultan Hanı** ve **Alara Han** *I.Alaeddin Keykubat* (1219-1236),**İncir Han,Kırköz Han ve Eğirdir Han** *Gıyasettin Keyhüsrev* (1236-1246) tarafından yaptırılmıştır.Bunların birçoğu yıkıldığı halde planları bilinen 59 kervansaraydan başka son araştırmalarda 35 Selçuklu Hanı daha tesbit edilmiştir[175].

Anadolu Selçuklu kervansarayları hakkında yerli ve yabancı birçok bilim adamı araştırma yapmıştır. Bu çalışmalarda Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının genelde dört grup içinde değerlendirildiği görülür.

K.Erdmann'ın yaptığı gruplamaya göre bu dört grup şu şekilde belirlenmiştir[176]:

1-Sadece Avludan Meydana Gelen Hanlar (avlulu üstü açık tip)

Antalya-Korkuteli arasındaki Evdir Han (1210-1219)[177]

2-Sadece Kapalı Kısmı Bulunan Hanlar(avlusuz-üstü örtülü tip)

Antalya-Alanya yolu üzerindeki Şarapsa Hanı (1236-46)[178]

3-Avlu ve Kapalı Kısmın Birleşmesinden Meydana Gelen Hanlar

Kayseri-Sivas arasındaki Sultan Han (1232-1236)[179]

4-Eş Odaklı Hanlar

Antalya-Alanya yolundaki Alara Han (1232)[180]

XIII.yy.ın ikinci yarısına gelindiğinde,yalnız kapalı kısımdan meydana gelen kervansaraylar bina edilmiştir[181].

---

[174] -C.Güran.a.g.e.s.5.

[175] -Bkz.O.Aslanapa., **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi,**s.112.

[176]-Selçuklu kervansaraylarının plan tipi hakkında geniş bilgi için bkz. K.Erdmann.,**Das Anatolische Karavansaray Des 13.Jahrehunderts ,**I-II,Berlin,1976,s.31.

[177] -Plan için bkz.İ.İlter.,**Tarihi Türk hanları,İstanbul,**1969,s.36.

[178] -Plan için bkz. İ.İlter.,a.g.e.s.20. M.Sözen ve Diğerleri.,a.g.e.s.117,Şek.341.

[179] -Plan için bkz.İ.İlter.,a.g.e.s.29. F.Akozan.,a.g.e.s.140.

[180] -Plan için bkz. M.Sözen ve Diğerleri,a.g.e.s.117,şek.337. İ.İlter.,a.g.e.s 27.

[181]-H.R.Ünal.,"Osmanlı Dönemi Öncesinde Yayınlanmamış Birkaç Han Üzerine Bir İnceleme", **A..Ü.Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi,**S.IX,Erzurum,1978,s.465.

Anadolu erken devir kervansaraylarında dikkati çeken en önemli özellik, geçmişle yakın ilişkiler içinde bulunmasına karşılık Karahanlı,Gazneli,Büyük Selçuklu devri kervansaraylarının yeniden yorumlanarak ele alınmasıdır[182].

Anadolu'da Selçuklularının kurdukları kervansarayların çok azı, Büyük Selçuklu,Gazneli ve Karahanlı dönemi kervansaraylarının geleneğininin açık avlulu, revaklı ve eyvanlı avlu düzenine bağlı kalmış,inşat tekniği ve bazı değişik plan tipleriyle ayrı bir şema izlemeye başlamıştır. Özellikle inşa malzemesi değişerek,ilk devirlerin kerpiç ve tuğla malzemesine karşılık taş tercih edilmiştir. Plan düzeninde ise tamamen kapalı sahınlar halinde avlusuz veya kapalı sahınların avluyla birleştiği karma tipler bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır[183].

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi hanları hakkında geniş çaplı araştırmalar yapılmasına rağmen Beylikler dönemi hanları ile ilgili çok az sayıda yayın mevcuttur[184]. *A.Baş*'ın **Beylikler Dönemi Hanları** adlı doktora tezi bu konuda yapılan önemli bir araştırmadır[185].

Beylikler döneminde,özellikle de Osmanlılar zamanında mevcut örnek ve belgelere göre kervansaraylara nazaran şehir içi hanı inşasına daha fazla önem verildiği görülmektedir. Bunun sebebi Beyliklerin daha sınırlı ölçüde toprağa sahip olmaları ile,Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu'nun büyük bir bölümünde yeterli sayıda kervansaray inşa edilmesidir.Hiç bir zaman Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının büyüklüklerine ve konforuna ulaşamayan Beylikler dönemi Kervansarayları daha çok Anadolu Selçukluları döneminde ele geçirilemeyen yörelerde veya yeni açılan tali yolarda inşa edilmiştir.Bu dönem kervansaraylarının ebatlarında büyük oranda küçülme dikkat çeker.Aynı zamanda avludan da vazgeçilmiştir[186].

A.Baş tesbit edilen örneklerden hareket ederek,**Beylikler dönemi hanlarını** iki ana grup içinde değerlendirmektedir.Bunlardan birincisi Sadece Kapalı Mekanlardan Oluşan Kervansaraylardır.İç mekan teşekkülü ve kat

---

[182] -Bilgi için bkz. M.Sözen ve Diğerleri.,a.g.e.s.116.
[183] -C.Güran.,a.g.e.s.7.
[184] -Bkz.A.Baş.,"Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları",**9.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**,C.I,Ankara,1995,s.275.
[185]-A.Baş.,**Beylikler Dönemi Hanları**,S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya,1989.
[186] -A.Baş., Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.276.

durumlarına göre bazı alt gruplara ayrılmaktadır.İkinci grubu ise şehir içi hanlarını meydana getirmektedir.

I-Sadece Kapalı Mekanlardan Oluşan Kervansaraylar

A-Tek katlı ve sahınlı olarak düzenlenmiş hanlar

a)Ön mekanı olamayanlar

Niğde Sarıhan,Bafa Gölü kenarındaki anonim han[187]

b)Ön mekanı olanlar

Gölpazarı Mihal Bey Hanı (1418),Kastamonu İsmail Bey Külliyesinde Yer alan Deve Hanı (XV.yy.ortaları) [188]

B-Tek Katlı ve İki Sahınlı Olarak Düzenlenmiş Hanlar

Karaman-Mut yolu üzerindeki Kozak ve Sertavul Hanları[189]

C-Tek Katlı ve Üç Sahınlı Olarak Düzenlenmiş Hanlar

a)Ön mekanı olmayanlar

Uşak-Ulubey İlçesi İnay Köyü Kervansarayı[190],Kütahya Altıntaş İlçesi Çakırsaz Köyü Kervansarayı[191]

b)Ön mekanı olanlar

Kastamonu-Tosya yolu üzerindeki Atabey Hanı,

D-İki Katlı Olarak Düzenlenmiş Hanlar

Afyon-Döğer Kervansarayı (1434)[192]

II- Şehir içi Hanları

A-Tek Katlı Olarak Düzenlenmiş Şehir içi Hanları

Bergama Taş Han[193]

B-İki Katlı Olarak Düzenlenmiş Şehir İçi Hanları

Bursa Geyve Hanı[194]

Bazı kaynaklarda geçmesine rağmen günümüze kadar mevcut örneği ulaşamamış Anadolu-Selçuklu şehir içi hanları ile,Beylikler dönemi şehir içi

---

[187] -Plan için bkz.A.Baş., Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.282..

[188] -Plan için bkz.A.Baş., Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.283.

[189] -Plan için bkz.A.Baş.,Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.284.

[190] -A.Baş.,"İnay Köyü Manzumesi",**Vakıflar Dergisi**,S.XXIV,Ankara,1994,s.227,çizim 5.Bu han aynı zamanda bu çalışmanın kataloğ bölümünde incelenmiştir.

[191] -Plan için bkz.A.Baş., "Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.285.

[192] -Plan için bkz.A.Baş.,Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,,s.287.

[193]-Plan için bkz. A.Baş., "Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.287. F.Akozan.,a.g.e.s.142.

hanlarını mukayese etme imkanı yoktur.Beylikler dönemi şehir içi hanları tamamen müstakil mekanlardan meydana gelmektedir. Bunların çoğunda mescit ve hela gibi ünitelerin nasıl çözümlendiğini görmek mümkündür.Türk mimarisinde Beylikler döneminden itibaren görülmeye başlanan ocak ve baca mimarisi,bu döneme ait bazı kervansaraylarda da uygulanmıştır.Şehir içi hanlarında ise,üst kattaki mekanların çoğunda ocak ve baca sistemi görülür[195].

Osmanlı devrinde daha önceki yüzyıllardan devralınan kervan yolları ve bu yollar üzerinde bulunan yapılar muhafaza edilmiş,onarılmış ve kullanılmıştır. Zaman zaman gerek savaşlar,gerek ticaret ve hac kervanları hatta konuk hükümdarların barınabileceği menzil yapılarının inşasına ihtiyaç duyulmuş,buna mahalli halkın istekleri de eklenince Osmanlı devrinde de abidevi kervansaraylar ve menzil hanları inşa edilmiş ve bunların önemli bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir[196].Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu döneminde ticaret yolları üzerindeki kervansaray ve menzil hanlarının yanısıra şehir içlerine de hanlar yapılmıştır.

Osmanlı devri kervansarayları Anadolu Selçuklu kervansaraylarından mimari hacim,oran,inşaat tekniği ve cephe mimarisi bakımından çok farklıdır. Hacimler daha küçük ve sade tutulmuş,kale görünüşlü abidevi hava terkedilmiştir. Cephe mimarisindeki büyüklük,ihtişam arzusu,taçkapıların yüceliği kaybolmuş, ebatlar insan ölçülerine daha çok yaklaşmıştır.Sadelik tercih edilmiştir[197].

Osmanlılarda yerleşme merkezlerinin ticaretle ilgili bölgelerinde yapılan hanların yanında önemli külliyelerin içinde yer alan hanlara da sık rastlanmaktadır. Şehir içi hanlarının ilk örneklerinden **Orhan Gazi** devrine ait Bursa'daki **Emir Hanı**'dır[198].Kentin merkezindeki yapı iki katlı,revaklı,alt kat hücreleri penceresiz,üst katı pencereli ve ocaklı bir yapı olarak dikkati çekmektedir.Osmanlı dönemine ait ilk menzil hanı ise,Ulubat' ta, Apolyont Gölü kenarındaki **Yıldırım Bayezid** devrinden kalan **Issız Han**'dır (1394)[199].Bu gurubun diğer bir örneği de

---

[194]-Plan için bkz.A.Baş.,"Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.288. C.Güran., a.g.e.s.198-199.Şek.32-33.

[195]-A.Baş.,"Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan şemaları,s.279.

[196]-G.Güreşsever.,**Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişimi**,İ.Ü.Edebiyat Fakültesi,Sanat Tarihi Bölümü,Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü,Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1975,s.8.

[197] -C.Güran.a.g.e.s.13.

[198] -Plan için bkz. M.Sözen ve Diğerleri,a.g.e.s.120, Şek.353.

[199]-Issız Han planı ve bilgi için bkz. M.Sözen ve Diğerleri.,a.g.e.s.121, Şek.355. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805** (1230-1402), I, İstanbul,1966,s. 526-530. Mihail Bey

H.818-821(M.1415-18) tarihlerinde inşa edilen Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı'dır.

Osmanlı devri han mimarisinde mekan anlayışının gelişmesi hayvan barındırma ve insan ihtiyaçlarına cevap veren hacimlerin kesin bir şekilde ayrılan örneklerinde;ahırlar mazgal pencerelerle aydınlatılmış ve havalandırılmıştır. İnsanlar tarafından kullanılan mekanlar ise,üst katlarda dışa açılan bir pencere ile, revaklara açılan birer kapı ve pencere düzeni ile aydınlatılmıştır.

Osmanlı hanları plan anlayışı yönünden **kervansaraylar** ve **şehir içi hanları** adıyla ikiye ayrılır:Osmanlı devri kervansarayları hakkında kapsamlı bir çalışma yapan **G.Güreşsever** Osmanlı kervansaraylarını önce iki gruba ayırmakta ve bunları da alt gruplarda ele almaktadır[200]:

I-Kervansaraylar

A-Bir avlu etrafında iki katlı olanlar

a)Yalnız kervansaray olanlar

Kuşadası-Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı (1612-13)

b)Kervansaray ve Bedesten olanlar

Erzurum-Rüstem Paşa Kervansarayı

c)İki katlı olup,cephelerinde dükkanların yer aldığı hanlar

Manisa-Kurşunlu Han (XVI.yy.sonu)

B-Külliyeye dahil kervansaraylar

1-Külliye yapılarıyla bütünlüğü olanlar

Lüleburgaz-Sokullu kervansarayı (1564),Payas-II.Selim Külliyesi kervansarayı,Karapınar-Sultan Selim Külliyesi Kervansarayı (1569-70)

a)Kare planlılar

b)Dikdörtgen planlılar

c)Bir holün etrafında nefli mekanların yer aldığı hanlar

Ilgın-Lala Mustafa Paşa Kervansarayı (1584)

d)Kışla yapısı olanlar

Ulukışla-Öküz Mehmet Paşa Külliyesi Kervansarayı(XVIII.yy. başı)

Hanı için bkz. E.H.Ayverdi,**Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451), II., İstanbul,1972, s.170-171.**

[200]-Osmanlı kervansaraylarının plan tipolojisi hak.bkz.G.Güreşsever.,a.g.e.s.16-18.C.Güran.,a.g.e.s. 14,16.

2- Külliyeye dahil olup,farklı bir plan şeması ile bağımsız kervansaraylar

Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi Kervansarayı (1718-1726)

C-Menzillerde inşa edilmiş münferit kervansaraylar

A-Nefli olanlar

a)Üç nefli olanlar

Amasya-Ezinepazar Köyü Kervansarayı (1650-1651)

b)Üç nefli,önünde avlusu olanlar

Divriği-Çaltı'da Burma Han Köyü Kervansarayı

c)İki nefli olanlar

Elazığ-Kemaliye Arnavut Hanı (XVII.yy.ortası)

d)Üç nefli,salona açılan mekanı bulunanlar

Bursa-Manyas Issız Han (1394)

e)Çok nefli yapılar

Bitlis Başhan (XVII.yy.sonu)

B-Ahşap örtü sistemine sahip olanlar

Lapseki-Çardak Yakup Bey Kervansarayı (1462-1463)

C-Nefli mekanlardan ibaret iki bloğun bitişik inşa edildiği yapılar[201]

a)Tek nefli mekandan oluşanlar

Afyon-Döğer Kervansarayı (XV-XVI.yy.)

b)İki nefli mekandan oluşanlar

Bitlis-Baykan Küfündür Hanı (XVII.yy.)

c)Üç nefli mekandan oluşanlar

Bitlis-Baykan Du Han (XVII.yy.)

II-Şehir içi hanları

Bu tip hanlar imparatorluğun kuruluş yıllarından itibaren inşa edilmiştir.Diğerlerine göre daha gelişmiş bir plan tarzı gösterir.Genellikle iki katlı, zemin katlar depo,ahır ve tamirhane gibi servis kısımlarına,üst kat ise tamamen yolcuların ikametine ayrılmıştır.Her iki katın önünde revaklı bir galeri dolaşır.

---

[201]-Afyon-Düğer (Döver)Kervansarayı hk..bkz.H.B.Kunter.,"Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi (Düğer Kervansarayı)",**Vakıflar Dergisi,** S.VIII,Ankara,1969,s.22-230.Bitlis-Baykan, Küfündür Hanı için bkz.H.Aydemir,**Silvan ile Tatvan Arasındaki Hanlar,**İ.Ü.E.F.Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi,İst.1969(G.Güreşsever,a.g.e'den atfen). Bitlis-Baykan Du Han planı için bkz. H.R.Ünal,"Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Birkaç Han Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Ed. Fak. **Araştırma Dergisi,Prof.Dr.Albert Gabriel Özel Sayısı,** S.IX, Ankara, 1978,s.481.

Taşıyıcı aks sistemi her iki katta da aynıdır.Avlu yine geleneksel bir şekilde kare veya dikdörtgen şekillidir.Bu hanlarda üst katlarda konaklama fonksiyonu yürütenler dışında,içlerinde ikamet edilmeyen sadece ticarete ayrılmış hanlar da vardır. Alt katlar eşya depoları,üst kat odaları ise büro hizmeti yürütmektedir.Ahır ise sadece gündüzleri kullanılır.Bu han tipi XIX.yy.a kadar Osmanlılar da uygulanacak istikrarlı han planının tam ve ahenkli nisbetini ilk defa ortaya koyar. Planın ana prensibi beş asır boyunca bozulmamış,küçük değişikliklerle devam etmiştir[202].

Şehir hayatında önem kazanmış hanlar,XIX.yy.da önce duraklar, yüzyıl sonuna doğru sosyal gelişmenin icaplarına uyarak,ticaret hayatının iş yerleri halini alır. Böylece Karahanlı,Gazneli,Büyük ve Anadolu Selçukluları ile Osmanlılarda devamedegelen köklü han mimarisi XX.yy. başında tarihi devrini kapatır.

Şehir içi hanlarının tipolojisi hakkında **C.Güran**'dan sonra yapılan ilk ayrıntılı çalışma **B.Ersoy**'a aittir[203].Bu çalışamada şehir içi hanları plan şeması, cephe ve malzeme özelliklerine göre ayrı ayrı sınıflandırılmıştır.Bu sınıflamada plan şemasına göre şehir hanları öncelikle **avlulu hanlar** ve **avlususz hanlar** şeklinde iki ana grupta toplanmaktadır.

I-Avlulu hanlar: Bu yapılar genel olarak simetrik veya asimetrik planlı, avlu veya avluları çevreleyen mekanlardan meydana gelmektedir.Avlu cepheleri tek veya çok katlı olduğu gibi, revaklı veya revaksızdır. Bu tip yapıları avlu ve kat sayısına göre de sınıflamak mümkündür.

A-Avlu sayısına göre

1-Bir avlulu hanlar

Tire Lütfü Paşa Hanı (XVI.yy. ortası)[204]

2-İki avlulu hanlar

İstanbul Kürkçü Hanı (XV.yy.)[205]

3-Üç avlulu hanlar

İstanbul Büyük Valide Hanı (XVII.yy.)[206]

B-Kat sayılarına göre

---

[202] -Bkz.C.Güran.,a.g.e.s.17-18.

[203] -B.Ersoy.,"Osmanlı Şehir -İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri",**Sanat Tarihi Dergisi,** E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayını,S.VII,İzmir ,1994,s.76-97.

[204]-Plan için bkz. F.Gürboğa.,**Tire'de Türk-İslam Anıtları** (Hanlar,Türbeler),E.Ü.Edebiyat Fakültesi,Sanat Tarihi Anabilim Dalı,Yayınlanmamış,Bitirme Tezi,İzmir,1985,Şek.9-10.

[205] -Plan için bkz.C.Güran.,a.g.e.s.179.Şek.6. F.Akozan.,a.g.e.s.147.

[206] -Plan için bkz.,C.Güran.,a.g.e.s.217. F.Akozan.a.g.e.s.145.

1-Bir katlı avlulu hanlar

Tire Çöplü Han (1426-1442)[207]

2-Kısmen iki katlı hanlar:Bu hanlar aslında tek katlı olup,sadece giriş cepheleri iki katlıdır. Bu nedenle bir katlı hanların bir çeşitlemesi olarak düşünülebilir.

İzmir Girit hanı (XVIII.yy.)[208].

3-İki katlı avlulu hanlar

Tire Kutu Han (1429)[209]

4-Kısmen üç katlı avlulu hanlar:İki katlı hanların bir çeşitlemesidir.

Merzifon Taş Han (XVII.yy.)

5-Üç katlı avlulu hanlar

İstanbul Büyük Yeni Han (XVIII.yy.ın ikinci yarısı)[210]

II-Avlusuz Hanlar

A-Bağımsız Hanlar:Arasta benzeri olarak da adlandırılan bu hanlar ortada bir koridor ile bu koridorun iki yanında sıralanan mekanlardan oluşan dikdörtgen planlı hanlardır.

İzmir Musevit Hanı (XIX.yy.ın ikinci yarısı),İzmir

Çakaloğlu Hanı (1805-1806)[211]

B-Başka bir yapının bir bölümünü oluşturan hanlar: Bu tipte tek bir yapı örneği mevcuttur **külliyelere dahil hanlar** olarakta adlandırılmaktadırlar.

İstanbul Süleymaniye Hanı (1555)[212]

B.Ersoy'un yaptığı tipolojide plan ve mekan açısından sınıflandırılan şehir içi hanlarını **C.Güran** plan ve mekan anlayışı yanında bir de fonksiyon yönünden sınıflandırmıştır[213]:

I-Yolcu Hanları: Bu tip hanlar şehir dışı karakterindeki kervansaray ve menzil hanlarının yolcu barındırmalarını,şehirde de devam ettiren örneklerdir. Başlıca iki gruba ayrılırlar.

---

[207] -Plan için bkz.F.Gürboğa.,a.g.e.s.Şek.1-2.
[208] -Plan için bkz. B.Ersoy., **İzmir Hanları**,Ankara,1991,s.48,Şek.43-44.
[209] -Plan için bkz.F.Gürboğa.,a.g.e.Şek.3-6.
[210] -Plan için bkz.F.Akozan.,a.g.e.s. 150.
[211] -Plan için bkz.,B.Ersoy.,**İzmir Hanları**,s.67,Şek.57-58, s.58-59,Şek.52-54.
[212] -Bkz.C.Güran.,a.g.e.s.95-96.
[213] -Geniş bilgi için bkz.C.Güran.,a.g.e.s.76-77.

a) Ahırsız hanlar:İstanbul Vezir Hanı (XVII.yy.) ve Büyük Yeni Han (XVIII.yy.) gibi örneklerini gördüğümüz bu hanlar şehir yaşantısı içinde bir meskeni bulunmayan fakat çalışma mecburiyetinde bulunan insanların ihtiyaçlarına cevap veren yapılardır.

b)Ahırlı hanlar: Şehirlere varışlarında ve şehirlerden geçişlerde hayvanların da barındığı yapılardır.Bu yapı grubunda ahırlar gelişmiş bir haldedir. Başlıca iki grubu vardır.

1-Ahırın avlu bodrumunda yer aldığı hanlar

İstanbul Kürkçü Hanı (XV.yy.),

İstanbul Rüstem Paşa Hanı (1561)

2-Ahırın ayrı bir avluda yer aldığı hanlar

İstanbul Büyük Valide Hanı (XVII.yy.)

II-Ticaret hanları: Osmanlılara gelinceye kadar Türk han mimarisinde görülmeyen bir tarzdır ve bir yenilik olarak ortaya çıkar.Çuhacı,Pastırmacı, Kuşakçı,Çorapçı,Perdahçı,Sepetçi Hanları gibi genellikle içinde bulundurdukları esnaf topluluğunun adını taşırlar.Sözkonusu hanlarda esas mekan anlayışı değişmeyip,yine zemin iskan için değil, servis ve depolar için ayrılmıştır.Üst katlar ise büro halinde kullanılır.Bu hanları diğerlerinden ayıran en önemli özellik içlerinde gecelenmeyişidir.

III-Misafir Hanları: Bu hanlar da tipik şehir hanı şeklindedir. XVI.yy.da yaptırılan ve bugün mevcut olmayan **Elçi Hanı** ile **İstanbul Hasan Paşa Hanı'** nı (XVIII.yy.) bu hanlara örnek gösterebiliriz.Sözkonusu bu hanlar da diğerlerinden farklı olarak zemin kat ikamete açılmıştır.

IV-Külliyelere Dahil Hanlar:Şehir yaşantısında önemli görevleri olan külliyeler, plan ve mekan anlayışları gereği bir kervansaraya da sahiptirler. İstanbul Süleymaniye külliyesine dahil olan **Süleymaniye Hanı** (1555),İstanbul Rüstem Paşa Külliyesindeki **Rüstem Paşa Hanı** (XVI.yy.) bu grubun örneklerindendir.

Plan ve fonksiyon açısından zengin bir çeşitlilik gösteren şehir içi hanları,yoğun şehir yaşantısı ve ticaret hayatının ihtiyaçlarına cevap verecek bir olgunlukta gelişmiş, yenilikler getirmiş ve Türk han mimarisinde önemli yapılar olarak yerlerini almışlardır.

V-KATALOG

A-HANLAR

1-İNAY HANI

Uşak'ın Ulubey ilçesi'ne bağlı **Eski İnay köyü**'ndedir.Uşak'a 36 km. uzaklıktadır.Köye,Ulubey-Eşme karayolunun yedinci kilometresinde yer alan Yeni İnay Köyü'nü geçtikten sonra,sağa ayrılan yola girilerek ulaşılmaktadır.

Yapı cami,köprü ve çeşme birleşiminden meydana gelen bir külliye içindedir (Res.1).Köyün ortasından geçen derenin üzerinde köprü,güneyinde cami ve çeşme,kuzeyinde ise han yer almaktadır (Res.2). Günümüzde sağlam durumda bulunan Han'ın kuzey,doğu ve batı cepheleri tek katlı evler ve bir ahırla çevrili durumdadır (Res.3).

Kuzeyden güneye doğru hafif eğimli bir arazi üzerinde bulunan han düzgün kesme taş,kaba yonu taş ve devşirme malzeme ile inşa edilmiştir.Yapının dışında kesme taş,içinde ve üst örtüde moloz taş,kemerlerde ise düzgün kesme taş kullanılmıştır (Res.4-5).İçeride ve dışarıda çevredeki Antik yapılardan getirilmiş bol sayıda mermer devşirme melzeme,taç kapının yan kanatlarındaki gibi,bazı yerlerinde de tuğla kullanılmıştır (Res.6-7) [214].

Yapının üzeri cephe duvarına dik beşik tonozlarla örtülüdür. Dıştan düz toprak damla kaplıdır.Sahibi tarafından damı aynen bırakılarak kuzey ve güney cepheleri briketle örülen üçgen duvarlarla yükseltilmiş,iki yöne eğimli kiremit kaplı bir çatı ile kapatılmıştır. Sonradan yapılan bu ahşap çatı yaklaşık 50 cm.dışa taşırılarak tüm yapıyı çevreleyen bir saçak haline getirilmiştir (Şek.2).

Yapının doğu,batı ve kuzey cepheleri iri blok taşlar ve yer yer kaba yonu taşlarla kaplanmıştır (Res.8-9).Doğu ve batı cephelerinin ortasında üçgen prizma şeklinde birer payanda mevcuttur (Res.10). Bunun dışında, girişin bulunduğu

---

[214]-**İnay Köyü** yakınında bulunan **Sülümenli Köyü**'nde Hellenistik ve Roma dönemi kalıntıları mevcuttur. Bilgi için bkz.**Yurt Ansiklopedisi**,"Uşak Maddesi",s. 7521. H.Tümer.,a.g.e.s164. Kaynaklar **Sülümenli Köyü**'nde **Bloundos** isimli bir **Likya** kenti bulunduğunu,şehir adına para basıldığını,M.S.451 yılında **Elias Blandi**,M.S.485 'de **Onesipharos Blandi** yazılı paralar bulunduğunu,şehrin Romalılar zamanında değişikliğe uğradığını belirtmektedirler. Han'da kullanılan devşirme malzemeler muhtemelen kentin kuzeyindeki Roma dönemine ait **Sülümenli Köyü**'ndeki bu kalıntılardan götürülmüştür. Köylülerin ifadesi de bunu doğrulamaktadır.

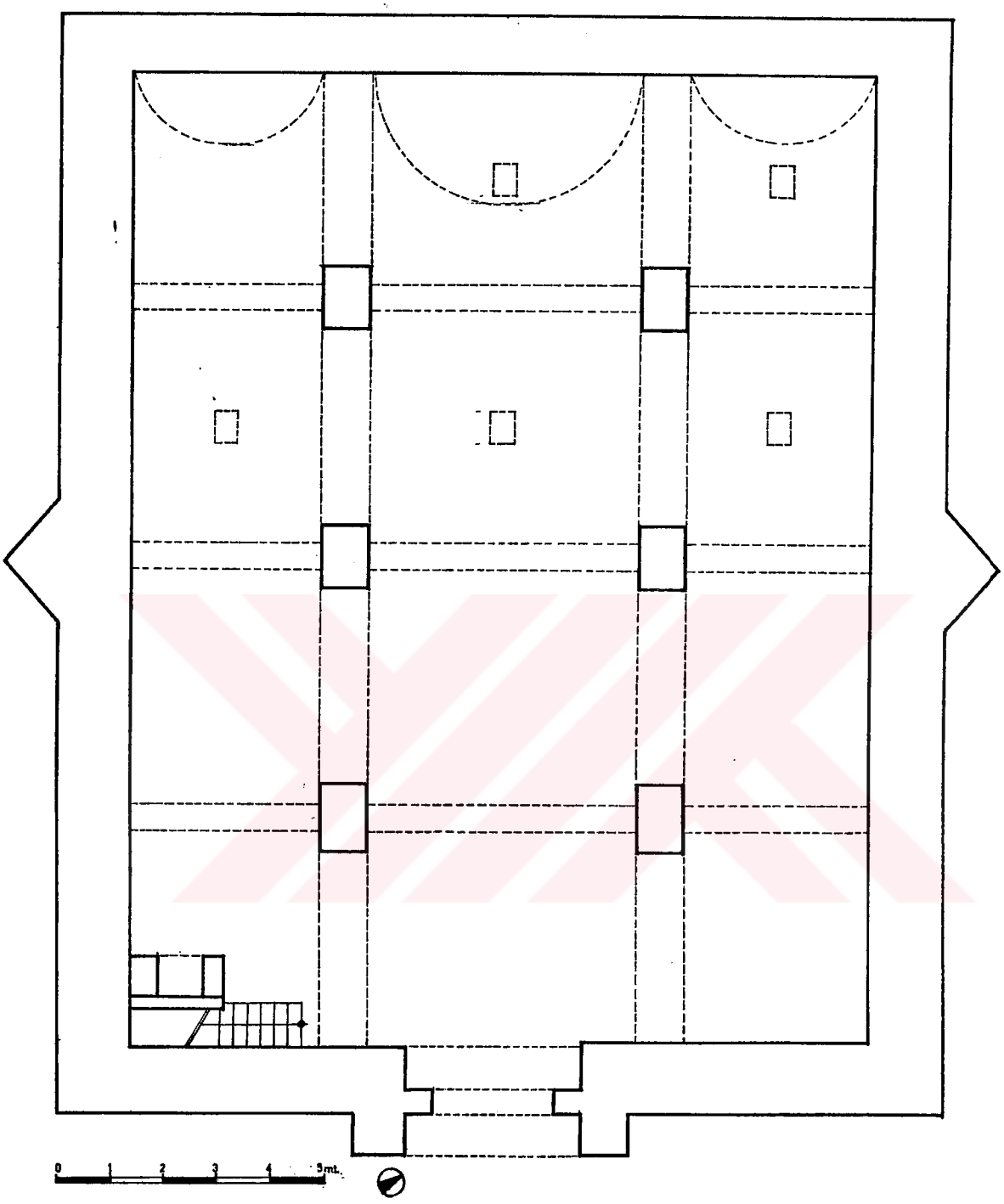

Şek.2- Uşak-İnay Köyü Hanı Planı.

güney cephesi dışında herhangi bir açıklığı bulunmamaktadır.Yapı tonozların üzerinde bulunan hava bacalarıyla aydınlatılmaktadır.

Girişin bulunduğu güney cephesinin önünde,girişin iki yanında, moloz taşlarla örülerek yapılmış ve arazideki eğim nedeniyle meydana gelen bir seki yer almaktadır.Hana,bu sekiler arasındaki arnavut kaldırımı döşeli rampadan geçilerek ulaşılmaktadır (Res.11) .

Hanın güney cephesinin ortasına yerleştirilen taç kapı dışa doğru taşkıntı yapmaktadır (Res.12).Ana nişi sivri kemerlidir (Res.13).Sivri kemer düzgün keşme taşlarla örülerek yapılmıştır.Ana niş dip duvarı üzerinde,giriş aralığını örten sivri kemerin üst kısmında,döneminde muhtemelen kitabelik olarak kullanılan, kare şekilli bir niş yer alır (Res.14).Ana nişin sivri kemeri batıda kenarları silmeli nişin içine bakan yüzeyi yivli,doğuda ise sadece silmeli kare şekilli birer devşirme bingiye oturmaktadır (Res.15-16).Giriş aralığının üzerindeki sivri kemerin giriş aralığına bakan yüzeylerinin alt kısımlarının pahlanmış birer bingisi vardır. İki kanatlı ahşap bir kapıyla örtülen girişin önüne yakın zamanda demirden ikinci bir kapı yapılmıştır (Res.17).

Han tek bölümden meydana gelmektedir.Kuzey-güney doğrultusunda uzanan,dikdörtgen planlı ve küçük boyutludur (Şek.2).İç mekan,cephe duvarına dik uzanan beşik tonozlarla üç sahna ayrılmıştır.Tonozları taşıyan ayaklar da birbirlerine yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır (Res.18-19).Bu tip yapıların geleneğine uyularak kapının açıldığı orta sahın diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur (Res.20).Dikdörtgen kesitli payeler tonozlara dik uzanan destek kemerleriyle birbirlerine ve yan duvarlara bağlanmıştır (Res.21). Çoğunluğu devşirme malzemeyle yapılan destek kemerleri payelerin altındaki geniş pabuçlara kadar uzanır (Res.22).

Batıdaki yan sahnın güney batı köşesinde çatıya çıkışı sağlayan taş bir merdiven ile,merdivenin altına yerleştirilmiş,cephesi batı sahnına bakan bir ocak yer almaktadır (Res.23-24).Çatıya açılan kapı sonradan, dolgu taş malzeme ile kapatılmıştır. Basamakların alt bölümü bugün mevcut değildir. Ocağın sonraki dönemlerde inşa edildiğini düşünüyoruz.

Yapının dışında süsleme yoktur. İki yan duvarını destekleyen payandalarla,çephedeki ileri doğru taşkıntı yapan,süslemesiz taç kapısı yapıya dıştan bir hareketlilik katar.

Eserde tüm süsleme içeride toplanmıştır:İnşai amaçla kullanılan devşirme taşlardaki bezemelerden başka süsleme görülmez. Üzerinde süsleme bulunan devşirme malzeme daha çok orta sahında kullanılmıştır. Orta sahnın girişe göre sağında kalan birinci payeye denk gelen destek kemeri üzerinde Dor nizamında yapılmış bir sütun başlığı (Res.25-26), ikinci destek kemeri üzerinde de dikdörtgen şekilli iri taş blok üzerine yerleştirilmiş,oval şekilli,ortası düz,iki yanı yivli bir sütun başlığı görülür (Res.27-28).Üçüncü paye üzerine denk gelen destek kemerinde altı derin yivlere sahip Dor tarzında bir sütun başlığı vardır (Res.29-30). Girişe göre orta sahnın batısında kalan ve payelerin orta sahna bakan cephelerinin ortasına denk gelen birinci destek kemeri üzerinde ortası yivli,altı yumurta motifiyle süslenmiş bir başlık bulunur (Res.31-32).Ortadaki destek kemeri üzerinde ise, sade dor tipi bir sütun başlığı ile, sütun başlığının oturduğu gövde üzerinde antik döneme ait bir yazıt bulunmaktadır (Res.33-34-35). Üçüncü destek kemeri üzerinde ise,iki adet düz dikdörtgen blok üzerine oturtulmuş,ortası oyuk bir başka sütun başlığı yer alır (Res.36-37).

İnay Hanı Uşak-İzmir arasındaki kervan yolu üzerinde bulunan hanlardan birisidir.Klasik Selçuklu hanları şemasında inşa edilen yapı Geç dönemde **derbend hanı**'na dönüştürülmüştür [215].**Derbend**'ler önemli geçit noktalarında inşa edilmiştir.Geç Osmanlı döneminde bugünkü anlamda polis ve jandarma kuvveti bulunmadığı için yolların ve geçitlerin emniyeti **derbendçiler** tarafından temin edilmekteydi. **Derbendler** daha ziyade iskanın az olduğu ıssız yerlerde, bir köyün yakınında veya köy civarında kuruluyordu.Hanlar da ıssız yerlerde inşa edildiklerinden birer **derbend mahalli** idiler[216].

İnay Köyü iki yanı dağlarla çevrili dar bir boğazda kurulmuştur. Günümüzde **Uşak-Eşme** karayolu ile **İzmir-Uşak** demir yolu üzerinde bulunmaktadır.Eskiden Uşak'ı Eşme'ye bağlayan yol köyün içinden geçmekteydi. Kaynaklarda,1550-1850 yıllarında,Uşak-Ulubey arasında bir kervan yolunun bulunduğu belirtilmektedir.Hatta,haritalarda yol güzergahı da gösterilmektedir.Aynı

---

[215] -**Derbend** Türkçe'ye Farsça'dan geçmiş bir kelimedir. Der =geçit,bend=tutmak kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmektedir.Sözlüklerde engel,geçit,boğaz,set,hudut bölgelerinde,dağlar arasında güçlükle geçilenboğaz, manasına gelmektedir.Aynı zamanda istihkam olarak kullanılan bu gibi yerlere de aynı isim verilmektedir. Bilgi için bkz.C.Orhonlu.,**Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı**,İstanbul,1967,s.8.

[216] -Bilgi için bkz.C.Orhonlu.,a.g.e.s.9.

kaynakta,Uşak-Çarık,Uşak-Gediz,Uşak-Kütahya yol bağlantıları üzerinde durulmakta ve bu yollar arasında bağlantıları sağlayan yer adları üzerinde durulmaktadır.Ancak, kaynakta **İnay** yer adı olarak belirtildiği halde,yol güzergahı ve İnay Hanı'nın varlığı hakkında bilgi verilmemektedir[217].

Aynı konuda köyün ileri gelen yaşlıları,"hana gelen kervanları korumak üzere **Pazarköy** ve **Yenice Köy** halkının getirilip buraya yerleştirilerek **derbendçi** yapıldığını,daha sonraları, civardaki köylerden de gelip buraya yerleşenler bulunduğunu,Eşme yönünden hana gelen kervanların **Ağılıboğaz mevkii, Yeleğen Köyü,Altlı Kayaönü mevkiinden** geçerek İnay Hanı'na, buradan da Uşak'a ulaştıklarını" söylemektedirler[218].

İnay hanı'nın planı avlusuz Selçuklu hanlarına benzemektedir: A.Baş'ın Beylikler dönemi hanlarında uygulanan plan şemaları hakkında yaptığı gruplamaya göre **İnay Hanı tek katlı ve üç sahınlı düzenlenmiş, ön mekanı bulunmayan hanlar** grubundandır[219].

Türk mimarisinde Selçuklu,Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde benzeri örnekleri bulunan bu plan tipinde genellikle **dikdörtgen bir mekan ve üç sahın** görülmektedir.Girişi dar cephede,orta sahın üzerinde yer alır. Sahınlar cephe duvarına dik ve boyuna düzenlenmiştir.Orta sahın diğer sahınlara göre yüksek ve geniş tutulmuştur. Üst örtü genellikle tüm örneklerde beşik tonozdur[220].Tokat-Sivas arasındaki **Çiftlik Hanı** (XIII.yy.)[221],Ankara-Konya arasındaki **Zalmadan Hanı**[222],Kütahya-Afyon arasındaki **Eğret Hanı** (XIII.yy. başı)[223],Seyitgazi'de (Eskişehir) bulunan **Deve Hanı** (1207-1208)[224],Besni-Kayseri arasındaki **Kuru Han**[225],Kütahya-Afyon arasındaki **Yeniceköy Hanı**[226],Amasya-Tokat arasındaki

---

[217] -Usha M.Luther., **Hıstorıcal Route Network Of Anatolia (İstanbul-İzmir-Konya),1550's to 1850's A Methodologıcal Study**,Ankara,1989,s.72,92-93,95,96,105,130,191,216, levha 25.

[218] -İnay Köyü'nden Mehmet **Zurel** (1936 doğumlu,okuma yazması var),İbrahim **Köse** (1933 doğumlu,okuma yazması var),Halil **Arkan** (1938 doğumlu) ve Şükrü **Diker**'in (1929 doğumlu, okuma yazması var) Eylül -1998 günü şifahen verdikleri bilgilere göre.

[219]-A.Baş.,"Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Şemaları",**9.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri**,C.I,Ankara,1995,s.276.

[220]-A.Baş.,Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Şemaları,s. 277.

[221]-Plan için bkz.K.Erdmann.,**Das Anatolische Karavansaray Des 13.Jahrhunderts** ,Teil I, Berlin 1961,Şek.XXV/4.

[222] -Plan için bkz. K.Erdmann.,a.g.e.Şrk.XXV/3

[223] -Plan için bkz. K.Erdmann.,a.g.e.Şek.XXV/2. İ.İlter.,a.g.e.s54.

[224] -Plan için bkz. K.Erdmann.,a.g.e.Şek.XXV/1.

[225] -Plan için bkz. K.Edmann.,a.g.e.Şek.XXVI/5.

[226] -Plan için bkz.K.Erdmann.,a.g.e.Şek.XXVI/4.

Ezinepazarı Hanı (XIII.yy. ın ilk çeyreği)[227],İnegöl yakınındaki **Ortaköy Hanı**[228],Sivas-Divriği arasındaki **Dumluca Hanı**[229], Konya-Beyşehir yolundaki **Hoca Cihan Hanı**[230],Diyarbakır-Malatya arasındaki **Karatay Hanı**[231],Tatvan-Van arasındaki **Tatvan Hanı** (XIII.yy.sonu-XV.yy.)[232] gibi yapılar bu tipte inşa edilmiş hanlardır.

R.H.**Ünal,**Osmanlı öncesine tarihlenen avlusuz hanlardan Antalya-Alanya yolu üzerindeki **Şarapsa Han** (1236-1245)[233] hariç,hiçbirinin kitabesinin bulunmadığını,K.**Erdmann**'ın incelediği avlusuz hanların çoğunu XIII.yy.a tarihlediğini ancak,bu gruba dahil hanların küçük boyutlu yapılar olması[234] ve XIII.yy.ortalarında köklü bir değişikliğe maruz kalan Anadolu'nun toplumsal ve tarihsel yapısı nedeniyle bu grup hanların biraz daha geç bir döneme tarihlenmesinin uygun olacağını belirtmektedir[235].

A.Baş,kitabesi bulunmayan **İnay Hanı** eserin üç sahınlı düzenlenmesi ve taç kapının belirginleştirilerek cepheden öne doğru taşmasının Afyon-Kütahya kervan yolu üzerinde bulunan **Çakır Saz Kervansarayı** (XIV.yy.)[236] ile büyük benzerlik göstermesinden hareketle, İnay Hanı'nı XIV.yy. sonları ile XV.yy. başlarına ayrıca, İnay Köyü'nde hanın karşısında yer alan camiyi XV.yy. ortalarına,köprüyü ise,han ve caminin tarihlerinden yola çıkarak onlarla aynı zaman dilimine tarihlemektedir.Köprü üzerinde bulunan altı satırlık M.1850

---

[227] -Plan için bkz.K.Erdmann.,a.g.e.Şek.XXVI/1-1 a

[228]-Plan için bkz. E.H.Ayverdi.,**Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,**IV,s.831.E.H.Ayverdi-İ.A.Yüksel.,**İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi,**s.107.

[229]-Plan için bkz.R.H.Ünal.,"Yayınlanmamış Birkaç Han Üzerine Bir İnceleme",**Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,Araştırma Dergisi,**Prof.Dr.A.Gabriel Özel Sayısı, Ankara, 1978,s.479,şek.1.

[230]-Plan için bkz. R.H.Ünal.,**Osmanlı Öncesi Devirden Yyaınlanmamış Birkaç Han Üzerine Bir İnceleme,**s.483,Şek.6.

[231]-Plan için bkz.,R.H.Ünal.,**Diyarbakır İli'neki Bazı Türk-İslam Anıtları Üzerine İnceleme,** Erzurum,1975,s.122,Şek.3.

[232] Plan için bkz.R.H.Ünal.,"Doğu Anadolu'da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı",**Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi,**E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayını,II,İzmir,1983,s.122,Şek.3.

[233] -Tarih için bkz İ.İlter.,a.g.e.s.117.

[234]-Bilgi için bkz.R.H.Ünal.,"Osmanlı Öncesi Dönemden Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi,**V, E.Ü.Edebiyat Fakültesi yayını,İzmir,1990,s.185.

[235]-R.H.Ünal.,Osmanlı Öncesi Dönemden Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı,s.185-186. Bu plan tipindeki hanlar geç döneme kadar devam etmiştir. Erzurum-Aşkale Karasu Köyü ,Karasu (Aşveyishan) Hanı (XVI.yy.sonu-XVII.yy.başı) bu planın geç dönemdeki bir örneğidir. Bu hanın İnay Hanı'ndan farklı olarak içindeki ocak sayısı artmış ve ocak bir mimari eleman haline gelerek sistemleşmiştir.Geniş bilgi için bkz.H.Gündoğdu.,"Aşkale Yakınlarındaki Karasu (Aşveyishan) Hanı", **Vakıflar Dergisi,** s.XXII, Ankara 1991,s. 289-300.

[236] -Plan için bkz.A.Baş.,**Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Şemaları,**s.285.

tarihli kitabenin ise inşa mı,tamir kitabesi mi olduğunun anlaşılamadığını, ancak tamir kitabesi olması gerektiğini belirtmektedir[237].

Bugün caminin kitabesi yoktur.Ancak,batı yönünde bulunan haziresinde yüzeyde eski yazılı birkaç mezar taşı mevcuttur. Bunlardan en eskisi H.1226 tarihlidir.Sözkonusu mezar taşının yazılışı ve Türkçe açıklaması şöyledir[238]:

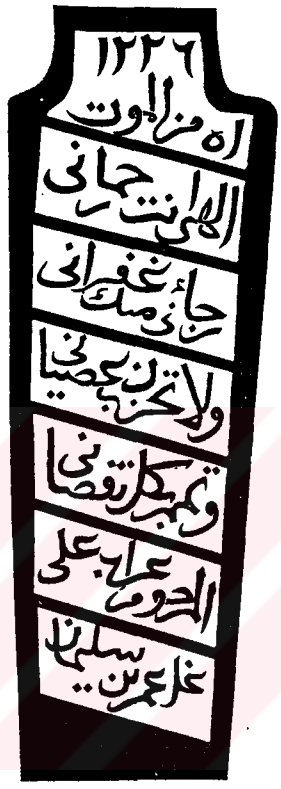

1-1226

2-Ah minel mevft

3-İlahi ente rahmani

4-recai minke gufrani

5-vela tahzün isyni

6-ve te'mmim bi külli noksani

7-el merhum Arap Ali

8-(.....) Ömer bin Süleyman

Mezar taşı H.1226 yılında ölen, Arap Ali adıyla tanınan, Ömer oğlu Süleyman'a aittir.

Sözkonusu köprü kitabesinin yazılışı ve Türkçe açıklaması şöyledir [239] (Res.38):

---

[237] -Bilgi için bkz. A.Baş.,"İnay Köyü Manzumesi",**Vakıflar Dergisi**,S.XXIV,Ankara,1994,s.223.

[238]-Kitabe Prof.Dr.Hakkı **Önkal**,Öğr.Gör.Dr.Refet Yalçın **Balata** tarafından okunmuş ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür ederim.

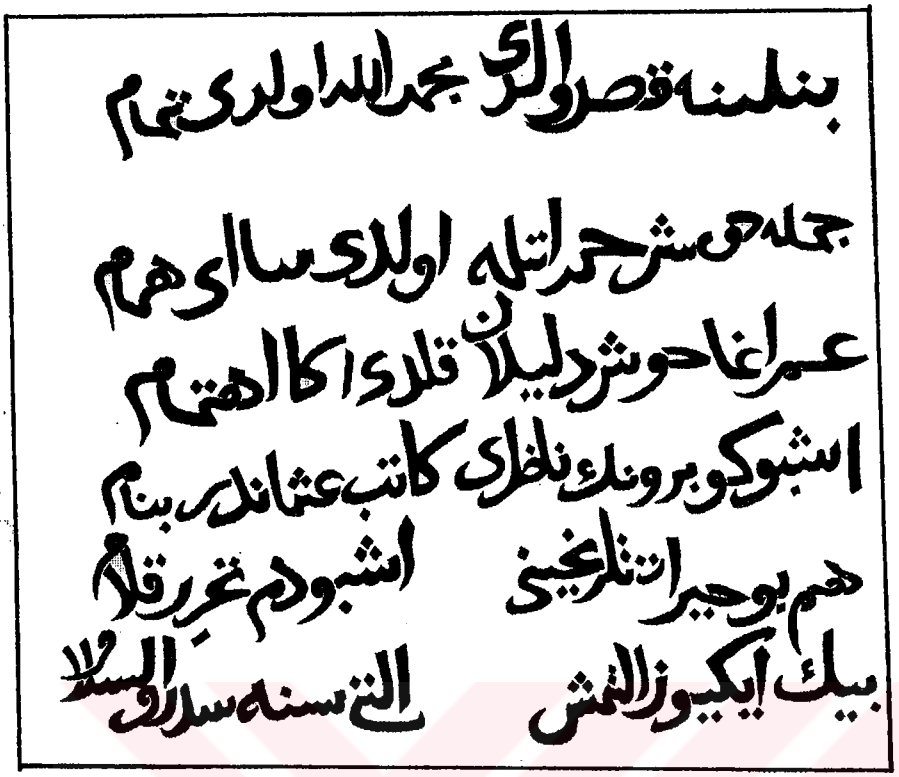

1-Binasına kasd oldu bi hamdillah oldu tamam

2-(cümle hoş hayratıyla) oldu bina ey hümam

3-Ömer Ağa hoş delilan kıldı ana ihtimam

4-İş bu köprünün nazırı katip Osman'dır benam

5-Hem bu hayrat tarihini ... iş bu dem tahrir kılam

6-Bin iki yüz altmış (altı) sene siddin ve selasin ?)

Kitabeden köprünün Ömer Ağa isimli biri tarafından yapıldığı veya tamir edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca,hanın karşısında,caminin önünde bir çeşme mevcuttur. Çeşme,kitabesine göre,bozulduğu için tamir ettirilmiştir.Köyün ileri gelen yaşlıları ise "çeşmenin derenin taşıp suyun altında kalması medeniyle eski yerinden sökülerek bugünkü yerine taşındığını" iddia edilmektedir.Yakın tarihli çeşmenin han ile aynı tarihlerde yapıldığını,ancak sonradan yıktırılarak

---

[239]-Kitabe Prof.Dr.Hakkı **Önkal**,Öğr.Gör.Dr.Refet Yalçın **Balata** tarafından okunmuş ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür ederim.

yenilendiğini söyleyebiliriz.Kitabesi de bunu doğrulamaktadır. Çeşmenin kitabesi ve Türkçe açıklaması şöyledir[240] (Res.39):

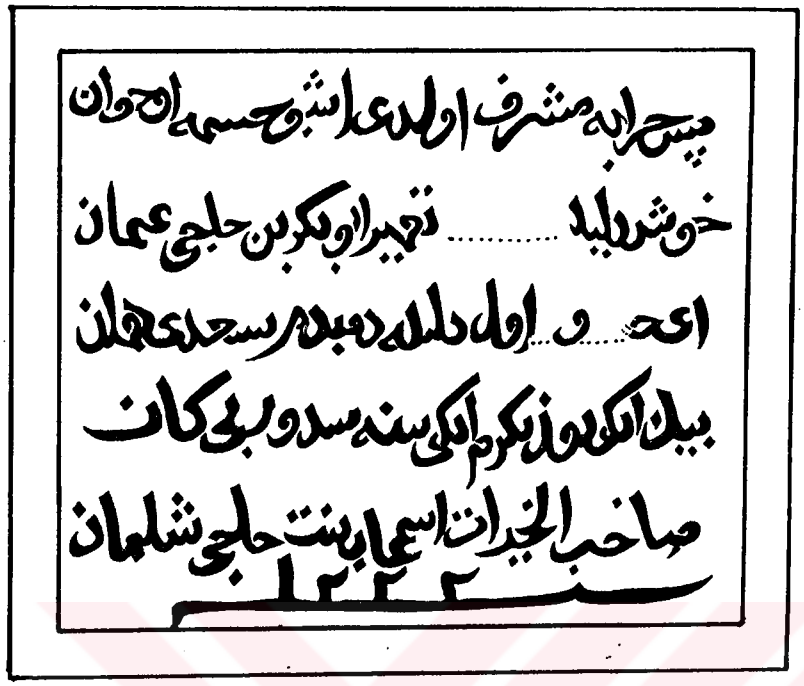

1- Pes harabe müşrif oldu iş bu çeşme-i uhvan

2- Hoş delil (ve ettü) tamir Ebu Bekir bin Hacı Osman

3- Ey hüdayı ol delile dem be dem Sug'di heman[241]

4-bin iki yüz yirmi iki senesidür (bi kân)

5- sahib'ül hayrat İsmihan binti Hacı Süleyman

6- sene 1222

Kitabeden çeşmenin H.1222 (1807) yılında Süleyman kızı **İsmihan** tarafından tamir ettirildiği,bu tamirin **Ebu Bekir bin Hacı Osman** tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

İnay Köyü Külliyesi içinde bulunan köprü,Cami avlusundaki mezar taşı ve çeşmenin kitabeleri geç tarihlidir.Köprü ve Çeşmenin han'dan sonra yapıldığı,mezarın da cami haziresine sonradan konulduğu anlaşılmaktadır.Bu nedenle hanı plan şeması ve inşai özelliklerine göre tarihlemek daha doğrudur;bu gruptaki yapılarla benzerliği dikkate alınarak yapının XIV.yy. sonu ile,XV.yy. başı arasındaki bir tarihte inşa edildiğini söyleyebiliriz.

---

[240]-Kitabe Prof.Dr.Hakkı **Önkal**,Öğr.Gör.Dr.Refet Yalçın **Balata**,Doç.Dr.Akif **Erdoğru** ve Öğretim Görevlisi Aydoğan **Demir** tarafından okunmuş ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür ederim.

2-HACI GEDİK HANI

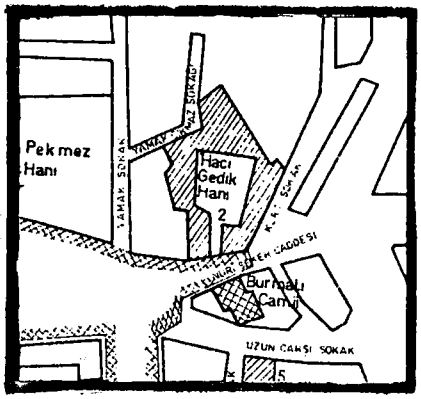

Küme Mahallesinde,çarşı içinde,Cumhuriyet Meydanındadır[242].Güney cephesi Nuri Şeker Caddesi'ne,doğu cephesi Kurt Sokağa,kuzey cephesinin bir bölümü **Yamak Sokak** çıkmazına bakmaktadır.Batı cephesi ile kuzey cephesinin kalan bölümü yapılarla kuşatılmıştır[243]. Güneyinde **Burmalı Cami** bulunmaktadır (Res.40).

Düz bir alanda kurulan yapının inşa malzemesi düzgün kesme taş, kaba yonu taş ve tuğladır.Duvar yüzeyleri sıvalı ve boyalıdır (Res.41-42). Yapı iki katlı ve avluludur. Bugün dış dükkanlarda ticaret kullanımı sürmekte,içteki alt kat dükkanları da depo ve marangoz atölyesi şeklinde kullanılmaktadır.Üst kat ise bir kaç odanın büro kullanımı dışında boştur[244] (Şek.3) (Res.43).Yapının alt katı içten

---

[241] -Sug'dî Semerkat'ta suyunun lezzetiyle ünlü bir yer.

[242] -Cumhuriyet Meydanı, Uşak kentsel sit sınırlarının belirlendiği ve korunması gerekli kültür varlıklarının tescilinin yapıldığı,Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 20.6.1984 gün ve 295 sayılı kararı eki paftalarda korunacak ve meydan düzenlemesi yapılacak alan olarak belirlenmiştir.Meydan **Hacı Gedik Hanı,Paşa Hanı,Deve Hanı,Bedesten** ve **Burmalı Cami** ile çevrelenmiştir. İçinde ise,**Ulu Cami** ve **Arasta** yer almaktadır. Bilgi için bkz. **İzmir II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü Arşivi, Genel Tescil Dosyası.**

[243] -Efradı belli ve değişmez sayıdaki topluluklarda vazife gören kimselerin bulunduğu mevkilere **gedik** denir. Hudud vilayetleri gönüllü kişileri,hisar erleri,bir kısım esnaf ustaları **gediktir.** Bunların arasında en önemlisi **Esnaf Gedikleri**'dir. Bir nevi ayrıcalık usulü olan gedik'te,her cins esnafa belli sayıda iş yeri ve dükkan belirlenirdi. Bunların sattığını başkası satamaz,işlediğini başkası işleyemezdi. Bir **gedik** birisine verilirken kendisinden belli bir para alınır ve eline ferman verilirdi. Bu usül 1727 senesinden sonra kullanılmış,**III.Selim** zamanında ıslaha çalışılmış,1860 yılında **gedik**'ler hakkında bir nizamname yapılmış ve 1913 senesinde gedik usulü tamamen kaldırılmıştır.**Gedik** resmi bir memuriyet gibi boşalmadıkça yerine kimse getirilmemektedir. Uşak'taki **Hacı Gedik**'ler ailesi **Gedik** vazifesi ve imtiyazı almış,bir dip dededen bu isme sahip olmuşlardır. Bilgi için bkz. H.Tümer.,a.g.e.s.242.

[244] -1894 yılında çıkan ve Uşak'ın baştan başa yandığı yangında **Hacı Gedik Hanı** yanmamış, Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası gibi müesseseler ile,manifaturacılar bu handa kalmışlardır. Bilgi için bkz. H.Tümer.,a.g.e.s.128.

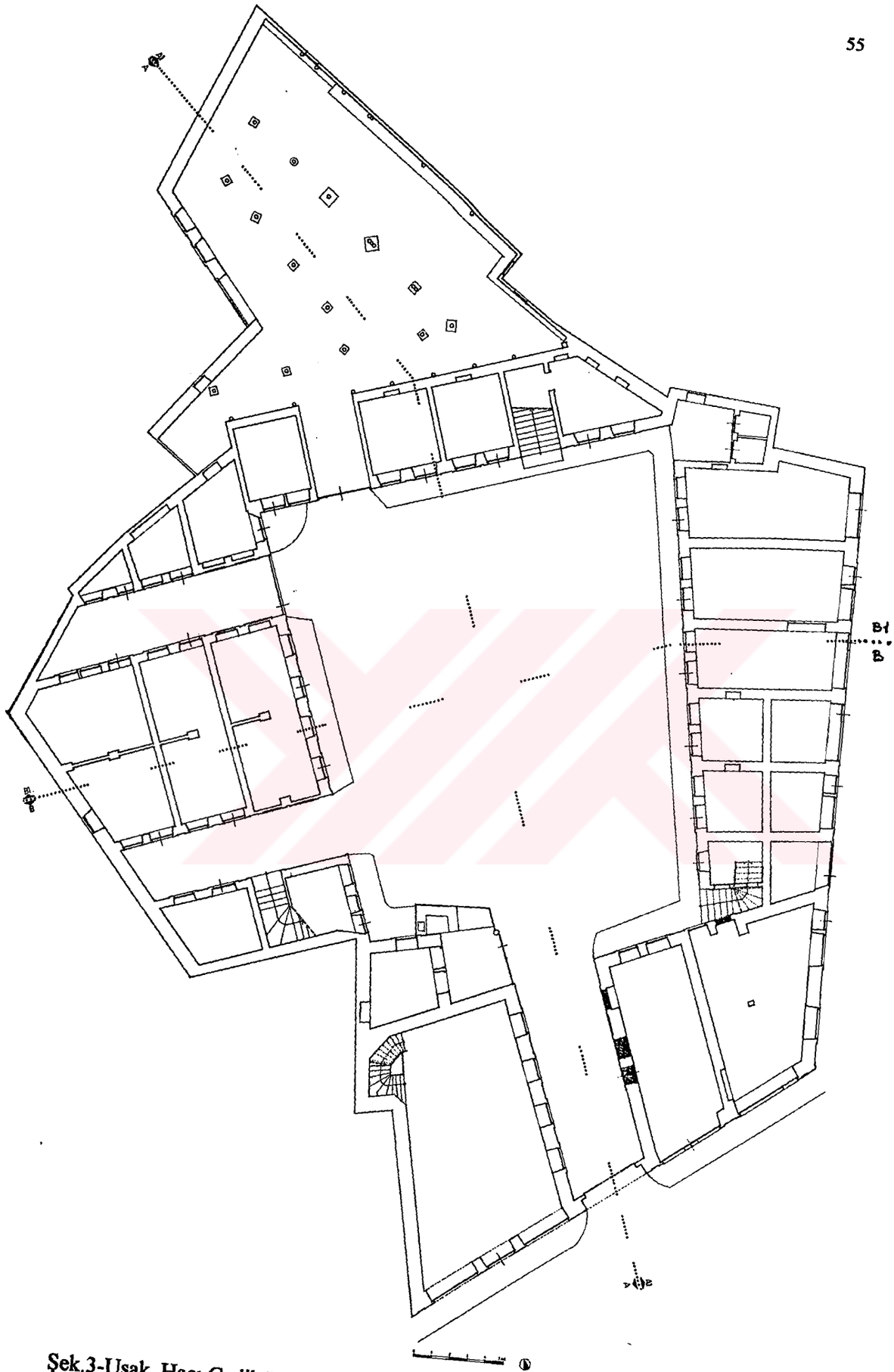

Şek.3-Uşak, Hacı Gedik Hanı,alt kat planı.
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden işlenerek)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

düz volta döşemeli,üst katı ise volta tonoz,tonoz ve ahşap ile örtülüdür[245]. Dıştan ise alaturka kiremitli kırma çatı ile kaplıdır.Kiremit kaplama yer yer Marsilya tipi kiremitle yenilenmiştir.Yapının batı cephesi tamamen binalarla kuşatılmıştır. Kuzey cephenin görülebilen kısımlarından kuzeydoğu bölümünde alt katta bir kapı ile iki adet ahşap doğramalı kare şekilli pencere bulunmaktadır.Üst katta farklı boyutlarda altı tanesi açık,ikisi sonradan kapatılmış sekiz pencere mevcuttur (Res.44).Bu cephenin üst katının ahıra ait kısmı bağdadî teknikte inşa edilerek üzeri çamur ile sıvanmıştır.

Kuzey cephenin **Yamak Sokak** çıkmazına bakan kısmı 90 derecelik bir açı oluşturarak birleşen,iki parçalı bir cephedir.Doğuda kalan bölümün alt katında düşey dikdörtgen şekilli iki,yatay dikdörtgen şekilli bir pencere ile bir kapı;üst seviyede ahşap doğramalı,kare şekilli üç adet pencere yer almaktadır (Res.45). Alttaki yatay dikdörtgen pencere başlangıçta iki kanatlı bir kapı iken,sonradan kanatlardan birinin bir bölümü örülerek pencere şekline getirilmiştir.Bu kapının hayvanların ahıra rahat bir şekilde giriş ve çıkışını sağlamak üzere yapıldığını düşünmekteyiz.

Güney cepheninin alt katının ortasında kare şekilli bir,üst kat seviyesinde de kare şekilli üç pencere bulunmaktadır (Res.46).Her iki cephe parçasının alt katlarındaki pencere açıklıkları taş söveli ve düz atkı taşlıdır.

Kuzey ve güney cephelerin alt katı moloz taş malzeme içine birkaç sıra tuğla örgü ve tuğlaların moloz taş örgü arasına dağınık yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir.Üst katları bağdadî tekniklidir.Her iki katın da üzeri sıvalıdır sokağa taşan ikişer küçük çıkması mevcuttur.

Doğu cephesinin alt katında yedi adet dükkan yer alır (Şek.4) (Res.47-48). İlk şeklinde kuzey doğu uçtaki üç dükkanın diğerleri gibi avluya bakan mekanlarla aralarında duvarlar bulunmaktadır.Köşedeki büyük dükkan ise daha

---

[245]-Volta döşeme; paralel yerleştirilmiş çelik putreller arasına yaklaşık 50-60 cm. genişliğinde, küçük tuğla tonozlar örerek yapılan döşeme türüdür. XIX:yy.da çok sık kullanılmıştır. Türkiye'de de özellikle İstanbul-Beyoğlu Bölgesi apartmanlarında kullanıldığı söylenmektedir (bkz. M.Sözen-U.Tanyeli.,**Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**,İstanbul,1992, s.249).

Şek.4- Uşak, Hacı Gedik Hanı, doğu cephesi
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

önce biri avluya, ikisi sokağa bakan üç dükkanın ara duvarları kaldırılarak birleştirilmesiyle oluşmuştur (Şek.5).Kaba yonu taş kullanılarak inşa edilen cephenin yüzeyi düzgün kesme taş taklidi ile sıvalıdır. Sözkonusu cephenin güneydoğu köşesi düzgün kesme taşla örülmüştür.

Dükkanların üstleri ise düz volta döşemedir. Dükkanların geniş kare şekilli vitrine benzer pencereleri ile, dikdörtgen şekilli kapılarının üzeri düz lento taşı ile kapatılmıştır.Yanları ise taş sövelidir. Dıştan düz açıklıklar şeklindeki kapı ve pencereler içten basık kemerlidir (Res.49).Kuzeyden itibaren cephedeki üçüncü ve dördüncü dükkanların kapı ve pencereleri arasındaki duvar kaldırılmış, pencereler yere kadar açılarak geniş tek bir açıklığa dönüştürülmüştür.Bu dükkanların içinde kaldırılan duvarların bir parçası halen mevcuttur (Res.50). Kuzeyden itibaren birinci ve altıncı dükkanlar ise ilk şeklinde de geniş tek açıklık halindeydi. Cephelerinin diğer dükkanlardan dar yapılışı da bunu doğrulamaktadır. Bu cephenin üst kat seviyesinde düşey dikdörtgen açıklıklı,dört tarafı taş sövelerle çevrili,14 pencere yer almaktadır. Pencere aralarından ve üstlerinden geçen iki silme şeridi yapının güney cephesinde de devam etmektedir.Alt kattaki her dükkan açıklığının üzerine,güney doğu köşedeki birinci ve üçüncü dükkanlar dışında,ikişer pencere yerleştirilmiştir. Birinci ve üçüncü dükkanların üzerinde ise birer pencere bulunmaktadır.Bu dükkanların diğer mekanlardan dar bir cepheye sahip olmaları nedeniyle,cephede dengeyi sağlamak ve belli düzen oluşturmak için bu düzenlemeye gidilmiştir. Bunun nedeni yapının asimetrik planından dolayı farklı büyüklükte mekanlar meydana gelmesidir.

Köşelerinde kesme taşların girintili çıkıntılı yerleştirilmesiyle güçlendirilen ve görünümü zenginleşen güney cephesinin ortasında giriş kapısı, girişin doğusunda iki,batısında tek bir mekan bulunmaktadır.Bu mekanların üstü düz volta tavanla örtülüdür (Şek.6) (Res.51)[246].

Batıdaki alt katta ortada yuvarlak kemerli bir giriş ile, yanlarda, bugün vitrin şeklinde kullanılan,birer geniş açıklık yer almaktadır (Res.52).Bu açıklıklar

[246]-Bu büyük tek mekanın döneminde kahvehane olarak düzenlendiğini tahmin ediyoruz.Aynı dönemde yapılmış Halitoğlu Hanı,Deve Hanı gibi hanların girişlerinin hemen yanında benzer büyük mekanlar yer almaktadır.Deve Hanı'nın büyük mekanın bir dönem kahvehane şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. Halitoğlu Hanı'nında ise, bu mekan günümüzde de kahvehane şeklinde değerlendirilmektedir. H.Tümer, Hacı Gedik Hanı'nın "iki katlı,taş bir yapı olduğunu,üst katta 30 oda,alt katta da 30 kadar dükkan bulunduğunu ve geniş bir kahvehanesinin bulunduğunu" belirtmektedir. Bkz. H.Tümer., a.g.e.s 128,

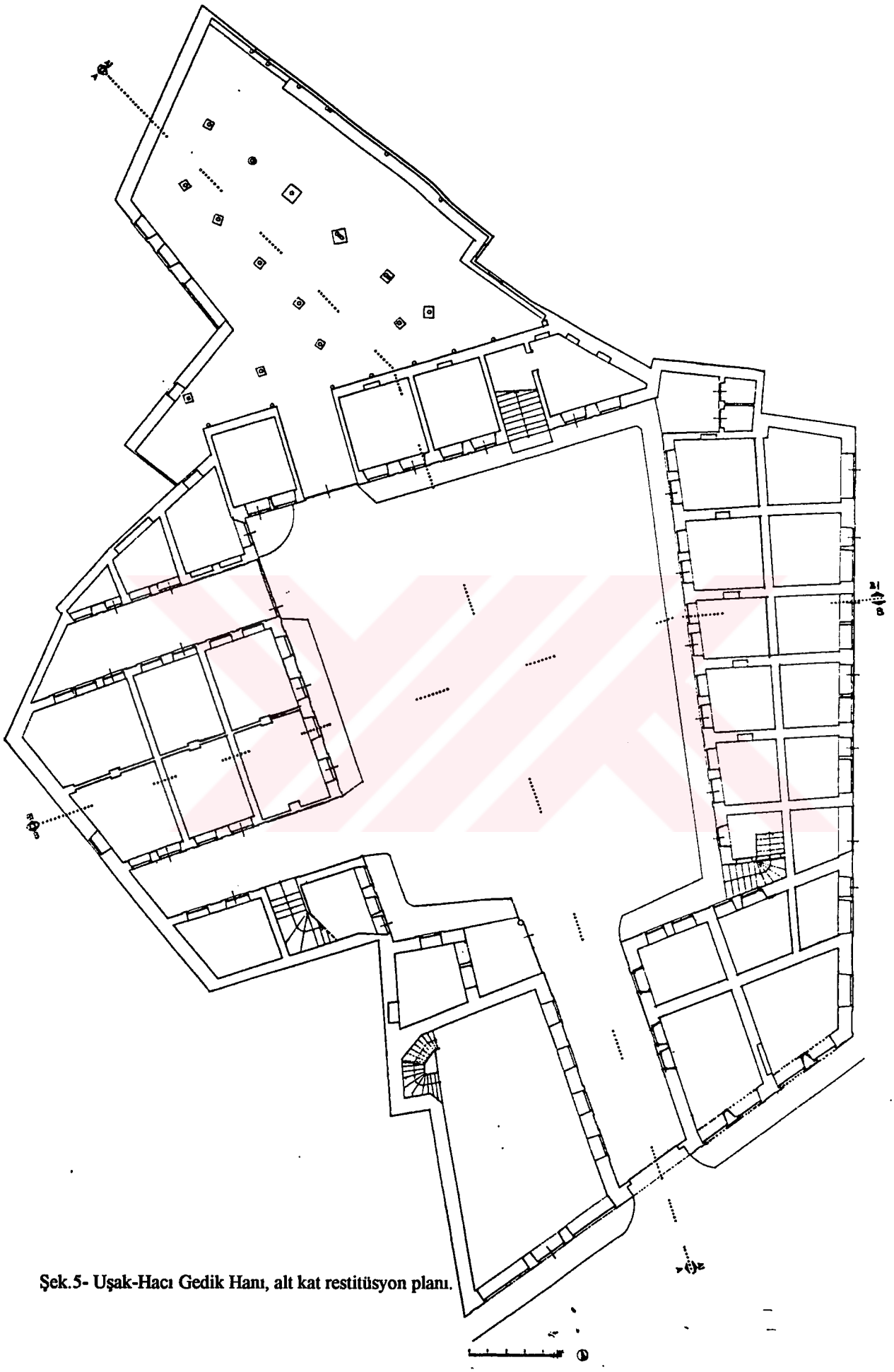

Şek.5- Uşak-Hacı Gedik Hanı, alt kat restitüsyon planı.

Şek.6- Uşak,Hacı Gedik Hanı, güney cephesi.
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden)

üzerinde,günümüzde bozulmuş durumda, ikişer adet kemer izi görülmektedir.Bize göre,yapının ilk şeklinde bugünkü geniş açıklıkların yerinde yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı yer almaktaydı.

Girişin doğusundaki iki mekânın günümüzde vitrin şeklinde kullanılan geniş açılıkları da batıdaki gibi,muhtemelen yuvarlak kemerli ikişer açıklığa sahipti ve bunlardan biri pencere diğeri de kapı şeklindeydi (Res.53).Ancak, bugün bunu doğrulayabilecek izlerin tümü yapılan onarımlar sonucu tamamen ortadan kalkmıştır. Bu iki mekan avluya bakan dükkanların ara duvarları kaldırılarak birer büyük mekana dönüştürülmüştür.

Bu cephenin üst kat seviyesinde alttaki her açıklık üzerine birer pencere gelecek şekilde,cepheden dışarı taşan,taş sövelerle çevrili,basık kemerli 10 adet pencere yerleştirilmiştir.Pencerelerin üst söveleri üzerinde dışa ve yanlara taşan birer silme mevcuttur.Bu pencerelerden doğuda yer alan dört tanesi taş sövelere tutturulmuş demir parmaklıklıdır. Batıda yer alan beş adet pencere sonradan kapatılmıştır (Res.54).

Güney cephenin ortasında bulunan kesme taş örgülü,geniş tutulmuş, iç içe geçmiş iki yuvarlak kemerli giriş kapısı iki kanatlı demir bir kapıyla

örtülmektedir (Res.55).Kapı üzerindeki pencerenin doğusunda da yapının inşa kitabesi bulunmaktadır (Res.56).

Yapı dikdörtgene yakın asimetrik bir plana sahiptir.Avlusunun ikinci katı revaklarla çevrilidir.Kareye yakın avlusuna bakan cephelerde alt katta dükkan mekanları,üstte ise güney kanat dışındaki cephelerde revak yer alır.

Yuvarlak kemerli kapıdan avluya geçişi sağlayan bir koridora girilir (Res.57). İki kat yüsekliğinde ve düz volta döşeme ile örtülü koridorun batısında taş sövelerle çevrili,kuzey uçtaki sonradan kapıya dönüştürülmüş,dört adet düşey dikdörtgen şekilli pencere açıklığı yer almaktadır (Şek.7) (Res.58).

Doğusunda ise, sonradan örülerek kapatılmış, üzerleri sıvalı,taş söveli, kuzeydekinin kapı,diğerlerinin pencere olduğu anlaşılan üç düşey dikdörtgen açıklığın izi mevcuttur.Bu açıklıklar üzerinde ikinci kattaki mekanlara ait taş söveli,düşey dikdörtgen şekilli üç pencere bulunmaktadır (Şek.8) (Res.59).

Avlunun güney cephesinde ortada,avludan hanın dışına çıkışı sağlayan koridor açıklığı,bu açıklığın doğusunda iki,batısında bir dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanın önünde silindirik gövdeli taş bir sütun tarafından taşınan,koridora bakan cephesi düz atkılı,avlu cephesi basık kemerle geçilen,yanları açık bir mekan yer almaktadır.Üst kattaki son mekanın altına denk gelen bu bölüm bugün cemekanla kapatılarak çay ocağı haline getirilmiştir.Bu mekana açılan dükkanın taş söveli,düz atkılı,biri avluya,diğeri kahve ocağına bakan birer penceresi ile bir kapısı bulunmaktadır (Res.60-61).

Giriş koridorunun doğusuda yer alan iki mekandan,batıdaki avluya bakan taş söveli, düz atkılı,sonradan örülerek küçültülmüş iki pencere ile, giriş koridoruna açılan,sonradan kapatılmış bir kapıya sahiptir.İki pencereden batıdaki bugün kapıya çevrilmiştir.Yanındaki mekanın pencere ve kapıları örülerek kapatılmıştır (Res.62).

Avlunun doğu cephesinde avluya açılan yedi dükkan bulunmaktadır.Bu dükkanların pencere ve kapıları düz atkılı,taş söveli düşey dikdörtgen açıklıklar halindedir.Bu açıklıklarla ikinci kat revak zemini arasındaki cephe yüzeyinde ince demir çubuların taşıdığı,ucu dendan motifi ile işli teneke yağmurluk veya gölgelik yer almaktadır (Res.63). Dıştan düz atkılı açıklıklar içten basık kemerlidir.Bu kanattaki mekanlarda nişler yer alır. Bu nişler dikdörtgen kesitli ve yuvarlak

Şek.7- Uşak, Hacı Gedik Hanı, a-a kesiti
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Şek.8- Uşak, Hacı Gedik Hanı, a1-a1 kesiti
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

kemerlidir (Res.64).Bu cephedeki kuzey doğu ve güney batı köşelerdeki mekanlar dışındaki tüm odaların avluya açılan birer kapı ve penceresi bulunmaktadır. Cephe yüzeyi sıvalı ve boyalıdır.

Üst kata doğu,batı ve kuzey kanatlara yerleştirilen birer merdivenle çıkılmaktadır.Doğudaki merdiven cephenin güneydoğu köşesine yerleştirilmiştir. Merdiven bitişiğindeki tek açıklıklı mekanın merdivene açılan ve örneklerini batılılaşma döneminde gördüğümüz,barok etkili yuvarlak penceresi ile,içten merdiven altına açılan bir kapısı bulunmaktadır (Res.65).Bu kanadın kuzey batı köşesindeki düz atkılı, geniş açıklıklı mekan içine tuvaletler yerleştirilmiştir (Res.66). Tuvaletin kuzey duvarında bulunan ve kuzeydeki boş arsaya bakan kapının sonradan açıldığını düşünmekteyiz.

Yapının avluya bakan kuzey ve batı cepheleri asimetrik planlıdır. Batı cephesinde altta ince,uzun iki koridor ile, koridorların yanlarına sıralanmış dükkanlar yer almaktadır (Res.67-68).Güneyde bulunan koridorun güney tarafında üst kata çıkış merdiveni, bu merdivenin yanlarında biri avluya,diğeri koridora açılan birer dükkan,kuzeyde ise ikisi koridora,biri avluya açılan üç dükkan bulunmaktadır.Dükkanlar taş söveli,düz atkılı, düşey dikdörtgen açıklıklı kapı ve pencerelere sahiptir.Koridorun kuzeyindeki avluya bakan dükkanın içteki güney duvarında basık kemerli iki niş mevcuttur (Şek.9).

Şek.9- Uşak,Hacı Gedik hanı, b-b kesiti.
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K Müdürlüğü arşivinden)

Kuzeydeki koridorun güneyindeki dükkanlarla bu mekanların ortak duvarları üzerine açılan basık kemerli, yere kadar devam eden nişlerle mekanlar genişletilmiştir. Sözkonusu bu mekanların yan duvarlarının bir bölümü sonradan açılarak yanındaki mekana geçiş sağlanmıştır (Şek.10).

Kuzey koridoru bugün demir doğramalı bir kapıyla kapatılmıştır. Koridorun her iki yanında üçer dükkan bulunmaktadır. Bunların avluya bakanlarından kuzeydekinin bir kapısı,güneydekinin bir kapı ve penceresi vardır. Koridora bakan pencereleri sövelerle açıklık görünümü verilmiş sağır duvar şekillidir. Koridora bakan dükkanlar taş söveli,düz atkılı, düşey dikdörtgen açıklıklıdır.Bunlardan güneybatı uçta bulunanın üç penceresi,diğer mekanların her birinin bir kapısı,bir pencersi vardır.Avluya bakan dükkanların pencereleri sonradan alttan yarıya kadar örülerek küçültülmüştür (Res.69).

Avluya bakan kuzey cephenin arkasında ahır yer alır. Sözkonusu mekana kuzey batı köşedeki,bugün demir doğramalı bir kapıyla örtülü koridordan geçilerek ulaşılır.Üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür.Tavan iki sıra halindeki düzensiz yerleştirilmiş ahşap ayaklar tarafından taşınmaktadır.

Kuzey cephede avluya açılan taş söveli,düz atkılı,düşey dikdörtgen açıklıklı birer kapı ve penceresi bulunan dört dükkan yer almaktadır.Ahıra giriş koridorunun doğusundaki iki dükkandan sonra ikinci kata çıkış merdiveni yer alır.Merdiven altındaki boşluk oda haline getirilip, bitişiğindeki mekanla bütünleştirilmiştir.Bu cephedeki pencere açıklıkları da sonradan alttan yarıya kadar örülerek küçültülmüştür (Res.70-71).

Sözkonusu bu merdivenle üst katın kuzey revakına ulaşılır.Kuzey kanadı ahşap,doğu ve batı kanatları düz volta tavanla örtülü olan revak ikinci katın avluya bakan üç cephesini çevrelemektedir (Şek.11).Revaklardan batıdaki güney köşede balkona dönüşmekte,doğudaki ise koridora bağlanarak sonlanmaktadır. Doğu ve batı kanadı önünde yer alan revakları dikdörtgen şekilli,tek parçalı, ayak görünümlü taş sütunlar, kuzey kanat önündeki revakı ise, taş ayakları taklit aden ahşap ayaklar taşımaktadır (Res.72-73). Sütun kaideleri taştan ve dikdörtgen kesitlidir. Gövdeleri yivli, başlıkları silmelidir. Gövde üzerinde,başlıkların hemen altında,ay yıldız motifi bulunmaktadır (Res.74-75).Ayaklar arasında demir korkuluklar yer alır. Doğu ve batı revaklarında ayaklar üstten birbirlerine lento

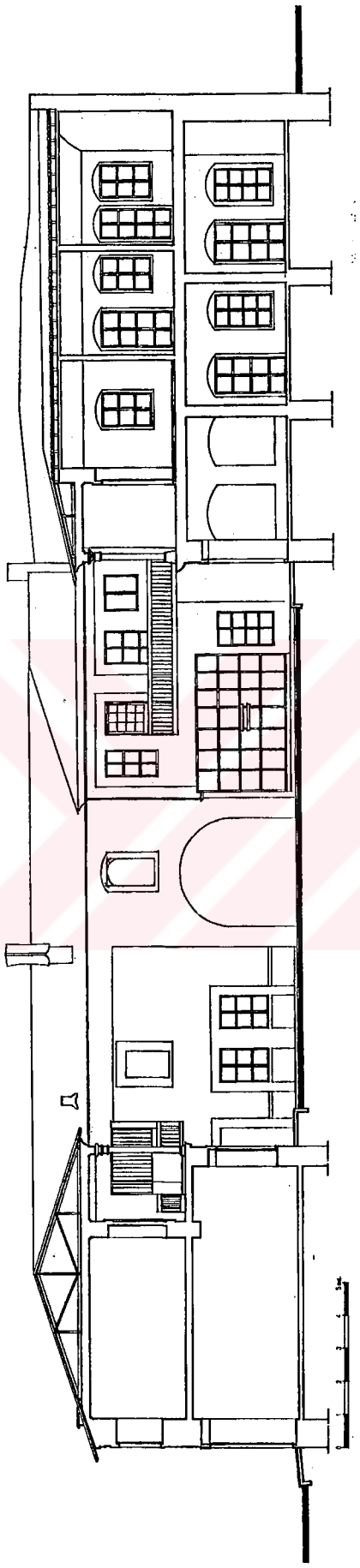

Şek.10- Uşak, Hacı Gedik Hanı, b1-b1 kesiti
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

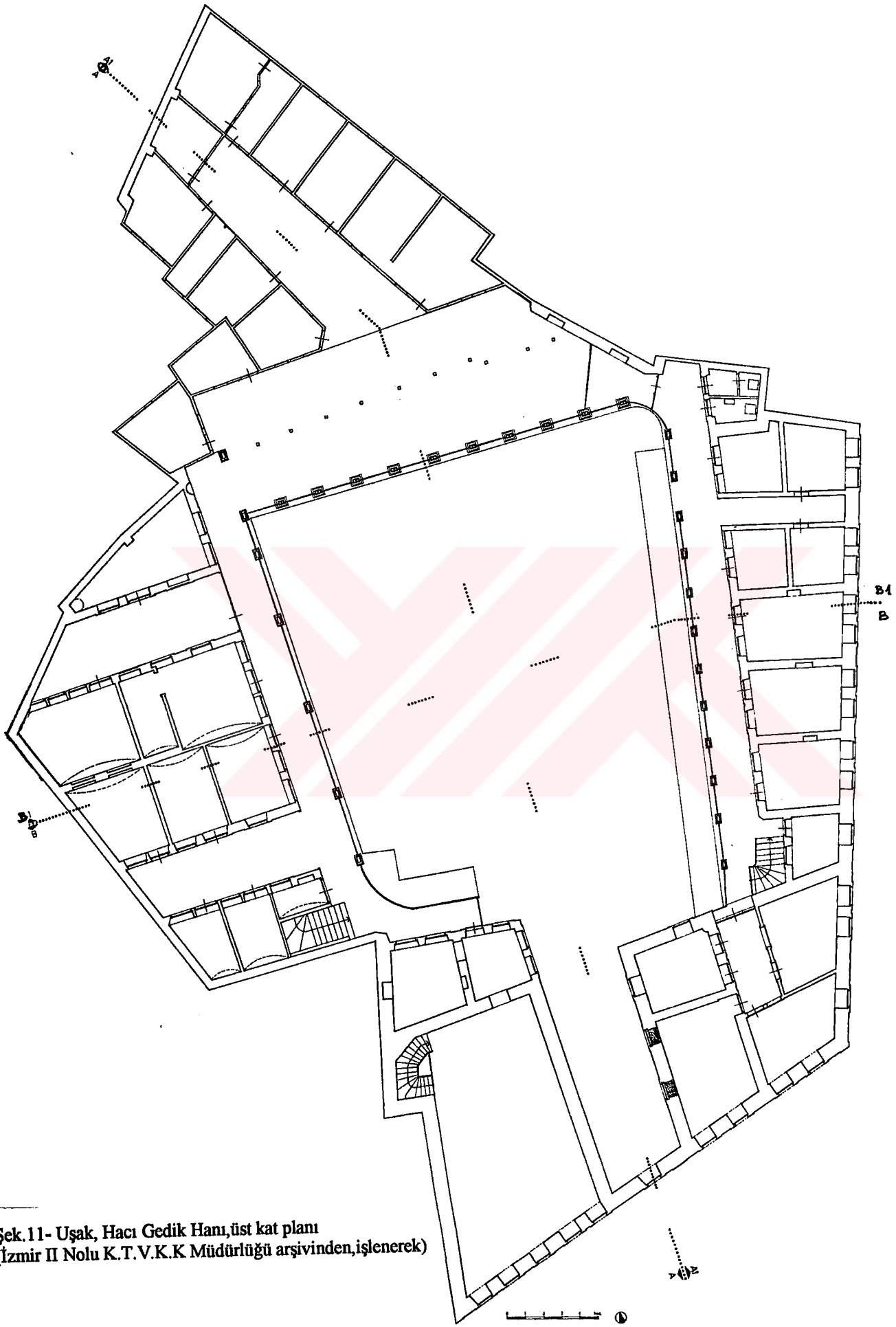

Şek.11- Uşak, Hacı Gedik Hanı,üst kat planı
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K Müdürlüğü arşivinden,işlenerek)

benzeri,yapılmış bloklarla bağlanmıştır. Bu bloklar iki demir (U) putrelin sırt sırta yerleştirilerek aralarının doldurulması ve üzerlerinin sıvanmasıyla oluşturulmuştur. Kuzey revakta ise,demir putrelleri taklit eden ahşap hatıllar kullanılmıştır.

Lentoların üzerinde doğu kanatta tuğlaların,dendan şeklinde,bir içeri bir dışarı girinti çıkıntı yaparak örülmesiyle meydana getirilmiş kavisli bir saçak yer alır.Bunun benzeri bir saçak da batı kanadında görülür. Ancak,batıdaki bu saçağın üzeri,diğerinden farklı olarak düz,sıvalı ve boyalıdır.

Hanın üst katında 37 mekan mevcuttur.Bunlardan batı kanadındakiler basık volta tonoz,koridorlar tuğladan yapılmış beşik tonoz, kuzey revak ve revaka açılan koridor ve odalar ahşap tavan, bunların dışında kalan mekanlar ise,düz volta döşemeyle örtülüdür (Res.76-78). Tüm mekan açıklıkları düşey dikdörtgen şekillidir. Kuzey kanattaki ahşap doğramalı açıklıklar dışındakiler taş söveli ve düz atkılıdır.

Kuzey revakının zemini iri **kayrak taşlarla** kaplıdır.Revaka açılan merdivenin etrafı demir korkuluklarla çevrilidir. Doğu ve batı revakının iki katı genişliğindeki kuzey revakının ahşap üst örtüsü iki sıra halinde dizilmiş ahşap dikmelerle taşınmaktadır.İçte yer alan dikmelerin herhangi bir süslemesi yoktur (Res.79).

Sözkonusu kuzey kanadı alttaki ahır mekanının üzerine oturmaktadır. Bu bölümde ortada bir koridor,koridora açılan sağlı-sollu mekanlar bulunmaktadır. Bağdadî teknikle inşa edilmesinden dolayı yıpranmış halde ve harap durumdadır (Res.80).Koridora açılan mekanların birer kapı ve pencereleri,revaka bakan köşe mekanlarının ise, revaka açılan ikişer penceresi vardır.Koridorun sonundaki mekanların önünde birer aralık mevcuttur.Bunlardan doğudakinin içinden kuzeydoğu köşedeki mekana girilmektedir.Revakın kuzeydoğu duvarındaki iki pencere sonradan örülerek niş haline getirilmiştir.

Batı kanadı üzerinde de alt kattaki gibi,iki koridor ve koridorun yanlarına yerleştirilmiş mekanlar bulunmaktadır (Res.81). Girişleri revaka açılan dört mekandan kuzeybatı köşedekinin bir pencere ve kapısı ile,kapının kuzeyinde yer alan yarım daire kesitli yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır.Konik şekilli volta tonoz ile örtülü mekanın arka duvarı sonradan kaldırılarak diğer mekan ile

birleştirilmiş ve koridora bakan penceresi kapatılmıştır.Revaka bakan güneydeki mekanın da koridora açılan penceresi sonradan örülmüştür. Revak cephesinde ise ortada bir kapı,iki yanında da birer pencere bulunmaktadır (Şek.12).

Önü sonradan ahşap bir doğrama ile kapatılan koridora bakan mekanlardan güneydeki dip odanın üç,diğer ikisinin birer penceresi vardır. Güneyde,ortada bulunan mekanın ara duvarları sonradan değiştirilmiş olmalıdır. Ara duvarlara bakıldığında simetrinin bozulduğu görülür.Bu da bize bugünkü ara duvarların sonraki kullanımlarda değiştirildiğini düşündürmektedir.

Güney koridoru üzerinde,sağlı sollu yerleştirilmiş,üçer mekan yer alır. Bunlardan koridora açılanların birer kapı ve penceresi vardır.Revaka bakan odalardan, koridor açıklığının güneyindekinin koridora açılan bir penceresi ile,revaka açılan bir kapısı,kuzeyde bulunanının ise,koridora açılan bir penceresi ile,revaka açılan iki pencere ve bir kapısı bulunmaktadır. Güney mekanının yanında revaka açılan merdiven boşluğu dikkati çeker.Koridora açılan mekanların düz atkıları üzerinde dökülen sıvaların altından,dikey tuğlalarla örülerek yapılmış birer basık hafifletme kemeri görülür.Kemerlerin alınlıkları yatay tuğlalarla örülmüştür (Res.82). Yapının genelinde, duvarlar raspalandığında, diğer açıklıklar üzerinde de benzer kemerler ortaya çıkabilir.Bugün kiremit örtülü koridorun üzerinin ilk şeklinde duvar yüzeyinde görülen kavisli tuğla izlerinden tuğladan yapılmış,beşik tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Res.83).

Avluya bakan güney cephenin batısında yer alan iki mekan revakın devamında bulunan,kenarı yuvarlatılmış bir kavisle geçiş yapılan balkona açılmaktadır. Tuğladan yapılmış basık hafifletme kemeri, bu mekanlardan doğuda bulunanın avluya bakan iki penceresi üzerinde de görülmektedir(Res.84).Balkona açılan cephelerinde birer pencere ve kapısı bulunan mekanlardan batıdakinin kapısı,alttan yarıya kadar örülerek pencereye çevrilmiştir.Bu mekanın girişi doğudaki mekan içine sonradan açılan kapıdan sağlanmaktadır.Doğudaki mekanın güney duvarındaki kapı da sonradan açılmıştır.

Üst kat doğu cephesinde revaka açılan yedi mekan bulunmaktadır (Res.85).Bunlardan kuzeydoğu köşedeki mekan dışındakilerin revaka açılan birer pencere ve kapısı ile,sokağa bakan ikişer penceresi vardır.Güney doğu köşesindeki üst kata çıkış merdiveni arkasında bulunan mekanda ise sokağa açılan

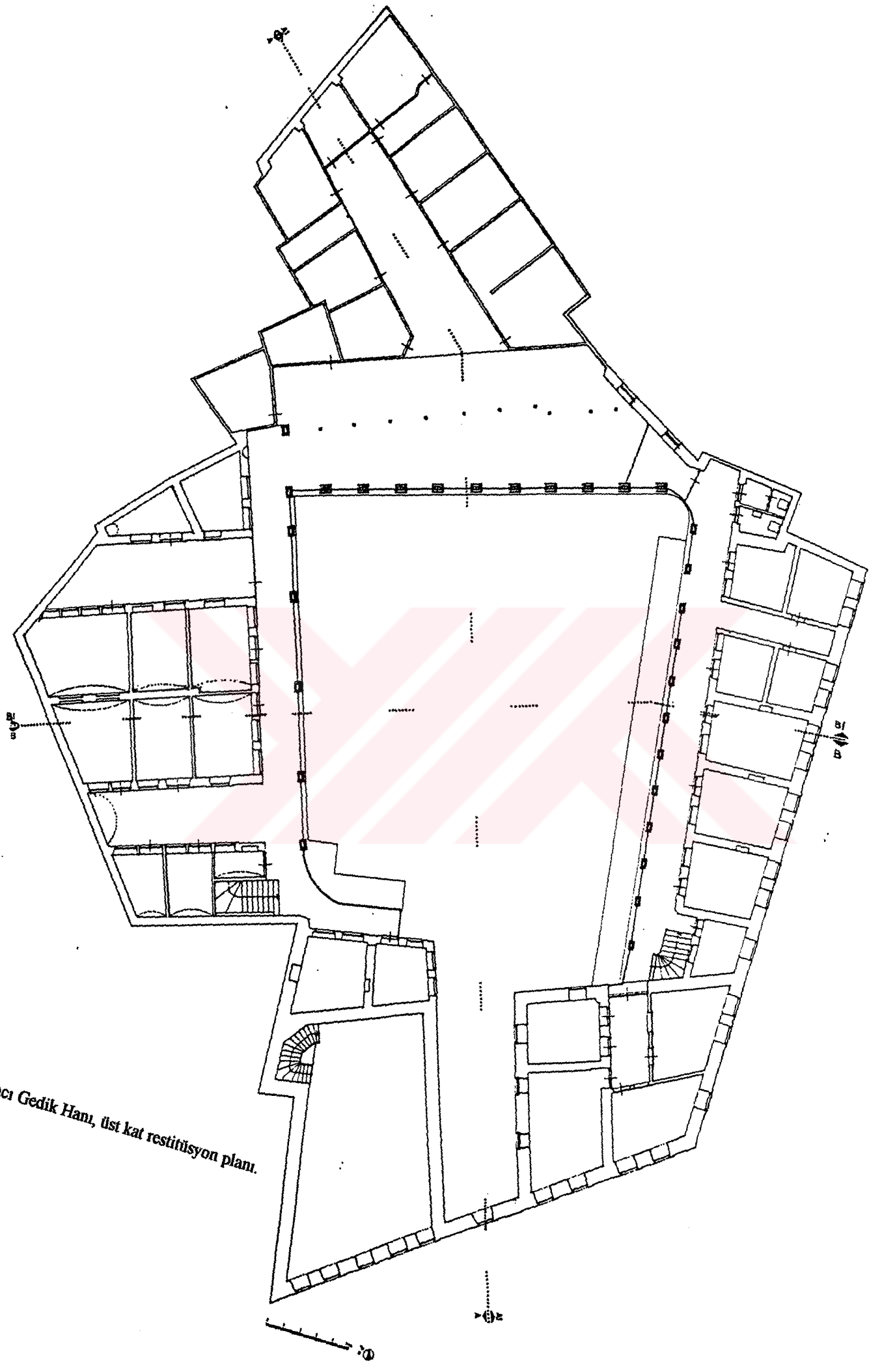

Şek.12- Uşak, Hacı Gedik Hanı, üst kat restitüsyon planı.

tek pencere mevcuttur. Kuzey doğu köşedeki mekan tuvalet olarak düzenlenmiştir.

Doğu revakı sonradan kapatılmış ahşap bir kapı ile koridora bağlanır (Res.86).Bu koridora bakan dört mekandan batıda bulunanlardan güneydekinin, ikisi sonradan kapatılan ve giriş koridoruna,diğer ikisi sokağa bakan dört penceresi bulunmaktadır. Kuzeydeki mekanın biri giriş holüne, biri avluya açılan iki penceresi vardır.Koridorun doğusunda bulunan mekanlardan güneydekinin birisi doğu cepheye,ikisi güney cepheye yerleştirilmiş üç penceresi kuzeydeki mekanın ise doğu cepheye yerleştirilmiş ve sokağa açılan iki penceresi bulunmaktadır. Bu mekanlardan güney batı köşedeki bir kapı,diğerleri ise birer kapı ve pencere ile koridora açılır.

Hacı Gedik Hanı iki katlı kuruluşu,alt katının revaksız,üst katının ise üç yönde revakla çevrili oluşu,alt katın bir kanadının arkasına yerleştirilen ahır mekanının önünde dükkanların bulunması ve cephede yer alan dükkanların Osmanlı hanları'nın genelinde görülen dış cepheye bitişik dükkanlar yerine,yapı bünyesine dahil edilmesiyle Osmanlı han mimarisinde her dönemde rastladığımız plan şemasından farklı bir yapıdır.

Bu plan özelliklerinden bazılarına uyan han örnekleri bulunmasına karşın,tüm özellikleri benzeyen örneğine araştırmamız sırasında rastlamadık. Yapı,alt katının revaksız,üst katının ise üç yönden revakla çevrilişi bakımından ünik bir eser olarak değerlendirilebilir.

Güney cephede giriş kapısının doğusunda kitabesi vardır.Kitabenin metni ve Türkçe açıklaması şöyledir [247].

[247]-Kitabe Prof.Dr.Hakkı **Önkal**,Öğr.Gör.Dr.Refet Yalçın **Balata** tarafından okunmuş ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür ederim.

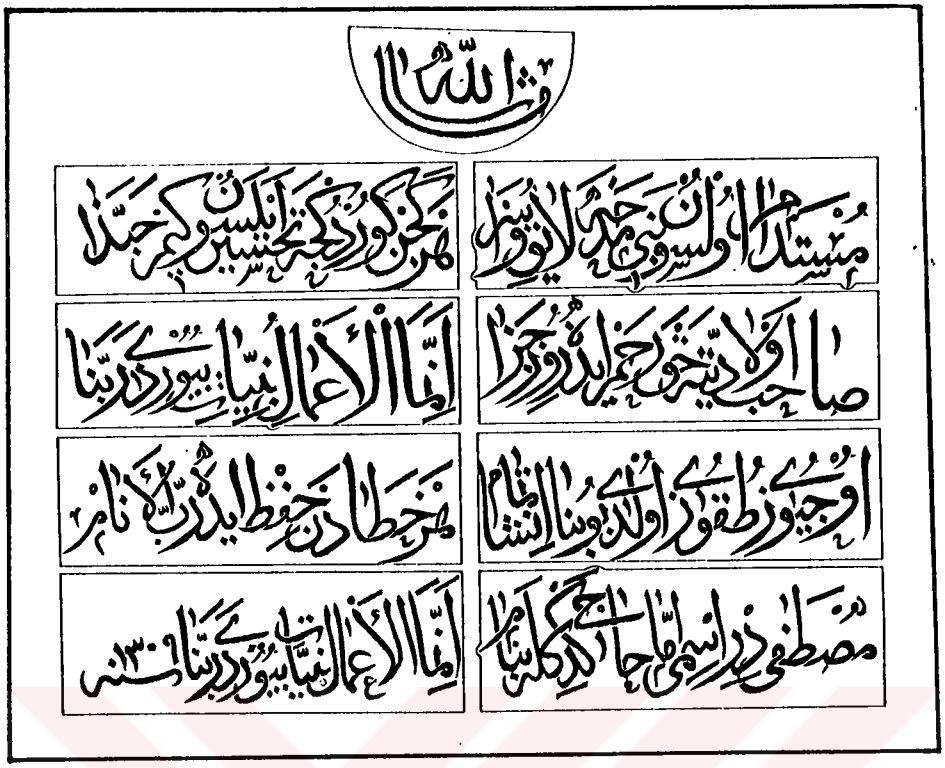

Maşaallah

1-Müstedan olsun beni medha (?) layık ve (?).Her geçen gördükçe tahsin eylesün kim habbeza (?)

2-Sahib-i evladına hak rahmide rûz-i ceza innem el amalü binniyet buyurdu rabbena

3-Üçyüzi dokuz oldu bu bina inşa tamam.Her hatadan hıfz ede rabbü'l enam

4-Mustafa'dır ismi amma Hacı Gedik'le benam innema el amal-ü binniyad buyurdu rabbena sene 1309.

Kitabeye göre yapı,1309/1893 yılında, **Hacı Gedik** namıyla anılan **Mustafa Efendi** tarafından yaptırmıştır[248].Bu nedenle de yapı halk arasında **Hacı Gedik Hanı** adıyla anılmaktadır.

---

[248] - Kitabede adı geçen **Hacı Gedik Mustafa Efendi, Hacıgedikler** ailesinin dip dedesi **Hacı Ali oğlu Hacı Mustafa Efendi**'dir. Geniş bilgi için bkz. H:Tümer.,a.g.e.s 128. Gerçek adı **Hacı Gedik oğlu Hafız Mustafa Efendi** olan bu kişi **Çal** (Denizli) Kazası'nın **Gömülce** Köyü'ndendir. Uşak'a okumak için gelmiş ve **Bağrıaçık Hoca**'dan ders almıştır. Tüccar ve fabrikatör olan **Hafız Hacı Mustafa Efendi** 1831-1904 yılları arasında yaşamıştır. Şehir içindeki **Hacı Gedik Hanı**'ndan başka **Bedesten'i**, 1901 senesinde de Uşak'taki **Tiritoğlu Mehmet Paşa** ve **Hamza oğlu Hüseyin Ağa** ile ortak olarak kurduğu buharlı makinalara sahip ilk fabrika ile,**Uşak-Karahallı** arasında **Banaz Çayı** üzerindeki 1900 tarihli **Hacı Gedik Köprüsü**'nü yaptırmıştır. Bilgi için bkz. H.Tümer.,a.g.e.s 213-215, 294.

3- PAŞA HANI

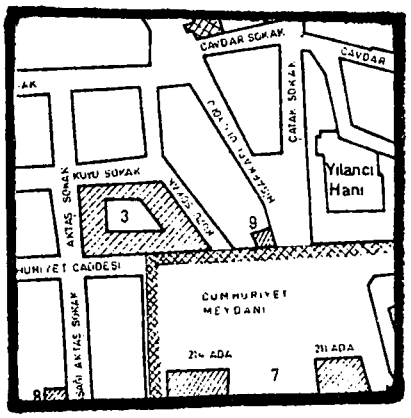

Özdemir Mahallesi'nde,**Cumhuriyet Meydanı**'ndadır. Kuzeyden Kuyu Sokak,doğudan Kuzu Sokak,batıdan Aktaş Sokak ve güneyden Cumhuriyet Caddesi ile çevrilidir (Res.87).

Kuzey-güney yönlü eğimli bir arazi üzerinde bulunan yapı düzgün kesme taş,moloz taş ve tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. İçten alt ve üst kat mekanları düz volta tavanla,dıştan da Marsilya kiremitle kaplı kırma çatı ile örtülüdür[249] (Res.88).

Yapı avlulu ve iki katlıdır. Dikdörtgene yakın, güneydoğu köşesine doğru üçgen şekilli, asimetrik planlıdır.Alt katının tek yönü,üst katının ise tamamı revaklıdır. Hana güney cephesinin ortasında bulunan iki kanatlı bir kapıyla girilir (Şek.13-14).

Bugün 20 odalı lüks bir otel olarak kullanılan yapı mal sahiplerince 1990-96 yılları arasında restore edilmiştir[250]. Restorasyondan önce alt katı küçük

---

[249]-H.Tümer.,a.g.e.s.129'da "Paşa Hanı'nın Uşak'taki Marsilya Kiremit ile kaplı ikinci yapı olduğunu, ilk yapının Fransızlara ait istasyon binası ile lojmanlarının olduğunu" belirtmektedir.

[250] -G.E.E.A.Y. Kurulu'nun 20.9.1985 gün ve A-3123 sayılı kararı ile tescil edilen ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 28.8.1986 gün ve 2623 sayılı kararı ile koruma grubu I-B olarak belirlenen Paşa Hanı'nın rölöve ve restorasyon projeleri İzmir I Nolu K.T.V.K. Kurulu'nun 23.11.1989 gün ve 1402 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Restorasyon çalışmaları bu tarihten sonra başlayan yapı İzmir II Nolu K.T.V.K. Kurulu'nun 8.5.1991 gün ve 1987 sayılı kararı ile onaylanan tadilat projesinden de farklı olarak tamamlanmıştır. Son durumunu İzmir II Nolu K.T.V.K.Kurulu'nun 9.10.1996 gün ve 6144 sayılı kararı ile verilen iskan iznine uygun şekilde hazırlanarak İzmir II Nolu K.T.V.K. Kurulu'nun 19.2.1997 gün ve 6527 sayılı kararıyla onaylanan tadilat projesiyle kazanmıştır. Bilgi için bkz. İzmir II No'lu K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi, 64. 00 / 35 no'lu dosya .

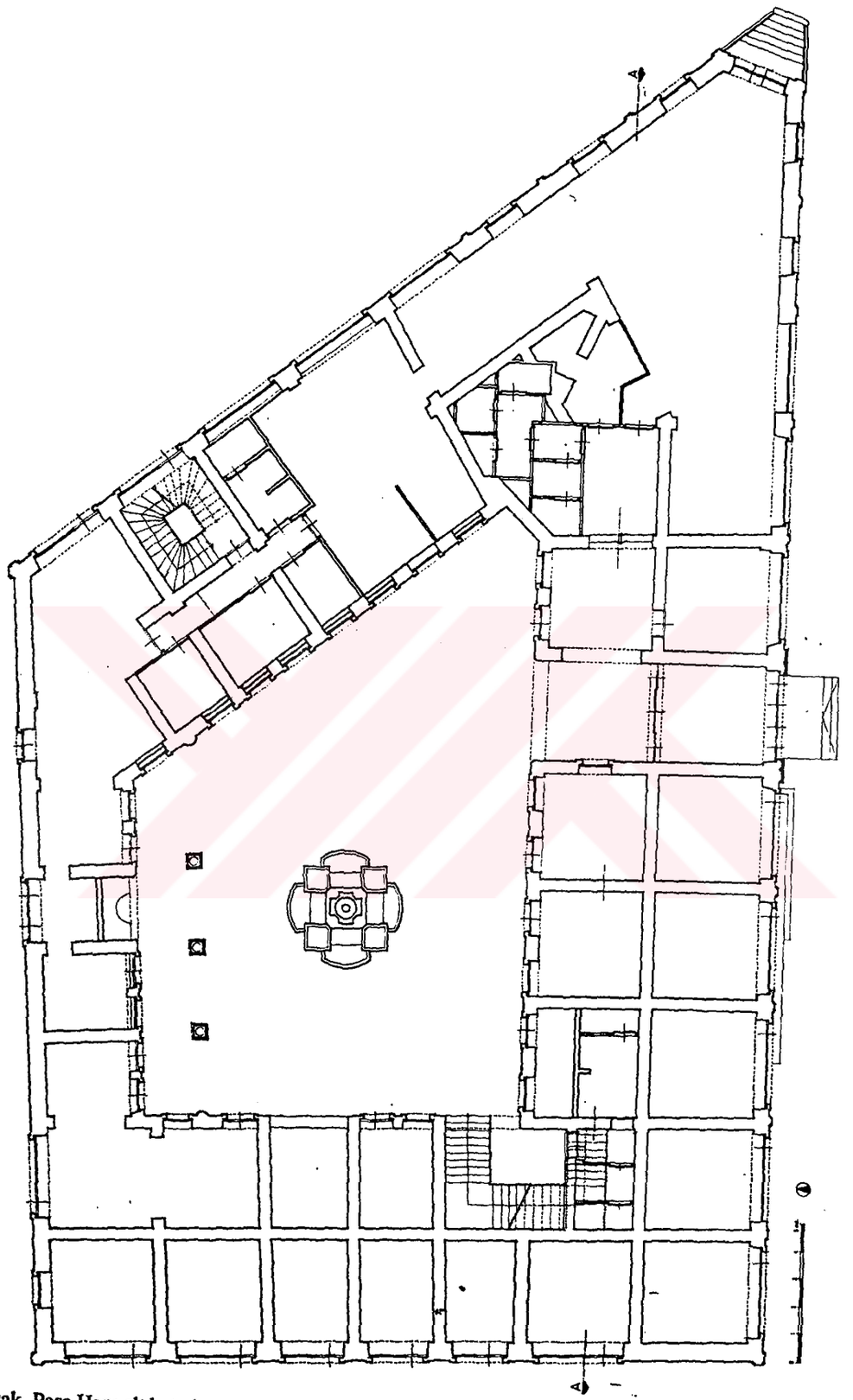

Şek.13-Uşak, Paşa Hanı,alt kat planı
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K Müdürlüğü arşivinden)

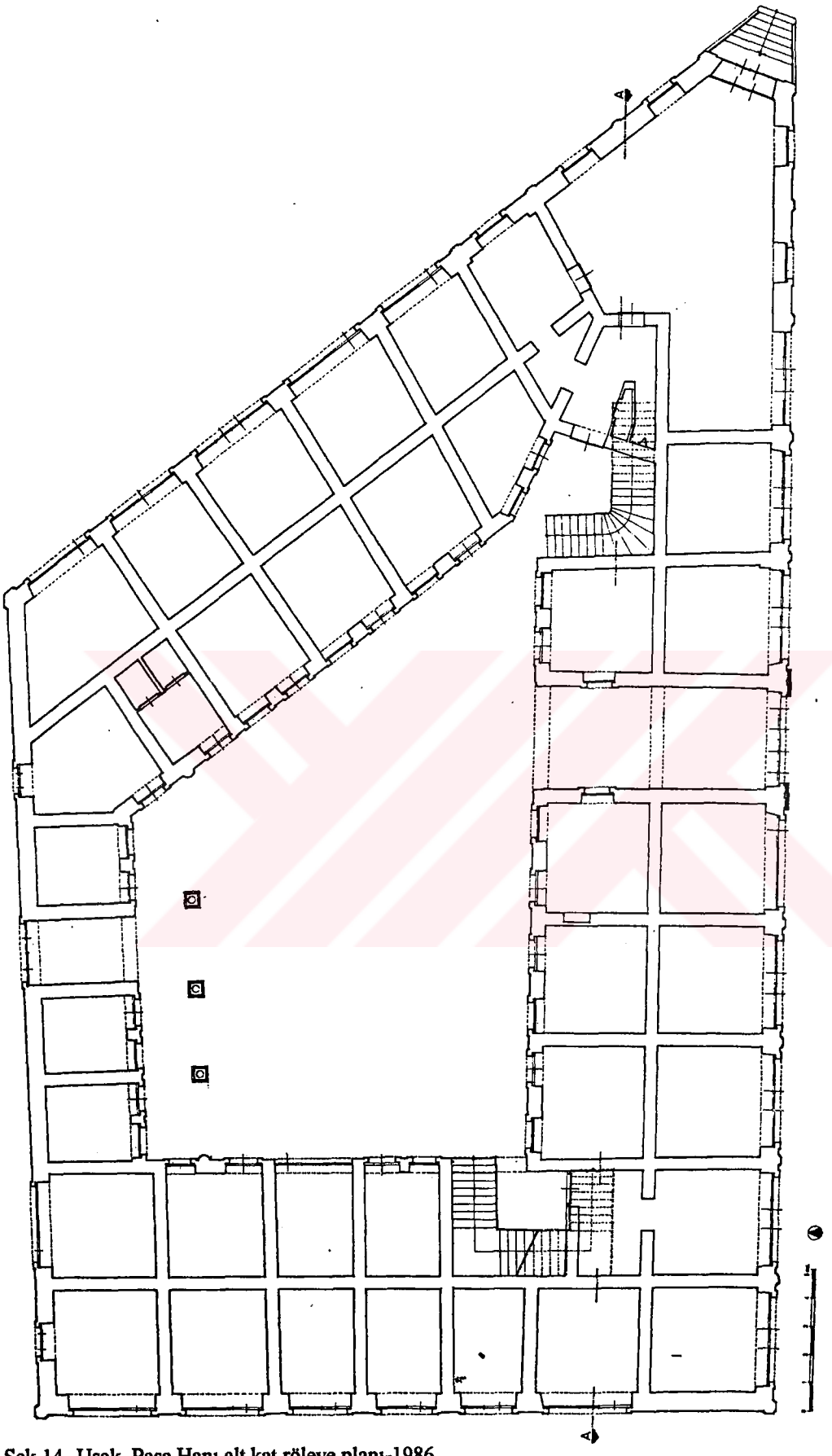

Şek.14- Uşak, Paşa Hanı,alt kat röleve planı-1986.
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K Müdürlüğ arşivinden)

esnafın,üst katı halıcıların ticarethane şeklinde kullandığı han[251],restorasyon sonrasında verilen otel fonksiyonunun getirdiği büyük değişikliklere uğramıştır. Bu nedenle yapıyı onarım öncesi,onarım sırası ve bugünkü son durumu olmak üzere üç evrede tanımlayabiliriz (Res.89).

Batı cephesi onarım öncesinde alt kat dükkan açıklıklarının kemer bingisine kadar kesme taş,üst kısmı tuğla karışımlı moloz taş örgülü iken, restorasyonda kesme taş kaplama kat ayırımı silmesine kadar devam ettirilmişitir. Üst kat sıvası yenilenerek aynı kalmış, köşe plastırları kat ayırımı silmesi ile saçak altındaki sıva kaldırılarak sıva altında yer alan silmeler ve köşe taşları ortaya çıkarılmıştır.Bu sırada üst kat pencerelerinin düz alt söveleri alınarak yerine birer silmeli söve konulmuştur (Res.90-92).

Bu cephede altta altı dükkan mekanı,üstte ise yedi adet pencere yer almaktadır.Pencere ve kapı açıklıkları kesme taş söveli ve basık kemerlidir. Düşey dikdörtgen şeklindeki geniş açıklıklara sahip dükkanların kemer kilit taşları üzerinde ay yıldız ve ne olduğu tam anlaşılamayan değişik motifler,pencere kemerlerinin kilit taşları üzerinde kabartma kenger yaprağı motifi işlidir. Alt katta güney doğu köşede yer alan dükkan onarım öncesinde kemer başlangıcına kadar örülerek kapatılmışken,restorasyon sırasında dolgu duvar kaldırılarak ilk şekline döndürülmüştür.

Alt ve üst katı birbirinden ayıran kesme taş silme yapının tüm cephelerini dolaşmaktadır. **Kuyu Sokak'**a bakan kuzey cephesinin kaba yonu taş örgülü duvarının tüm yüzeyi sıvalı,sadece kat ayırımı ile çatı altındaki silmeler,köşe plastırları,dükkan ve pencere açıklıklarını çevreleyen söve ve kemerler kesme taştır. Alt katta taş söveli basık kemerli,geniş dikdörtgen açıklıklı bir dükkan mekanı,yine taş söveli, basık kemerli, düşey dikdörtgen açıklıklı bir pencere ile hanın ikinci giriş kapısı yer almaktadır (Res.93-94). Onarım öncesinde cephesi örülerek kapatılmış dükkan mekanı ile,pencere iken kapı haline çevrilen kuzey batı köşedeki açıklık restorasyonda ilk şekline dönüştürülmüştür (Res.95-96).

Hanın ikinci giriş kapısı restorasyonda dıştan açıklık görünümü korunarak içten önüne örülen bir duvarla kapatılmıştır. Giriş kapısı ile doğudaki

---

[251] -H.Tümer.,a.g.e.s.129'da " hanın üst katındaki odalarının halı tüccarlarına,alt kattaki içli dışlı mağazaların esnafın işine yaramakta olduğunu" söylemektedir.Dükkanların halıcılar ve esnaf tarafından kullanıldığı yapının 1986 yılında onarım öncesi çekilen fotoğraflarında da görülmektedir.

pencere arasında üst seviyede diğer pencerelerden tamamen farklı,küçük kare şekilli,sonradan açılan pencereye havanlandırma sistemi yerleştirilmiştir.

Kuzey cephesinin üst seviyesinde yedi tane,düşey dikdörtgen şekilli, basık kemerli,doğu köşede de dört adet yuvarlak şekilli,taş söveli pencere yer alır. Basık kemerlerin kilit taşları üzerinde kenger yaprağı motifi görülür.Batı cephesinin üst kat pencerelerindeki gibi,bu cephede de alt ve üst kat pencerelerinin düz alt söveleri silmeli sövelerle değiştirilmiştir.

Yapının doğu cephesinde altta beş adet taş söveli,basık kemerli, geniş dikdörtgen açıklıklı dükkan ile,bunların güneyine yerleştirilmiş düşey dikdörtgen şekilli,taş söveli,basık kemerli üç pencere bulunmaktadır.Dükkanlar ile, dükkanların bitişiğindeki pencere üzerine altı adet küçük kare şekilli,basık kemerli pencere yerleştirilmiştir (Şek.15) (Res.97). Sözkonusu cephedeki pencere alt söveleri onarım öncesinde de silmeliydi (Res.98).Güneydoğu köşesinin alt ve üst katı ile, dışa açılan dükkanların yer aldığı alt kat bölümü kesme taş kaplıdır. Kat ayırımı silmesinden sonraki üst kat bölümü ise sıvalı ve boyalıdır. Sıvalı olan üst kat bölümü tuğlalarla kasetli kaba yonu taşla inşa edilmiştir (Res.99).Onarım öncesinde alt katta dükkan açıklıkları üzerine kadar kesme taş kaplama,üzeri ise moloz taşla örülen cephe,restorasyonda kat ayırımı silmesi altına kadar kesme taşla kaplanmıştır.İlk şeklinde dışa açık olan dükkanlar,restorasyon sonrasında dışa açık izlenimini görüntü halinde sürdüren, bir kısmı açık,bir kısmı önlerine örülen birer duvarla içe dönük ve otel hizmet ünitelerinin yerleştirildiği mekanlar haline getirilmiştir.Bu dükkanlardan kuzey doğu köşedeki dükkan arkasındaki iki mekanla birleştirilerek kalorifer dairesine çevrilmiştir. Yanındaki dükkan içine de üst kata çıkışı sağlayan servis merdiveni yerleştirilmiş,onun yanındaki iki dükkan da mutfak,duş ve tuvalet haline getirilmiş,son dükkan ise yanındaki tek pencereli mekanla birlikte restorana dahil edilmiştir.

Güneydoğu köşedeki dar ve uzun cephede,altta ve üstteki yuvarlak kemerli birer kapı ile,üst kattaki kapının açıldığı,daha öncesinde de mevcut,dört adet taş konsol tarafından taşınan,demir korkuluklu küçük bir Fransız balkonu yer alır (Res.100). Balkonun zemini onarım öncesinde ince,düzgün kesme taş iken, onarımda betonarmeye dönüştürülmüştür (Res.101-102). Bugün balkonda dıştan

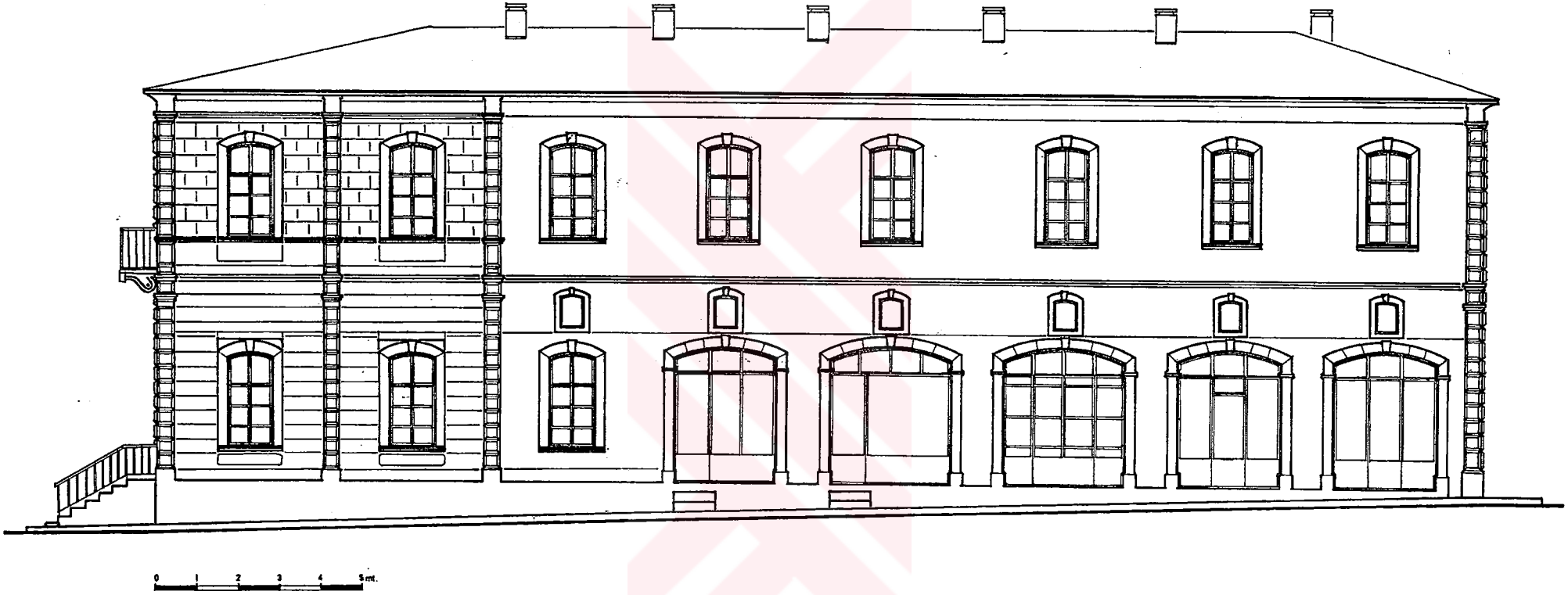

Şek.15- Uşak,Paşa Hanı, kuzey doğu cephesi görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

ince demir borularla taşınan,kenarları palmet benzeri motiflerle süslü, tenekeden yapılmış bir yağmurluk veya gölgelik yer almaktadır (Res.103).

Alt kattaki altı basamakla çıkılan giriş kapısından bugün restoran halinde kullanılan mekana girilmektedir.Kesme taş kaplamalı cephe köşe plastrları,kat ayırımı ve saçak altı silmesi ile süslenmiştir:Balkonu taşıyan konsollar üzerinde spiralden çıkan çeşitli bitki ve yaprak motifleri görülür. Kemerlerin kilit taşları üzerindeki kenger yaprağı motifi ile, yapıdaki tüm alt kat dükkan açıklıklarının kemer başlangıcında yer alan ve üst kattaki balkona açılan kapı söveleri üzerinde de silmeli başlıklar bulunmaktadır.

Yapının güney cephesinin ortasında basık kemerli hana giriş kapısı yer alır. Bu kapının da batısında beş,doğusunda iki adet dükkan mevcuttur. Doğudaki iki dükkanın bitişiğinde,içten güney doğu köşedeki üçgen şekilli dükkan ile bütünleşmiş, dıştan cephesi dükkan açıklığı şeklinde verilen bir başka dükkan daha bulunmaktadır (Şek.16) (Res.104).

Restorasyonda cephenin batısındaki dışa açık dükkanlar aynen korunmuş,güneybatı köşedeki ikinci dükkanın arka duvarındaki sonradan kapı haline getirilen açıklık kapatılarak,ilk şeklindeki gibi sağır duvar haline getirilmiştir.

Girişin doğusundaki ilk mekanın arka duvarına restorasyon sırasında bir kapı açılmıştır.Sözkonusu bu mekan bu haliyle dükkan vasfını kaybederek,girişi içten sağlanan bir mekan haline getirilmiştir. Yanındaki dükkan ise daha önce ara duvarı kaldırılan ve güneydoğu köşedeki üçgen mekanla birleştirilen diğer dükkan gibi,ara duvarı kaldırılarak bugün restoran haline getirilen mekana dahil edilmiştir.

Güney cephe rölövesinde ve onarım öncesinde çekilmiş fotoğraflarda görülen girişin doğusundaki iki dükkandan sonra gelen dükkan cephesi üzerindeki kemer kavis izi bu mekanın ilk inşasında basık kemerli,düşey dikdörtgen açıklıklı, tek pencereli bir mekan olduğunu düşündürmektedir.Bu mekan, muhtemelen içteki bir kapıyla köşedeki üçgen şekilli dükkan içinden kullanılmaktaydı. Sonradan pencere kaldırılarak mekan dışa açık dükkan haline getirilmiştir.Son durumunda bu mekana ait kemer kavis izi de kaldırılarak diğer dükkanlar gibi,

Şek.16- Uşak, Paşa Hanı, güney cephesi görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

geniş açıklıklı,basık kemerli dükkan cephesi görünümü verilmiştir[252] (Şek.17) (Res.105).

Tamamen kesme taş kaplamalı sözkonusu cephenin önünde arazi eğiminden kaynaklanan kademeli bir seki bulunmaktadır.Geniş düşey dikdörtgen şekilli,basık kemerli dükkan açılıkları üstünde birinci kat seviyesinde 17 adet düşey dikdörtgen pencere açıklığı yer alır.Bu pencereler cephenin alt seviyesinde güney doğu köşedeki iki pencere de dahil olmak üzere,taş söveli ve basık kemerlidir.Yatay uzun cephe her dükkan mekanı arasına ve köşelere yerleştirilen ve iki kat yüksekliğince devam eden,dikey plastırlarla bölünerek parçalanmış ve hareketlendirilmiştir.Üst seviyede plastırlarla bölünerek oluşan bölümlerden kuzey doğu ve kuzey batı köşelerde yer alan ikişer parçaya birer,diğerlerine ikişer pencere yerleştirilmiştir.Pencere ve dükkan kemerlerinin kilit taşları üzerine kenger, çınar yapağı,gül demeti gibi çeşitli bitkisel süslemeler işlenmiştir (Res.106-107).

Güney cephe diğer cephelerden daha hareketli ve süslüdür.Cephedeki alt kat dükkanlarının basık kemerleri üzerine demir putreller oturtulmuş,bunların üzerine de profilli,dışa taşkın ve demir putrellere benzetilmiş birer silme yerleştirilmiştir.Silmelerin üzerinde de,yapıyı tüm cephelerde dolanan kat ayırımı silmesi bulunmaktadır.

Üst kat pencerelerinin altlarında yatay dikdörtgen şekilli birer pano yer alır.Bu pencerelerin altından da söveleri birbirleriyle birleştiren ikinci bir silme şeridi geçer ve cephe saçak altındaki profilli silme ile tamamlanır.İki kat yüksekliğince devam eden plastırlar zeminden hafif dışa taşkıntılı verilmiştir. Plastırlardan her biri kat bitimlerinde silmeli başlıklarla son bulur.Giriş kapısının iki yanında,yan yana iki plastır mevcuttur.Bu plastırların yüzeyleri yivlidir.Üst katta,saçak altında altıgen panolarla sona erer (Res.108).

---

[252]-Yapının bu bölümü bir dönem banka olarak kullanılmıştır. Bu esnada dükkanın içteki üçgen mekana bitişik ara duvarı kaldırılarak muhtemelen mekan birleştirilmiş,bankanın buradan taşınması sonrasında ise bu mekan içten tekrar geçici bir malzemeyle bölünerek cephesi dükkan açılığı haline getirilmiş olmalıdır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

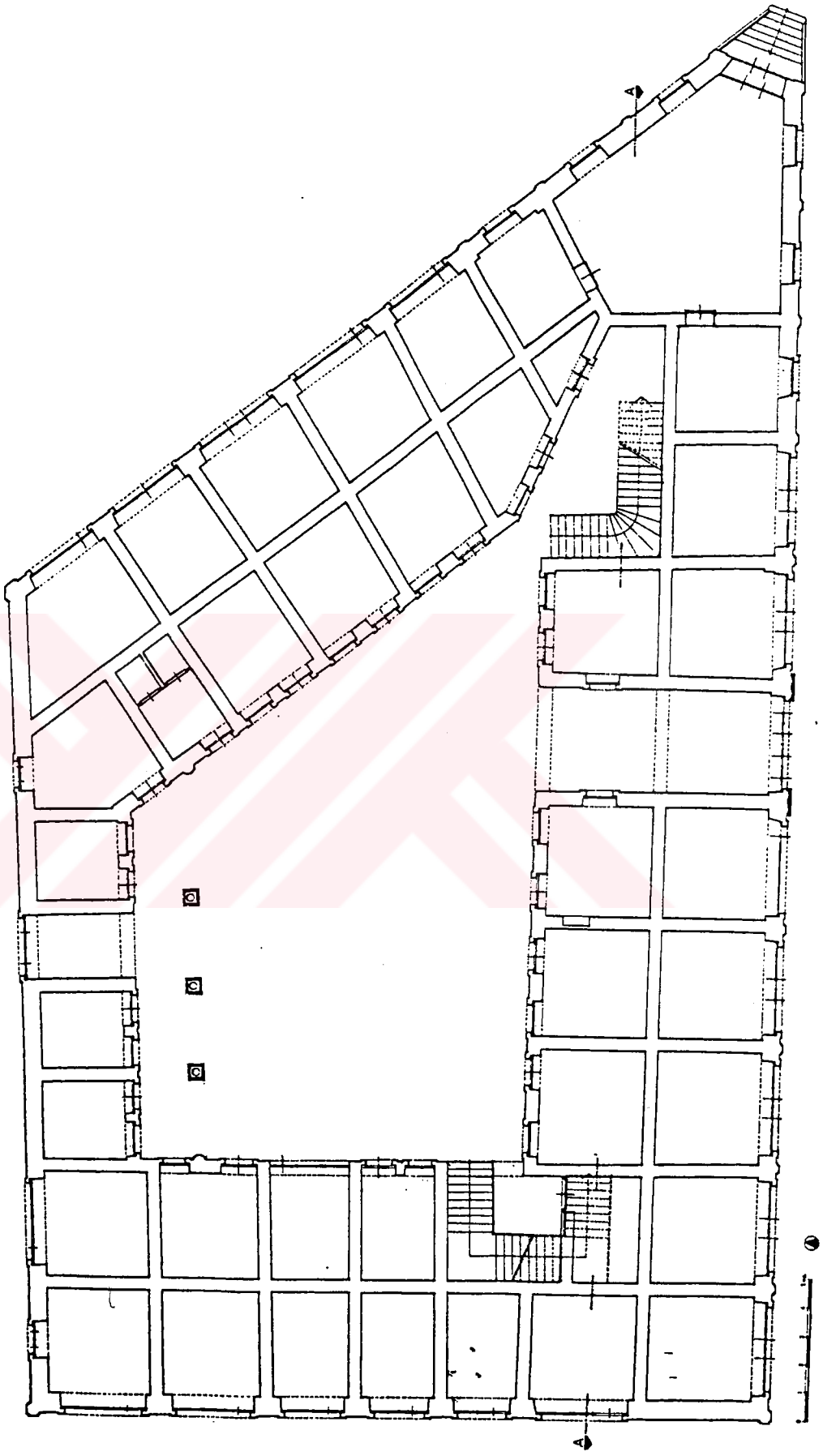

Şek.17- Uşak, Paşa Hanı, alt kat restitüsyon planı

Giriş açıklığı üzerinde yatay dikdörtgen şekilli kartuj dizisi,onun üzerinde de üçgen alınlık yer alır.Bu alınlık içinde dendan şekilli bir süsleme kuşağı görülür. Giriş aralığının kemer köşeliklerinde de ay yıldız motifi bulunmaktadır.

İki kanatlı demir kapısı bulunan geniş basık kemerli giriş açıklığından avluya geçişi sağlayan bir koridora girilir.Yuvarlak kemerlerle desteklenen düz volta döşemeyle örtülü iç içe iki mekandan meydana gelen koridorun yuvarlak şekilli,kesme taşla yapılmış destek kemeri içine restorasyon esnasında ahşap doğramalı, vitraylı bir kapı yerleştirilmiştir (Res.109).

Koridorun batısında dikey tuğlalarla örülmüş takviye kemerli,taş söveli,basık kemerli bir pencere yer alır.Bu pencere avluya bir pencere ve kapıyla açılan mekana aittir. Doğusunda ise yuvarlak kemerli geniş bir açıklık bulunmaktadır.Bu geniş kemerli açıklık ise ilk şeklinde batıdaki gibi giriş koridoruna açılan bir pencere iken,ara duvarın tamamen kaldırılmasıyla açık bir mekan haline dönüştürülmüştür. Avluya birer kapı ve pencereyle açılan mekan,doğusundaki mekanlarda yapılan değişikliklerle bugün koridor halinde kullanılmaktadır.

Üzeri ilk şeklinde açık olan avlu restorasyonda çelik aksamlı cam bir tonozla kapatılmıştır (Res.110).Bugün otelin lobisi olarak kullanılan asimetrik planlı avluya bakan cephelerden sadece kuzey cephede revak yer almaktadır.Diğer cephelerde avluya doğrudan açılan dükkanlar bulunmaktadır.Üstte ise ikinci katın revakı yer alır (Res.111).

Avluya açılan alt kat dükkanlarının tüm kapı ve pencereleri taş söveli ve basık kemerlidir. Sözkonusu kemerlerin üzerinde kemere oturan, dikey tuğlalardan örülmüş takviye kemerleri yer almaktadır.Cepheler alt kat seviyesinde, pencere takviye kemerleri hizasına kadar kesme taşla kaplanmıştır. Kemer üzerinde kalan bölüm ise üst kat seviyesine kadar moloz taş örgüdüdür. Üzeri sıvalı ve boyalıdır. Onarım öncesinde pencerelerin taş sövelerine tutturulmuş demir parmaklıklarının bulunduğu bilinmektedir. Günümüzde bunlar mevcut değildir[253].

---

[253] -Bkz. Res.113.

Yapının kuzeyinde bulunan alt kat revakı yivli gövdeli üç adet demir sütun ile,yan duvarlara bitişik taşla örülerek yapılmış iki adet yarım sütun tarafından taşınmaktadır.Demir sütunlar iki farklı taşın kullanıldığı üç kademeli yüksek kaide üzerine oturan sütunlar sade başlıklara sahiptir.

Yapının avluya bakan alt kat kuzey ve doğu kanatları restorasyonda büyük değişikliklere uğramıştır:Kuzey cephenin ortasındaki hanın ikinci girişine ait eyvan benzeri mekanın batısında iki,doğusunda bir dükkan yer alır.Bu dükkanlara ait kapı ve pencere açıklıklarının arkasında restorasyon sırasında örülmüş, birer perde duvar bulunmaktadır.Batı köşesindeki dükkanın ara duvarı kaldırılarak bu kanattaki sokağa açık tek dükkanla ve bu dükkanın arka duvarının kaldırılmasıyla da kuzey batı köşedeki avluya açılan dükkan ile birleştirilmiştir. Giriş eyvanının ortasına bir duvar örülerek yuvarlak kemerli,yarım daire kesitli,istiridye kavsaralı bir niş görünümü verilmiştir.Nişin arkasında kalan yan duvarlara sonradan açılan birer kapıyla yanlardaki dükkanlara geçiş sağlanmıştır. İkinci girişin doğusundaki mekanın da ara duvarı kaldırılarak, yanındaki köşe mekan ve dışa açılan köşe dükkan birleştirilmiştir.

Avlunun doğu cephesinde,röleve planına göre avluya açılan kuzey doğu köşedeki tek girişli iki dükkan dışında,birer kapı ve penceresi bulunan,altı dükkan yer almaktadır (Res.112).Kuzey doğu cephedeki tek girişli ve girişi üzerinde bir adet yuvarlak peceresi bulunan ikinci mekan tuvalet olarak düzenlenmiştir. Restorasyonda tuvaletler kaldırılmış,bu mekan ile,güneye doğru,yanındaki üç mekanın yan duvarları yıkılarak, arka duvardan yaklaşık 80 cm. ayrılmış ve önlerine ince bir duvar örülerek daraltılmıştır.Bugün bu mekanlar otel personelinin kullandığı odalar şekline dönüştürülmüştür.Bunlardan sonra gelen mekanın iç duvarları kaldırılarak,Kuzu Sokak'a açılan dükkanlarla birleştirilmiş ve günümüzde mutfak şeklinde kullanılan tek bir mekan haline getirilmiştir.Bu mekanların da avluya bakan açıklıklarından güney doğu köşedeki mekanın pencere açıklığı dışındakilerin önünde içten örülmüş perde duvarlar bulunmaktadır.

Bugün sağır bir duvar halinde görülen kuzeydoğu köşe restorasyon öncesinde yuvarlak kemerli bir koridora açılıyordu(Res.113-114). Bu koridorda bir dükkanın koridora açılan kapı ve penceresi,üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven ve merdivenin yanındaki bir kapıdan geçilen, sonradan ilave edilmiş bir

tuvalet bulunmaktaydı (Şek.18). Tuvaletleri bu mekandan ayıran duvar üzerinde demir doğramalı bir kapıyla kare bir pencere yer almaktaydı (Res.115). Restorasyonda bu merdiven ve tuvalet kaldırılmış,ilk şeklinde avluya açılan dükkan ile birleştirilmiştir.Günümüzde de resepsiyon şeklinde kullanılmaktadır. Yapıdaki diğer açıklıklarla benzerliği bulunmayan iptal edilen merdivenin yanındaki duvar üzerinde yer alan kapı ve pencere bu duvar ile arkasındaki tuvaletin sonraki kullanımlarda yapıya ilave edildiğini göstermektedir.Yapının ilk şeklinde koridor üçgen mekanın sağır duvarına kadar uzanmaktaydı ve doğu kanadının güney doğu köşesindeki mekan ile,yanındaki üçgen mekan bu koridora açılıyordu.Doğu kanadının güney doğu köşesindeki büyük üçgen mekanın ilk şeklinde avluyla bağlantısı bulunmuyordu (Res.116-117).

Han girişinin yer aldığı güney kanadının avluya bakan cephesinde girişin doğusunda bir,batısında üç dükkan vardır. Doğudaki tek dükanın bugün sadece avluya bakan cephesi mevcuttur.Güney batı köşede yer alan dükkan restorasyonda içten ikiye bölünerek arkasına tuvalet yerleştirilmiştir.Girişin batısındaki bu üç dükkanın avluya açılan birer kapı ve penceresi vardır.

Batı cephesinin ortasında geniş açıklığı demir putrelle geçilen,düz volta tavanla örtülü eyvan benzeri geniş bir mekan,bu mekanın yanlarında ise,avluya birer kapı ve pencereyle açılan birer dükkan mevcuttur (Res.118).Restorasyon sırasında yapılan sıva raspasında sıva altında,geniş açıklığın üzerinde,dikey yerleştirilmiş tuğlalarla örülmüş,yuvarlak şekilli hafifletme kemeri bulunduğu görülmüştür (Res.119).Geniş açıklığın kuzeyindeki dükkan yanındaki dışa açılan dükkan ile birleştirilmiştir.Sokağa açılan bu dükkanın dış cephedeki görünümü korunup,içten arkasına bir perde duvar örülmüştür.

Yapının restorasyon öncesinde iki merdiveni vardı.Bunlardan biri güneydoğu,diğeri de güneybatı köşesindeydi.Restorasyon sırasında güneydoğu köşesindeki merdiven kaldırılmıştır.Günümüze o dönemden sadece güneybatı köşesinde bulunan merdiven gelebilmiştir. Bu merdiven taş söveli ve yuvarlak kemerli bir mekan içinde bulunmaktadır. Merdivenin altına,restorasyon sırasında tuvaletler yerleştirilmiştir.Restorasyonda, merdiven altındaki mekanın sıva raspası yapılırken tuğladan yapılmış,yuvarlak kemerli giriş açıklığı ortaya çıkartılmıştır (Res.120). Bu merdivenin basmakları kesme taştandır. Üst kat revak zeminin

Şek.18- Uşak, Paşa Hanı, a-a kesiti
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden işlenerek)

merdiven boşluğu üzerine doğru uzayan bölümü basamağa yerleştirilen kısa bir taş sütun tarafından taşınmaktadır (Res.121-122).Sütun ile revak zemini arasına demir putrel hatıllar yerleştirilmiştir (Res.123-126).

Üst kat mekanlarının önünde dört yönlü bir revak bulunur. Bu revak 21 adet andezit sütun tarafından taşınmaktadır (Res.127).Antik dönemdeki yazıtlara benzeyen,alt ve üstleri profilli,kare kesitli,yüksek kaidelere oturan silindir gövdeli sütunlar parçalıdır.Başlıkları Dor nizamı tipindedir (Res.128-129). Aralarında demir korkuluklar bulunan kaideler, revak kenarındaki hafif dışa taşkın seki üzerine yerleştirilmiştir.Sütun dizisi birbirine sütun başlıkları üzerine oturtulmuş demir putrellerle bağlanmıştır.Restorasyonda bu putreller sıvanarak üst örtüyle birleştirilmiştir.Avlunun üzerinin açık olduğu dönemde revak bitiminde üzeri kiremit kaplı ahşap bir saçak yer almaktaydı (Res.130).

Restorasyondan önce büyük kayrak taşlarla kaplı revak zemini günümüzde traverten taş ile kaplıdır (Res.131). Üst katta restorasyondan önce 21 adet oda bulunmaktaydı (Şek.19).Restorasyon sırasında bu odalardan bir kısmı birleştirilmiş veya genişletilmiştir.Bazı odaların içine tuvalet ve duş ilave edilmiştir (Res.132).Ancak,ilave edilen bu bölümler mekanların revaka açılan pencerelerinin önüne gelmesi nedeniyle pencereler içten duvar örülerek kapatılmıştır.Günümüzde 19 oda mevcuttur.Ayrıca,güneydoğu köşesinde de büyük bir mekan bulunmaktadır. Orijinal halinde de bulunan bu mekan günümüzde televizyon odası şeklinde değerlendirilmektedir (Şek.20).

Üst katta bulunan odalarla revakın üzeri düz volta döşemedir (Res.133-134) . Üst katın inşasında iç duvarlarda aralarına yer yer tuğla yerleştirilmiş moloz ve kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Duvar yüzeyleri sıvalı ve boyalıdır (Res.135-136).

Revaka açılan odaların düşey dikdörtgen şekilli kapı ve pencere açıklıkları taş söveli ve basık kemerlidir. Restorasyon sırasında kaldırılan sıva altında basık kemerler üzerinde,dikey tuğlalarla örülmüş birer hafifletme kemerinin bulunduğu görülmüştür. Bugün bu kemerler yenilenen sıva altında kalmıştır.

Revakın yaklaşık köşelerine denk gelen noktalarda birer çeşme mevcuttur.Bunlardan kuzey doğu köşedeki yarım daire kesitli bir duvara oturan, yalnızca bir yalak ve çeşme aynasına sahiptir. Güney batı ve kuzey doğu

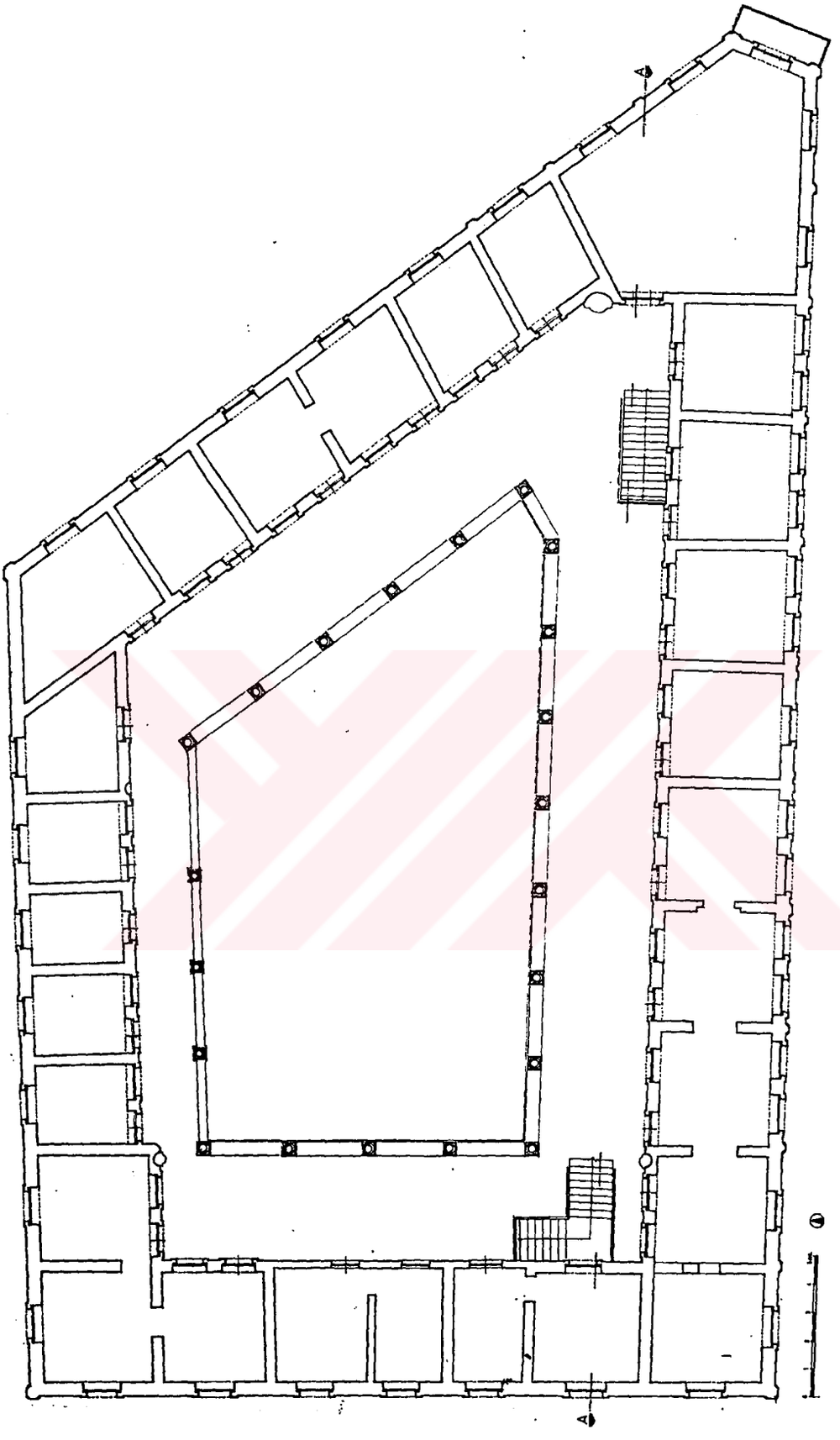

Şek.19- Uşak, Paşa Hanı,üst kat röleve planı-1986
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden işlenerek)

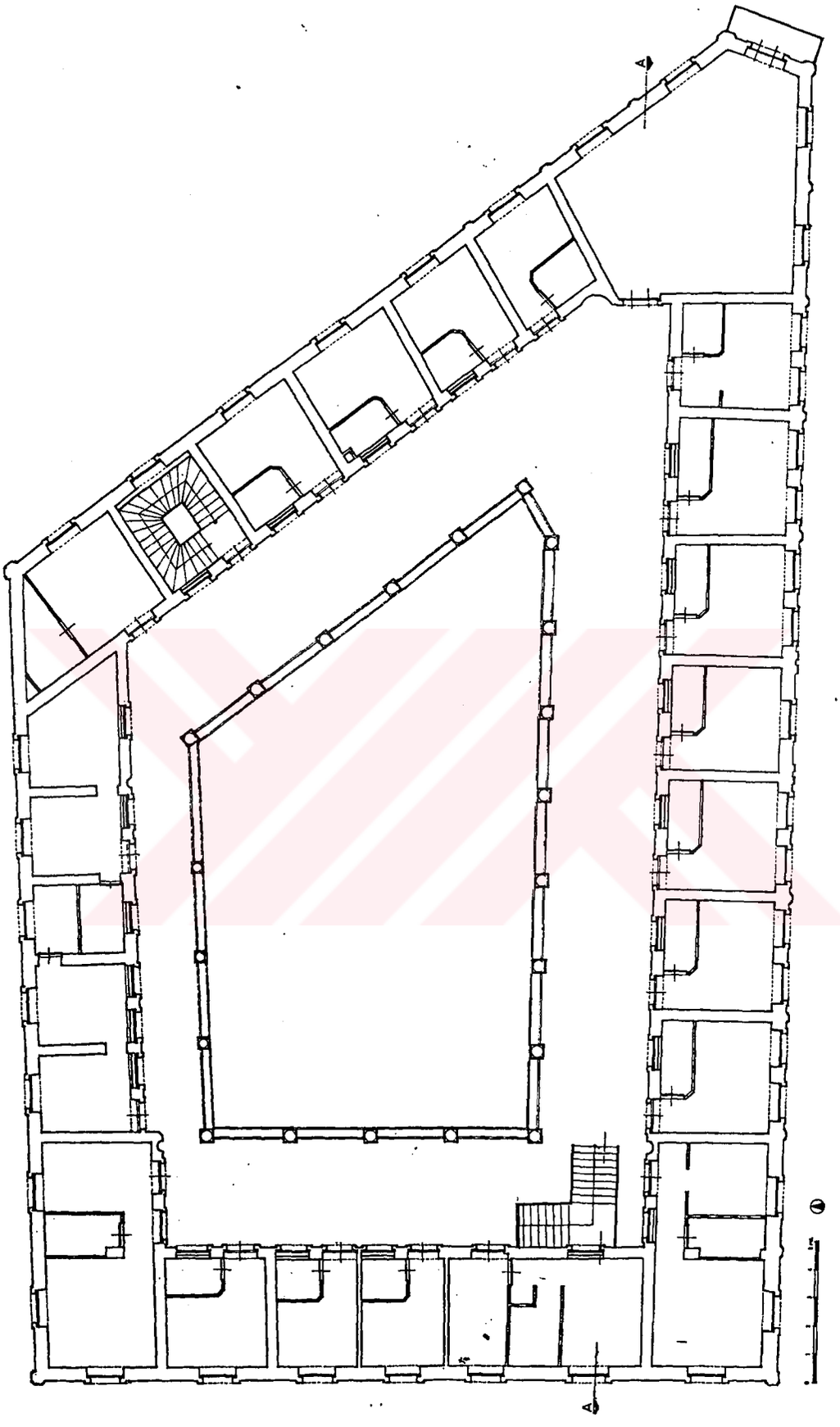

Şek.20- Uşak, Paşa Hanı üst kat planı
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

köşelerde yer alanlar ise yarım daire kesitli, yuvarlak kemerli birer niş içine yerleştirilmiştir.Bu nişlerin üzeri,günümüzde sıva altında bulunan,dikey tuğlalarla örülerek yapılmış yuvarlak kemerlere sahiptir. Güneydoğu köşede bulunan çeşme ise yarım daire kesitli,yuvarlak kemerli daha büyük bir niş içine yerleştirilmiştir. Bu nişin üzerinde de yine yarım daire kesitli, yuvarlak kemerli daha küçük bir niş mevcuttur (Res.137-139).

Revakın güney kanadı üzerinde bugün sekiz mekan bulunmaktadır. Güney doğu köşedeki odanın revaka açılan bir kapıya,diğer mekanlar ise birer kapı ve pencereye sahiptir.Alt kattaki giriş mekanı üzerine denk gelen mekan ile güney batıda yer alan iç içe geçilen iki odadan oluşan mekanın her bir odasının dışa açılan birer,diğer bütün odaların ikişer penceresi vardır.Dış yüzeylerde kesme taştan yapılmış basık kemerlere sahip açıklıklar içten tuğlaların dikey yerleştirilmesiyle örülmüş ve sıva altında kalan basık kemerlere sahiptir (Res.140).

Güney batı köşede yer alan mekan içinden geçilerek ulaşılan köşe mekanın,kuzeydeki ara duvarında tuğlaların dikey yerleştirilmesiyle örülmüş basık kemerli ikinci bir kapı açıklığı restorasyon sırasında ortaya çıkartılmıştır. Ancak,bu açıklığın duvar dokusuyla uyumsuzluğu,boyutlarının ve malzemesinin farklılığı kapının sonradan açıldığına işaret etmektedir (Res.141).

Güney kanadın güney doğu köşesinde bulunan mekanın cephesindeki kapı ile,yanındaki mekanın penceresi rölöve planında ve kesitinde gösterilmemesine rağmen,onarım öncesi ve onarım sırasında çekilen foroğraflarda görülmektedir (Res.142-144).

Güneydoğu köşedeki büyük mekanın Kuzu Sokak ile Cumhuriyet Caddesine bakan ikişer penceresi,köşedeki balkona açılan bir kapısı bulunmaktadır (Res.145).Rölöve planında gösterilmemekle birlikte,onarım sırasında çekilen fotoğraflarda bu mekanın yanlarındaki mekanlara açılan basık kemerli birer kapısı bulunduğu görülmektedir (Res.146).Onarım öncesine ait fotoğraflarda bu kapılardan kuzeydekinin içi sonradan örülen bir duvarla daraltılmış ve bu açıklığın içine sonradan açıldığı anlaşılan ikinci bir kapı yerleştirilmiştir. Güneydeki açıklığın ise arkası sonradan tuğla duvar ile örülerek kapatılmıştır (Res.147).Döneminde de kapı olduğunu tahmin ettiğimiz sözkonusu açıklıklar

bugün yanlardaki mekanların otel odası haline getirilmesi nedeniyle tamamen kapatılmıştır (Şek.21).

Revaka bakan doğu cephedeki altı mekandan kuzey ve güney köşelerde bulunanların revaka açılan birer kapısı,diğerlerinin ise birer kapı ve penceresiyle,Kuzu Sokağa bakan birer penceresi mevcuttur (Res.148-149). Kuzeydoğu köşedeki mekanın kuzey duvarında dört adet yuvarlak pencere vardır (Res.150).Doğu yanındaki mekan içine restorasyon sırasında servis merdiveni yerleştirilmiştir.

Kuzey kanattaki altı mekandan kuzey doğu köşedeki ile, alt kattaki hanın ikinci girişi önünde yer alan mekan üzerine oturan odanın revaka açılan birer kapısı,diğer odaların birer kapı ve penceresi ile,bu kanattaki tüm odaların Kuyu Sokağa bakan birer penceresi bulunmaktadır (Res.151-152).Alt kattaki ikinci giriş önünde yer alan mekanın üzerindeki odanın ara duvarlarına birer kapı açılarak içine iki birimli tuvalet ve duş yerleştirilmiştir.Bu mekanın iki yanında bulunan odalar restorasyon sırasında ara duvarlarına birer kapı açılarak,iç içe geçilen odalar şekline dönüştürülmüştür.Bu kanattaki mekanların revaka açılan pencereleri oda içinden örülen birer duvarla kapatılmıştır.Kuzey batı köşede bulunan köşesi pahlı mekan orijinalinde de iç içe geçilen iki oda şeklindedir.Bu odalardan köşedekinin her iki dış cephesinde de birer penceresi vardır.Bu cephenin doğusunda içinde çeşmenin bulunmadığı,yarım daire kesitli, yuvarlak kavsaralı bir niş mevcuttur.

Üst kat batı cephesinde revaka açılan dört oda yer alır.Bu mekanların revaka açılan birer kapı ve penceresi,Aktaş Sokağa bakan birer penceresi vardır (Res.153).Rölöve planında da mekanların yer aldığı bu cephede sadece güney ve kuzey uçtaki mekanlar yapının ilk şeklindendir. Aradaki mekanların duvar kalınlıklarındaki fark duvarların yerleştirilmesindeki düzensizlik,onarım öncesi çekilen fotoğaflarda bu mekanlara ait cephenin hanın diğer cepheleriyle hiç bir benzerliğinin bulunmaması ve cephe duvarlarının sonradan örüldüğünü gösteren bitişme çizgileri bu mekanların sonradan ilave edildiğini göstermektedir (Res.154).Restorasyonda da oda sayısını artırmak amacıyla bu mekanlar sanki hanın orijinal mekanlarıymış gibi,diğer cephelere benzetilerek yeniden inşa edilmiştir (Res.155).Yapının ilk şeklinde bu bölüm revaka açık olarak planlanmıştır.

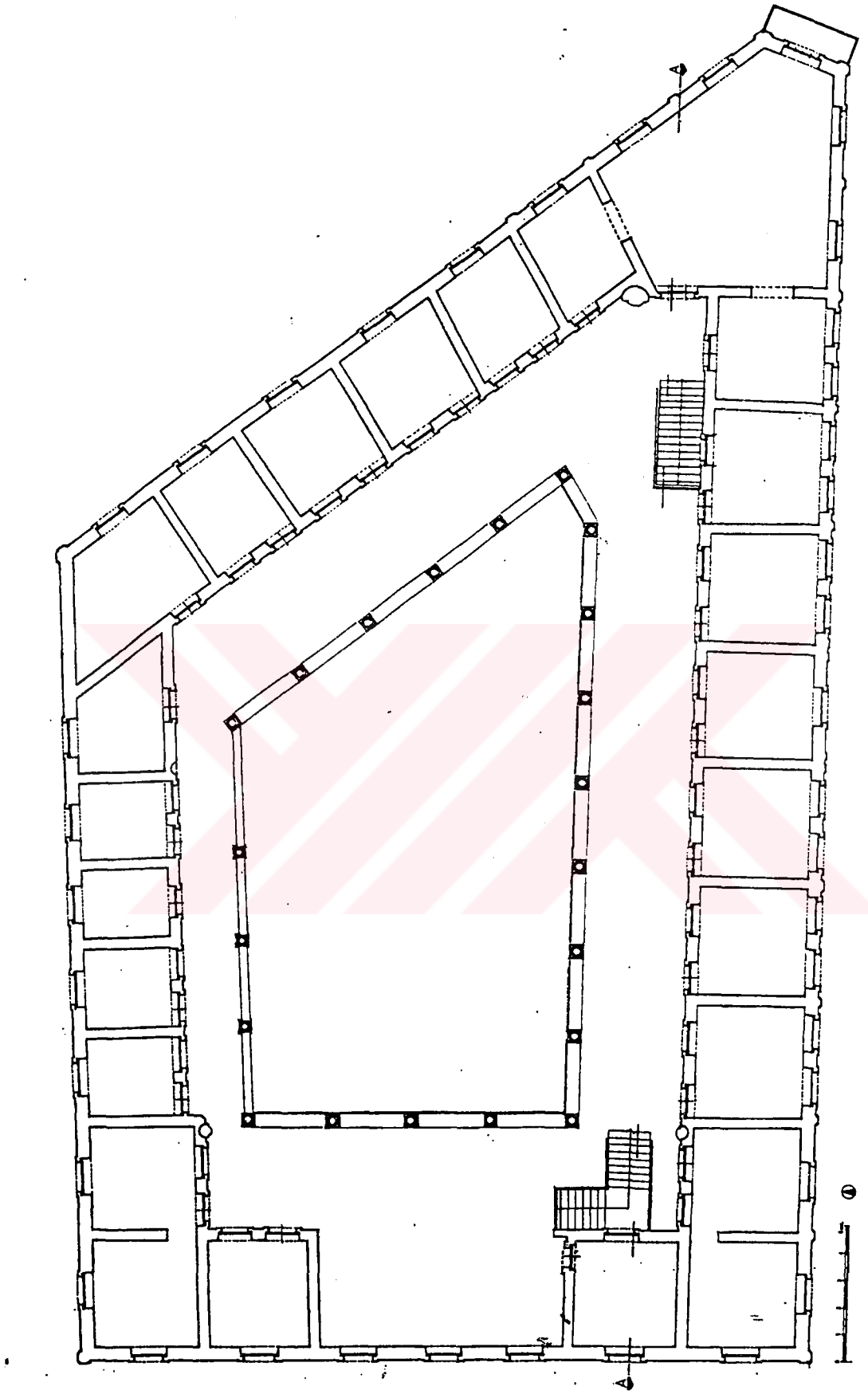

Şek.21- Uşak, Paşa Hanı,üst kat restitüsyon planı

Batı kanadının orijinal mekanlarından kuzeydekinin revaka açılan bir kapı ve penceresi vardır.Güneydeki mekanın ise merdiven boşluğu üzerinde bulunan revaka cepheli bir penceresi ile,bugün revaktan girilen kapısı bulunmaktadır.Bu kapı mekanın orijinal girişi değildir.İlk şeklinde bu mekana revakın yanındaki geniş açıklığa bakan bir kapıdan girilmekteydi (Res.156).

Yapı Osmanlı döneminde bol sayıda örneğine rastladığımız tek avlulu, iki katlı,ikinci katı revaklı şehir içi hanlarındandır.Ancak,alt katının sadece kuzey cephesinde revak yer alması nedeniyle de bu yapıların farklı bir örneği olarak karşımıza çıkar.Avlulu,iki katlı,ikinci katı revaklı plana sahip hanlar içinde **İzmir-Küçük Demir Hanı** (XVII.yy.sonu, XVIII. yy.başı),**Manisa-Yeni Han** (1860-1862),**Gaziantep-Millet Hanı** (1868), **Eski Gümrük Hanı** (1873-1878), **Kürkçü Hanı** (1890), **Güven Hanı** (XIX.yy.sonu),**Elbeyli Hanı** (XIX.yy.sonu), **İzmir-Manisalıoğlu Hanı** (XIX.yy. sonu) gibi örnekler sayılabilir.Bu tip yapıların XVIII.yy. ile XIX.yy. arasında yoğunlaştıkları görülmektedir.

Yapının inşa kitabesi yoktur.H.Tümer,sözkonusu yapıyı "Tiritoğlu Mehmet Paşa'nın bir Fransız mimara yaptırdığını,yapımına 3000 altın harcandığını,hanın yapımının devamlı çalışma sonucu üç yıl sürdüğünü ve H.1314/ 1898 tarihinde tamamlandığını" belirtmektedir.

Tiritoğlu Mehmet Paşa Uşak'ın önde gelen kişilerindendir. Belediye,marif ve idare meclisleri gibi mahalli hizmetlerde görev yapmıştır.Hüdavendiğar (Bursa) Vilayeti Salnamelerinin 1890 yılına ait kayıtlarında marif komisyonu azası olarak **Tiritzade Mehmet Efendi** ismiyle, 1893, 1895, 1896 yıllarına ait salname kayıtlarında da yine marif komisyonu azası olarak,bu kez **Tiritzade Mehmet Paşa** ismiyle anılmaktadır. H.Tümer,"bu kişinin 1890 yılında kentte meydana gelen kıtlık nedeniyle halka dağıttığı buğdaylar yüzünden asi kabul edilerek padişah **II. Abdülhamit** huzuruna çıkarıldığını, padişahla yaptığı açık konuşma sonucunda padişah tarafından kendisine paşa ünvanı verilerek fermanına **Pervasız Mehmet Paşa** yazıldığını" belirtmektedir.Tiritzade Mehmet Efendi 1890 yılında **paşa** ünvanı almasına karşın salname kayıtlarında bu ünvan ilk kez 1893 senesinde yer almaktadır[254].Tiritoğlu Mehmet Paşa' nın nüfus

[254] -Bkz.H.Tümer.,a.g.e.s.129,223,228,231-232,283-284.Tiritoğlu Mehmet Efendi'nin paşa ünvanı alışıyla ilgili geniş bilgi için bkz. a.g.e.s.284-286.

kayıtlarında,H.1262 yılında doğduğu ve H.1327/1911 yılında öldüğü belirtilmektedir[255].

Yukarıdaki bilgilere göre, **Paşa Hanı** adıyla tanıttığımız yapıyı, kayıtlarda ilk kez **Tiritoğlu Mehmet Paşa** adının kullanıldığı 1893 yılı ile,öldüğü 1911 yılı arasındaki zaman dilimi içinde muhtemelen, H.Tümer'in de kabul ettiği gibi,paşa ünvanını aldığı 1898 yılına yakın bir tarihte yaptırmış olmalıdır.

XIX.Yüzyılda Uşak'ta canlanan ticaretin etkisiyle yapının farklı tarzdaki cephe düzeni,Batılılaşma etkisi taşıyan süslemeleri,inşa malzemesi ve üst örtüde kullanılan (U) putrel demirler ve volta tavanı yapının XIX.yy. sonlarında inşa edildiğini göstermekte ve H.Tümer'in belirttiği 1898 yılını desteklemektedir. Ayrıca,hanın planının tüm yabancı batılı etkilere karşın henüz klasik han planını taşıması da bu tarihten daha geç bir zamanda inşa edilemeyeceği fikrini güçlendirmektedir. Bu nedenlerle, yapının 1898 de yapıldığını kabul edebiliriz.

[255] **-Tiritoğlu ailesi** Sandıklı'nın (Afyon) **Kavaklı Köyü'**nden gelmiş ve Uşakta evlenip yerleşmiş bir hoca kişiden oluştuğu,ince yapılı olması nedeniyle adına **Tirit imam** dendiği,bu kişinin **Osman** adında bezzazlık (seyyar manifaturacılık) yapan bir oğlu olduğu,Tiritoğlu Mehmet Paşa'nın şimdi **Kızılhisar Köyü'**nde mezarı bulunan Osman Efendi'nin **Hamit Ağa,İlyas Ağa** ve **Osman Efendi** isimli dört oğlundan ilki olduğunu belirtilmektedir. Ayrıca, bu kişilerin hepsinin ayrı dallarda ticaret ve ziraat yaptıkları,**Mehmet Paşa**'nın ise halıcılık ve palamutçuluk işiyle uğraştığı belirtilmektedir. Bkz. H.Tümer.,a.g.e.s.286.

4- HALİTOĞLU HANI

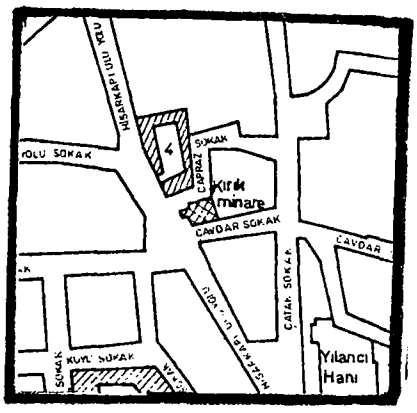

Bozkurt Mahallesinde,Paşa Caddesi,Hisarkapı Ulu yolu No:78'de yer almaktadır.Kuzey cephesi binalara bitişiktir.Batısında Hisarkapı Uluyolu, güneydoğusunda Çavdar Sokak,güneyinde ise Kırık Minare bulunmaktadır (Res.157).

Yapı kuzey-güney yönlü hafif eğimli bir arazide,düz bir alanda kurulmuştur.Güney ve batı dış cepheleriyle,kapı ve pencere sövelerinde düzgün kesme taş,iç duvarlarında moloz taş,tuğla ve demir putreller kullanılmıştır.Doğu ve kuzeyi iki,güney ve batı kanatları tek katlıdır.

Han dikdörtgene yakın asimetrik planlı ve iç avluludur.Avlulusu revaksızdır.Hana Hisarkapı Uluyolu'na bakan batı cephesinin güneyindeki kapıdan girilir.Avlunun kuzey ve doğu cephelerinde avluya, batı cephesinde sokağa açılan dükkanlar,güney kanatta ise hem sokağa, hem avluya açılan büyük,tek bir mekan yer almaktadır (Şek.22).

Çeşitli dönemlerde yapılan onarımlar nedeniyle değişikliğe uğrayan yapının kuzey doğu köşesi orijinalliğini tamamen yitirmiştir.1950 yılında bu bölüm üzerine kuzey ve güney kanatlar boyunca devam eden,avluya bakan cephesinde dar bir koridor ile koridora açılan odalardan meydana gelen (L) planlı ikinci bir kat ilave edilmiştir (Şek.23).

Doğu cephesinde dikdörtgen şekilli bir kapı mevcuttur.Kapının üzerinde düşey dikdörtgen açıklıklı beş pencere yer almaktadır (Res.158).

Kalker taşıyla inşa edilen batı cephesinde giriş kapısı ile,kapının güneyinde büyük bir mekan,kuzeyinde beş adet dükkan yeralır (Res.159).Bu dükkanların ön cepheleri düz dikdörtgen açıklıklar şeklindedir. Bu açıklıkların

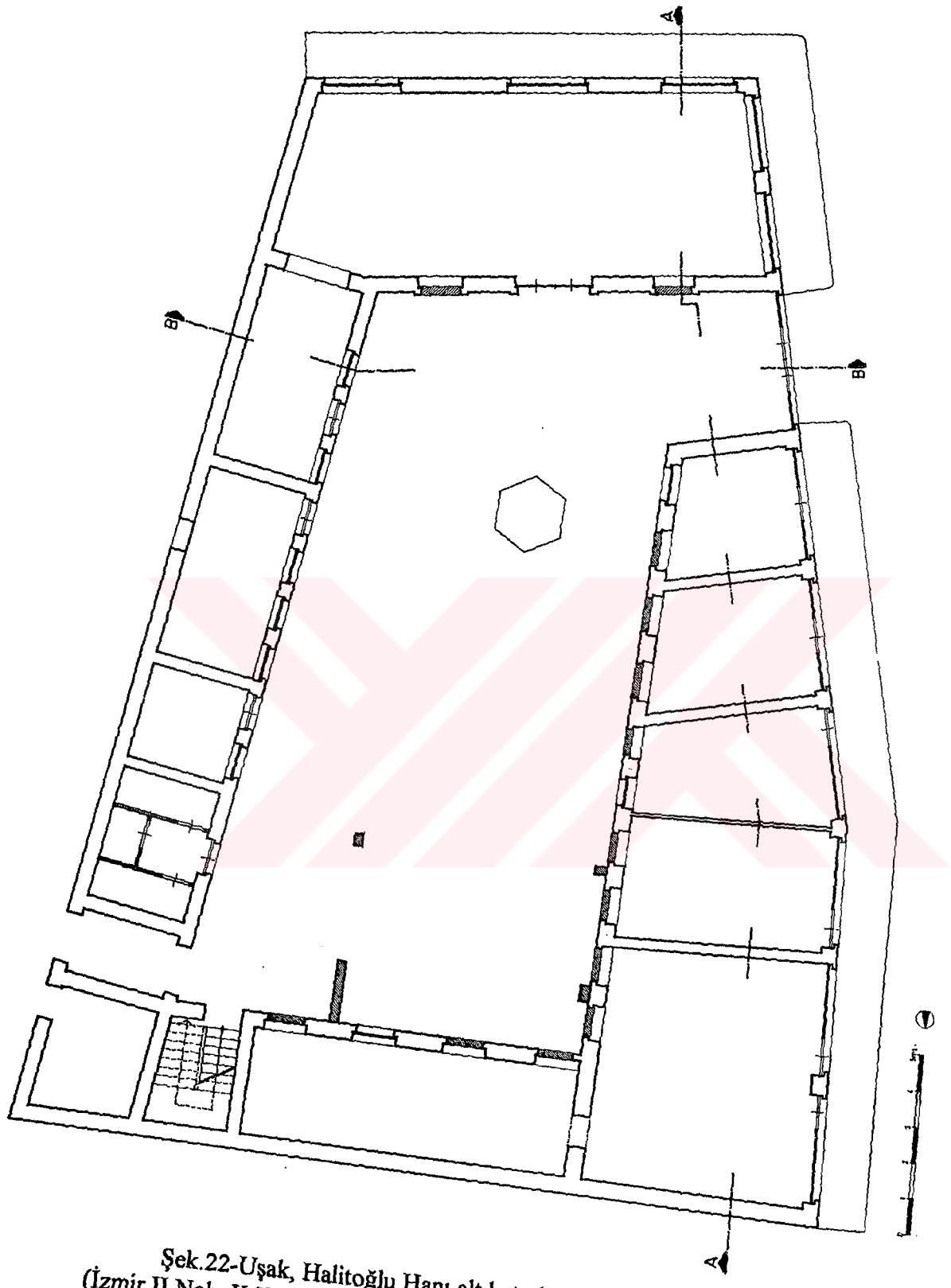

Şek.22-Uşak, Halitoğlu Hanı,alt kat planı
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden,işlenerek)

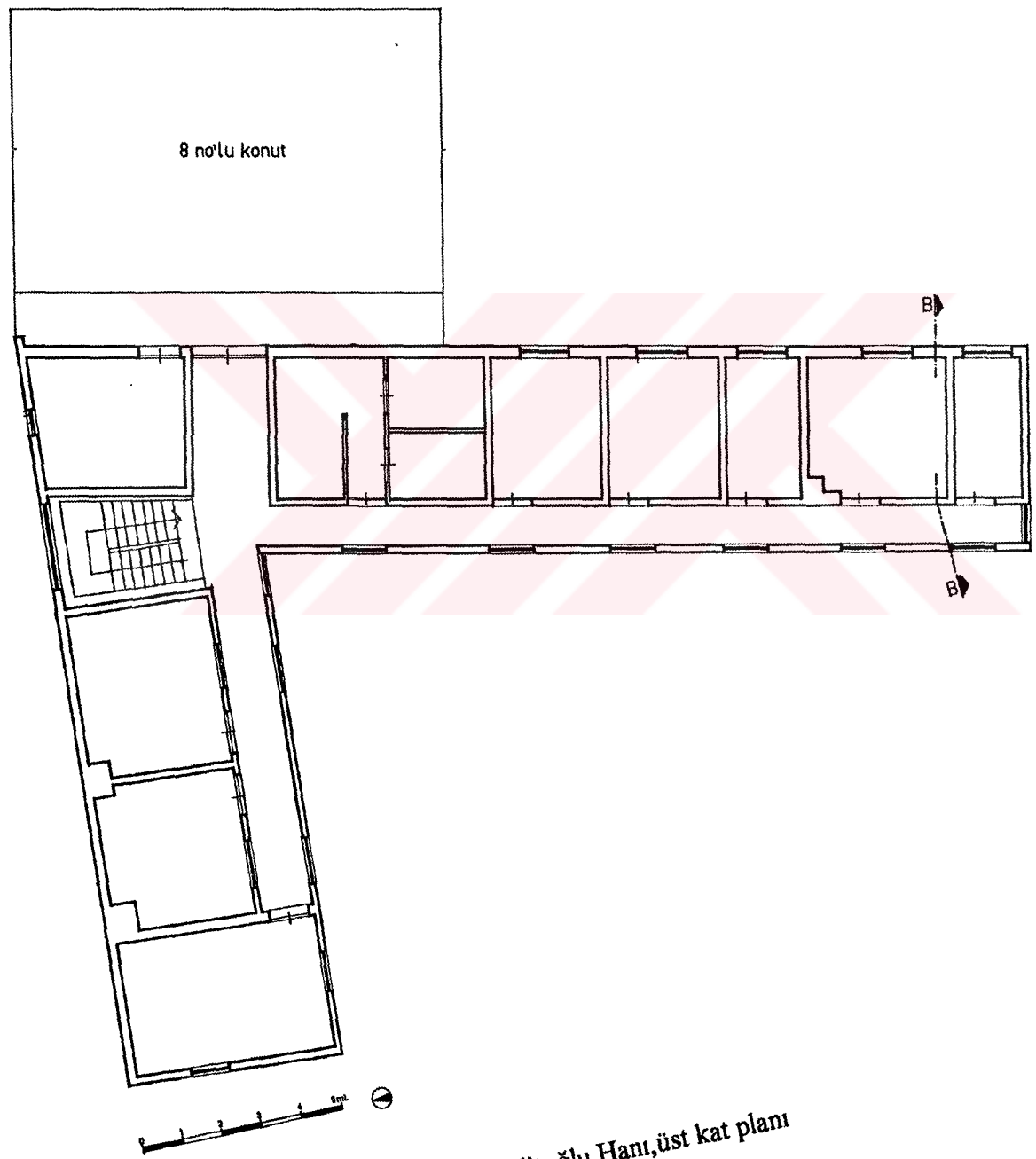

Şek.23-Uşak, Halitoğlu Hanı,üst kat planı

üzerine demir putrelle lento yapılmıştır.Bu dükkanlardan kuzey batı köşedeki düz volta döşeme ile örtülüdür.Diğerlerinden daha geniştir.İlk şeklinde de dükkan olan bu mekan başlangıçta iki dükkan halindeyken,aradaki duvar kaldırılarak tek mekana dönüştürülmüştür (Res.160).Arka duvarının doğusunda bulunan ve sonradan açıldığı anlaşılan kapıdan ikinci bir mekana girilmektedir.İlk şeklinde sadece avluya açık bu mekanın kapı ve pencereleri içten örülerek kapatılmıştır.Bugün niş olarak kullanılan bu pencereler ara duvarı kaldırılan dükkana aittir (Şek.24).

Kuzey batıdaki büyük dükkandan,yanındaki dükkana ara duvarlarının ortasına sonradan açılan bir kapı ile geçilebildiği; bugün ise ilk şeklindeki gibi,bu açıklığın örülerek kapatıldığı görülmektedir.

Diğer dört dükkan içten volta tonoz,dıştan beşik çatı ile örtülülü ve üçgen alınlıklıdır.Bu dükkanların da arka duvarında avluya açılan ancak, bugün tamamen örülü ve avlu duvarında izleri görülen ikişer penceresi bulunmaktadır. Kuzeydeki tonoz örtülü iki dükkan arasındaki duvarda bilinmeyen bir dönemde açılmış kapı,bugün ilk şeklindeki gibi kapalıdır.

Giriş kapısının güneyinde yer alan ve güney kanadını meydana getiren tek mekan cephe boyunca devam eder. Uzun dikdörtgen planlı mekan düz volta döşeme ile örtülüdür.Beş tane camekan şekilli penceresi vardır. Bunlardan ikisi batı, üç tanesi de güney duvarındadır.Dükkan açıklıklarından daha yüksek tutulan bu mekanın açıklıkları demir putrellerle geçilmiştir (Şek.25) (Res.161-162).

Batı ve güney cepheleri kesme taş kaplama malzemeyle süslenmiştir. Batı kanadı üzerinde dört adet üçgen alınlık yer almaktadır (Res.163). Alınlıkların içi boş bırakılmış,kenarlarına birkaç profilli silme şeridi yerleştirilmiştir.Bu silme şeridi cephe boyunca yapıyı dolaşmaktadır. Dükkanların arasındaki duvar yüzeyleri plastrlarla hareketlendirilmiştir. Plastr başlıkları ise palmet ve akantus yaprakları ile süslüdür (Res.164-166). Güneydeki mekanın açıklıkları arasındaki duvarların uzunluğu nedeniyle plastr başlıkları süsleme şeridine dönüşmüştür (Res.167).Güneybatı köşesindeki plastr yuvarlatılarak sütun görünümü verilmiş ve üzeri baklava dilimlerinden meydana gelen kasetler içine alınmış, dört yapraklı birer çiçek yerleştirilerek süslenmiştir (Res.168).

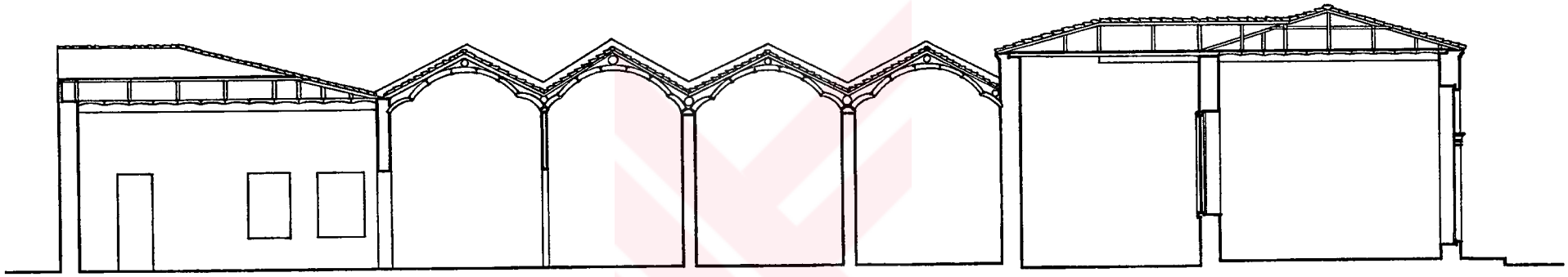

Şek.24- Uşak,Halitoğlu Hanı, a-a kesiti
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden,işlenerek)

Şek.25- Uşak,Halitoğlu Hanı,batı cephesi
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden,işlenerek)

Her dükkanın önünde çinkodan yapılmış akordionlu kepenkler yer alır. Kepenk bağlantılarını sağlayan demir direklerin üzeri de saç örgüsü dizisiyle sınırlanan iki yarım çiçeğin ters biçimde yerleştirildiği, geometrize edilmiş, bitkisel desenlerle süslenmiştir (Şek.26) (Res.169).

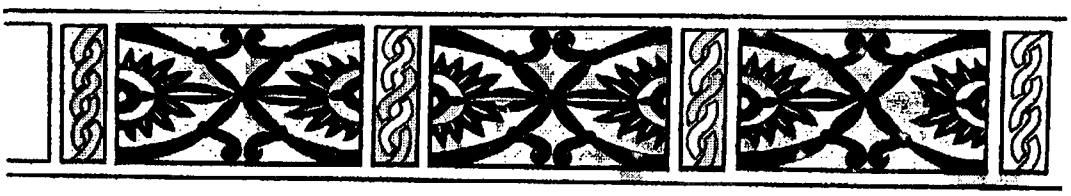

Şek.26-Uşak,Halitoğlu Hanı,dükkan kepenklerindeki demir direklerin üzerinde bulunan süslemeden ayrıntı.

İthal malzemeyle yapılan bu kepenklerin üzerinde Osmanlıca,Fransızca ve Ermenice yazılmış,kepengin imal edildiği yerin adresi bulunmaktadır. Yazının Türkçe okunuşu şöyledir (Şek.27) (Res.170-171-172).

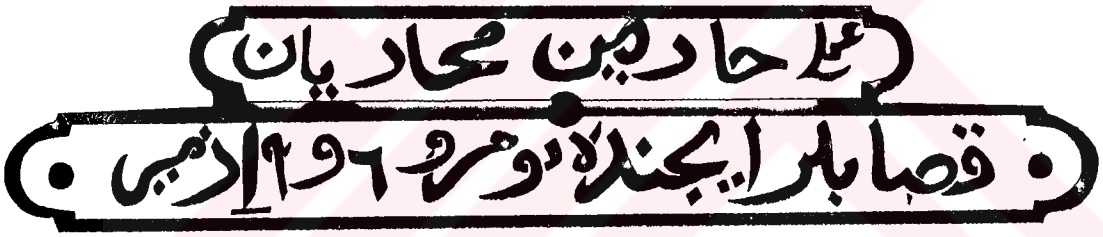

Şek.27-Uşak, Halitoğlu Hanı,dükkan kepenkleri üzerindeki Osmanlıca yazı.

1- Amele Artin Macaryan

2- Kasaplar caddesi numero 6 ve 9 İzmir

Sözkonusu dükkanların önünde onarım öncesinde (S) kıvrımlı demir çubuklarla taşınan,tenekeden yapılmış,birer yağmurluk yer almaktaydı. Onarım sonrasında bu malzemeler kaldırılmıştır. Bugün dükkan önlerinde modern tenteler mevcuttur[256] (Res.173).

[256] -Yapıda son onarım Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İzmir Bölge Kurulu'nun 19,09,1885 gün ve 882 sayılı kararı ile izin verilerek 1985 yılında yapılmıştır.Bilgi için bkz. İzmir II Nolu K.K.T.V.K.K Müdürlüğü arşivi,64.00/9 nolu dosya.

Hana giriş demir malzemeli,iki kanatlı kapıyla sağlanır.Kapının sağ kanadı üzerinde kare şekilli küçük bir açıklık yer almaktadır.Bu açıklığın döneminde hana gelenleri kontrol etmek veya hana insan ya da küçük eşya girdiğinde büyük kapılar yerine daha küçük olan bu kapıyı açmak üzere yapıldığını sanmaktayız.Kanatların üzerinde ise demir parmaklıklar mevcuttur (Res.174).Demir putrelle geçilen dikdörtgen şekilli giriş açıklığından avluya geçişi sağlayan ön mekana girilir. Üzeri volta tavanla döşeli bu mekanın yan duvarları sağır tutulmuştur (Res.175).

Yapının avlusu,kendisi gibi,dikdörtgene yakın bir plana sahiptir. Güney yönünde betonarme ile yapılmış,altıgen şekilli bir havuz yer alır.Avlunun zemini günümüzde betonla kaplıdır.Avluya bakan kuzey,doğu ve güney kanadın kapı ve pencereleri ile,batı kanadının pencereleri avluya açılmaktadır.

Hana giriş kapısının güneyindeki tek mekanın avluya bakan cephesinin ortasında üzeri demir putrelli,düz düşey dikdörtgen şekilli bir kapı yer alır.İki kanatlı kapının söveleri üzerinde silmeli birer başlık mevcuttur. Kapının her iki yanına da düşey dikdörtgen şekilli birer pencere yerleştirilmiştir.Pencerelerden batı yönündeki ahşap malzemeyle içten kapatılmış, doğudaki ise duvarla alttan yarısına kadar örülerek küçültülmüştür.Bu bölüm de sonradan örülerek kapatılmıştır (Şek.28) (Res.176).

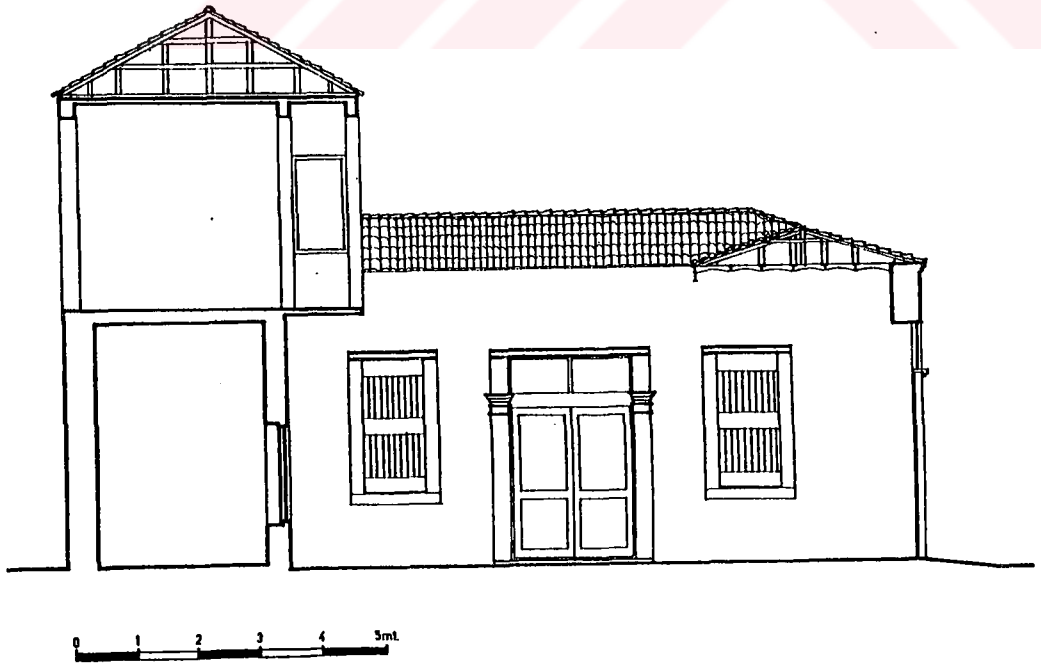

Şek.28-Uşak, Halitoğlu Hanı,b-b kesiti
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden,işlenerek)

Avlunun doğu kanadında beş mekan yer almaktadır. Bunların avluya bakan taş söveli,düşey dikdörtgen şekilli,lentoları demir putrelli kapı ve pencereleri mevcuttur.Pencere söveleri demir parmaklıklıdır (Res.177). Bu kanadın güneydoğu köşesinde yer alan ve bugün kahve ocağı olarak kullanılan mekan güneydeki kahvehane ile aralarındaki duvar kaldırılarak tek mekan haline getirilmiştir.Kahve ocağı bitişiğindeki mekanın arka duvarına sonradan bir kapı açılmıştır.Bu mekanlar günümüzde depo halinde kullanılmaktadır.

Yapının avluya bakan batı ve kuzey kanadı bugün sağır duvar görünümündedir.Bu cepheler üzerinde sonradan örülerek kapatılmış açıklık izleri mevcuttur.Batı kanat cephesi üzerindeki 10 adet pencere izi batı kanadın sokak cephesinde yer alan dükkanlara aittir (Res.178).Bu pencere izleri de,diğerleri gibi,taş söveli düşey dikdörtgen açılıklar şeklindedir. Üzerlerinde boydan boya yerleştirilmiş demir purtrel bulunmaktadır (Res.179).

Kuzey kanadının avluya bakan cephesinde bugün öndeki dükkan içinden girilerek kullanılan dikdörtgen planlı bir mekan yer almaktadır. Biz bu mekanın ilk şeklinde iki mekan halinde olduğunu düşünmekteyiz. Ancak, yapının içinde, sonradan yapılan onarımlar sonucu,ilk şeklinden günümüze gelebilen bir iz mevcut değildir. Sözkonusu bu cephe üzerinde avluya bakan doğu ve batı uçlara yerleştirilmiş iki kapı ile,iki pencere izi görülmektedir (Res.180).

Kuzey kanadın doğu köşesine sonradan yerleştirilen betonarme bir merdivenle ikinci kata ulaşılmaktadır. Bu katın dış duvarları tuğla,avluya bakan cepheleri bağdaî tekniğiyle inşa edilmiştir. Yapın doğu ve kuzey kanadı üzerine yerleştirilen bu kat (L) şeklinde bir plana sahiptir (Şek.23).

Merdivenin sol yanında kare şeklinde bir oda yer alır. Bu odanın girişi döneminde hana bitişik iken,sonradan ev haline gitirilen ve bugün de eyvan görünümlü bir koridorla hana bağlanan evden sağlanmaktadır.Bu ev döneminde hanın üst katı ile birlikte otel olarak kullanılmıştır.

İkinci katta,(L) şekilli koridorun uzun kanadı üzerinde,tuvalet ve banyo mekanı ile beş oda mevcuttur.Birbirine benzeyen bu mekanların arkasında, Çavdar Sokağa bakan,birer penceresi vardır. Önlerinde ise dar ve uzun bir koridor uzanır. Koridara açılan her oda kapısının karşısına avluya bakan birer pencere yerleştirilmiştir (Res.181).

Üst katın kuzeyinde,(L) şekilli koridorun kısa kanadı üzerindeki odalar doğudaki diğer odalara göre daha geniştir.Bu kanatta koridora açılan üç oda mevcuttur.İlk iki oda kuzey duvarına yerleştirilmiştir.Son oda ise koridoru da içine alarak, bütük bir mekan haline getirilmiştir (Res.182).

Yapının içinde herhangi bir süsleme yoktur.

Yapı tek katlı,avlulu,revaksız şehir içi hanlarındandır. Avlu cephesi revaksız verilen bu hanlarda mekanlar birer kapı ve pencere ile doğrudan avluya açılmaktadır. Bu plan tipinin az sayıda bulunan örnekleri **Tire-Çöplü Han** (1426-1442)[257],**Gaziantep-Hivşa Hanı** (1563)[258],**İzmir-Sulu Han**[259] (XVIII.yy.ın ilk yarısı) dır[260].

Bu yapılardan **Tire Çöplü Han**'a revakının bulunmayışıyla benzeyen yapı Çöplü Han'ın avlusunda tamamen avluya açık ahır mekanının bulunması,malzemesi,açıklıklarının üzerinde sivri kemerlerin yer alışı, üstünün çapraz ve beşik tonozla örtülmesiyle birbirlerinden farklıdır. **Gaziantep Hivşa Hanı** ise düzgün kareye yakın planı,batı kanadının arkasındaki ahır mekanı ve güney kanadının tamamında batı kanadının yarısında revak yer alışıyla benzerlik göstermez[261].Buna karşılık,**İzmir Sulu Han** planındaki düzensizlik,avluya açılan mekanlarının düz atkılı verilmesi ve beşik tonozlu birimlerinin beşik çatı örtüsünün dış cepheye yansıyan görünümüyle Halitoğlu Hanı'na daha yakındır[262].

Bu karşılaştırmaların sonucuna göre Halitoğlu Hanı sık rastlanmayan bir plana sahip,tipinin ender örneklerindendir.

---

[257] -Plan için bkz. F.Gürboğa.,a.g.e.ş.1.
[258] -Plan için bkz. F.Akozan., a.g.e.s.142.
[259] -Plan için bkz.B.Ersoy., İzmir Hanları,s.12,şek.2.
[260] -Bilgi için bkz. B.Ersoy.,Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri,s. 91.
[261] -Hivşa Hanı B.**Ersoy**'un adıgeçen makalesinin şehir içi hanlarının avlu cephelerine göre yapılan sınıflamasında **bir katlı,revaksız hanlar** başlığı altında yer almaktadır. Bkz. B.Ersoy., Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri,s. 81. F.Akozan,a.g.e.s. 142'de Hivşa Han'ın planı avlunun dört yönünde revaklı olarak gösterilmiştir. Gaziantep Hanları üzerine çalışma yapan M.Özkarcı ise, F.Akozan'ın yayınlanan planının yanlış olduğu,Hivşa Han'ın avlusunda,güney cephenin tamamında ve batı cephesinde arkasında ahırın bulunduğu mekanların sadece yarısına kadar bölümünde revak bulunduğunu ifade etmektedir. Bilgi için bkz. M.Özkarcı.,**Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar**,A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Erzurum,1987,s.19,33,151.
[262] -Resim için bkz.B.Ersoy.,İzmir Hanları,res.2,3.

Yapının inşa kitabesi yoktur.H.Tümer,"Halitoğlu adıyla tanınan **Osman Efendi**[263] tarafından H.1310 /1894 tarihindeki yangından hemen sonra inşa edildiğini" ifade eder[264].İzmir II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü arşiv belgelerinde de binanın 1895-1898 tarihlerinde **Osman Efendi** tarafından yaptırıldığı kayıtlıdır[265].

Yapının inşa tarihini veren iki kaynakta yapıyı inşa ettiren **Osman Efendi'**nin adı 1310/1894 yılı **Hüdavendiğar Salnamesi** kayıtlarında Ticaret Mahkemesi Azası **Halitzade Osman Efendi** olarak geçmektedir[266].

Yapının üst örtüsünde kullanılan düz volta döşeme sistemi üst örtü içinde ve duvarlarda yer alan (U) putrel demirler,dış cephelerde görülen plastr ve başlıklarında bulunan süslemeler Batılaşma dönemi özellikleri taşır.Aynı dönemde Uşakta yapılan Batılılaşma dönemine ait başka yapılarda da benzer süslemelerin kullanılması,yukarıda adıgeçen kaynaklarda belirtilen inşa tarihini desteklemektedir.Bu nedenle yapının XIX.yy. sonunda inşa edildiğini söyleyebiliriz.Han çevresinde ikamet eden yaşlılar ve han sahiplerinin verdiği bilgilerden de,yapıya 1950 yıllarında,ikinci katın ilave edildiği anlaşılmaktadır.

---

[263] -Osman Efendi Uşak'ta **Halitler** diye bilinen zengin bir ailenin büyüğüdür. Kendi ismiyle bilinen hanı yaptırmıştır ve o dönemde manifatura ticaretiyle uğraşmaktadır. Bilgi için bkz. H.Tümer.,a.g.e.s.224,dipnot: 22.

[264] -Bilgi için bkz. H.Tümer.,a.g.e.s.129.

[265] -Bkz. İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi,11 Envanter nolu tescil fişi.

[266] -Bkz. **Hüdavendiğar (Bursa) Vilayeti Salnamesi**,H.1310/1894 yılı kayıtları.

5-DEVE HANI

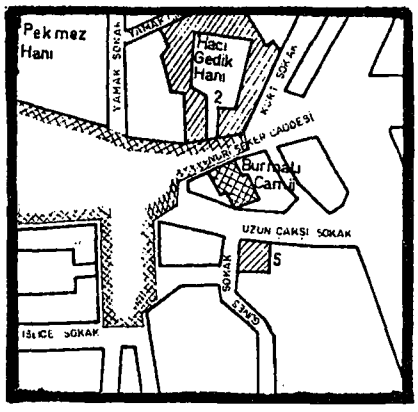

İslice Mahallesi,Halı pazarı mevkii'nde,Gümüş Sokak ile Uzun Çarşı Sokak'ın kesiştiği köşededir.Kuzey cephesinin karşısında Burmalı Cami bulunur. Doğu ve güney cepheleri yapılarla kuşatılmıştır (Res.183).

Yapı duvarları ve söveleri düzgün kesme taşla inşa edilmiştir.Üst örtüde (U) putrel demir,tuğla ve ahşap malzeme kullanılmıştır.İçten ve dıştan sıvalı ve boyalıdır (Res.184). İlk yapılışından günümüze kadar geçen sürede birkaç kez geçirdiği kullanım değişikliği ve bunların sonucundaki onarımlarda büyük değişikliklere uğramıştır.

Yapı kare planlı ve iki katlıdır.Günümüzde alt kattı düz volta döşeme, üst katı ahşap kaplama tavanla örtülüdür.Dıştan da alaturka kiremitli kırma çatı ile kaplıdır.

İlk şeklinde alt katın han,üst katın ise halı ticareti için iş yeri olarak yapıldığı,daha sonra üst katın otel,alt katının da kıraathaneye çevrildiği kaynaklarda belirtilmektedir[267].Günümüzde ise,alt kat ara bölmelerle ayrılarak dükkan haline getirilmiştir.Üst katı ise otel şeklinde değerlendirilmektedir. Önceki dönemlerde otel haline çevrildiğinde **Kervan Palas** adıyla anılan otel,günümüzde de aynı isimle bilinmektedir.

Hanın alt ve üst katları kullanım açısından birlik göstermez. Adeta ayrı yapılarmış gibi,değişik planlarda inşa edilmiştir:Alt kat dikdörtgen şekilli, biri

[267] -H.Tümer.,a.g.e.s.129. İzmir II.Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi'ndeki 64.00 /123 nolu dosya içindeki Uşak Müze Müdürlüğü uzmanlaınca hazırlanan 21.6.1982 tarihli rapor.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

büyük,diğeri küçük,yan yana iki holden meydana gelmektedir. Büyük mekan içten farklı boyutlarda dört dükkan haline getirilmiştir.Yapının güneyinde bugün ek bina gibi değerlendirilen,alt katı depo,üst katı konut şeklinde kullanılan bir yapı yer almaktadır.Sözkonusu bu yapının sokağa açılan üç adet üçgen şekilli çıkması vardır (Res.185).Bu yapı ile han arasındaki ince uzun,dikdörtgen şekilli,avlu olarak değerlendidirilen giriş boşluğunun üzeri sonradan ilavelerle kapatılarak yapıya dahil edilmiştir. Bu ilave bölümle güneyde yer alan yapının üst katı ile hanın üst katı bir koridorla birleştirilerek ikinci kattaki otelin bir bölümü haline getirilmiştir.Üzeri ilavelerle kapatılan giriş boşluğunun geniş dikdörtgen açıklıklı, iki yanında dışa taşkın çıkıntıları bulunan bir avlu kapısının bulunduğu 1982 yılarına ait fotoğraflarından anlaşılmaktadır[268].Yüzeyden dışa taşan bu kanatlar günümüzde mevcut değildir (Şek.29-30) (Res.186-187).

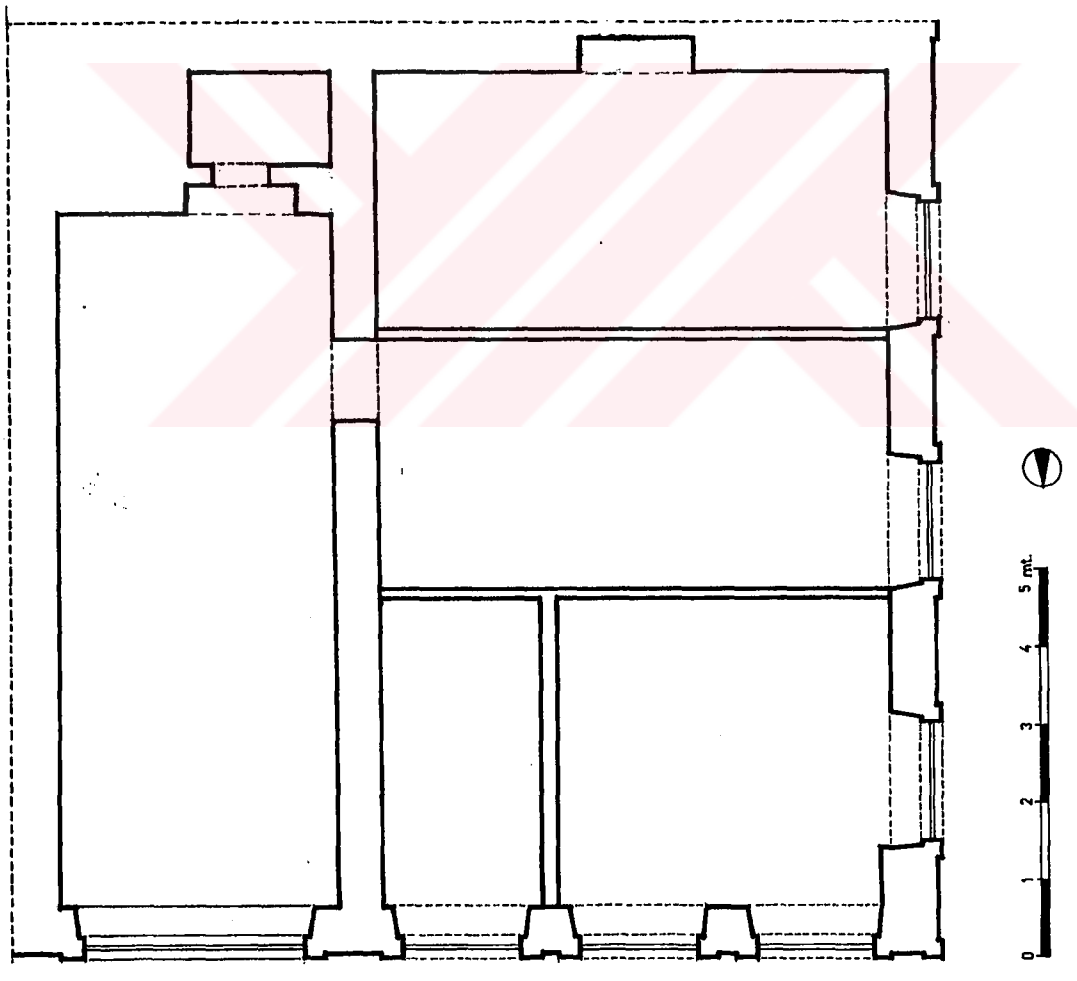

Şek.29-Uşak, Deve Hanı,alt kat planı.

[268] -Fotoğraflar için bkz.İzmir II.Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi'ndeki 64.00 /123 nolu dosya.

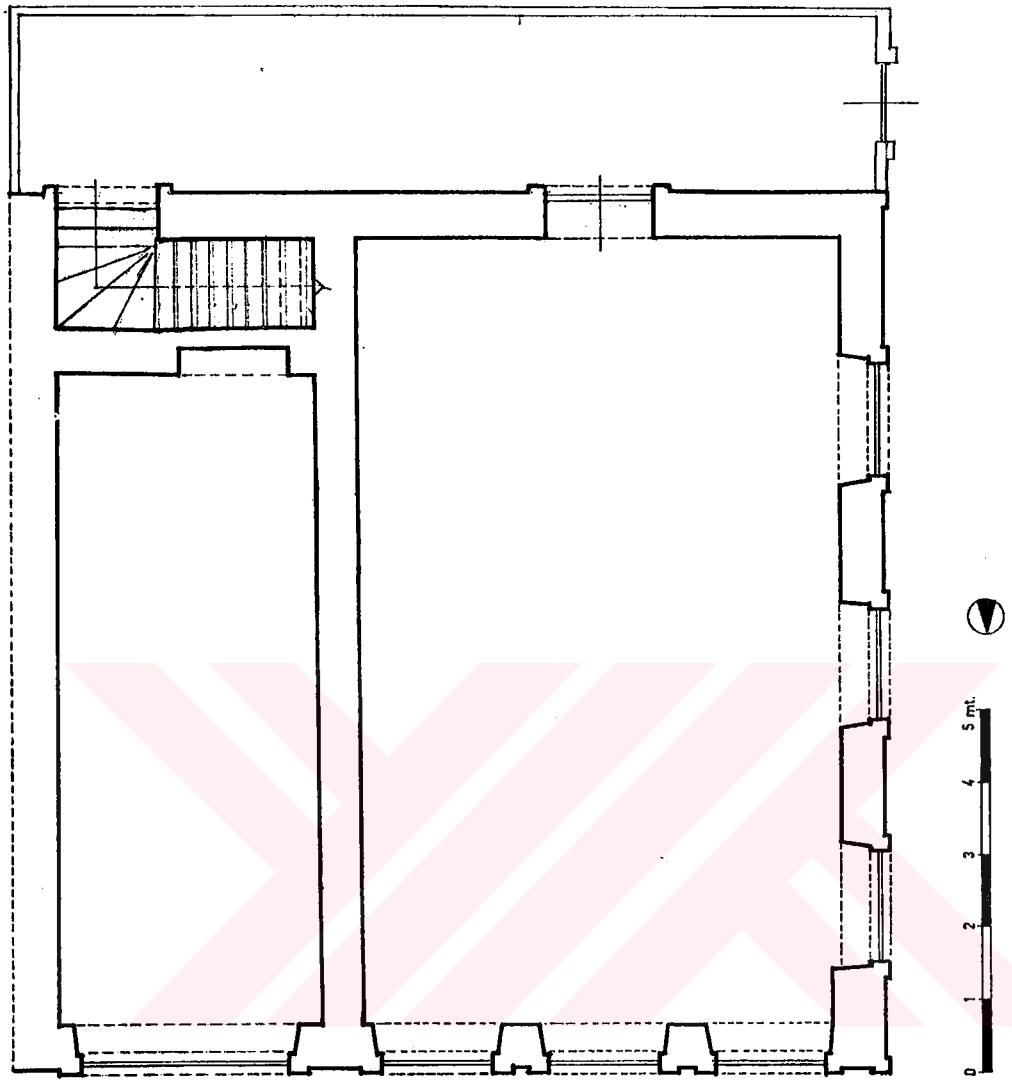

Şek.30- Uşak, Deve Hanı, alt kat restitüsyon planı.

Yapının doğu cephesine bitişik eski bina yakın zamanda yıkılarak yerine,Deve Hanı'nın cephesini taklit eden bugünkü bina inşa edilmiş ve her iki yapı aynı sıva ile sıvanmıştır[269].Bu nedenle han'ın kuzey cephesi bitişik yapıyla aynı dönemdenmiş gibi görünmektedir.Ayrıca, hanı sözkonusu bina ile birlikte, büyük bir yapı imiş gibi göstermektedir (Res.188-189).

[269] -Hanın doğu cephesine bitişik olan yapı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İzmir Bölge Kurulu'nun 20.8.1987 gün ve 2039 sayılı kararıyla verilen izinle yapılmıştır. Bilgi için bkz. . İzmir II.Nolu K.T.V.K.. Müdürlüğü arşivi' ndeki 64.00 / 50 nolu dosya.

Eserin Uzun Çarşı Sokak yönüne bakan kuzey cephesi ile,Gümüş Sokak yönüne bakan batı cephesinin alt kat dükkan açıklıkları düşey dikdörtgen şekilli, taş söveli ve yuvarlak kemerlidir. Kuzey doğudaki dükkanın kemeri bozularak düz açıklık şekline getirilmiştir.Yapıdaki açıkların yanlarındaki söveler sıva altında kalmalarına rağmen seçilebilmektedir (Res.190).Alt kat açıklıklarının kenarlarındaki söveler yere kadar inmez,belli bir seviyede kalır.Bu da, açıklıkların hepsinin döneminde pencere iken,sonradan yere kadar büyütüldüklerini düşündürmektedir (Res.191). Yükselikleri aynı boyda bulunan açıklıklardan sadece kuzey cephenin batısındaki ikinci açıklık diğerlerine göre daha alçaktır. Kuzey batı köşedeki,bugün nalburcu olarak kullanılan dükkanın girişinin iki yanındaki açıklıklar içten pencere şeklinde düzenlenmiştir ve yuvarlak kemerlidir (Res.192-193).

Yapının kuzey cephesinin üst seviyesinde,cephenin ortasında,demir profilden yapılmış,Fransız tipi bir balkon yer alır.Balkonu iki ucu sipiral şeklinde içe kıvrılmış,spirallerin bitiminde kenarları tırtırlı,çiçeğe benzer motifler bulunan (S) kıvrımlı iki konsol taşımaktadır.Balkonun önü hafif yuvarlak hale getirilmiştir. Korkulukları çeşitli kıvrım desenlerle süslüdür (Res.194).

Balkona açılan kapının bir kısmı günümüzde örülerek,pencereye çevrilmiştir.Döneminde yuvarlak kemerli bir giriş halinde olduğu mevcut izlerinden anlaşılmaktadır.Balkonun her iki yanında,düşey dikdörtgen açıklıklı,üçer adet pencere yer alır.

Batı cephenin üst bölümünde ise,alttaki her açıklığın üzerine ikişer açıklık denk gelecek şekilde yerleştirilmiş,düşey dikdörtgen şekilli altı adet pencere mevcutur. Kat ayırımı silmesi ile saçak altında yer alan profilli silme her iki cephede de devam eder.Yapının kuzey batı ve güney batı köşelerinde blok taşların girintili çıkıntılı şekilde yerleştirilmesiyle meydana getirilmiş dendanlı bir köşe süslemesi görülür.

Alt katta kuzeydoğu köşede ye alan mekan orijinaldir.Bu mekanın ara duvarı,dış cephelerin duvarı kadar kalındır. Diğer dükkanların ara duvarları ise ince yapılmıştır.Bu da,sözkonusu kuzeydoğu köşedeki dükkanın bölme duvarının orijinal olduğunu göstermektedir.Bu orijinal duvar üzerinde sonradan açılmış, formu bozuk yuvarlak bir kemer yer almaktadır.Güney duvarındaki yuvarlak

kemerli geniş niş içine de sonradan küçük bir kapı açılmıştır.Bu kapıdan, arkasındaki ne olduğu iyi anlaşılamayan küçük bir mekana girilmektedir.Bugün dükkanın soyunma kabini olarak kullanılan bu mekanın döneminde güneyde yer alan avlu benzeri giriş boşluğundaki üst kata çıkış merdivenin altına ait merdiven altı boşluğu olduğunu tahmin etmekteyiz (Res.195).

Alt kattaki diğer dükkanlar sonradan örülen ara duvarlarla bölünürek birer dükkan haline getirilmiştir. Muhtemelen ilk şeklinde tek mekan halindeki bu bölümün girişi döneminde Gümüş sokağa bakan avlunun güney batısındaydı. Yapıya ait tescil fişinde de,alt kattaki büyük mekana girişin avlu içindeki sözkonusu bu kapıdan sağlandığı ifade edilmektedir[270].

Bugün üst kata döneminde avlu olarak kullanılan,günümüzde üzeri bir takım ilavelerle kapatılarak koridor haline getirilen geçiş mekanının sonundaki ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır.Döneminde ise bu kata alt kattaki büyük mekanın girişinin doğusunda yer alan, avlu içindeki kemerli bir kapı ile çıkıldığını tahmin etmekteyiz (Şek.31-32).

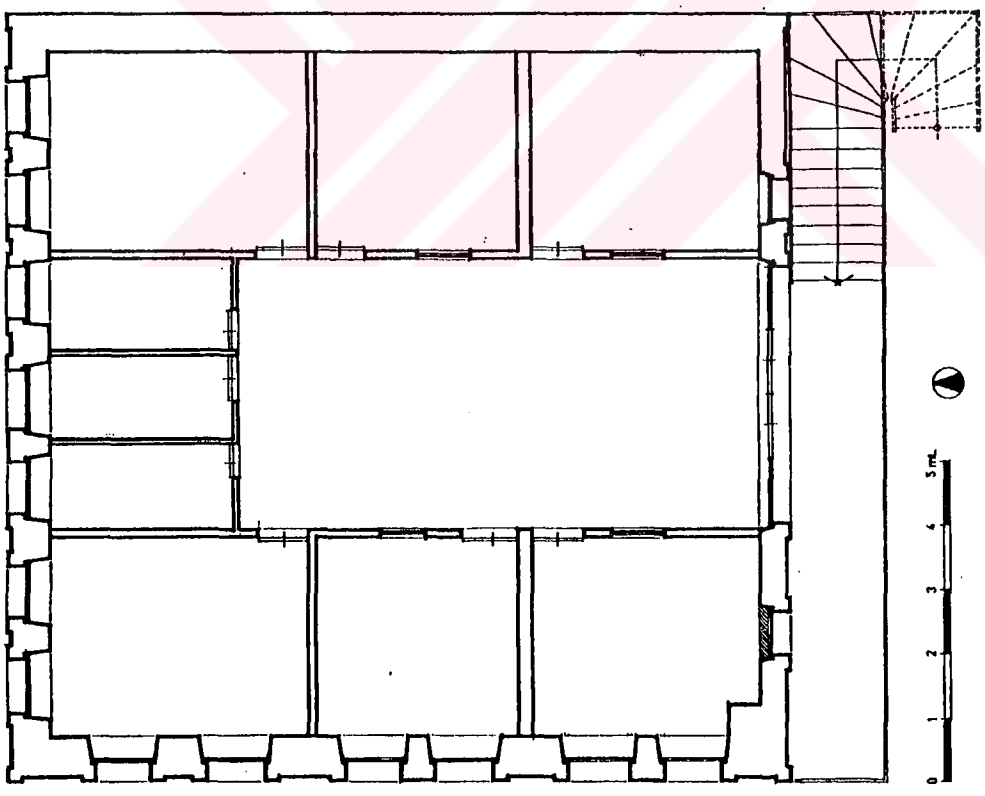

Şek.31- Uşak,Deve Hanı, üst kat planı.

[270] -Bilgi için bkz. . İzmir II.Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi 226 Nolu tescil fişi.

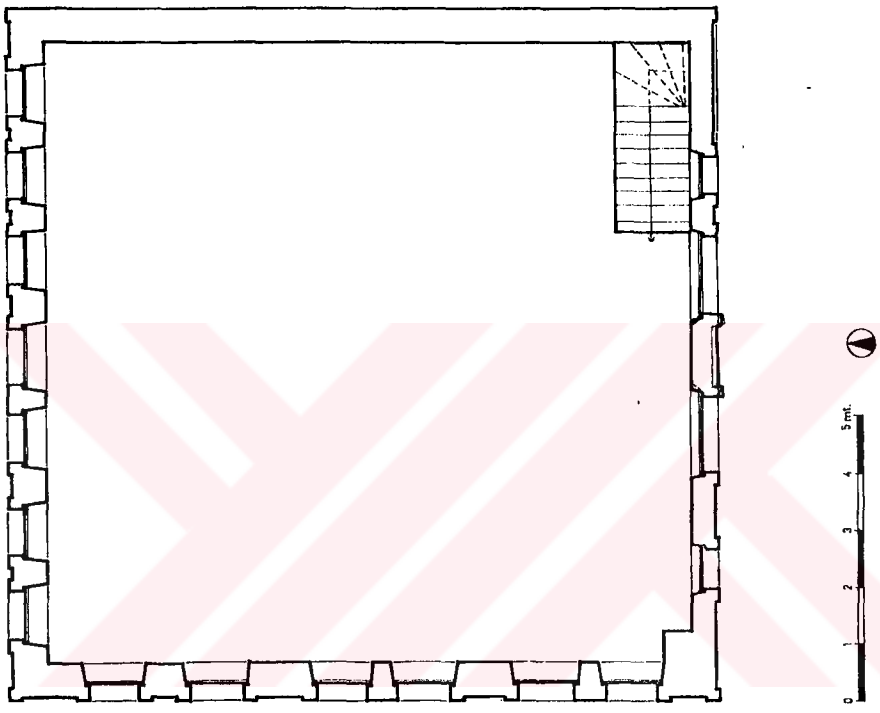

Şek.32- Uşak, Deve Hanı, üst kat, restitüsyon planı.

İkinci katta, ortada kuzey-güney yönünde uzanan geniş bir salon yer alır.Bu salonun doğu ve batı yönüne üçer oda yerleştirilmiştir. Muhtemelen otel olarak kullanıldığı dönemlerde kuzey duvarına da, ahşap paravanlarla bölünmüş üç oda yerleştirilmiştir.Tüm bu odaların ve salonun üzeri kontropilak kaplı ahşap bir tavanla örtülüdür (Res.196).

Yapının içinde ve dışında herhangi bir süsleme yoktur.

Yapı **Deve Hanı** adıyla bilinmesine rağmen,plan özellikleri ve mimari kuruluş açısından,Osmanlı Dönemi Şehir İçi Hanları'ndan farklı bir özellik taşır.XIX.yy. ortalarında Avrupa'daki teknolojik yeniliklerin İngiltere ve Fransa gibi Batı devletleriyle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yoğun ticaret ilişkileri sonucu Batı Anadolu'ya girmesiyle başlayan değişim mimariye de batı tarz ve anlayışını getirmiştir.Sözkonusu yapı da Uşak' taki bu yüzyılda gelişen ticaret hayatının değişmesiyle birlikte,o günün isteklerine göre şekillenen,bir şehir içi hanından çok,alt katı dükkan,üst katı ticarethane halinde inşa edilmiş bir yapı gibidir.Bu nedenle Osmanlı döneminin klasik şehir içi han planlarında farklı,ne avlulu, ne de avlusuz hanlar içinde değerlendiremediğimiz bir yapıdır.

Yapının inşa kitabesi yoktur. İzmir II Nolu K.T.V.K.K. müdürlüğü arşivinde bulunan tescil fişinde "hanın **Devenin İbrahim Ağa** lakaplı biri tarafından,1910-1915 yılları arasında yapıldığının sanıldığı" belirtilmektedir[271]. Aynı konuda H.Tümer,"yapının döneminin altın zengini" olarak tanımladığı aynı kişi tarafından yaptırıldığını söylemektedir[272].Ancak, yukarıda verilen bilgi ve tarihler herhangi bir kaynak veya belgeye dayandırılmadan ifade edilmektedir.

Yapı **Han** adıyla isimlendirilmesine rağmen,klasik anlamdaki Osmanlı şehiriçi hanlarından farklı bir plana sahip bulunuşu,duvar örgüsünde (U) putrel demirlerin kullanılması,üst örtüsünün volta döşeme tekniğiyle yapılması,alt kat cephe açıklıklarında Batılılaşma Dönemi özelliklerinden biri olan ve Türk Mimarisinde XIX.yy.ın ikinci yarısından XX.yy. başlarına kadar çok sık kullanılan yuvarlak kemerler ve anılan yüzyılda karşımıza çıkan Fransız tipi balkon ile, bunun süslemelerini de dikkate alarak,yapının XIX.yy. sonu ile XX.yy.ın ilk çeyreği arasındaki zaman dilimi içinde yapıldığını söyleyebiliriz.

---

[271] -Bkz.İzmir II.Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi'ndeki 226 Nolu tescil fişi'nde yapım tarihi 1910-1915 olarak belirtilmesine karşılık,aynı kurulun aynı arşivindeki 64.00 /123 nolu dosyası içindeki Uşak Müze Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 21.6.1982 tarihli raporda yapının inşa tarihi 1912-1920 şeklinde belirtilmektedir.Bu çelişki, hanın tarihlendirilmesine ilişkin bilgilerin bir kaynağa dayandırılmadığını göstermektedir.

[272] -Bkz H.Tümer.,a.g.e.s.129.

6-KAYNAKLARDA ADI GEÇEN ANCAK BÜGÜN MEVCUT OLMAYAN ŞEHİR İÇİ HANLARI

Kaynaklarda adı geçen ve bugün mevcut olmayan,adı bilinen dokuz han tesbit edilmiştir.Bu yapılar şunlardır:

1-Yılancı Hanı[273]

2-Pekmez Hanı[274]

3-Hamit Ağa Hanı[275]

4-Müftü Hanı[276]

5-Yörük Hanı[277]

6-Adem Hanı

7-Helvacılar Hanı

8-Çalıkoğlu Hanı

9-Vakıf Hanları (iki adet)

---

[273] -Bugün yıkık olan yapının yerinde dört katlı bir bina yer almaktadır. H.Tümer,yapının bugün mevcut olmayan kitabesine dayanarak hanın **Hacı Mehmet Ağa** tarafından H.1216/1800 yılında inşa edildiğini belirtmektedir. Ayrıca,çarşı içindeki çok işlek hanlardan birisi olduğunu,altlı üstlü birçok odasının ve içli dışlı dükkanlarıyla bir kahvesinin bulunduğunu,hanın 1894 yılındaki yangında yandığını,daha sonra üst kısmı ahşap olarak yeniden yapıldığını yazmaktadır.Yine, H.Tümer'in verdiği bilgilere göre, hanı yaptıran **Hacı Mehmet Ağa** *Yılancılar ailesinin* dip dedesidir. Osman, Bekir,Ömer,Ali ve Hasan isimli beş oğlu ile,bir kızı vardır (Geniş bilgi için bkz. H.Tümer., a.g.e.s. 131).

[274] -H.Tümer,**Pekmez Han'**ın tek katlı,kargir mağazalarla çevrili,geniş bir yapı olduğunu, 1970'li yıllardaki mevcut yapının ilki yerine inşa edilen ikinci yapı olduğunu,ilk yapının **Okkaoğlu Hacı Osman Efendi** tarafından yaptırıldığını, 1894'deki yangının bu yapıdan çıktığını belirtir. Ayrıca,1867 tarihli Hüdavendiğar Salnamesinde belediye meclis azası olarak adı geçen **Okkaoğlu Hacı Osman Efendi** hanı yaptıran kişi olmalıdır. **Hacı Osman Efendi** ***Okkalar ailesinin*** büyüğüdür. Şakir, Nuri, Mustafa, İsmail ve Ali Efendilerin babasıdır.Döneminde halı ve manifatura tüccarlığı yapmıştır ve H.1260-1332 yıllarında yaşamıştır (Bkz. H.Tümer.,a.g.e.s.130,217-218).
Hacı Osman Efendi'nin yaşadığı tarihe dayanarak hanın XIX.yy.ın ikinci yarısında inşa edildiğini söyleyebiliriz. Pekmez Hanın 1970 yıllarında mevcut yapısı 1975 yılında yıkılmıştır.Bugün yerinde yeni bina edilmiş çok katlı bir iş hanı bulunmaktadır. Hanın yıkılmadan önce çekilmiş fotoğrafı Uşak esnafından sarraf **Osman Boluca**'da bulunmaktadır. Bu fotoğrafı çoğaltmamıza izin veren sayın Boluca'ya teşekkür ederim.Bkz.Res.197-199.

[275]-**Hamit Ağa Hanı**'nın belediyenin karşısında,bugünkü İş Bankası'nın bulunduğu yerde yapıldığı ve yandığı kaynaklarda belirtilmektedir (Bkz. Uşak Milli Eğitim Müdürlüğü İstatistik Şubesi tanıtma Rehberi-1995,s.35). H.Tümer,Uşak şehri içindeki en eski hanın **Çukur Han** diye bilinen **Taş Han** olduğunu,bugünkü İş Bankası'nın bulunduğu yerde yapıldığını,çok gösterişli bir bina olduğunun banka binası yapılırken temel kazısında çıkan 1-1,5 m3 hacmindeki temel taşalarından anlaşıldığını, **Evliya Çelebi'**nin bu hana **Sultan Alaeddin Taş Hanı** dediğini, bir de bu hanın yakının da **Lonca Hanı** ismli bir hanın bulunduğunu haber verdiğini,ancak adıgeçen bu hanın yerinin bilinmediğini belirtir (Bkz. H.Tümer.,a.g.e.e.s.127).

[276]-H.Tümer,**Müftü Hanı'**nın Pekmez Hanı'nın bitişiğinde bulunan harap bir yapı olduğunu belirtmektedir (Bkz.H.Tümer.,a.g.e.s.130). Yapı bugün mevcut değildir. Şehrin ileri gelen yaşlıları hanın tek katlı,tek girişli ve avlulu bir plana sahip olduğunu belirtmektedir.

[277] -Kaynaklarda **Yörük Hanı,Adem Hanı,Çalıkoğlu Hanı ve Helvacılar Hanı**'nın yıkıldığı, yerlerine bugün yeni binalar yapıldığı belirtilmektedir. Ancak, sözkonusu hanların şehir içindeki yerleri hakkında bilgi verilmemektedir (Bkz.H.Tümer.,a.g.e.s.131. Uşak Milli Eğitim Müdürlüğü İstatistik Şubesi Tanıtma Rehberi-1996,s.35).

B- BEDESTEN

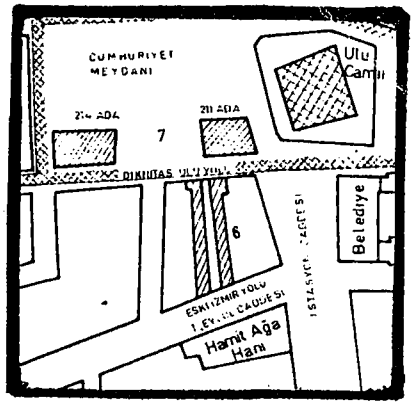

Özdemir Mahallesi'nde,Cumhuriyet Meydanı ile Eski İzmir Caddesi arasındadır[278].Doğu ve batı cepheleri binalarla kuşatılmıştır. Güney cephesinden eski İzmir yolu,batı cephesi önünden de Dikilitaş yolu geçmektedir.Cumhuriyet meydanına bakan yapının karşısında Arasta ile Paşa Hanı,kuzey doğusunda da Ulu Cami yer almaktadır (Res.200).

Yapı 1986 yılında yapılan son onarım öncesine kadar terziler tarafından kullanılmış[279],onarım sonrasında sarraflar çarşısına çevrilmiştir.Günümüzde de yine sarraflar çarşısı olarak kullanılmaktadır.

Kuzey-güney yönlü hafif eğimli bir arazi üzerinde bulunan yapının kuzey ve güney cephesi ile içte koridora bakan cepheler kesme taş, duvarlar,üst örtü ve alınlıklar tuğla ile inşa edilmiştir.Üst örtüde ise (U) putrel demir kullanılmıştır. Mekanlar içten düz volta döşeme ve volta tonozla,koridor (U) putrel demirlerle taşınan cam malzemeyle örtülüdür.Dıştan mekanların üzeri ise oluklu eternit levhalarla kaplıdır (Res.201).

Yapı enine dikdörtgen şekilli bir plana sahiptir:Ortada bir koridor ve bu koridorun iki yanında sıralanmış mekanlar yer alır. Kuzey-güney yönünde uzanan koridora,kuzey ve güney cephelerinin ortasındaki düz atkılı düşey dikdörtgen kapı açıklıklarından girilmektedir (Şek.33).

---

[278] -Bedesten sözcüğü çarşının kumaş satılan bölümünün özel olarak adlandırılması eğiliminden doğmuştur. Sözcüğün en eski şekli bezistan-bezzezistan'dır.Daha ayrıntılı bilgi için bkz.,s.30-34.

[279] -Yapının terziler tarafından kullanıldığı 1986 yılında son onarım başlamadan evvel çekilen fotoğraflarda görülmektedir.Bu durum çevre sakinleri ve bedestende o dönemlerde de oturan esnafla yapılan görüşmelerde de belirtilmiştir.Onarım öncesi fotoğrafları için bkz. İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi,64.00/13 Nolu dosya.

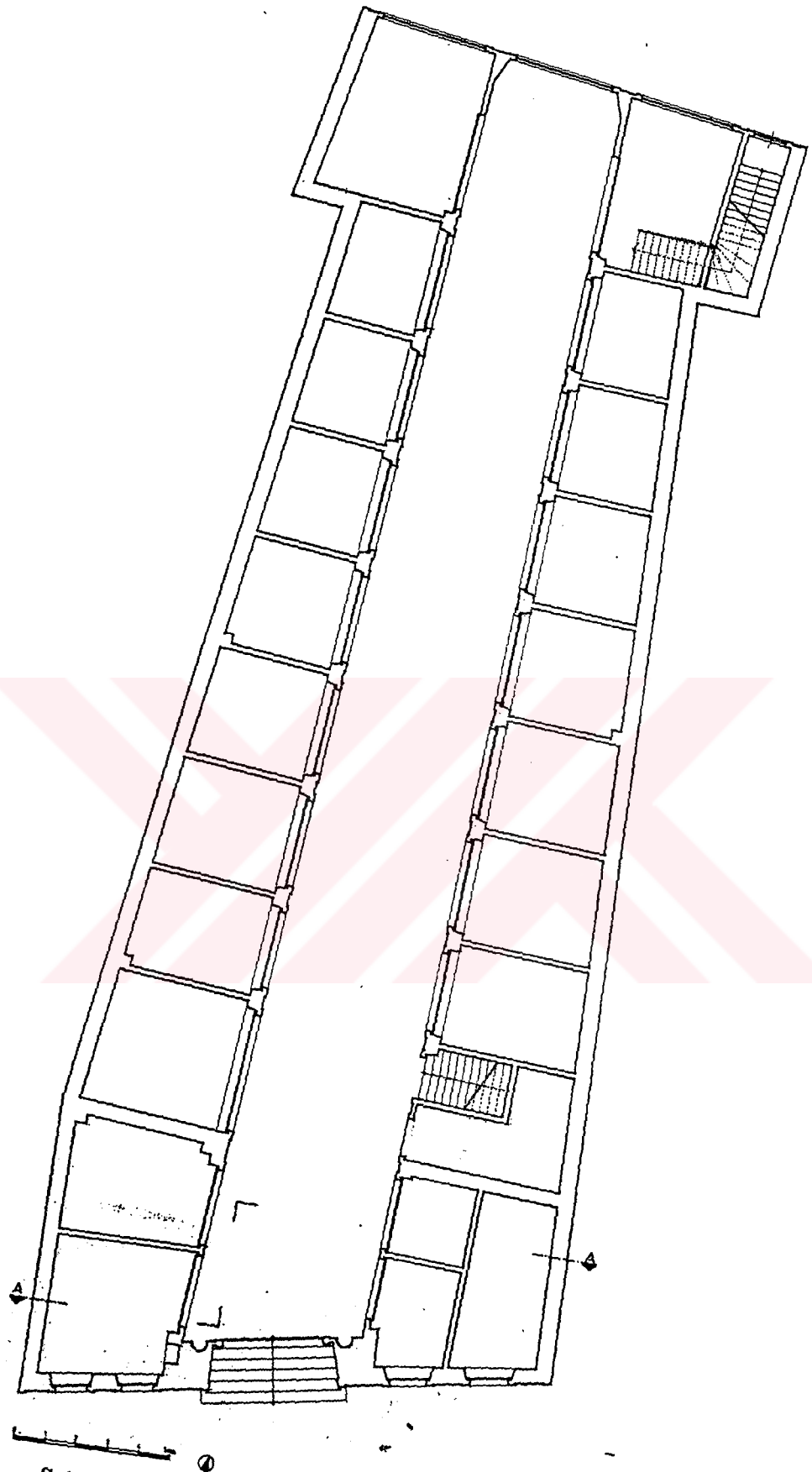

Şek.33-Uşak,Bedesten,alt kat planı

Kuzey cephede iki kanatlı demir kapısı bulunan girişin batısında iki, doğusunda da bir dükkan yer almaktadır.Bu dükkanın bitişiğinde de üst kata çıkışı sağlayan kapı mevcuttur (Res.202-203).Kesme taş kaplamalı cephede cephe boyunca devam eden,alttan yedi adet taş konsol tarafından taşınan,düz volta döşemeli balkon yer alır. Balkonun demir korkulukları ile üzerini örten düz volta tavanlı sundurması mevcuttur.Bu sundurma altı adet demir çubukla taşınmaktadır.Demir çubuklar yanlarda ve önde demirden yapılmış sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır.Sivri kemerlerin köşelikleri dantel gibi işli,girift bitkisel desenlerle bezenmiştir.

Balkonun gerisinde,balkona açılan düşey dikdörtgen şekilli, alttakilerden daha dar beş tane düşey dikdörtgen şekilli açıklık yer almaktadır.Bunların hepsi içerden tek bir mekana açılmaktadır.Cepheyi en üstte doğu ve batı cephelerinde de devam eden yarım metre yüksekliğinde bir parapet duvarı çevreler.Parapet üzerinde üçgen bir alınlık görülür.Tümü düşey dikdörtgen şekilli ve düz atkılı açıklıkların köşeleri hafif yuvarlatılmıştır ve ortalarında birer kilit taşı bulunmaktadır.

Alt kat dükkanlarının arasındaki duvar yüzeyleri plastrlarla hareketlendirilmiştir (Res.204).Altta,ortada ve başlık altında olmak üzere her plastr üzerinde üçer adet sitilize çiçek motifi yer alır.Bu motiflerin ortasında altı noktadan meydana gelen göbeğin etrafı yapraklarla çevrilidir (Res.205).Plastr başlıkları bir büyük,bir küçük palmet ile, palmetler üzerindeki üzüm salkımına benzer bir motif ve aralarına yerleştirilmiş biri sağa diğeri sola eğik akantus yapraklarının meydana getirdiği bitkisel motiflerle bezenmiştir.Alt kat açıklıklarının kilit taşlarının üzeri de kenger yaprağı motifleriyle işlidir.

Balkonun altında,konsol aralarında yumurta firizi motifi yer alır. Konsollar (S) kıvrımlıdır ve yan yüzlerinde spiraller ve girift bezemelere sahiptir (Res.206-207).Alt yüzlerinde balık pulu deseni görülür. Konsol uçları aşağı doğru daralan silmelerin meydana getirdiği sarkıtlarla son bulur.

Üst kat açıklıklarının aralarındaki duvar yüzeylerinde plastrlar yer alır.Plastr başlıkları sade silmelidir.Açıklıkların kilit taşları bezemesizdir. Bunların da üzerinde üç dizi profilli süsleme şeridi görülür.

Üç katlı güney cephesinin ortasında yer alan giriş açıklığının alt kat cephesinin batısında bir,doğusunda biri diğerine göre yüksek tutulmuş iki dükkan yer alır (Şek.34-35)(Res.208).Bu dükkanların üzerinde girişin iki yanında ikişer adet pencere bulunmaktadır.Bu pencereler farklı yükseklik ve boyutlardadır.Bu durum ile,alt kat dükkan açıklıklarının farklı yükseklikte bulunmasının nedeni bu mekanların arkasına üst kata çıkış merdiveninin yerleştirilmesidir.Bu da dış cephede asimetrik bir görünüm meydana getirmektedir (Şek.36).

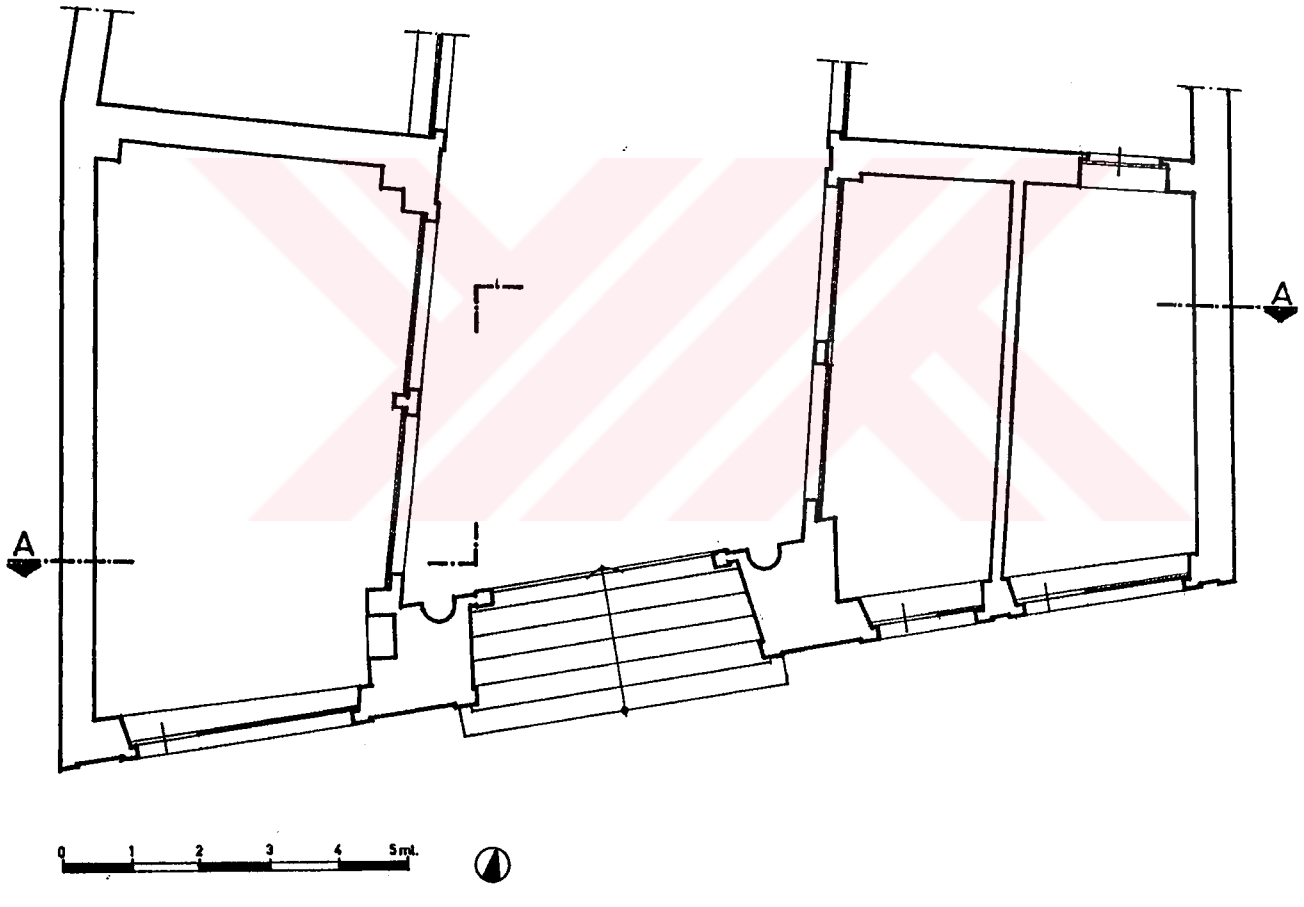

Şek.34- Uşak,bedesten (-20 kotu), zemin kat planı.

Şek.35- Uşak, Bedesten, a-a kesiti.

Üst kat cephesinde,girişin hemen üzerinde,içteki koridor genişliğinde,yatay dikdörtgen açıklıklı,bir balkon yer alır. Balkonun her iki yanına dikdörtgen açıklıklı birer pencere yerleştirilmiştir.Balkon üzerinde 1986 yılında yapılan onarımdan önce demir borularla taşınan teneke bir yağmurluk bulunmaktaydı[280] (Res.209).Onarım sırasında bu teneke yağmurluk kaldırılmış,

[280]-Yapının son onarımı 1986 yılında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İzmir Bölge Kurulu'nun 29.5.1986 gün ve 1323 sayılı kararı ile verilen izin doğrultusunda yapılmıştır.Bkz. İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivi,64.00/13 Nolu dosya.

sadece ayaklar bırakılmıştır.Cephe iki yanları düz parapetli,ortada yarım daire şeklinde bir penceresi bulunan üçgen alınlıkla sona erer. Üçgen alınlık ile iki yanındaki düz duvarların kenarında ve parapet duvarı altında cephe boyunca devam eden silme şeridi yer alır.

Şek.36- Uşak, Bedesten, güney cephe görünüşü.

Güney cephedeki bütün açıklıkların yanları taş sövelidir ve üzerlerine (U) putrel demirler yerleştirilmiştir.Bu açıklıklar düşey dikdörtgen şekillidir.Girişin dış çerçevesinde ve giriş aralığı kenarlarında birer söve vardır.Söveler,iki parçalı kare altlıkları ile silmeli başlıklara sahiptir.İçte,girişin iki yanında,birer adet yarım daire kesitli, yuvarlak kemerli niş bulunmaktadır.

İçte ortada yer alan koridorun iki yanında yan yana sıralanmış 11'er adet dükkan bulunmaktadır (Res.210).Dükkanların dikdörtgen şekilli giriş kapıları üzerine (U) putrel demirler yerleştirilmiştir. Dükkanlar arasında,dükkanları birbirinden ayırıyormuş gibi görünen birer plastr yer alır.Plastrların duvar genişliğinde sade birer altlıkları ile silmeli başlıkları bulunmaktadır (Res.211).

Koridor tavanı güney ve kuzey uçlarında (U) putrel demirlerle desteklenmektedir.Düz volta döşemeli üst örtü ortasında arka arkaya yerleştirilmiş iki adet dikdörtgen şekilli açıklık mevcuttur (Res.212-213). Bu açıklıklar üst kattaki şeffaf örtüden gelen ışıkla alt katın aydınlanmasını sağlamaktadır.

Koridorun doğu kanadının güney ucunda yer alan ve altı çay ocağı olarak kullanılan merdivenle üst kata çıkılır (Res.214).Merdiven sahanlığında, dışa bakan penceresi ile sahanlığa açılan kapısı bulunan, bir ara mekan yer alır.

Üst kat koridor zemininde,alt katı aydınlatmak amacıyla yapılan açıklıkların etrafı demir korkuluklarla çevrilidir.Bu açıklıklar nedeniyle dükkanların önünde ince bir yürüme bandı meydana gelmiştir (Res.215-216). Kuzey-güney yönlü koridorun kuzeyinde diğer bölümden daha yüksek tutulan tek bir mekan;batısında yedi,doğusunda dokuz adet dükkan yer alır (Şek.37).Güneyde ise bir balkon bulunmaktadır (Res.217).Balkon koridordan ahşap doğramalı bir kapı ile ayrılmıştır. Koridorun üzeri demir putrellerin iki yana eğimli yerleştirilmesiyle oluşan beşik çatı ile örtülüdür.Dıştan iki kenarı eternit,ortası cam ile kapatılmıştır.Demir putreller arasında uçları ok şeklinde sivri spirallerle süslü bağlantı elemanları bulunmaktadır (Res.218-219).

Mekanların koridora açılan kapı ve pencerelerinin yanlarındaki söveler plastr şeklinde yere kadar devam eder.Üzerlerine (U) putrel demirler yerleştirilmiştir. Demir putreller üzerindeki **PEINER WALZWERK-NP 20** yazısı malzemenin ithal olduğunu göstermektedir (Res.220).Demir putreller birbirlerine uçları yarım daire şeklindeki küçük demir parçaların iki çivi ile tutturulmasıyla birleştirilmiştir (Res.221).

Bu kattaki tüm dükkan açıklıklarının üst bölümü tuğla malzemeyle örülmüş ve üzeri sıvanmıştır.Bu açıklıkların üzerine yerleştirilen profilli,kalın silme şeridi her iki cephe boyunca devam eder.

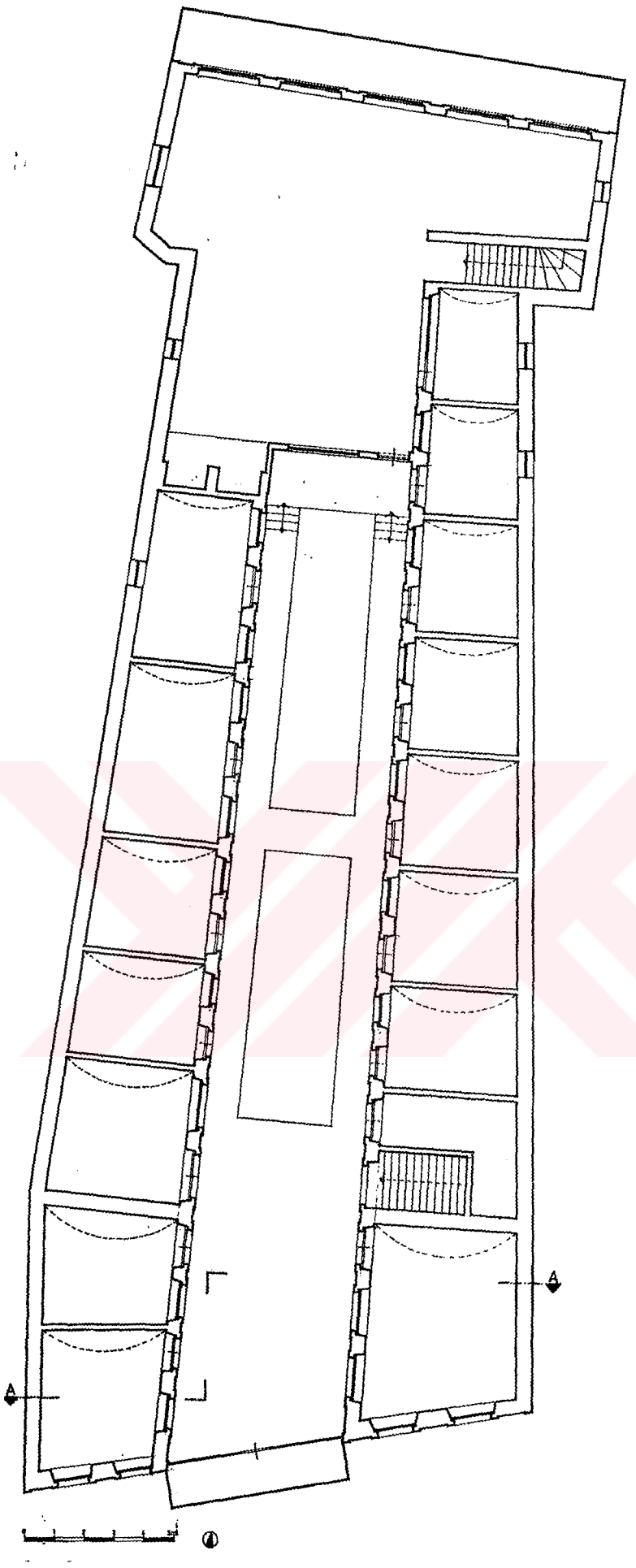

Şek.37- Uşak, Bedesten, üst kat planı.

Doğu ve batı kanattaki mekanlar volta tonoz ile örülüdür. Doğu kanadının güneyindeki merdivenin sağındaki mekan tuvalet olarak düzenlenmiştir.

Koridorun kuzeyindeki mekana birkaç basamaklı merdivenle çıkılmaktadır.Bu mekanın koridora açılan,üzeri (U) putrel demirle geçilmiş,biri geniş kare, diğeri dar düşey dikdörtgen şekilli iki açıklığı bulunmaktadır (Res.222). Onarım öncesinde açıklık başlangıcından başlayan ve cephe yüksekliğince devam eden tuğla kemer bulunmaktaydı (Res.223).Sözkonusu bu kemerin içi,hafiflik sağlamak amacıyla,petek dokusu görünümünde,künk benzeri, ne olduğu tam anlaşılamayan, içi boş yuvarlak bir malzemeyle doluydu.Bu yüzey günümüzde sıvalı ve boyalıdır.Dış cepheden bu mekanın görülebilen batı cephesine ait duvarı üzerinde biri yuvarlak,diğeri dikdörtgen şekilli iki pencere ile,büyük mekanın yanındaki dükkana ait taş söveli,kare şekilli tek pencere yer alır (Res.224).Doğu cephesinde ise biri yuvarlak,ikisi düşey dikdörtgen şekilli üç pencere mevcuttur.Bugün kuyumcu atölyesi olarak kullanılan bu mekanın doğusunda iki dükkan ile merdiven aralığı bulunmaktadır.

Yapının içinde dükkanları ayıran duvarlar üzerindeki plastrlar,silme şeritleri ve üst kat örtüsü ortasına yerleştirilen demir malzeme üzerindeki ucu ok şekilli spirallerden meydana gelen süsleme dışında başka süsleme görülmez.

Sözkonusu yapıyı plan açısından incelediğimizde M.Cezar'ın yaptığı sınıflamaya dayanarak,**arasta bedesten** grubuna dahil edebiliriz[281]: Anadolu-Türk Mimarisinde az sayıda örneği bulunan bu plan tipindeki bedestenler bir sokak veya koridorun iki yanında tek katlı,karşılıklı dükkanların arasta şeklinde yerleştirilerek, ortadaki sokak veya koridorun üzerinin tonozla örtüldüğü genellikle iki,bazen üç veya dört kapısı bulunan yapılardır[282].**Kütahya Bedesteni** (XV.yy.ikinci yarısı)[283],**Firdevs Bey Bedesteni** (XVI.yy.)[284],**Niğde Bedesteni**

---

[281] -Bilgi için bkz.M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,**İstanbul,1985,s.220-221.

[282]-M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,** s.262.

[283]-Plan için bkz. **Kütahya,**Atatürk'ün 100.Yılına Armağan Kitabı,Kütahya,İstanbul,1981-82, s.667,Plan:61-61 a. Geniş bilgi için bkz.a.g.e.s.391-395.

[284] -Bilgi için bkz. M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,**s.268,Res.196-197.

(XVII.yy.)[285],**Kozan Bedesteni**[286],**Gümüşhacıköy Bedesteni**[287],**Adana Bedesteni** (XVI.yy.)[288],bu plan tipine ait örneklerden bazılarıdır.

Bu örneklerin hepsi yanlardaki dükkan mekanlarına nazaran daha yüksek beşik tonozla örtülü karşılıklı dükkan sırasından meydana gelen tek katlı yapılardır. Bedesten ismiyle tanınan incelediğimiz yapı ise üst kat dükkanlarının üst örtülerinin tonoz oluşuyla adını zikrettiğimiz bedestenlere benzemesine karşılık, iki katlı ve ortadaki koridorun üst örtüsünün beşik çatılı demir konstrüksiyonla taşınan cam malzemeyle örtülmesi bakımından **arasta bedestenler'**den ayrılmaktadır.

Sözkonusu yapıyı B.Ersoy'un **Osmanlı Şehir İçi Hanları** üzerine yaptığı plan tipolojisine göre **arasta benzeri plana sahip hanlar** grubunda da değerlendirmek mümkündür[289].Ancak,sayın Ersoy'un tanımına uyan bu tip yapıların ortada bir koridor ile,koridorun iki yanına sıralanan mekanlardan oluşan iki girişli,dikdörtgen planlı yapılar oduğunu görüyoruz.Yukarıda tanımlanan plan tipindeki yapıların bilinen örnekleri XVIII-XIX.yy.lara aittir. İzmir'de bulunan **Esir Hanı** (XVIII.yy.sonu-XIX.yy.başı)[290],**Abdurrahman Hanı** (1802)[291], **Çakaloğlu Hanı** (1805-1806)[292],**Musevit Hanı** (XIX.yy.başı)[293], **Canbaz Hanı** (XIX.yy.ikinci yarısı)[294] bu grubun bilinen örnekleridir. Canbaz Hanı tek girişli,Çakaloğlu Hanı kuzey ve güney cephelerinde dükkanların bulunuşu ile tanıttığımız yapıdan farklılık gösterir.Buna karşılık,tanıttığımız yapıda kuzey ve güney cephelerde dışa açılan dükkanlar ve bu dükkanlar üzerine oturtulan ikinci bir kat bulunmaktadır.

---

[285] -Plan için bkz. O.Aslanapa.,**Osmanlı Devri Mimarisi,**İstanbul,1986,s.341. M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,**s.267,Şek.194.

[286] -Bilgi için bkz.M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,**s.269.

[287] - M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,** s.269.

[288] - M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,** s.271.

[289] -Osmanlı dönemi şehir içi hanları plan tipolojisi için bkz. B.Ersoy.,"Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", **Sanat Tarihi Dergisi,S.VII,İzmir,1994,s.80.**

[290] -Plan tipi için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları,**Ankara,1991,s. 53,Şek.47-48.

[291] -Plan için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları,**s. 56,Şek.50.

[292] - Plan için bkz.B.Ersoy.,**İzmir Hanları,**s.58-59,Şek.52,53,54.

[293] -Plan için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları,**s.67,Şek.57-58.

[294] -Plan için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları,**s.72,Şek.63.

İzmir-**Esir Hanı**[295],**Abdurrahman Hanı**[296],**Çakaloğlu Hanı, Musevit Hanı**,orta koridorun yanlardaki tek katlı dükkan mekanlarından yüksek tutulmaları ve üst örtüsünün yuvarlak kemerlerle desteklenen beşik tonoz olması nedeniyle Uşak bedesteni'nden tamamen farklıdır. Ortadaki tonoz yüksekliğinden faydalanılarak İzmir-**Çakaloğlu Hanı**[297] ile,**Musevit Hanı**[298] ara kat niteliğinde üst katlara sahiptir.Bu yönleri Uşak bedestenine benzer.Ancak,sözünü ettiğimiz örnek yapılar tam anlamıyla iki katlı değildir. Yukarıda belirttiğimiz nedenlerle Uşak bedestenini arasta benzeri plana sahip hanlar grubunda değerlendirmemiz mümkün görünmemektedir.

Ne arasta, ne de han planına tam benzetemediğimiz yapıyı yine de,inşa edildiği dönemde çarşı gibi kullanılmasına dayanarak, arasta grubuna dahil etmemiz daha doğru gibi görünmektedir: Arastalar bir sokağın iki yanına karşılıklı yerleştirilen kagir veya bazen de dayanıksız bir malzemeyle yapılmış,ince uzun dikdörtgen planlı dükkanlardan meydana gelmektedir[299].Üzeri ise genellikle beşik tonoz veya kubbe örtülüdür.Dayanıksız malzemeyle inşa edilenlerin üzeri çogunlukla açıktır.Kagir malzemeyle yapılanlarda ise sokağın üzerinin açık bırakıldığı örnekler de vardır[300].Üzeri açık arastalara **Tire (İzmir) Arastası** (İnce uzun çarşı)(1498)[301],Lüleburgaz-**Sokullu Külliyesine ait Arasta** (XVI.yy.)[302], İncesu (Kayseri)-**Karamustafa Paşa Külliyesi**'ne ait arasta (1670)[303] örnek verilebilir.Tire (İzmir)-**Kutu Han Arastası** (1426-1442)[304] ile Bergama (İzmir) **Çukurhan Arastası** (XVI.yy.)[305] üzeri kapalı arastalara örnektir.

Arastalar genellikle tek katlıdır.Buna karşılık,incelediğimiz bedesten iki katlıdır.Ortadaki mekan ise,sokak değil,bir koridordur.İncelediğimiz yapının

---

[295] -Resim için bkz. B.Ersoy., **İzmir Hanları**,Res.89-90.
[296] - Resim için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları**,Res.95.
[297] -Resim için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları**,Res.58-65.
[298] -Resim için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları**,Res.58-65.
[299] -Arastalar hk.ayrıntılı bilgi için bkz. M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, s.181-185.
[300] -Bilgi için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, s.181.
[301] -Plan için bkz. M.V.Tüzüner.,İzmir İli Dahilindeki Türk Devri Ticaret Yapıları,Şek.51.
[302] -Plan için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, s.192.
[303]-Plan için bkz.A.kuran.,"Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye",**Vakıflar Dergisi**,IX,Ankara,1971,s.249.
[304] - Plan için bkz.M.V.tüzüner.,a.g.e.Şek.9-10.
[305] -Plan için bkz. M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, s.186,şek.113.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

koridorunun üst örtüsü tonoz veya kubbe değildir. Beşik çatılı,demir konstrüksiyonla taşınan cam malzemelidir. Belirttiğimiz bu özellikler dikkate alındığında, tanıttığımız yapı arastalardan tamamen ayrılmakta ve **arasta** diye nitelendirilememektedir.

Uşak Bedesteni **arasta benzeri plana sahip hanlar** grubuna plan açısından gösterdiği benzerlik ve bu gruba örnek verdiğimiz hanların inşa tarihinin yapının dönemine yakınlığı dikkate alındığında,bu gruba daha yakın görünmekle birlikte, daha çok kapalı çarşı havasında ve günümüzün modern pasaj anlayışında yapılmış ünik bir ticaret yapısıdır.

Yapının inşa kitabesi yoktur.H.Tümer,"**Hacı Gedikoğlu Hacı Mustafa Efendi**'nin Paşa Hanı'ndan üç sene sonra 1901 yılında yapımına başlandığını, altlı-üstlü 30 kadar dükkanının bulunduğunu ve **İtalyan bir mimar** tarafından yapıldığını" söyler[306].

Hacı Gedikoğlu Hacı Mustafa Efendi döneminde Uşak'ın zenginlerinden olup,tüccar ve fabrikatördür.1831-1904 yıllarında yaşamıştır[307].Uşak'ta sözünü ettiğimiz bedesten'den **başka Hacı Gedik Hanı**'nı da yaptırmıştır. Dolayısıyla yapı,**Hacı Gedikoğlu Hacı Mustafa Efendi**'nin öldüğü 1904 yılından önce inşa edilmiş olmalıdır. O'nun tarafından inşa ettirilen **Hacı Gedik Hanı**'nı 1893 yılında yaptırdığına göre,Bedesten'in de 1893-1904 tarihleri arasındaki bir zamanda inşa ettirdiğini söyleyebiliriz.

Hacı Gedik Hanı,plan özelliği ve inşa malzemesi bakımından, Bedestene göre daha erken özellikler taşır:Plan şekli geleneksel Osmanlı şehir içi han planlarına benzer.İnşa malzemesinde de, üst örtünün volta tavan döşemesi dışında ahşap,tuğla,kerpiç gibi geleneksel malzemeler kullanılmıştır.Bütün bunlar, bedesten'in ithal malzemeyle inşa edilmesi,plan şekli ve dış görünüş açısından farklı bir görünüm ortaya koyması bakımından 1900 yıllarının başlarında,Uşak'ta yabancı sermayenin halı üretip, kendi ülkesinden getirdiği malzemelerle kendine özgü yapılar inşa ettiği bir dönemde yapıldığını desteklemektedir.Bu da H.Tümer'in söylediklerini doğrulamaktadır.

---

[306] -H.Tümer.,a.g.e.s.132-133.İzmir II.Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivi,215,Envanter Nolu tescil fişi.Bu fişte de **H.Tümer** kaynak gösterilmektedir.

C- ARASTA

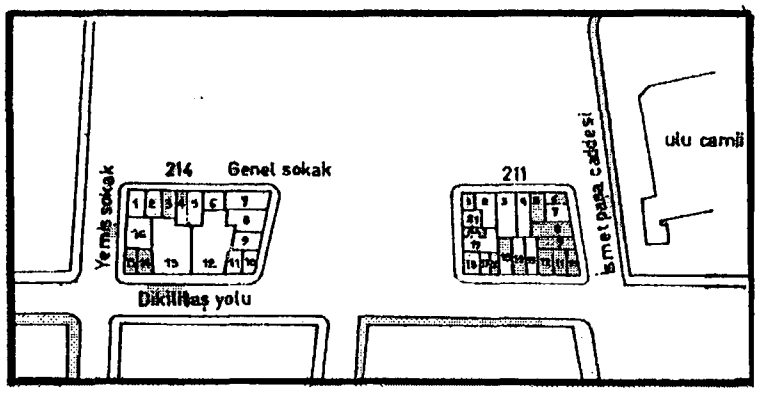

Cumhuriyet Meydanı'nda,birbirinden yaklaşık 30 m. uzaklıktaki **211 ve 214 nolu** iki ayrı ada üzerinde,dükkan kümelerinden meydana gelen,iki ayrı bina topluluğu halindedir.Her iki yapının da güneyinde bedesten, doğusunda Ulu Cami,kuzey batı yönünde de Paşa Hanı bulunmaktadır (Res.225).

214 nolu ada:

214 nolu ada üzerinde bulunan dükkanlar **Paşa Hanı**'nın karşısındadır.Güneyinden Dikilitaş-Uluyolu,batısından Yemiş sokak, kuzeyinden de Genel Sokak ile çevrilidir (Res.226).

Dükkanlar kuzey-güney yönlü,hafif eğimli,düzeltilmiş bir alan üzerinde kurulmuştur.Tuğla,düzgün kesme taş ve (U) putrel demirlerle inşa edilmiştir.Ada üzerinde bulunan 8 ve 9 parseldeki dükkanlar iki, diğerleri tek katlıdır.

Ada üzerindeki dükkanlar en son 1987 yılında büyük bir onarım geçirmiştir[308].Bu onarımda 1-2-3-10-11-12-13-14-15-16 parsellerdeki dükkanlar tamamen yenilenmiştir (Res.227-228):Bu dükkanlardan 2-3-4-5-10-11-14-15-16 parsellerde yer alanlar ahşap kaplama, 1-12-13 parsellerdeki dükkanlar betonarme

---

[307]-**Hacı Gedikoğlu Hacı Mustafa Efendi** hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. H.Tümer., a.g.e.s. 213-215,294.

[308]-Kültür Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İzmir Bölge Kurulu'nun 29.5.1986 gün ve 1324 sayılı kararı ile restorasyon projesi uygun bulunmuştur. Daha sonra aynı kurulun 14.5.1987 gün ve 1879 sayılı kararıyla 1324 saylı kararı iptal edilerek yeni hazırlanan restorasyon planı onaylanmıştır. Onarım 1994 yılında tamamlanmış ve İzmir II Nolu K.T.V.K.K'nin 7.2.1994

tavanla örtülüdür.Tüm dükkanlar döneminde düz volta tavanla örtülü olmalıydı. 1-2-3-10-11-12-13-14-15 ve 16 parsellerdeki dükkanlar 21.5.1985 yılında geçirdikleri yangın sonrasında, önceden de kötü olan görünüm-lerini tamamen değiştirmişlerdir[309] (Res.229).4 ve 5 parselde bulunan dükkanlar onarım öncesindeki durumlarını halen korunmaktadır (Şek.38) (Res.230).

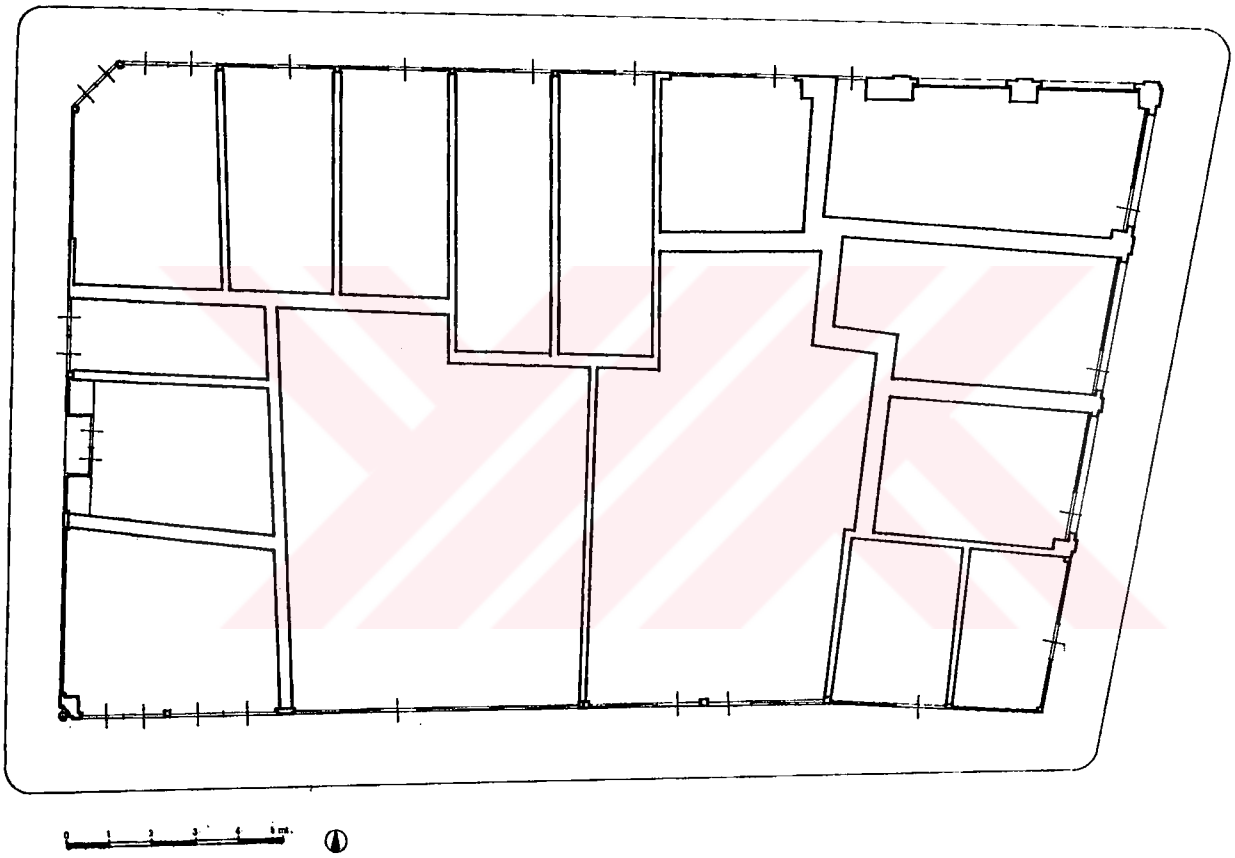

Şek.38- Uşak, Arasta, 214 ada üzerindeki dükkanların planları.
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K Müdürlüğü arşivinden işlenerek)

gün ve 4443 sayılı kararı ile iskan izni istemi uygun bulunmuştur. Bilgi için bkz. İzmir II No'lu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi,64.00/42 no'lu dosya.

[309] -214 ada üzerindeki dükkanların 21.5.1985 tarihinde çıkan yangında hasar gördükleri Uşak Müze Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 7.11.1985 tarihli raporda belirtilmektedir. Bilgi için bkz. İzmir II No'lu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi,64.00/42 no'lu dosya.

Ada üzerindeki 4-5-8 ve 9 parsellerdeki dükkanlar düz lentolu, diğerleri basık kemerli,geniş dikdörtgen açıklıklara sahiptir. Ancak bu açıklıkların basık kemerleri orijinal değildir.1985 yılındaki onarım sonrasında ilk giriş şeklini koruyan 7-8-9 parsellerden 7 parsel üzerindeki dükkanın basık kemerli girişi esas alınarak diğer dükkanlara uygulanmıştır (Şek.39-40) (Res.231-232).

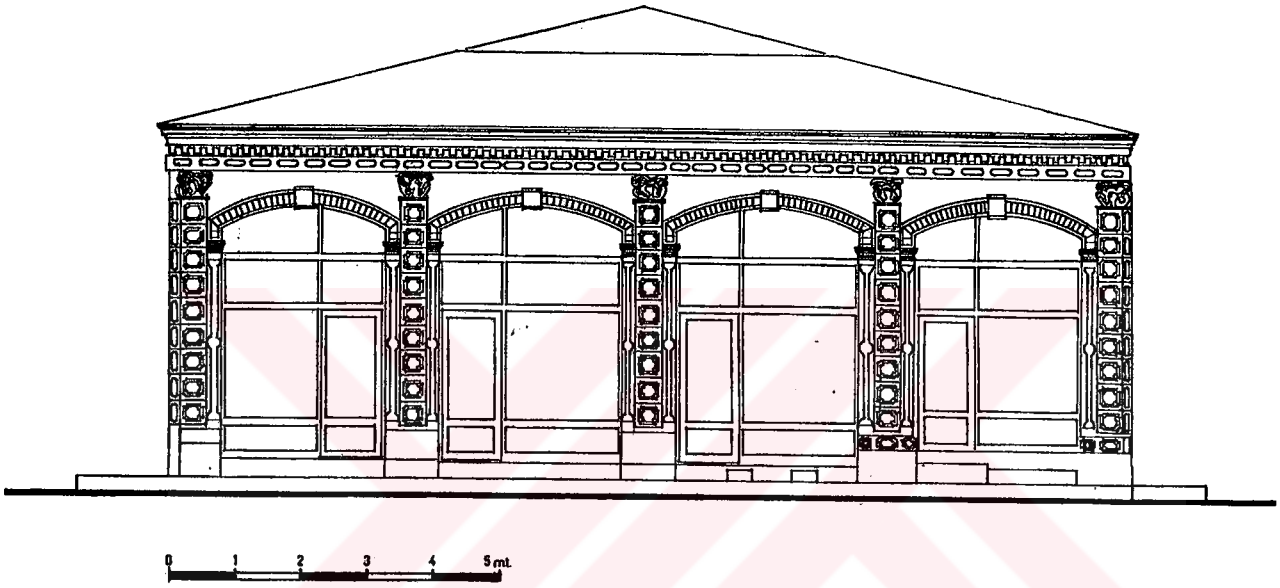

Şek.39- Uşak,Arasta, 214 ada üzerindeki dükkanların batı cephesinin restorasyon projesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Dükkanlar birbirinden plastrlarla ayrılmıştır.Plastrlar üzerinde köşeleri pahlı,kare şekilli kartujlar yer alır.Plastrların başlıkları volütlüdür. Üzerleri ise oval dikdörtgen kartujlar ve kenger yapraklarıyla süslüdür (Şek.41).

Kuzeydoğu köşede yer alan dükkanın geniş dikdörtgen şekilli açıklığı basık kemerlidir.Kemerin kilit taşına alt tarafı palmetlerle son bulan kenger yaprağı motifi işlenmiştir.Altında da fiyonk motifi görülür (Res.233-234).Kemer ayaklarının yanlarındaki plastrların gövdeleri üzerinde köşeleri pahlanmış kare kattujlar yer alır.Plastrların üzerinde kenger yapraklarıyla süslü,köşeleri volütlü birer sütun başlığı mevcuttur (Res.235).Kemer köşeliklerinde ay-yıldız motifi

görülür.Plastr başlıkları üzerinde yatay şekilde düzenlenmiş bir kartuj dizisi, o'nun üzerinde de diş motifli süsleme şeridi yer almaktadır.Kemer söveleri üzerinde de ortası düğümlü, kum saatini hatırlatan bir motif dikkati çeker.Benzer bir düğüm aynı dükkanın kuzey cephesinde de görülür. Söveleri sade silmelidir (Res.236).

Şek.40- Uşak,Arasta, 214 ada üzerindeki dükkanların doğu cephesinin restorasyon öncesindeki görününüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

İlk şeklini koruyan dükkanlardan 9 nolu parsel üzerindeki ikinci dükkan iki katlıdır.Cephede,giriş üzerinde,üçgen bir alınlık yer alır.Alınlığın kenarları sonradan tuğla ile örülerek üzerine,kiremit kaplı, ahşap bir çatı oturtulmuştur. Alınlığın ortasında yuvarlak bir pencere görülür.Dükkana düz lentolu bir kapıyla girilir.Lentonun ortasına,kilit taşına benzer şekilde sitilize bir motif yerleştirilmiştir (Res.237). Bitişiğindeki dükkandan bir plastrla ayrılır.Plastrın üzeri diğer plastrlar gibi süslüdür.Diğerlerinden farklı bir şekilde,plastrı meydana getiren taşlardan her biri içerden dışa doğru genişleyerek ortada kabarık bir görünüm almıştır.Plastrın altında palmet ve akantus yapraklarından meydana gelen bitkisel bir süsleme yer alır (Res.238-239).

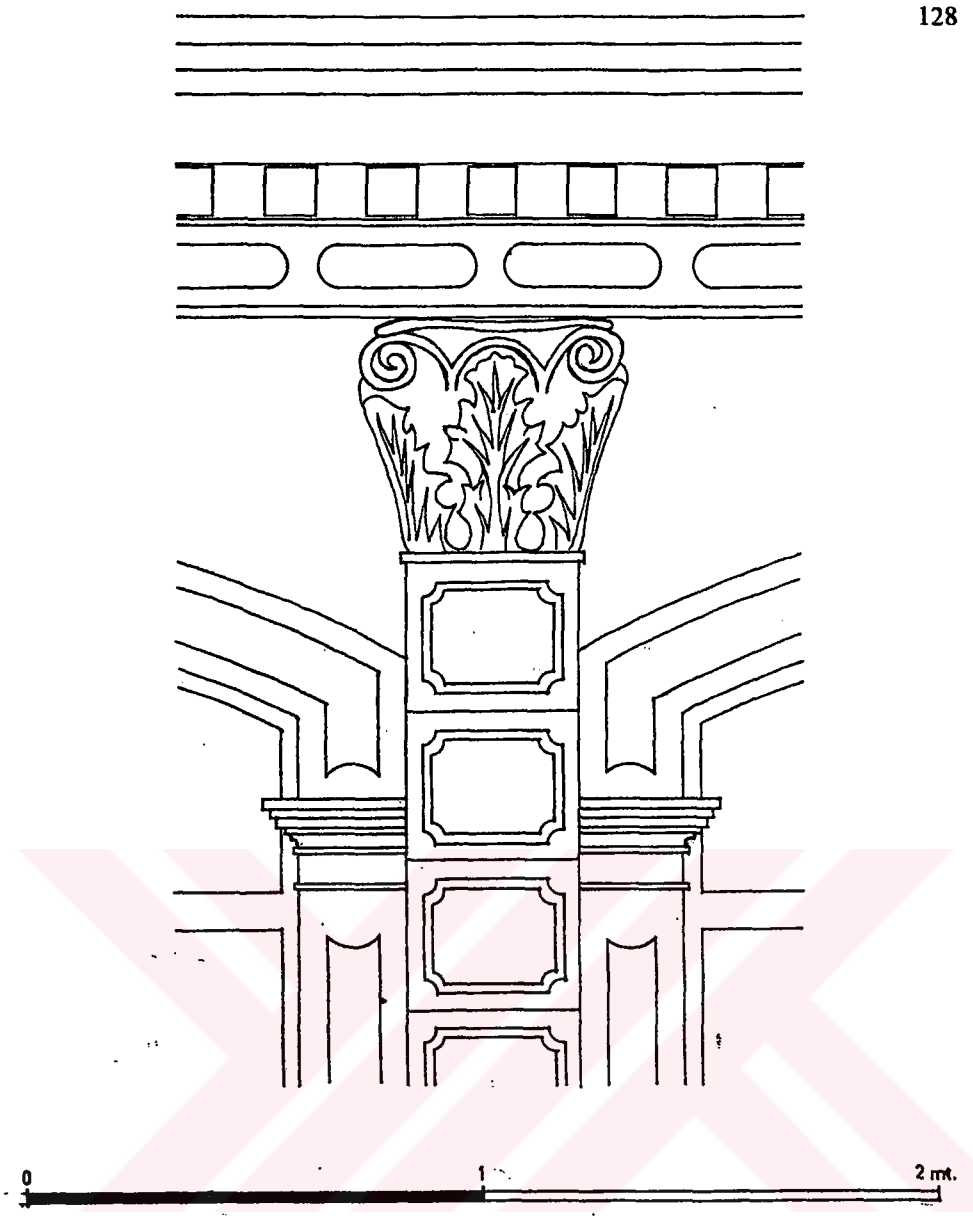

Şek.41-Uşak,arasta,214 ada üzerindeki güney ve batı cephelerindeki dükkanların süsleme detayı.

Yine orijinal olan 8 parsel üzerindeki dükkan cephe yönünde iki katlı düzenlenmiştir (Res.240).Yapının üzeri içten volta tonozla örtülüdür (Res.241). Dıştan ise, öne doğru eğimli,alaturka kiremit kaplı bir çatıyla kaplıdır. Girişi bitişiğindeki dükkanlara göre daha basık verilmiştir ve düz lentoludur.Üst seviyede basık kemerli iki adet dikdörtgen şekilli penceresi mevcuttur.Kuzeye bakan yan cephesinde tuğladan yapılmış, basık hafifletme kemerli,dikdörtgen şekilli bir penceresi vardır.Arka duvarında da içten dışa doğru daralan bir başka pencere görülür.

211 Nolu ada:

Bedestenin karşısındadır.**211 Nolu ada** üzerinde bulunan dükkanlar, birincisi gibi,dükkan kümesinden meydana gelmektedir (Res.242).

Yapı birinci ada gibi,kuzey-güney yönlü,hafif eğimli,bir alanda yer almaktadır.Düzgün taş,tuğla ve (U) putrel demirlerle yapılmıştır.Kuzey batı köşedeki dükkan dışında tek katlıdır (Şek.42).

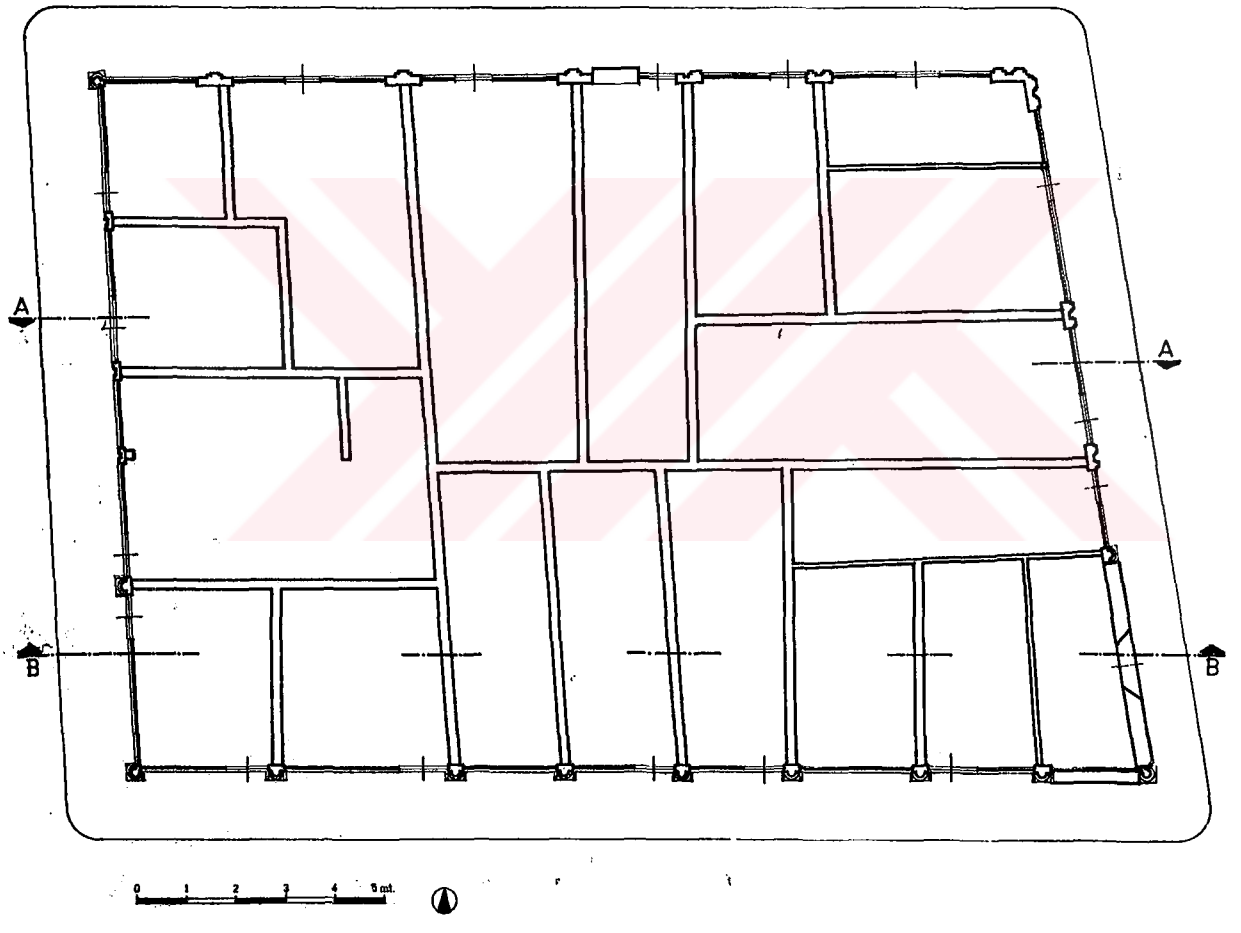

Şek.42- Uşak,arasta, 211 ada üzerindeki dükkanların planı
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi'nden işlenerek)

Kuzey cephesinin kuzey-doğu köşesinde bulunan 4. ve 5. Parseller üzerindeki dükkanların alt kısmı kesme taş,alınlıkları tuğla malzemeyle yapılmıştır.Girişi düz lentolu ve geniş dikdörtgen şekillidir (Şek.43-44). Bitişik dükkanların arası,kendine ve komşu dükkana ait plastrlarla hareketlendirilmiştir. Plastrların alt, orta ve üst bölümünde kare şekilli birer kartuj ile,bunların arasına yerleştirilmiş ince, uzun dikdörtgen şekilli kartujlarla süslenmiştir (Res.243). Ortadaki kare şekilli kartujlar içinde daire şekilli,madalyon benzeri bir motif yer alır (Res.244). Başlık ve kaideleri sade silmelerle süslüdür.Başlıklar üzerinde ağzı yukarı dönük birer hilal motifi bulunmaktadır.

Kuzey cephesinin kuzey batısındaki 2 ve 3 nolu parsellerdeki dükkanların alınlıkları yarım daire şekillidir. Alınlıkların içinde birer yuvarlak kemer yer alır.Bu dükkanların ara duvarları yine,başlık ve kaideleri bulunan plastrlarla süslüdür (Res.245).

Kuzey batı köşede bulunan dükkan iki katlı ve çift cephelidir.Alt katta dikdörtgen şekilli,üs katta ise,her iki cephede basık kemerli birer penceresi mevcuttur. Dükkan cephesinin iki kenarı ile köşesinde yivli silindirik gövdeli birer sütun yer alır. Sütunun,üst bölümü dışa taşkın yüksek kare kaidesi ile,kompozit bir başlığı bulunmaktadır.Üst kat pencerelerinin çevresi ile cephe köşeleri taşların girintili çıkıntılı yerleştirilmesiyle hareketlendirilmiştir.Kırma çatı ile örtülü olan dükkanın saçağı altında yapıyı dolanan bir silme şeridi yer alır. Bu dükkan onarım öncesinde çekilen fotoğraflarda tuğladan yapılmış, sıvasız ve boyasız bir yapı halinde görülmektedir (Res.246).

Doğu cephede yer alan dükkanlar düz geniş dikdörtgen açıklıklara sahiptir (Res.247).Açıklıkların köşeleri yuvarlatılmıştır. Bu cephede yer alan 7-8-9 parsellerdeki dükkanlarda köşede yer alan 6 parseldeki gibi plastr ve süslemelere sahiptir.Güneydoğu köşedeki dükkanın iki kenarında ve köşesinde yüksek kare kaideli,yivli silindirik gövdeli ve kompozit başlığı bulunan birer sütunce yer alır. Bu sütunceler birbirlerine düz lentolarla bağlanmıştır. Lento üzerindeki alınlıkta ters çevrilmiş kenger yaprağı motifi görülür.

Güney cephedeki dükkanlar da,diğer cephelerdeki gibi,süsleme açısından farklılık göstermektedir:Dükkanlar lentolarla geçilen düz dikdörtgen açıklıklara sahiptir. Bunlardan güney batı ve güney doğu köşelerde yer alan iki dükkanın

Şek.43- Uşak, arasta, 211 ada üzerindeki dükkanların kuzey cephesi
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

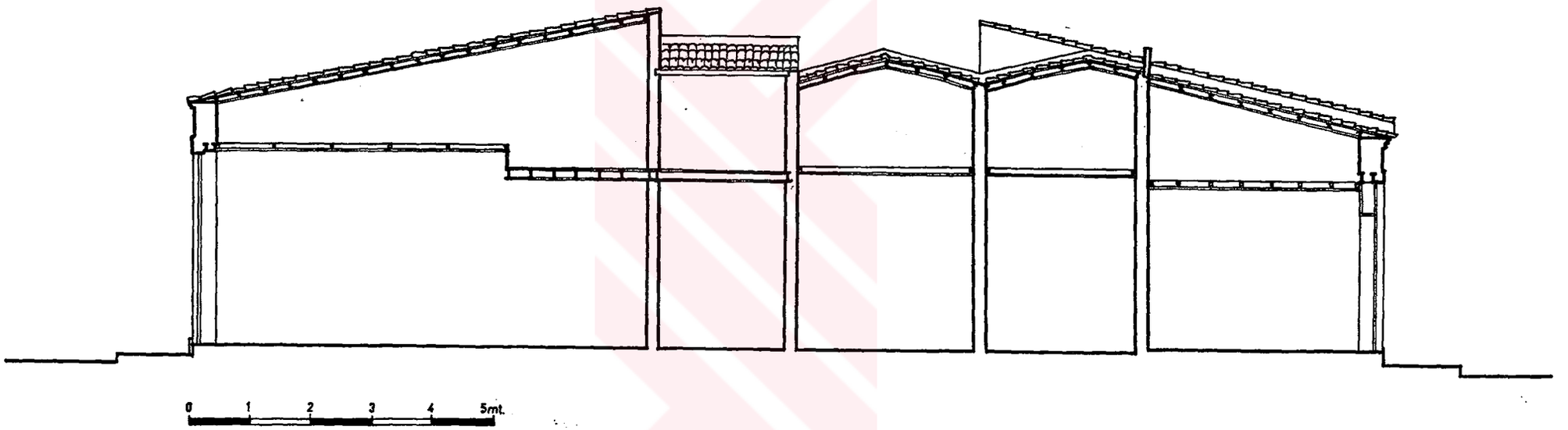

Şek44- Uşak, arasta, 211 ada üzerindeki dükkanların a-a kesiti
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

düz,ortada yer alan beş adet dükkanın ise,yarım daire şekilli alınlıkları vardır (Şek.45) (Res.248-249).Bu cephedeki dükkanlar birbirlerinden kompozit başlıklı,kare kaideli,yivli gövdeli yarım sütuncelerle ayrılmıştır.

Yarım daire alınlıklı beş dükkandan doğu uçta yer alanının lentosunun ortasında kilit taşı taklidi taş üzerine kenger yaprağı motifi işlenmiştir (Res.250). Lento üzerinde silme,bunun üzerinde de yarım daire şekilli bir alınlık bulunmaktadır. Alınlığın içi,iki kademeli bir silmeyle çerçevelenmiştir. Ortası da kurdeladan gelişen sitilize yaprak ve çiçeklerle süslüdür.

Sözkonusu dükkanın yanındaki ikinci dükkanda da aynı süsleme görülür. Bu dükkan onarılmadığı için süslemeleri ilk şeklini hâlâ korumaktadır: Lento üzerinde bulunan kilit taşı taklidi taş üzerinde yarım daire içine alınmış bir çiçek ile ondan çıkan ve aşağı doğru sarkan akantus yaprağı yer almaktadır (Res.251).

14 Parsel üzerindeki dükkan da,yukarıdaki dükkan gibi süslenmiş ve onarım geçirmemiştir.Ancak,alınlık içindeki süsleme diğerinden farklı olarak kurdeladan gelişen bitkisel süsleme yerine, kıvrım dallardan meydana gelen süslemeye sahiptir (Res.252).

Güney batıdaki 15 parselde bulunan dükkanın lentosu üzerinde üçüncü dükkanın süslemelerine benzeyen süslemeler ve alınlık yer alır (Res.253). Bu dükkan onarım geçirmiştir.Üzeri içten basık volta tonoz örtülüdür (Res.254).

Yarım daire alınlıklı diğer dört dükkanın da üzeri içten volta tonoz örtülüdür.Ancak,tonozlar daha sonra içten düz ahşap tavanla kaplandığından bugün üst örtüyü görmek mümkün değildir.Bu örneklere bakarak,diğer dükkanların da döneminde benzer tonozlarla örtüldüğünü söyleyebiliriz (Şek.46).

Onarım öncesinde arastada bulunan tüm dükkanların açıklıkları üzerinde bulunan (S) kıvrımlı demir çubuklarla taşınan teneke yağmurluklar onarım sırasında kaldırılmıştır (Res.255).Bugün her dükkanın gölgeliği farklıdır.Yarım daire alınlıklı son dükkan da onarım geçirmiştir ve diğerlerinden farlı olarak süslemesi yoktur (Res.256).

Batı cephedeki dükkanlar taş malzemeyle inşa edilmiştir.Üzeri lentolarla örtülü dikdörtgen açıklıklara sahiptir(Res.257).Açıklıklar üzerindeki düz alınlıklar

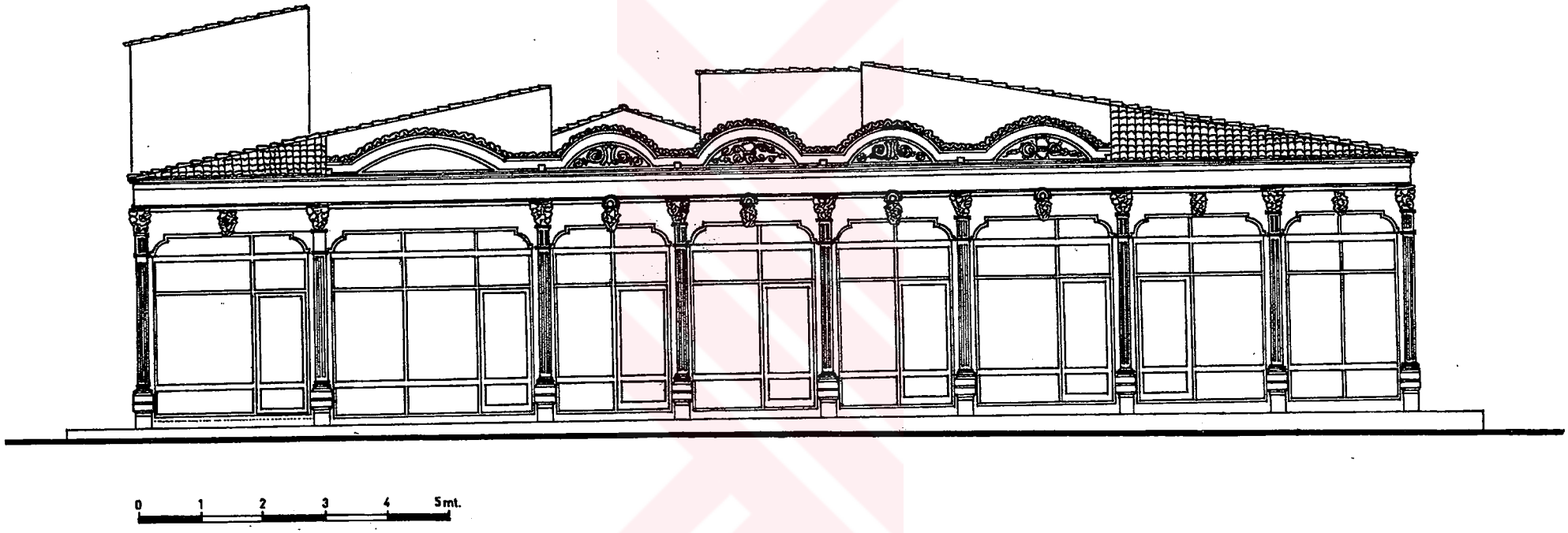

Şek.45- Uşak, arasta, 211 ada üzerindeki dükkanların güney cephe görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

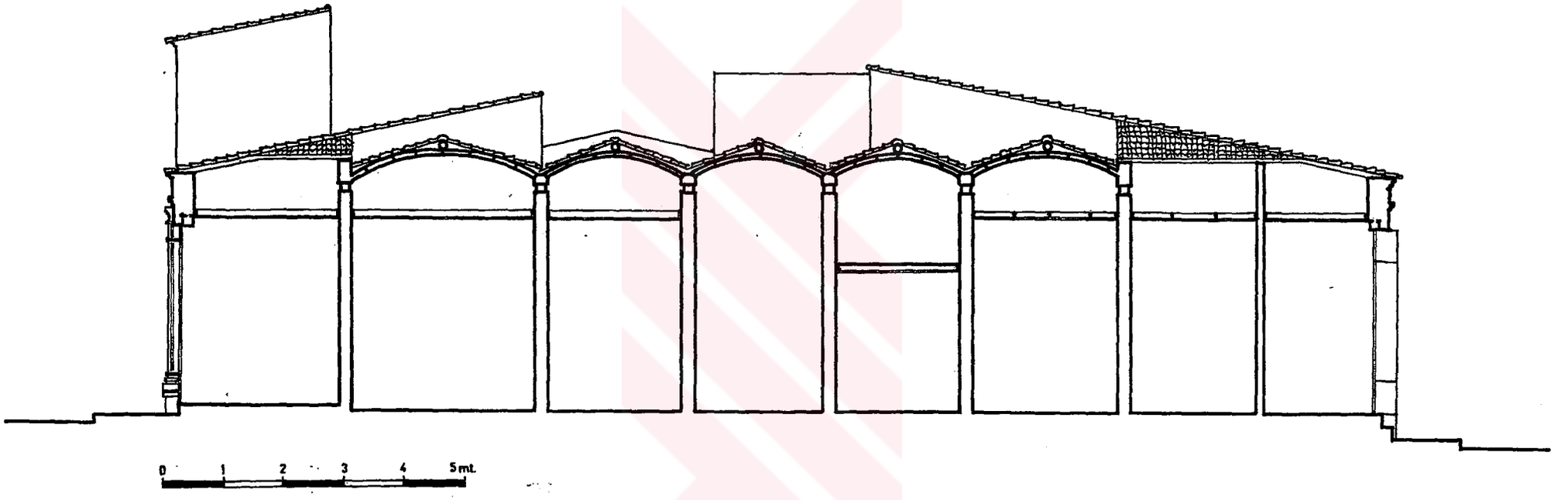

Şek.46- Uşak, arasta, 211 ada üzerindeki dükkanların b-b kesiti.
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

silme ile tamamlanmıştır.Dükkan aralarındaki duvarlar plastrlarla hareketlendirilmiştir. Plastırların birer altlık ile sade silmeli birer başlığı vardır (Res.258).

Güney batı köşedeki dükkanın iki kenarı ile köşesinde kare prizma kaideli,yivli gövdeli,kompozit başlıklı birer sütunce yer alır.

Arastayı meydana getiren dükkanlardan 214 ada üzerindeki dükkanların son onarım öncesindeki ahşap malzemeli harap görünümleri son onarımdan öncesinde de onarım geçirdiklerini göstermektedir. Adalar üzerindeki dükkanlarda yapılan onarım sonrasında 211 adadaki dükkanlarda değişiklik yapılmazken,214 adadaki dükkanlardan batı, güney ve kuzey cephelerde yer alanlar aslına uygun olmayan şekilde, kuzey doğu köşedeki dükkan esas alınarak tamamen yenilenmiştir.Bu uygulama dükkanların orijinallerinden çok uzak, yanıltıcı, taklitten öte gitmeyen başarısız bir restorasyon geçirdiklerini ortaya koymaktadır.

İlk şeklinde daha fazla yapı adasından meydana geldiğini tahmin ettiğimiz arasta bugün iki yapı adasından ibarettir.**Evliya Çelebi Seyahatname**'sinde Uşak'ta toplam 370 dükkan olduğundan bahsetmektedir[310].Arada uzun bir zaman farkı bulunan **Hüdavendiğar Salnamesi**'nde de 750 dükkan bulunduğu belirtilmektedir[311].

Arastayı meydana getiren bu dükkanların çoğu kentin geçirdiği yangınlarda yok olmuş[312],bir kısmı da kentin değişimi sonucu yıkılarak ortadan kalkmıştır. Uşak Müze Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 7.11.1985 tarihli raporda[313] sit alanı olarak belirlenen Cumhuriyet Meydanı'nda 211 ve 214 No'lu tescilli adaların bulunduğu,bunların dışında 210 nolu tescilsiz adanın ise yıkıldığının belirtilmesi bu görüşümüzü doğrulamaktadır[314].

---

[310] -Bkz.Evliya Çelebi.,Seyahatname,s. 58.

[311] -**Hüdavendiğar (Bursa)Vilayeti Salnamesi,1310/1890** yılı kayıtları.

[312] -Uşak 1862,1894 ve 1922 yıllarında büyük çapta üç yangın geçirmiştir. Bilgi için bkz. H.Tümer., a.g.e.s.283.

[313] -Rapor için bkz. İzmir II No'lu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi,64.00/23 no'lu dosya.

[314]-Cumhuriyet Meydanı uzun yıllardır Uşak'ın çarşı merkezidir.Yerel yönetim bu meydanı genişletebilmek için yıkım çalışmalarına başlamış,yıkımın duyulması üzerine 1984 yılında tesbit çalışması yapılarak Taşınmaz Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 20.061984 gün ve 295 sayılı kararı ile tescilli 211 ve 214 adalarının yıkımı durdurulmuştur.

Osmanlı hukuk sisteminde şehircilikle ilgili dikkat çeken nokta şehir anlayışında çarşının çok önemli bir yere sahip oluşudur.Osmanlılar bir yerin şehir sayılabilmesi için orada bir çarşının bulunmasını şart görmüştür[315].

Osmanlı dönemi Türk şehri için belirli bir biçimlenmeye ulaşma, sonra durağanlaşma, en sonunda da endüstri çağı teknolojisinden etkilenme sürecine girme eyleminin kabataslak çizgilerle bir zamanlaması yapılırsa birinci dönemin XVI.yy. sonlarına kadar sürdüğü,XVII ve XVIII. yüzyılların genellikle durağanlaşma dönemini yansıttığı,yeni teknolojilerle değişmeye yönelim ve kımıldanışların ancak XIX.yy. ortalarında başladığı,bunun öncelikle önemli şehirleri etki altına aldığı,diğer şehirlerde ise bu etkilenmenin daha da geçiktiği söylenebilir[316].

Geçen yüzyılın sonlarına doğru sanayi çağının etkileri şehirlerimize girmeye başlayıncaya kadar,İmparatorluk dönemi daha sona ermeden özellikle ekenomik yapıda değişmeler başlamıştı[317].Bu değişimler sonucunda bir taraftan loncalar tarihe karışırken,öte yandan da bedestenler eski işlevlerini ve saygınlığını yitiriyordu.Bedestenlerin işlevlerinin önemli bir bölümünü bankalar üzerine alırken,tüccarların ticari işlerini yürütme yeri olarak yeni iş hanları doğuyordu[318].

Bu değişimler birinci derecede dış ticarete açık liman şehirlerinde kendini göstermekteydi.İstanbul ve İzmir bu açıdan önde geliyor,hatta İzmir XIX.yy.daki değişimde oran bakımından İstanbul'dan bile önde görünüyordu[319].

Bu değişimden Osmanlı döneminde inşa edilen klasik arasta yapıları da etkilenmiştir:O dönemde bir kısmı bir sokak üzerinde karşılıklı sıralanmış dükkanların üstünün beşik tonoz veya kubbe ile örtülmesiyle oluşan arastaların, yine bir sokağın iki yanına sıralanmış dükkanlardan meydana gelen ve üstü açık yapılanları da görülüyordu.

İzmir limanından yapılan ticaret sonucu şehirde meydana gelen değişmeler,çevresindeki şehirlerle yaptığı ticaret ile bu şehirlerle İzmir arasında yapılan tren yolları bu şehirleri de etkilemekte ve değiştirmekteydi[320]:Son şeklini

---

[315]-Bilgi için bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**,s.78.

[316] -Bkz. M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**, s. 56.

[317] - M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**, s.78.

[318] - M.Cezar.,**Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**, s.78.

[319] -M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı**, s.78.

[320] -H.Çakır.,**Sosyo Ekenomik ve Sosyo Politik Yönleriyle Osmanlı Demiryolları** ,E.Ü.Sosyal Bilimler Fakültesi,Tarih Bölümü,Basılmamış Lisans Teezi,İzmir,1980. Batı Anadolu'da yapılan

XX.yy. başında alan Manisa,Aydın, Muğla, Milas, Akhisar (Manisa), Ödemiş (İzmir)[321],Karacasu (Aydın) gibi o günün şehir ve kasabalarındaki çarşılar bu değişimin örnekleridir[322].

Osmanlı döneminin klasik arastalarından farklı olarak,adıgeçen şehirlerdeki arastalar birçok yapı adasından meydana gelen,geniş alanlara yayılmış dükkanlar topluluğunun oluşturduğu çarşılar şekline dönüşmeleriyle, değişimin bu yapı grubu üzerindeki etkisini göstermektedirler.Bu şehir ve kasabalardaki dükkan topluluklarını meydana getiren adaların yan yana gelerek oluşturduğu geniş alanlara yayılan çarşılara halk arasında hâlâ **arasta** denilmektedir.Muğla'da eski ticaret dokusunun yer aldığı bölgedeki çarşı halk tarafından **arasta** olarak isimlendirilmiş ve bu şekilde kullanılmaktadır.Şehre ait imar planları üzerinde de eski çarşı dokusunun bulunduğu bölümde adı **arasta sokak** olan sokaklar yer almaktadır ve halk arasındaki kullanımın yaşıyan bir örneği olarak karşımıza çıkar[323].Yine,Karacasu'da bulunan arasta da,esnafın her sabah dükkanını açarken dua okuduğu alan günümüzde de **dua alanı** adıyla isimlendirilmektedir.

Manisa, Akhisar,Aydın,Karacasu gibi şehir ve kasabalarda eski çarşı dokusunda yer alan dükkanlar ile Uşak eski çarşısında yer alan dükkanlar mimari oluşumları yanında süsleme açısından da benzerlik gösterir.

Yeni bir plan tipi olarak karşımıza çıkan arastanın inşa kitabesi yoktur.H.Tümer,Ulu Cami etrafında bulunan dükkanlardan kendi malı olan 16 tanesini **Nefevizade Ebu Bekir Efendi**'nin camiye vakfettiğini belirtir[324].Ancak bu dükkanların hangisi olduğunu söylemez.

Dükkanların üst örtüsünde kullanılan (U) putrel demir malzeme ile dükkan cephelerindeki plastrlar,profilli silmeler,üçgen ve yarım daire şekilli alınlıklar,ay-yıldız motifleri,kompozit sütun başlıkları,diş motifi firizlerinden

---

demir yolları 1879 ile 1897 tarihleri arasında tamamlanmıştır (Batı Anadolu'da demir yolarının yapımı hakkında geniş bilgi için bkz. H.Çakır.,a.g.e.s.12.Uşak' a Tren 1897'de gelmiştir. Şehir içinden geçen demir yolu hattını Fransızlar yapmıştır (Bkz.H.Tümer.,a.g.e.s.32).

[321] -Ödemiş arastası hk.bkz. M.V.Tüzüner.,a.g.e.s.135-139.Aynı eserde Arasta'nın inşa tarihi için XVIII.yy. sonları ile 1831 tarihi arasındaki zaman dilimi verilmiştir. Ü.Altınoluk.,"Ödemiş Arastası "Çarşısı",İlgi,Y.20,s.44,1986,s.6-10.

[322] -Bu şehirlerdeki çarşı dokusu ve tescilli yapılar için bkz. İzmir II No'lu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi,09.00/1, 45.01/16,45.00/35 No'lu dosyalar.

[323] -Bkz.II.No'lu K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi,48.00/54 No'lu dosya.

[324] -H.Tümer.,a.g.e.s.169-170.

oluşan şeritler,kare ve dikdörtgen şekilli kartujlar gibi Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan süslemeler XVIII.yüzyıl ile, XIX.yüzyıllarda kullanılmıştır.Bu süslemelerin yoğun olarak XIX. yüzyıl sonlarında kullanıldığı ve çevresinde yer alan **Paşa Hanı, Halitoğlu Hanı** ve **Bedesten** gibi XIX.yüzyıl sonlarına tarihlediğimiz yapılarla süslemelerindeki ve malzemelerindeki benzerlikte göz önünde bulundurulduğunda arastanın XIX.yüzyıl sonlarında inşa edildiğini söyleyebiliriz.

D-DÜKKANLAR

1-MEHMET ÖNCÜ DÜKKANI

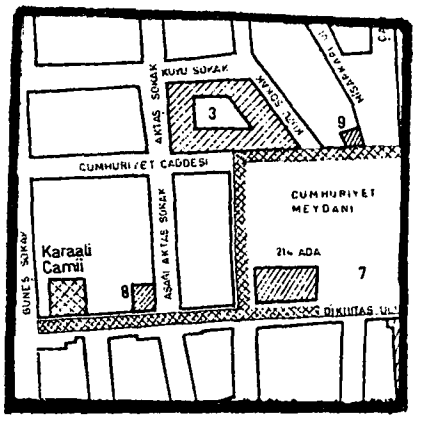

Özdemir Mahallesi'nde,Dikilitaş yolu ile,Aktaş Sokak köşesindedir. Batısında Karaali Cami bulunmaktadır.

Kareye yakın bir plana sahip yapının tek bir mekan halindeki alt katı bugün butik olarak kullanılmaktadır[325].Üst katı ise,ilk şeklinde tek bir mekan halinde iken günümüzde ara duvarlarla bölünerek büro,konut gibi fonksiyonlar verilmiştir.Bugün ise diş hekimi muayenehanesi olarak kullanılmaktadır (Şek.47-48).

İnşa malzemesi duvarlarda kırma taş ve tuğla,üst örtüde tuğla ve (U) putrel demir,güney ve doğu cephelerinde düzgün kesme taştır.İçten düz volta döşeme olan üst örtü,dışarıdan marsilya kiremitli kırma çatı ile kaplıdır (Res.259).

Yapının güney ve doğu cephelerinde altta her iki cephede ikişerden dört tane camekan açıklığı ile,kuzey-doğu köşede yuvarlak kemerli üst kata çıkış kapısı yer almaktadır.Açıklıklar geniş basık kemerlidir (Res.260).Kemerler arasındaki duvarlarda kare kartujlarla süslü plastrlar yer alır (Res.261).Her iki cephenin ortasındaki plastrlar üzerinde aşağıdan yukarı doğru genişleyen,altta yaprak motifleri bulunan,yivli birer başlık yer alır (Res.262).Başlıkların üzerine üst katın güney ve batı cephelerindeki balkon zemini oturmaktadır.Alt kat tavanı

[325] -Yapıyı Mayıs-1998 deki ilk incelememizde alt katı market olarak çalıştırılıyordu.Ağustos-1998 deki ikinci incelememizde butik şekline dönüştürüldüğünü gördük.

bilinmeyen bir dönemde betonarmeye dönüştürülmüştür.Bu yükü taşımak için de balkon altına dokuz adet beton konsol yerleştirilmiştir.

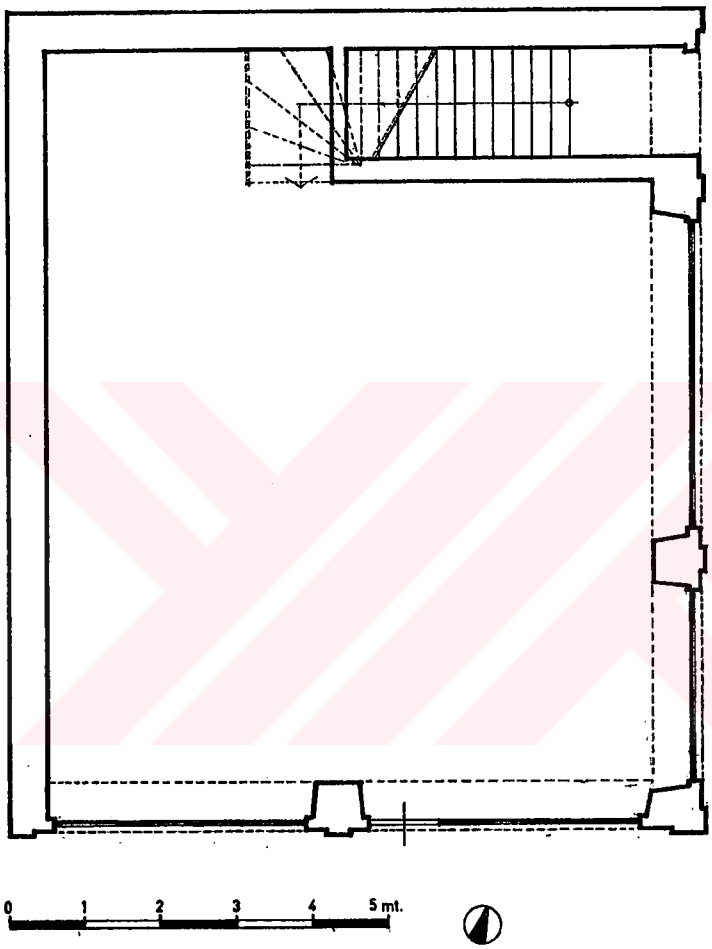

Şek.47- Uşak, Mehmet Öncü dükkanı, alt kat planı.

Üst kattaki balkonun korkulukları demirdir.Güney cephenin üst seviyesinde ortada bir kapı,kapının iki yanında birer pencere mevcuttur (Res.263).Taş söveli,basık kemerli pencerelerin kilit taşlarının döneminde süslemeli olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır.Cephenin iki kenarında da süslemesiz silmeler yer alır.

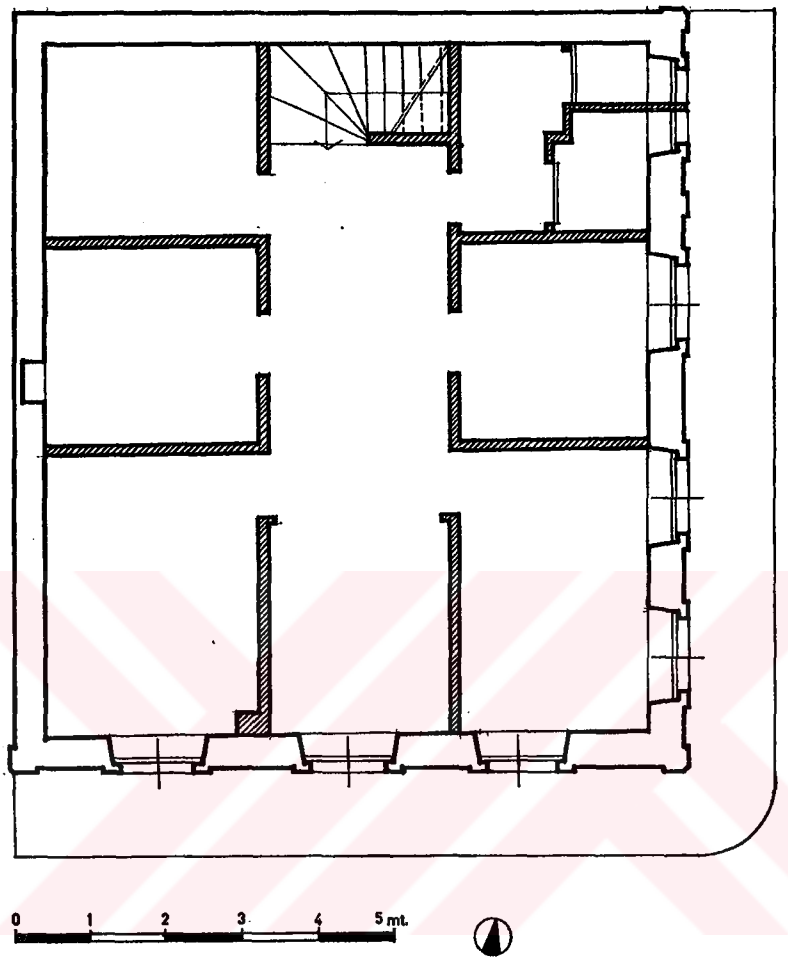

Şek.48- Uşak, Mehmet Öncü dükkanı, üst kat planı.

Aşağı Aktaş sokağa bakan doğu cephesinin üst böümünde de taş söveli,basık kemerli dikdörtgen şekilli bir kapı ile,üç pencere bulunmaktadır (Res.264).Kapı diğer cephelerdeki gibi ortada değil,güney doğu uca daha yakın yerleştirilmiştir.Kapının iki yanında da birer pencere bulunmaktadır.Üçüncü pencere kuzey doğu köşede ve alttaki üst kat girişinin üzerinde yer almaktadır.Bu cephede de kenarlarda, köşeleri vurgulamak üzere kare şekilli kartujlarla bezeli birer plastr vardır.

Üst kata yapının kuzey doğu köşesindeki,taş söveli,yuvarlak kemerli, demirden yapılmış iki kanatlı bir kapıdan geçilerek ulaşılır. Yüksek ve dik merdivenlerle ulaşılan bu kat iç sofalı bir plan tipine sahiptir:Yapı başlangıçta tek bir mekandan ibaret iken sonradan bu hale getirilmiştir (Şek.49).Ortada bir salon, bunun iki yanına yerleştirilmiş üçer oda yer alır (Res.265).Salon sonradan ahşap bir camekanla ikiye bölünmüştür (Res.266).Dıştan basık kemerli verilen kapı ve pencereler içten de basık kemerlidir.Üzeri ise düz volta döşemeyle örtülüdür (Res.267-68).

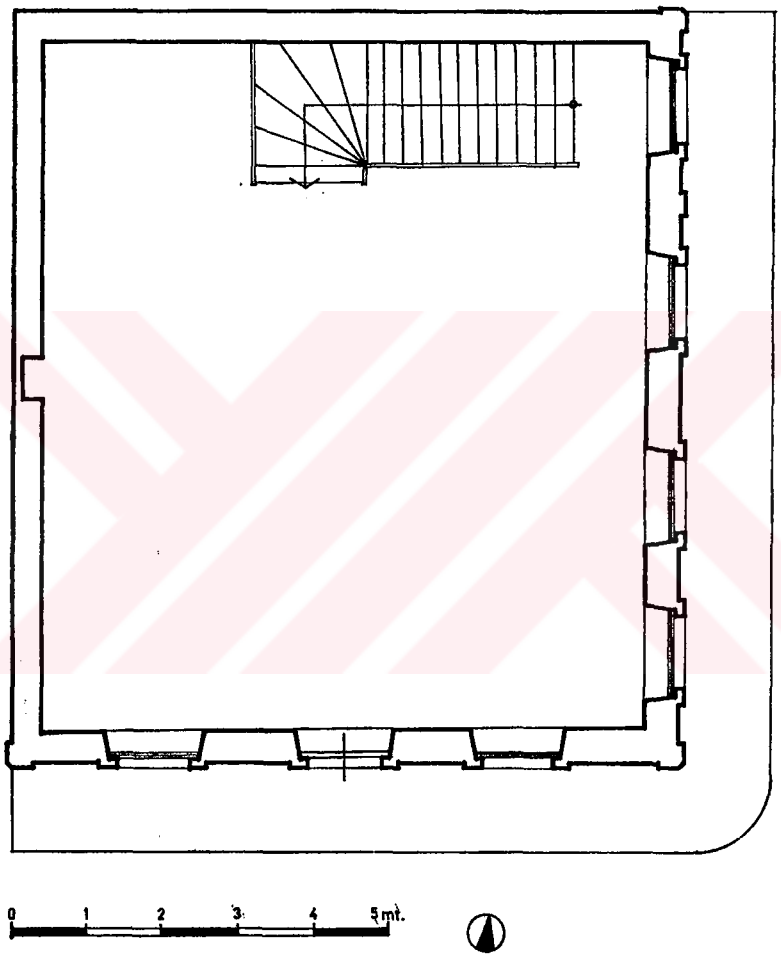

Şek.49- Uşak, Mehmet Öncü dükkanı, üst kat, restitüsyon planı.

Dükkan XIX.yüzyılda yeni teknolojilerin Anadolu'ya girmesiyle başlayan değişimle birlikte ortaya çıkan,Osmanlı dönemindeki klasik ticaret yapılarından farklı olan,alt katları dükkan,üst katları depo veya büro gibi iş yeri şeklinde kullanılan iki katlı bir ticaret yapısıdır.

Genellikle kargirden inşa edilen bu yapıların Manisa, Aydın, Muğla, Akhisar,Milas gibi şehir ve ilçelerde çok sayıda örneği mevcuttur[326]. Sözkonusu dükkan da böyle bir yapıdır.

Yapının inşa kitabesi yoktur.XIX.yy.ortalarındaki değişim sonrasında ortaya çıkan,klasik Osmanlı ticaret yapılarından farklı bir örnektir:O dönemlerde Uşak'ta ticari alanda ve ticaret yapılarında meydana gelen batılı tarzda çarşı yapma geleneğine uyularak batılı dükkanlara benzer şekilde inşa edilmiştir.Bu nedenle de,bir ticaret yapısı olamasına karşılık,plan şekli Avrupai bir özellik taşır.Ayrıca,inşa malzemesinde (U) putrel demir kullanılması,kemerlerinin basık kemer tarzında verilmesi, üst örtüde volta tavan kullanılması,süslemelerinin geç dönem özellikleri taşıması bakımından çevresindeki **Paşa Hanı, Halitoğlu Hanı** ve **Bedesten**'e benzer.Bu yapılarla benzerliklerine de dayanarak yapıyı XIX.yy. sonlarına tarihlemek mümkündür.

[326] -Bkz. İzmir II No'lu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivi,09.00/1, 45.00/35,48.00/54,48.06/200 No'lu dosyalar ve ekli tescil fişleri.

II- HACI MEHMET BOZ DÜKKANI

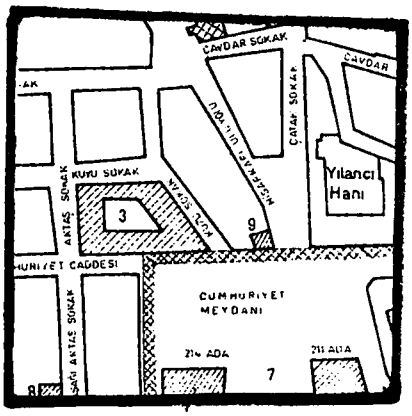

Özdemir Mahallesinde,Cumhuriyet Caddesi ile Hisarkapı Uluyolu' nun kesiştiği köşededir.Doğu batı-yönlü hafif eğimli bir arazi üzerindedir.Cephesi Cumhuriyet Meydanına bakmaktadır. Karşısında Arasta ile Bedesten,batısında Paşa Hanı, güney doğusu'nda da Ulu Cami bulunmaktadır (Res.269).

Yapının duvarları düzgün kesme taş,moloz taş ve tuğla,üst örtüsü ise (U) putrel demir ve tuğla malzemeyle bina edilmiştir. İki katlıdır.Alt katı dükkan,üst katı büro ve iş yeri olarak kullanılmaktadır.Üzeri alt katta düz volta tavan,üst katta yayvan bir tonozla örtülüdür.Dıştan ise marsilya kiremit kaplı beşik çatılıdır (Res.270).

Alt katta güney cephede iki,doğu cephede bir dükkan ile üst kata çıkış kapısı yer almaktadır.Alt kat açıklıkları düz lentolu ve geniş dikdörtgen şekillidir. Dükkanlar birbirinden silmeli başlıkları bulunan plastrlarla ayrılır (Res.271-272).

Üst katta,güney cephede üçgen bir alınlık görülür.Güney ve doğu cephelerinde ise,köşeleri yuvarlatılmış uzun bir balkon yer alır.Balkon üzerinde de,balkon korkuluklarına tutturulmuş,demir borularla taşınan, oluklu tenekelerden yapılmış,geniş bir saçak görülür.Balkona açılan her cephede,dikdörtgen şekilli, köşeleri yuvarlatılmış,üçer adet pencere mevcuttur.

Yapı kare bir plana sahiptir (Şek.50).Alt kat sonradan bölünerek üç dükkan haline getirilmiştir:Güney yönünde,günümüzde sarraf olarak kullanılan iki dükkan yer alır.Doğu yönünde de ayakkabıcı olarak kullanılan derin dikdörtgen şekilli bir dükkan bulunur.Tüm bu dükkanların döneminde düz volta tavanla döşeli olduğu balkon altındaki günümüze gelebilen döşemeden anlaşılmaktadır. Ancak, dükkanlar bugün alttan düz ahşap tavanla kaplıdır (Şek.51).

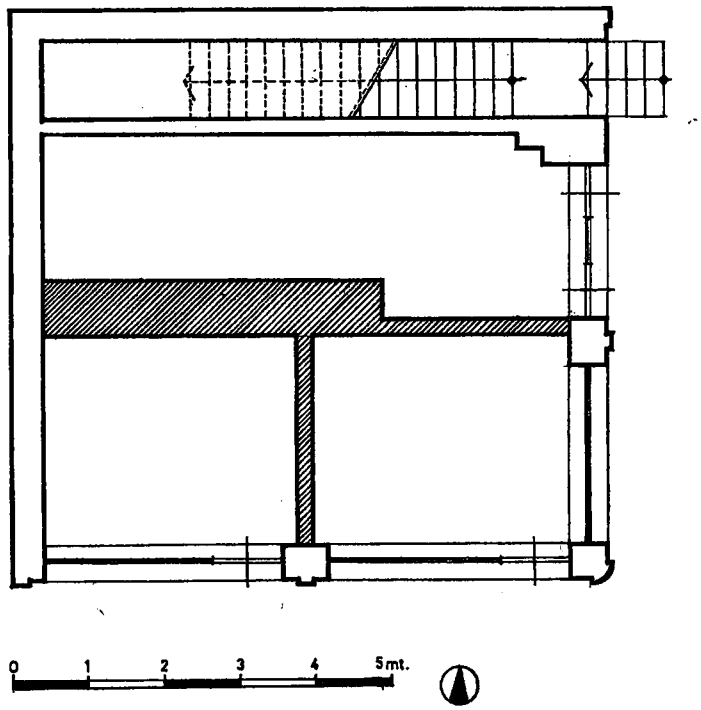

Şek.50- Uşak, Hacı Mehmet Boz dükkanı,alt kat planı.

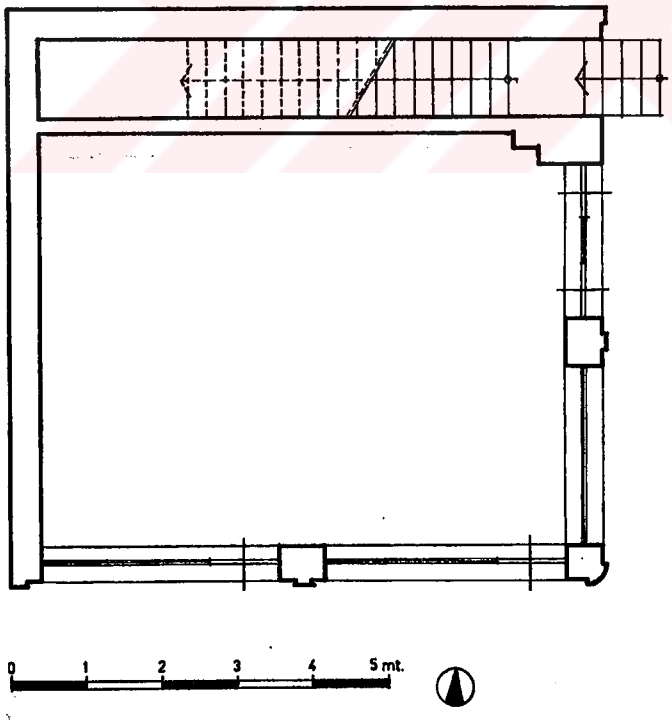

Şek.51- Uşak, Hacı Mehmet Boz dükkanı, alt kat restitüsyon planı.

Üst kata,kuzey doğu köşedeki kapıyla geçilen dik ve yüksek merdivenle ulaşılmaktadır.Bugün muhasebe bürosu şeklinde kullanılan bu kat döneminde tek bir mekan halinde iken,ahşap paravanlarla bölünerek küçük mekanlara dönüştürülmüştür.Üzeri yayvan bir volta tonozla örtülüdür.Mekanların tavanı alttan ahşapla kaplıdır.Orijinal üst örtü ancak merdiven sahanlığı üzerinde görülebilmektedir (Şek.52-53) (Res.273).

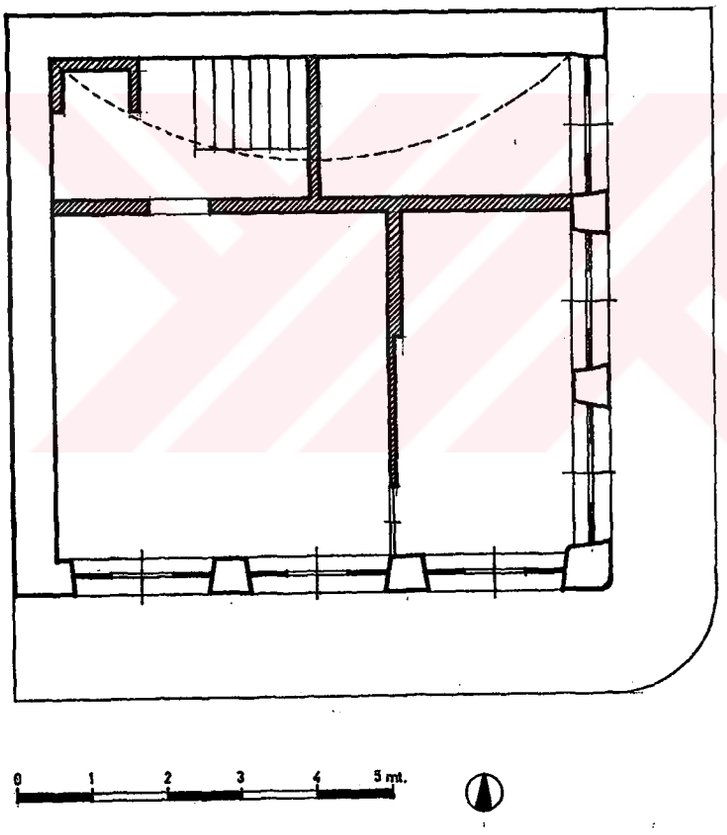

Şek.52- Uşak,Hacı Mehmet Boz dükkanı,üst kat planı.

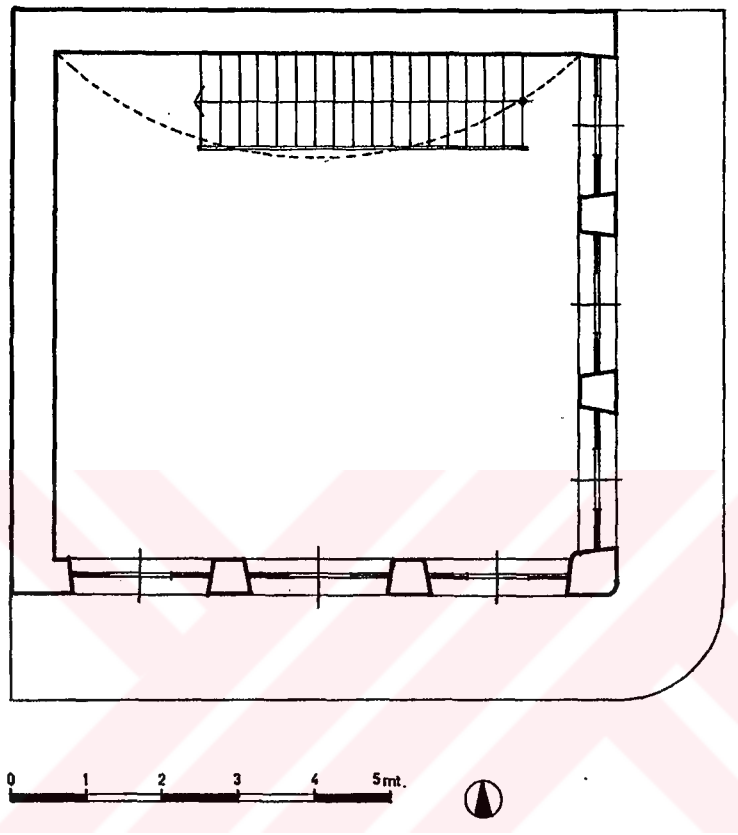

Şek.53- Uşak, Hacı Mehmet Boz dükkanı, üst kat restitüsyon planı.

Üst katta güney ve doğu cephelerini çevreleyen balkonun zemini, ithal olduğunu tahmin ettiğimiz,renkli karo taşlarla kaplıdır.Orta yerinde de değişik renkli taşlardan yapılmış kare bir süsleme yer almaktadır.Yapının uzun yıllar Cumhuriyet Halk Partisi binası olarak kullanıldığı,Cumhuriyet meydanına bakan bolkonundan pek çok siyaset adamının bu kare süsleme üzerinden halka hitap ettiği söylenmektedir (Res.274-275).

Yapının dışında özellikle dükkanları bibirinden ayıran plastrlar,kapı ve pencere açıklıkları,balkonlar ile bunların üzerini örten demirden yapılmış sundurmalar yapıya hareketlilik katar.Üst katta bulunan demir korkuluklu balkon iki cepheyi birden dolanır.Bu haliyle hem yapıyı geniş göstermekte,hem de yuvarlatılmış köşeleriyle yapıya bir zenginlik katmaktadır. Aynı şekilde kapı ve pencerelerin de yuvarlatılmış köşeleri yapıyı zenginleştirmektedir.Üst kat mekanının açıklıkları arasındaki duvarlar da silmeli başlıklarla süslenmiştir (Res.276-277). İçeride ise süsleme görülmez.

Yapının inşa kitabesi yoktur.Batı Anadolu'da ve Uşak'ta XIX.yy. da batılı sermaye ile birlikte gelen yapılardaki malzame ve plan değişikliği,fonksiyonu açısından da günümüzün büyük ticaret yapılarına benzeyen bir anlayışla inşa edilmiştir.Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan üçgen alınlık,(U) putrel demir kullanımı,volta tavanlar, plastrlar,silmeler,başlık biçimleri, demir süslemeleriyle hemen yakınındaki Paşa Hanı,Halitoğlu Hanı, Arasta ve Mehmet Öncü dükkanıyla benzerlikler göstermektedir. Bütün bunlara dayanarak yapıyı XIX.yy. sonlarına tarihlemek mümkündür.

VI- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

XIX.yüzyılda siyasal olaylar açısından durgun bir dönem geçiren Uşak'ta halı dokumacılığı,toplumsal yaşamı belirleyen en önemli faktörlerden biriydi. Halı ve kilimlerini İzmir Limanı yoluyla başta İngiltere ve Fransa olmak üzere dış ülkelere satan Uşak'ın canlı bir ticareti vardı. Halılarını katır veya eşek sırtında demiryolunun ulaştığı son noktadaki Çivril'e (Denizli) götüren Uşaklılar Alaşehir-Afyon demiryolu hattının 1896 da tamamlanmasından sonra İzmir şehri ile doğrudan ilişkiye ve daha canlı bir ticaret yaşamına kavuştular[327].Canlanan ticaret sonucunda Uşak'taki ticaret yapıları da hızla yenilenerek farklılaştı. Özellikle ticaretle doğrudan ilgili olan han ve ticaret yapıları da bu dönemde inşa edildi,değişikliğe uğradı ya da yeni fonksiyonlara büründü.Kaynaklardan adlarını öğrendiğimiz,Uşak dışındaki İnay Köyü Hanı hariç,merkezdeki 14 handan günümüze sadece, yukarıda adlarını zikrettiğimiz dört tanesi gelebildi.

Bedesten,Arasta ve Dükkan başlıkları altında incelediğimiz ticaret yapıları XIX.yy. ortalarında yabancılarla yapılan ithalat ve ihracata dayalı yoğun ticaret ilişkilerinin sonucu mimarideki etkileşim ve değişimin yarattığı ünik yapılardır.Klasik Osmanlı ticaret yapılarından farklı inşa edilmişlerdir.

I-HANLAR

A-MİMARİ

1-Plan Özellikleri

Uşak hanlarını plan itibariyle **avlusuz ve avlulu hanlar** şeklinde iki grupta toplayabiliriz.

a) Avlusuz Hanlar:

İnay Hanı Uşak şehir merkezinde örneğine rastlamadığımız avlusuz han tipindeki tek handır.Yapı tek katlı,ön cepheye dik düzenlenmiş,üç sahınlı,üzeri sahın yönünde tonozlarla örtülü,derinlemesine dikdörtgen planlı bir yapıdır.Doğu ve batı cephelerinin ortasında üçgen prizma şekilli birer payandası bulunan

---

[327] -Bilgi için bkz. **Yurt Ansiklopedisi**,s.7473.

yapının dar cephesinin ortasında da cepheden dışarı taşan taç kapısı yer alır.Giriş kapısı dışında başka açıklığı yoktur.

Yapıda uygulanan bu plan Türk mimarisinde Selçuklu,Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde görülen bir plan tipidir.Kat,sahın ve ön cephe düzenlemesi bakımından Kütahya'nın Altıntaş ilçesine bağlı Çakırsaz Köyü'ndeki **Çakırsaz Kervansarayı** (XIV.yy.) ve **Atlas Hanı**'na benzer[328].Bu plan grubu içinde değerlendirebileceğimiz Konya yakınındaki **Kavak Hanı**'nda ise,diğer örneklerde üst örtüde rastladığımız beşik tonoz yerine çapraz ve yarım çapraz tonozlar görülür[329].İnay hanı taç kapısının dışarı doğru taşması açısından da daha çok Çakırsaz Kervansarayı ile benzerlik göstermektedir.

b) Avlulu hanlar:

Uşaktaki bu tip yapıları kat durumuna göre **tek ve iki katlılar** şeklinde iki grupta ele alabiliriz.

Tek katlı avlulu hanlar'dan günümüze sadece **Halitoğlu Hanı** gelebilmiştir.1950 yıllarında otel haline getirilen yapının doğu ve kuzey kanatları üzerine ikinci bir kat yapılmıştır. Bugün iki katlı olsa bile, orijinal durumda bulunan birinci katta,üzerleri düz volta tavanla örtülü mekanlar avluya,volta tonozla örtülü makanlar da sokağa açılmaktadır. Bu haliyle avlulu,asimetrik bir plana sahiptir.

Tek katlı,avlulu ve revaksız hanların,Osmanlı döneminden kalma, bildiğimiz iki örneği mevcuttur.Bunlar **Tire-Çöplü Han** (1426-1442)[330] ve **İzmir-Sulu Han**'dır (XVII.yy.ın ilk yarısı)[331]: **Tire-Çöplü Han** plan şekli ve tek katlı avlusunun revaksız düzenlenişi bakımından Halitoğlu Hanı'na benzer.Avluya tamamen açık ancak, bugün yıkık durumda bulunduğundan sadece izleri görülebilen,haç kesitli payelere oturan sivri kemerlerin taşıdığı çapraz tonozlu bir örtüye sahip ahır mekanı ile Halitoğlu Hanı'ndan farklıdır.Tek katlı ve avlusunun revaksız verilişi ile giriş kapısının yapının köşesine yerleştirilmesi açısından

---

[328]-Planlar için bkz. A.Baş.,"Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Şemaları",**9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri**,C.I,Ankara,1995,s.285.

[329] -Kavak Hanı hakkında geniş bilgi için bkz.A.Baş., Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Şemaları,s.277.

[330] Plan için bkz. F.Gürboğa.,a.g.e.Şek.1. M.V.Tüzüner.,a.g.e.Şek.15.

[331] -Plan için bkz. B.Ersoy.,İzmir Hanları,s.12,şek.2.

Halitoğlu Hanı'na benzer.Malzeme,inşa tekniği, üst örtü sistemi,kemer biçimleri gibi özellikleriyle de tamamen ayrı bir özellik taşır.

İzmir'deki **Sulu Han** düzgün dikdörtgen bir plana sahiptir. Odaları simetrik ve eş büyüklüktedir.Üzeri beşik tonoz örtülüdür. Halitoğlu Hanı ise hem asimetrik planlı hem de odaları farklı ölçülerdedir. Üstelik,Halitoğlu Hanı'nın üzeri,dönem özelliği nedeniyle,volta döşemelidir.İki han sadece açık avlulu oluşlarıyla benzerlik göstermektedir.Bu açıdan,Halitoğlu Hanını da bu tip hanların ünik bir örneği saymak gerekir.

İki katlı ve avlulu hanların Uşak'taki örnekleri **Hacı Gedik Hanı** ve **Paşa Han'**dır:Şehrin yol ve arsa durumları gözönüne alınarak inşa edildiklerinden her iki yapı da dikdörtgene yakın asimetrik planlıdır.Alt katlarında sokağa açılan dükkanlar ile,avluya açılan odalar yer alır.

Sokağa açılan dükkanlar Paşa Hanı'nın kuzey cephesinin batı köşesi ile diğer üç cephesinin tamamında görülür. Hacı Gedik Hanı ise güney ve doğu cephelerinde sokağa açılan dükkanlara sahiptir.

Her iki yapıda da odalardan farklı büyüklükte birer mekan bulunmaktadır.Bu mekanlar üst katta da mevcutur.Hacı Gedik Hanı'nın alt katta revakı yoktur.Paşa Hanı'nda ise girişin karşısındaki kuzey kanat önünde revak yer alır.Üst kat mekanları ikinci katın avluya bakan cephelerini dolaşan revaka kapı ve pencerelerle açılmaktadır. Ancak, Paşa Hanında bütün cephelerde dolaşan ikinci kat revakı,Hacı Gedik Hanı'nda girişin yer aldığı cephe dışındaki üç cephede bulunur. Hacı Gedik Hanı ile Paşa Hanı arasındaki en önemli fark ise Hacı Gedik Hanı'nın kuzeyinde alt katta ahır mekanının yer almasıdır.

Avlulu ve iki katlı hanlar arasında Anadolu'da en yaygın uygulama her iki katın avluya bakan cephelerinde revak bulunmasıdır.**Bursa-Emir Hanı** (XV.yy.ikinci yarısı)[332],**Arabacılar (İpek) Hanı** (XV.yy.ilk yarısı)[333],**Fidan Hanı** (XV.yy.)[334],**Kapan Hanı** (1490-1491)[335],**Geyve Hanıdır** (XV.yy.)[336].Bu

---

[332] -Plan için bkz.M.Sözen vd.,**Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**,İstanbul, 1975, s.120,şek.353.**Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler.**,III,Ankara,1983,s.334. E.H. Ayverdi., **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**,İstanbul,1966,s. 96-101,114-117,Res.119,120 a.E.H.Ayverdi-A.Yüksel., **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**,İstanbul,1976,s. 104.

[333] **-Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler,**III,s.333.E.H.Ayverdi.,**Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri**,II,İstanbul,1972,s.119,122-123,Res.190-192.

[334] -Bilgi için bkz. **Türkiyede Vakıf Abideler**,III,s.323.

[335] **-Bilgi için bkz.Türkiyede Vakıf Abideler**,III,s.339-340.

uygulamanın Osmanlı dönemindeki erken örnekleridir.Geç örnekleri ise İstanbul'da bulunan **Hasan Paşa Hanı** (1470)[337],**Ağa Hanı** (XVIII.yy.'ın ikinci yarısı)[338], **Kızlarağası Hanı** (XVII.yy.)[339],**Ali Paşa Hanı**'dır (XVIII.yy.)[340].

Sadece üst katı revaklı hanlara **Tokat Voyvoda Hanı** (1631)[341], **Manisa Yeni Han** (XV.yy.)[342] ve **Gaziantep Mecidiye Hanı** (1885-86)[343] örnek verilebilir.

Araştırma konusu yaptığımız **Deve Hanı** boyutları,mimari kuruluşu ve plan özellikleri bakımından bugüne kadar tanıdığımız hanlardan tamamen farklı bir yapıdır:İki katlı,kare planlı yapının alt katı dükkan,üst katı halı ticarethanesi (mağaza) olarak planlanmıştır. İnşasından sonra birçok değişikliğe uğrayan yapı ilk planından tamamen uzaklaşmıştır.Alt ve üst kattaki ara bölme duvarlarının sonradan yapılması ilk şeklinde altta biri büyük,diğeri küçük iki mekanın bulunduğunu,üst katının ise tek mekandan meydana geldiğini düşündürmektedir. Ayrıca,ilk şeklinde hem alt kat, hem de üst kat girişlerinin yapının yanındaki bugün bulunmayan ve sokağa açılan bir kapı ile girilen avludan verildiğini tahmin ediyoruz.

Bu şekliyle yapının klasik bir han olmadığını söyleyebiliriz:Bu haliyle daha çok Uşak'ta iki örneğini incelediğimiz iki katlı dükkanlara benzemektedir.Ancak,boyutları sözkonusu iki dükkadan daha büyüktür.Ayrıca orijinal şeklinde hem alt,hem de üst kat girişlerinin dükkanlardaki gibi,sokaktan değil de yapının yanında yer alan avlu içinden verilişi bakımından dükkanlardan ayrılmaktadır.Avlulu ve avlusuz hanlar grubuna dahil edemediğimiz yapı bize göre,XIX.yy.da Uşak'ta gelişen yabancı şirketlerin kendi ihtiyaçlarına göre,kendi malzemeleriyle ve plan şekliyle bina ettikleri,geleneksel han şemalarından farklı bir plana sahip ünik bir yapıdır.İsminin **han** oluşu dışında klasik Osmanlı

---

[336]-**Türkiyede Vakıf Abideler** ,s.338-339.E.H.Ayverdi.,**Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri**,s. 119,Res.187-189.C.Güran.,a.g.e.s.198-199,şek.32-33.
[337] -Bkz. C.Güran.,a.g.e.s.120,plan için bkz.s.178,Şek.5,Res.15-18.
[338] -C.Güran.,a.g.e.s.103-105.
[339] -C.Güran.,a.g.e.s.127-128,Res.125.
[340] -C.Güran.,a.g.e.s.105-107,Şek.205.
[341] -Bz.Z.Nayır.,**Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1650)**, İstanbul, 1975,s. 230-231.
[342] -Bilgi ve plan için bkz. İ.Kuyulu.,**Kara Osman-Oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler,** Ankara, 1992, s.60-79, şek.7-8.
[343] -Plan için bkz.F.Akozan.,a.g.e.s.143.

hanlarıyla hiç bir benzerliği yoktur.Şimdilik bu tarzda yapılmış başka bir örneğini bilmiyoruz.

2-Mekan Özellikleri

a) Cephe:

Uşak Hanlarında cepheler yatay hatların dikey çizgilerle dengelenmesi alt ve üst kat açıklıklarının cepheye orantılı bir şekilde yerleştirilmesiyle meydana gelmiştir. En önemli cepheleri giriş kapısının yer aldığı cephelerdir. Deve Hanı alt katta dışa, direk yuvarlak pencerelerle, Halitoğlu Hanı ise güney kanadında yer alan tek mekanı ile avluya ve tüm cephe genişliği boyunca sokağa açılır.Paşa Hanı'nın üç cephesinde,Hacı Gedik Hanı'nın doğu ve güney cephesinde, Halitoğlu Hanı'nın ise batı cephesinde dışa açılan dükkanlar yer almaktadır.

Paşa Hanı'nın üç cephesi özenli bir şekilde yapılmıştır.Diğer cephesinde çarpıcı bir özellik görülmez.Hacı Gedik Hanı'nda güney ve doğu cepheler daha gösterişlidir ve taş malzemeyle yapılmıştır. Kuzeyde yer alan ahırın bulunduğu arka cephe altta moloz taş örgülü, üstte bağdadî teknikle inşa edilmiştir.Halitoğlu Hanı' nın batı ve güney cepheleri süslemeli ve gösterişlidir.Doğu cephesi ise tamamen sağırdır. Sözkonusu ettiğimiz hanlardan,paşa hanı dışındakilerin, bir veya iki cephesi başka yapılara bitişiktir.Paşa Hanı'nda ise dört cephe açık tutulmuştur.

Açık ve kapalı kısımlar cephelerde alt kat seviyesinde dükkanların bulunması,üstte ise bunları karşılayan bol sayıda pencere yerleştirilmesiyle dengelenmiştir.Paşa Hanı'nın diğerlerinden farklı olarak çok uzun ve yatay görünümlü giriş cephesi, dikey silme,plastr ve panolarla parçalanarak yataylık giderilmeye çalışılmıştır.

b) Dükkanlar:

Paşa Hanı'nın kuzey batı cephesinin köşesi ile,doğu,batı ve kuzey cephelerinde,**Hacı Gedik Hanı'**nın doğu ve güney cephelerinde, **Halitoğlu Hanı'**nın batı cephesinde,**Deve Hanı'**nın ise sadece kuzey doğusunda bir adet,doğrudan sokağa açılan dükkanları bulunmaktadır.Bu dükkanlar dikdörtgen

veya kare şekillidir.Üç tarafları kapalıdır.Sokağa cephe boyunca devam eden,geniş,düşey dikdörtgen şekilli kapılarla açılırlar.

Osmanlı dönemi hanlarının pekçoğunda dükkanlar dış cephelere yerleştirilmiştir. Bu yapıların içinde tek ve iki katlı olanlar vardır.Çift katlı yapılardan **Tire-Kutu** (Kütahya) **Han**'ın (1429)[344] dört cephesinde,**Tire–Lütfü Paşa Hanı** (XVI.yy.ın ilk yarısı)[345] ile,**Tire-Savran** (Ali Efe) **Hanı**'nın (XVI.yy.)[346] iki cephesinde,**Bergama-Çukur Hanı**'ın (XV.yy.)[347] bir cephesinde bitişik dükkanlar yer alır.Tek katlı yapılara ise **Tire-Çöplü Han**'ı (126-1442)[348] örnek verebiliriz.Bu yapının dört yanı dükkanlarla çevrilmiştir. **Diyarbakır-Deliller Hanı** (1527)[349],**Edirne-Rüstem Paşa Hanı** (1560-1561)[350],**Ankara-Çengel Hanı** (1522-1523)[351],**İstanbul-Semiz Ali Paşa Hanı**[352] 'da aynı grup yapıların geç tarihli örnekleridir.

Örneklerini verdiğimiz hanlardaki dış cepheye bitişik dükkanlar yerine,dış cephelerin alt kat seviyesinde yapı bünyesine dahil edildiği dükkanlar da görülür.Uşak'taki **Paşa Hanı** ve **Hacı Gedik Hanı**'nın dükkanları aynı şekildedir.Edirne'deki Rüstem Paşa Kervansarayı[353] ile, **İzmir-Mirkelamoğlu Hanı**[354]'nın dükkanları da benzer tiptedir.

c)Giriş kapısı:

Uşak hanlarında giriş İnay Hanı dışında cepheden dışarıya taşkıntı yapmaz.Ancak,kemerli ve düz açıklıklar halindedir:İnay Hanı'nda giriş kapısı Selçuklu kervansaraylarındaki gibi,cepheden dışa doğru taşkıntı yapar.Sivri kemerli,sade ve yüksek bir niş biçiminde düzenlenen çıkıntının içinde yine sivri

---

[344] -Plan için bkz.F.Gürboğa., a.g.e.şek.3,4,5,6. M.V.Tüzüner.,a.g.e.şek.910,11,12.
[345] -Lütfü Paşa Hanı'nın bugün sadece ön cephesinde dükkanlar mevcuttur.Kuzeyindeki dükkanlar yol açılması sırasında yıkılmıştır.Ancak,kuzey duvarındaki izlerden varlıkları tesbit edilebilmektedir.Plan ve bilgi için bkz.F.Gürboğa.,a.g.e.s.16,şek.9,10,11.Plan için bkz. M.V. Tüzüner., a.g.e.şek.3,4,6,7.
[346] -Plan için bkz. F.Gürboğa.,a.g.e.şek.29-30. M.V.Tüzüner.,a.g.e.şek.20-21.
[347] -Plan için bkz. M.V.Tüzüner.,a.g.e.şek.31,32,33,34.
[348] -Plan için bkz.F.Gürboğa.,a.g.e.şek.1-2. M.V.Tüzüner.,a.g.e.şek.14-15.
[349] -Plan için bkz.,F.Akozan.,a.g.e.s.142.
[350] -Plan için bkz. F.Akozan.,a.g.e.s.143.
[351] -Plan için bkz.G.Öney.,**Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,** Ankara, 1971, s.137, şek.70 a-b-c-d.
[352] -Plan için bkz.,A.Kuran.,**Mimar Sinan**,İstanbul,1986,s.372.
[353] -Plan için bkz.A.Kuran.,**Mimar Sinan**,s.152,şek.172-173.
[354] -Plan için bkz. B.Ersoy.,**İzmir Hanları**,s.31,şek.21-22.

kemerli giriş açıklığı bulunur.Halitoğlu Hanı düz (U) putrel demir ile geçilen geniş bir giriş kapısına sahiptir.Paşa Hanı'nın giriş kapısı basık kemerli,Hacı Gedik Hanı'nın ise yuvarlak kemerlidir.Deve Hanı'nın orijinal girişleri bilinmemekle birlikte, yapıdaki alt kat açıklıklarının kemer şeklinden hareketle,hem avlu giriş kapısının hem de hanın alt ve üst kat giriş kapılarının yuvarlak kemerli olduğunu tahmin ediyoruz.

Giriş kapıları İnay Hanı,Paşa Hanı ve Hacı Gedik Hanı'nda, yaklaşık cephenin ortasına yerleştirilmiştir.Halitoğlu Hanında güney batı köşededir.Deve Hanı'nda ise avlu girişi döneminde yapının güney batısında yer almaktaydı. Bugünkü üst kat girişi de eski avlu kapısının yerindedir.Alt ve üst kata ayrı kapılardan ulaşılmaktaydı.Bu da geleneksel giriş kavramından farklı bir uygulamadır.

d)Avlu geçidi:

Osmanlı hanlarının genel karekterinden biri de girişin avluya bir geçitle bağlanmasıdır.Doğrudan avluya açılan bir giriş kapısı görülmez. Uşak avlulu hanlarında da bu kural aynen uygulanmıştır.Sadece **Deve Hanı**,farklı bir plana sahip olması nedeniyle,avluya sokağa cepheli bir kapıyla girilmektedir. Diğer yapılarda avluya bağlantıyı sağlayan geçitler uzun dikdörtgen planlı eyvan görünümündedirler.Paşa Hanı' nda bu geçide avluya bakan iki mekana ait birer pencere açılmış bulunmaktadır.**Hacı Gedik Hanı'**nın avlu geçidi ise diğerlerinden farklı bir şekilde iki kat yüksekliğinde düzenlenmiştir.Geçidin doğusunda alt katta iki pencere ve avluya bakan mekanın giriş kapısı, üstte ise üç adet pencere mevcuttur.Batısında ise,hanla bağlantısı bulunmayan büyük mekana ait dört adet pencere yer alır.Halitoğlu Hanı'nın avlu geçidinde herhangi bir açıklık bulunmaz.Tüm avlu geçitlerinin üzeri düz volta tavanla örtülüdür.

e)Avlu:

Tamamen kapalı bir hacimden meydana gelen İnay Hanı dışındaki Uşak şehir içi hanları avluludur. Yapılar şehrin sokak dokusu ve arsa konumuna göre inşa edildiğinden avlular da yapılara göre şekillenmiştir ve asimetrik planlıdır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Deve Hanı'nda bir avlunun varlığı bilinmektedir.Ancak,günümüzde avlu üzerine sonradan yapılan binalarla ortadan kalkmıştır. Tahminimize göre avlu yapıdan bağımsız ve dar,uzun bir dikdörtgen şeklindeydi.

f) Revaklar:

Türk han mimarisinin ilk örneklerinin görüldüğü Karahanlı ve Gaznelilerden itibaren avluda kullanılan ve iç mekanların önünde doğa şartlarına karşı koruyucu bir unsur olduğu kadar,estetik açıdan da yapıya bir hareket getiren revaklar her dönemde bir mimari eleman olarak kullanılmıştır.

Osmalılar döneminde revaklı avlu han mimarisinin vazgeçilmez bir elemanıdır.Revaksız avlu ancak bir kaç yapıda görülür. Osmanlı hanlarında revaklar hem zeminde hemde üst katlarda bulunur.Uşak hanlarında ise bu uygulama yoktur:Halitoğlu Hanı revaksızdır.Paşa Hanı'nın zemin katında sadece kuzey cephede bulunan revak üst katta tüm cephelerde yer alır.Hacı Gedik Hanı'nda zemin kat revaksız,üst kat ise doğu,batı ve kuzey kanatlarında revaklıdır.Deve hanı avlulu,iki katlı yapılmasına karşın revaksız bir yapıdır.Bu haliyle klasik hanlardan tamamen farklı bir özellik gösterir.Bu da geç tarihte, Uşak'ta yabancı sermayenin geleneksel han planlarından farklı,kendine özgü,bir han veya ticaret yapısı inşa etmesinden kaynaklanmaktadır.

Uşak hanlarında zemin katta revaka yer verilmemesi ya da tek bir kanatta yer verilmesi Gaziantep şehir içi hanlarıyla benzerlik göstermektedir:Paşa Hanı gibi,zeminde tek yönde revakı bulunan yapılara **Gaziantep Tuz Han** (XVI.yy.sonu) ve **Yeni Han'**ı(1757-1785) örnek verebiliriz[355].

Uşak hanlarında revaklar düz volta döşemeyle örtülüdür.Sadece Hacı Gedik Hanı'nın üst kat kuzey kanadı revakı ahşap taşıyıcı ve ahşap üst örtüye sahiptir.Daha çok örgü ayakların kullanıldığı, sütunun çok az yapıda görüldüğü Osmanlı hanlarından farklı olarak Paşa Hanı' nda alt kat revakı gövdeleri yivli demir malzemeli sütunlar,üst kat revaklarını çok parçalı,silindir gövdeli taş sütunlar taşımaktadır.Hacı Gedik Hanı'nın revakları doğu ve batıda dikdörtgen kesitli taştan yapılmış yekpare sütunlarla,kuzey kanadı revakı ise taş sütunları taklit eden ahşap sütunlarla taşınmaktadır.

---

[355] -Hanların revak durumu hakkında bilgi için bkz. M.Özkarcı.,a.g.e.s.151.

g-Ahır mekanı:

Uşak hanları içinde incelediğimiz İnay Hanı avlusuz,üç sahınlı, kapalı tek bir mekandan meydana gelen plan şekliyle Selçuklu ve Osmanlı dönemi hanlarındaki gibi,yolcularla hayvanların aynı mekanda gecelediği bir konuma sahiptir. Üç sahın hem yolcuların kaldığı,hem de hayvanların bağlandığı bir yer olarak kullanılmıştır.Ancak yine de, hayvanların duvar diplerindeki sahınlara yerleştirildiği,insanların orta sahın üzerinde barındığını ya da hayvanların kenardaki bir sahında toplandığı,insanların diğer iki sahında kaldıkları,hayvanlarla insanlar arasına,bir set niteliğinde,eşyaların konulduğu da düşünülebilir.Yapı, Selçuklu kervansaraylarına benzer bir planda yapılmasına rağmen,Selçuklu kervansaraylarındaki orta sahnın seki halinde yükseltilerek insanlar için tahsis edilmesi ve yan sahınların hayvanlara ayrılmasını burada göremiyoruz[356].

B.Ersoy'a göre,şehir içi hanlarında ahır mekanı *bodrum kat şeklinde,alt kat avlu kanatlarında ve hana dıştan bitişik kapalı bir mekan şeklinde* olmak üzere üç grupta toplanmaktadır[357]. Bunlardan alt kat avlu kanatlarında ahır olan grupta yapı iki avlulu ise ahır ikinci avludadır ve avluya kapı ve pencerelerle açılmaktadır.Yapı tek avlulu ise,*alt kat kanat veya kanatları ahır olarak* düzenlenmiştir.

Ahır mekanı hana dıştan bitişik kapalı bir mekan şeklinde düzenlenen hanlar, *bitiştiği cephe boyunca uzanan mekan şeklinde ahıra sahip olanlar ve bitiştiği cephenin bir bölümünü kapatan mekan şeklinde ahıra sahip hanlar* şeklinde iki alt gruba ayrılır.

Uşak şehir içi hanlarından sadece Hacı Gedik Hanı'nın zemin katında,kuzey kanadın arkasında ahır yer alır.Asimetrik planlı mekanın duvarları kağir,tavanı ve tavanı taşıyan destekleri ahşaptır.

Selçuklu döneminde inşa edilen hem avlusu, hem de kapalı kısmı bulunan hanlarda ahır olarak kullanılan kapalı kısmın avluya bakan cephesinde revak veya mekan bulunmaz.Osmanlı dönemi hanlarının bazılarında da bu

---

[356]-Örneğin Niğde-Aksaray **Kınık Hanı** (XIV-XV.yy.). Bilgi ve plan için bkz. H.R.Ünal., "Osmanlı Öncesi Dönemde Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı",**Sanat Tarihi Dergisi**, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir –1990,s.181-185,şek.1.

[357]-Şehir içi hanlarının ahır tipolojisi hk.bkz. B.Ersoy., **Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri**,s.85-86.

uygulama görülür.**Tire-Lütfü Paşa Hanı** (XVI.yy.ın ilk yarısı),**Bergama-Taş Han** (1432) bu uygulamanın örnekleridir.

Osmanlı hanlarının büyük bir bölümünde ahır mekanının avluya bakan cephesinde revak veya mekanlar yer alır.Bir kısmında da ahırın bulunduğu cephede revak ve mekanlar birlikte yer almaktadır. **Gaziantep-Hivşa Hanı** ile,**Mardin Hanı** ahır mekanı önünde revak ve mekanların birlikte bulunduğu yapılardır[358].

Hacı Gedik Hanı,hana bitişik kapalı bir mekan şeklinde ve bitiştiği cephenin bir bölümünü kapatan ahıra sahip hanlardandır. **Gaziantep-Mecidiye Hanı'**ndaki (XVIII.yy. ortaları)[359] gibi,ahır mekanı önünde, avluya bakan cephede, sadece mekanlar yer alır.

Halitoğlu Hanı'nın kuzey-doğu köşesinde,bugün kömürlük ve depo olarak kulanılan mekan mevcuttur.Yapının günümüze gelinceye kadar geçirdiği büyük değişiklikler sonucu,ilk şeklindeki halini tahmin etmemizi güçleştirmesine rağmen,sözkonusu mekanın kapısından başka bir açıklığının bulunmaması,sadece köyünden şehire gelen ve akşam üzeri geri dönen yolcuların hayvanlarını bağlamak üzere kullandıkları bir ahır mekanı olabileceğini düşündürmektedir.

ğ)-Yolcu ve tüccarlara ayrılan odalar:

Şehir içi hanlarında yolcuların kaldıkları ya da tüccarların büro olarak kullandıkları mekanların genelde revak gerisinde, avluyu tek sıra halinde çevrelediğini görürüz.Bu tip hanların iki kanadının da tüccar odaları olarak kullanılmak üzere yapılmış çeşitleri bulunduğu gibi, yalnız misafirhane olarak kullanılmak üzere inşa edilenleri de vardır. Sözkonusu bu uygulamanın dışında bazı farklı tasarımlar da görülür. Örneğin,**İstanbul-Büyük Valide Hanı**'nda avlu cephesinden dış cepheye doğru revak,mekan,koridor, mekan şeklinde bir sıralama ile **İzmir-Kızlarağası Hanı**'nda ve **Merzifon-Taş Han**'da revaksız avludan itibaren dışa doğru mekan, koridor şeklindedir.

---

[358] -Gaziantep Hivşa Hanı'nda F.Akozan'ın verdiği planda ahır bölümünün önünde tam bir revak gösterilmiştir (Plan için bkz. F.Akozan.,a.g.e.s.142.). Gaziantep Hanlarını çalışan M.Özkarcı ise, ahır bölümü önünde sadece doğu tarafta üç gözlü bir revak bulunduğunu belirtmektedir (Bilgi için bkz.M.Özkarcı.,a.g.e.s.28.

[359] -Plan için bkz. F.Akozan.,a.g.e.s.143.

Uşak şehir içi hanlarında odalar dikdörtgen,kare ve asimetrik planlıdır. Birbirine eş büyüklükteki odaların dışında,birer adet büyük mekana yer verildiği de görülür.

Hacı Gedik Hanı asimetrik planından dolayı,Uşak'taki hanlar arasında, en fazla asimetrik planlı odalara sahiptir.Bunun dışında,kare ve dikdörtgen şekilli odaları da vardır.Hanın büyük mekanı güney cephedeki girişin batısındadır.Üst katı da aynı büyüklüktedir.Üst kata alt kat mekanının içinden kuzey batı köşedeki merdivenle çıkılmaktadır.

Paşa Hanı'nın mekanları çoğunlukla kare ve dikdörtgen şekillidir. Az sayıda asimetrik planlı odası bulunmaktadır.Güney doğu köşede,alt ve üst katta bulunan üçgen şekilli mekanlar yapının en büyük mekanlarıdır.Hacı Gedik Hanı'ndan farklı bir biçimde,burada üst kattaki mekana içten bir merdivenle değil,üst kat revakından girilmektedir.

İki katlı hanlar içinde değerlendirdiğimiz **Deve Hanı'**nın mekanları, belki de düz bir alanda yer aldığı için,kare ve dikdörtgen şekillidir. Yapın üst katı ilk şeklinde kare planlı tek mekan halindeydi.Otel şekline getirildiğinde kare ve dikdörtgen planlı odalara bölünmüştür. Bugün sonradan bölünmüş dört adet dükkan halinde bulunan alt kat da ilk şeklinde biri kare,diğeri dikdörtgen şekilli,birincisi büyük,diğeri küçük iki mekan bulunmaktaydı.Bu haliyle diğer hanlardan çok farklı bir plan özelliği gösteren hanın büyük mekanı,bugün dükkanların yer aldığı,alt kattaki kere şekilli mekandır.Diğer hanlardan farklı olarak bu büyük mekanın üst katta karşılığı yoktur ve girişi avlu içinden sağlanmaktaydı.

Halitoğlu Hanı tek katlı yapılmasına karşın güney kanadında bir büyük mekanı vardır.Hanın odaları dikdörtgen şekillidir.Sokağa açılan dış dükkanlardan bazıları ise asimetrik planlıdır.

Bu yapılarda ortak nokta şehrin imarının tamamlanması nedeniyle sonradan inşa edilen yapıların sokak dokusu ve arsaya uymaları sonucu,**Deve Hanı** hariç diğer yapılarda asimetrik planlı odaların oluşması ve hepsinde büyük boyutlu birer mekanın bulunmasıdır. Büyük boyutlu mekanlar sosyal amaçlı olup,başlangıçta genellikle kahvehane olarak kullanılmış,daha sonraları ise kahvehane ve lokanta haline getirilmiştir.**Hacı Gedik Hanı'**nın büyük mekanı

yapımından bir süre sonra banka olarak kullanılmış,**Paşa Hanı**'nın büyük mekanı da yakın zamanlarda yine banka olarak değerlendirilmiştir.**Halitoğlu Hanı**'nın büyük mekanı ise bugün de kahvehane şeklinde kullanılmaya devam etmektedir.

h) Tuvaletler:

Uşak hanlarında **Deve Hanı** ile İnay Hanı dışında,ayrı birer bölüm halinde düzenlenmiş tuvalet mekanları yer almaz. Tuvalet İnay hanında, muhtemelen arazide uygun bir yerde,Deve hanında ise avluda bir yerde bulunuyordu.

Hacı Gedik Hanı'nda alt katta kuzey doğudaki mekan içine iki bölüm halinde yerleştirilen tuvalet üst katta da aynı yer ve konumdadır.Üst kat tuvaletinde alt kattaki hol bölümü üst üste revaka dahil edildiğinden tuvalet birimleri doğrudan revaka açılmaktadır.

Paşa Hanı'nda alt katta,kuzey doğu köşede,yer alan tuvalet mekanın giriş kapısından ve giriş kapısı üzerindeki yuvarlak penceresinden başka açıklığı bulunmamaktadır.Tuvalet mekan içine iki bölüm halinde yerleştirilmiştir.Diğer hanlarındaki örneklerinde dışa açılan mazgal veya küçük kare şekilli pencerelerle yapılan aydınlatma ve havalandırma burada farklı bir şekilde giriş kapısı üzerindeki avluya bakan yuvarlak bir pencereyle sağlanmıştır. Bunun dışında yapının onarımdan önceki durumunu gösteren alt kat röleve planında güney doğu köşede bugün bulunmayan merdivenin yanında ikinci bir tuvalet mekanı daha yer alır.Ancak,bu bölüm onarımda tamamen kaldırılmıştır. Kanımızca bu tuvalet yapıya sonradan ilave edilmiştir.Üst katta ise tuvalet yoktur.

Halitoğlu Hanı'nın tuvaleti doğu köşesi yakınındaki bir mekan içine yerleştirilmiştir.Dışarıya girişinden başka açıklığı yoktur.Ortadaki hole açılan üç tuvalet hücresine sahiptir.Bu tuvaletin orijinal olup olamadığı belli değildir.Diğer iki handaki tuvaletle aynı konuma sahiptir.

Adıgeçen hanlardaki tuvalet mekanı da kuzey doğu köşede veya köşeye en yakın mekan içindedir.Hanların en ücra köşeleri ve kullanıma müsait olmayan mekanları seçilerek tuvaletler bu mekanlar içine yerleştirilmiştir.

Bazı kaynaklarda geçmesine rağmen günümüze kadar mevcut örneği ulaşamamış Selçuklu dönemi şehir içi hanlarında tuvalet vb. mekanların nasıl

yerleştirildiği belli değildir.Beylikler dönemi şehir içi hanları tamamen müstakil mekanlardan meydana gelmektedir.Bunların çoğunda mescit ve tuvalet gibi mekanların nasıl çözümlendiğini tesbit etmek mümkündür.Bu gelişme Osmanlı şehir içi hanlarında da devam etmiştir.Tuvaletin ayrı bir mekan halinde toplandığı Osmanlı şehir içi hanlarına **Çeşme (İzmir)Kervansarayı** (1528)[360],**Manisa Kurşunlu Han** (1497-1498)[361], **İzmir-Karaosmanoğlu Hanı**'nı[362] (XVIII-XIX.yy.) örnek verebiliriz.

Adıgeçen örneklerin hepsinde tuvalet mekanına bir koridordan geçilerek ulaşılmaktadır.Uşak şehir içi hanlarında ise,koridor olmaksızın tuvalet mekanları doğrudan avluya veya revaka açılmaktadır.Gaziantep şehir içi hanlarından orijinal tuvalet mekanına sahip **Tuz Hanı** (XVI.yy.sonu),**Millet Hanı** (1868),**Belediye Hanı** (1885-1886),**Kürkçü Hanı**'nında (1890) zemin katlarda,**Eski Gümrük Hanı**'nda (1873-1878) üst katta,**Yeni Han**'da (1757-1785) ise hem zemin hem de üst katta yer almaktadır.

ı) Merdiven

Uşak hanlarında katlar arasında bağlantıyı sağlayan merdivenler genellikle avlunun bir köşesine yerleştirilmiştir.Hanlarda mevcut merdiven sayısı bir ila üç arasında değişmektedir.Hacı Gedik Hanı' ndaki üç merdivenden her biri ayrı kanatlar üzerine yerleştirilmiştir. Kuzey kanattaki tam ortaya,batı kanattaki güney koridorunun içine, doğu kanadındaki ise güney doğu köşededir.

Paşa Hanı'nda iki ayrı merdiven yer alırken onarımda bunlardan avlunun güneydoğu köşesindeki kaldırılmıştır. Bugün de kullanılan diğer merdiven ise avlunun güney batı köşesindedir.

Deve hanının orijinalinde üst kat merdiveninin avluya girildikten sonra ulaşılan ve yapının güneydoğu köşesinde yer aldığını tahmin ettiğimiz bir girişin içinde bulunduğunu düşünmekteyiz.Yapının ikinci katına bugün otel kapısından geçildikten sonra ulaşılan koridorun sonundaki ahşap merdivenle çıkılmaktadır.

---

[360] -Bilgi için bkz., C.Güran.,a.g.e.s.38.
[361] -Bilgi için bkz. C.Güran.,a.g.e.s.68.

3- Yapı Elemanları

a) Örtü sistemi:

Uşak hanlarında kullanılan örtü sistemi tonoz,volta tonoz,düz volta döşeme ve ahşaptır.Bunların üzerini de kiremit kaplı ahşap çatı örter.

Tonoz:Uşak hanlarında beşik ve basık tonoz görülür. Beşik tonoz İnay Hanı ve Halitoğlu Hanı'nın ön cephesindeki dükkanlarda kullanılmıştır.Hacı Gedik Hanı'nın üst kat batı kanadı üzerinde yer alan güney koridorunun üst örtüsünün de,kalan izlerinden, beşik tonozla örtüldüğünü tahmin ediyoruz.Basık tonoz ise,Hacı Gedik Hanı'nın üst kat batı kanadındaki bazı mekanlarda kullanılmıştır.

İnay Hanı ile **Hacı Gedik Hanı'**nın üst kat batı kanadı güney koridoru üst örtüsündeki beşik tonozdan farklı olarak **Hacı Gedik Hanı** ile **Halitoğlu Hanı'**nında kullanılan diğer tonozlar volta tonoz tekniğinde inşa edilmiştir.

Düz volta döşeme tavan: Paşa Hanı'nın alt ve üst katının tamamı, Hacı Gedik Hanı'nın ahır bölümü hariç,alt kat mekanlarının tamamı,üst katta ahır üzerine oturan mekanlarla batı kanadı üzerindeki mekanlar dışında kalan yerler,Deve Hanı'nın alt kat mekanlarında ve Halitoğlu Hanı'nın volta tonoz örtülü dükkanları dışında kalan odaları düz volta döşemelidir.

Düz volta döşeme örtü sistemi özellikle İzmir,Manisa,Uşak gibi merkezlerdeki **levanten tipi evler ve köşklerde** çok yaygın bir örtü şeklidir: XVIII-XIX.yy.da Batı Anadolu Bölgesi'nde yabancı sermayenin,özellikle İngiliz,Fransız,İtalyan ve Hollandalıların,başlangıçta **İzmir Limanı ve gümrük binasını** inşa etmek üzere,daha sonra da Aydın-İzmir,İzmir-Manisa ve İzmir-Uşak demir yollarını döşemek için Anadolu'ya gelmeleri,bir süre sonra da Anadolu'daki halı ticaretini ellerine geçirmeleri,daha sonrasında da maden yataklarını işletmeleriyle başlayan yerleşme hareketleri sonucu kendilerine özgü evler ve köşkler yapmışlar ve Batı Anadolu'da yerleşmişlerdir.Bu inşai hareketleri evlerle sınırlı kalmamış, bir süre sonra hastane,gar gibi sosyal amaçlı ve dini binalar da yapmışlardır[363].Düz volta döşemeyi tüm bu yapılarda kullanmış-

---

[362] -Bilgi için bkz. B.Ersoy.,**Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri**, s.83-84.

[363] -Düz volta döşeme örtü sisteminin kullanıldığı örnekler arasında İzmir –**Salepçioğlu Camii** alt katında (1879-1907), **Konak Doğum Hastanesi** (1850),Alsancak (Fransız) **Devlet Hastanesi** (1763), **Mithat Paşa Endüstri Meslek Lisesi** sayılabilir (Bkz. R.Bubur.,**İzmir Guraba-i**

lardır.Uşakta ise incelediğimiz şehir içi hanlarının dışında, şimdilik,düz volta döşemeli kaynaklara geçmiş başka han örneği bilmiyoruz.

Ahşap tavan ve çatılar: Hacı Gedik Hanı ahır mekanının tavanı ile bunun üzerine denk gelen mekanlar ve bunların önündeki revaklar ahşap tavanlıdır.Üst kat mekanı ve revakının ahşap üst örtüsü,alttan kaplama bulunmayan ve merteklerin göründüğü, mertekler üzerine direkli ahşap çatının oturtulduğu bir tavan şeklindedir.Ayrıca Deve Hanı'nın üst kat mekanının üzerinde ahşap kaplama bir tavan yer almaktadır.

İnay Hanı dıştan düz toprak damlı iken,sonradan ahşap beşik bir çatı ile örtülmüştür. Hacı Gedik Hanı,Paşa Hanı ve Halitoğlu Hanı ve Deve Hanı dıştan kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile,Halitoğlu Hanı'nın ön cephesindeki,içten volta tonoz örtülü dükkanlar ise beşik çatıyla örtülüdür.

b)Taşıyıcı Sistemler:

Sütunlar: Paşa Hanı'nın alt kat kuzey kanadı önündeki revak ile,üst kat revakının tamamında ve Hacı Gedik Hanı'nın girişinin batısında üst kattaki avluya bakan köşe mekanını taşıyan bir tek sütun kullanılmıştır. Paşa Hanı'nın üst katındaki revak sütunları parçalı,silindirik gövdeli ve andezit taşındandır.Alt kat revakını taşıyan sütunlar ise yivli silindirik gövdeli ve demir malzemelidir. Sütunlar üzerinde dor nizamında başlıklar bulunmaktadır.

Hacı Gedik Hanı'ndaki sütunlar ise yekpare taştan ve dikdörtgen şekillidir.Yapının kuzey revak sütunları diğerlerinden farklı olarak taş ayakları taklit eden,dikdörtgen şekilli,ahşap ayaklara sahiptir.Ahşap ve yekpare taş sütunlar üzerinde silmeli birer başlık bulunmaktadır.

Ayaklar:İnay Hanı'nda beşik tonozlu üst örtü ayaklar tarafından taşınır.Taş örgülü dikdörtgen şekilli ayakların altında,iri blok taşlarla örülmüş pabuçlar yer alır.

Destek kemeri: Tonozları desteklemek amacıyla kullanılan destek kemerleri Uşak Hanları içinde İnay Hanı ile Paşa Hanı'nda görülür.Paşa Hanı'nda girişin ardındaki mekanda yer alan destek kemeri,yuvarlak formlu ve kesme taştan inşa edilmiştir.İnay Hanı'nda sahınları örten beşik tonozlar üzerinde

---

Müslimin Hastanesi, E.Ü.Edebiyat Fakültesi,Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı,Basılmamış Lisans Tezi, İzmir, 1991.

birbirlerine ve yan duvarlara bağlanan çok sayıda,kesme taş ile inşa edilmiş destek kemeri bulunmaktadır.

c) Kapı ve Pencereler:

Uşak merkezinde incelediğimiz hanların pencere ve kapıları genellikle düşey dikdörtgen şekillidir.Az sayıda yuvarlak pencere de görülür.Söveleri taştandır.Kapı ve pencere açıklıklarının lentoları düz taş veya (U) putrel demirlidir.Bazılarının üzerinde hafifletme kemerleri yer alır.Hafifletme kemerleri tuğla malzemelidir.Genellikle basık veya yuvarlak kemerlidir.Basık takviye kemerleri açıklığı örten basık kemer üzerine tamamen oturmakta ya da açıklık ile,kemer arasında bir alınlık yer almaktadır.Kemer alınlığı bulunanların içi yatay tuğla sıraları ile doldurulmuştur.

Paşa Hanı'nın dış cephe açıklıklarında yer almayan hafifletme kemerleri iç mekandaki pencere ve kapı açıklıkları üzerinde görülür. Kemerin üzerine tamamen oturur şekildedir.Hacı Gedik Hanı'nda ise iç mekanda düz lentoların üzerinde yer alan hafifletme kemerleri alınlıklıdır.Halitoğlu Hanı'nda açıklıklar (U) putrel demirlerle geçilmiştir.

Paşa Hanı'nın üst kat kuzeydoğu köşesindeki mekanın kuzey duvarında dört,alt katta avluya açılan tuvaletin girişi üzerinde bir,Hacı Gedik Hanı'nın güney doğu köşesinde,üst kata çıkış merdiveninin kuzeyindeki mekanın duvarında bir adet yuvarlak pencere kullanılmıştır.

Selçuklu dönemi hanları iki önemli amaç göz önünde tutularak inşa edilmiştir:Birincisi ticaret ve seyahat emniyetini sağlayacak emin konaklama yeri meydana getirmek ve güvenliğini sağlamak,ikincisi ise kervansaraya gelen yolcuların ihtiyacını karşılamaktı.Kısacası,güvenlik ve koruma amacıyla inşa edilen bu kervansaraylar dışa kapalı,köşeleri kuleleler,duvarları payandalarla takviyeli kale görünümündeydiler.Yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak üzere içinde yatakhane, aşhane, erzak depoları, eşya depoları, ahır, mescid, hamam, şadırvan, çeşme,hastahane ve hatta aktar (eczane) dükkanı da bulunuyordu[364].Güvenlik

---

[364]-Bilgi için bkz. G.Güreşsever.,**Anadolu'da Osmanlı Kervansaraylarının Gelişimi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi,Sanat Tarihi Bölümü,Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü,Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1975, s.5.

nedeniyle yapıların dışarı ile bağlantıları tek bir kapı ve mazgal deliği şeklindeki pencerelerden sağlanıyordu.

Osmanlı döneminde inşa edilen şehir içi hanları savunma endişesinden uzak,daha çok ticari hayata yönelik bir plan düzeni geliştirmiştir.Genellikle iki katlı inşa edilen yapıların erken örneklerinde zemin katları depo ve dükkan,üst katları konaklama amacıyla inşa ediliyordu.Dışa bakan cephelerinde çoğunun yalnız sokağa açılan dükkanları bulunuyordu.Geç dönemlere doğru üst kat mekanlarının tamamının ticarete yöneldiği görülür.Bu gelişme neticesinde yapıların dış cephelerinde,alt ve üst kat seviyelerinde pencereler açılmıştır. Hana giriş birden fazla kapıyla sağlanıyordu.Aynı şekilde Uşak Paşa Hanı'nında da iki kapı mevcuttur.

d-Kemer formları:

Uşak hanlarında kullanılan kemer formları basık,yuvarlak ve sivri kemerdir.Şehir dışında inşa edilen İnay Hanı'nın giriş kapısı ile kapının üzerinde bulunan çıkıntısı sivri kemerlidir.

Şehir içinde yapılan Deve Hanı'nın tüm alt kat açıklıklarında, Hacı Gedik Hanı'nın girişinin yer aldığı güney cephe alt kat açıklıkları ile giriş kapısında,Paşa Hanı'nın ise güney doğu köşesinde bulunan mekanlarının dışa açılan alt ve üst kat kapı açıklıklarında kullanılmıştır.Paşa Hanı'nda ayrıca her iki girişin avluya bakan yüzleri yuvarlak kemerlidir.

Basık kemer Paşa Hanı'nın yukarıda saydığımız bölümleri dışındaki tüm açıklıklarında,Hacı Gedik Hanı'nında ise güney cephenin üst seviyesindeki pencere açıklıklarında kullanılmıştır.XIX.yy.da çok kullanılan yuvarlak ve basık kemer formu Batılılaşma döneminin belirgin özelliklerinden biridir.Bu nedenle de yapılarda diğer kemer tiplerinden daha çok bulunur.

e) Saçaklar:

Uşak ticaret yapılarında **kavisli ve silmeli** olmak üzere iki tip saçak görülür.**Kavisli saçak** tuğladan içe doğru daralarak örülen saçağın üzerinin sıvanması ile yapılmıştır.**Silmeli** saçak ise profillidir ve taş malzemeyle yapılmıştır.

Profilli düz silmeli saçak Paşa Hanı'nda,Halitoğlu Hanı'nda ve Hacı Gedik Hanı'nın dış cephelerinde görülür.Deve Hanı'nda ise, çatı altında tek sıralı silme yer almaktadır.Hacı Gedik Hanı'nın avluya bakan cephelerinden,batı ve kısmen de güney cephesinde kavisli saçak, doğu cehede ise tuğlanın, grintili, çıkıntılı örülmesiyle yapılmış,üzeri sıvasız kavisli saçağın bir başka şekli yer alır.

İnay Hanı'nın beden duvarlarının üst kesimi harap olduğundan saçağı hakkında kesin bilgiye sahip değiliz.Bugün üzerine yerleştirilen ahşap çatının beden duvarlarından dışa taşırılmasıyla yapılmış ahşap bir saçağı mevcuttur.

f) Nişler:

Osmanlı dönemi hanlarında alt ve üst kat mekanlarında yer alan niş ile konaklamaya ayrılan üst katlarda görülen ocak,Uşak hanlarında tam anlamıyla yer almaz.Özellikle ocak,İnay Hanı dışındaki yapılarda hiç görülmez.Niş ise bazı hanlarda kullanılmıştır.Ama bunlar her odada olması şeklinde değil,tek tük ve rastgele yerleştirilmiştir.

Paşa Hanı'nda odalarda niş yoktur.Sadece üst katta her cepheye birer adet,yarım daire kesitli,yuvarlak kavsaralı,içlerinde çeşme bulunan nişler yerleştirilmiştir.Bu nişlerden güney doğudakinin üzerinde ikinci bir niş daha bulunmaktadır.Kuzey kanat üzerindeki niş içinde ise çeşme yoktur.

Hacı Gedik Hanı'nda alt ve üst kat mekanlarının bazılarında niş vardır.Bunlardan alt kattakiler dikdörtgen kesitli ve yuvarlak kemerlidir.Üst kattakiler ise düz ve dikdörtgen kesitlidir.Batı revakının kuzey ucunda yer alan tek niş ise yarım daire kesitli ve yuvarlak kemerlidir.Hacı Gedik Hanı'nda bu nişlerin dışında bir de bazı mekanların duvarlarında,yere kadar uzanan ve mekanı genişletmeyi amaçlayan,değişik bir niş daha mevcuttur.

Deve Hanı'nda sadece doğudaki mekanın güney duvarı üzerinde, orijinalinde niş olarak yapıldığını düşündüğümüz bir iz mevcuttur. Üzeri yuvarlak kemerli ve bugün yere kadar uzanan bu nişin içine sonradan basık kemerli bir kapı açılmıştır.

Halitoğlu Hanı ile **İnay Hanı**'nda niş görülmez.İnay Hanı'nın girişinin batısında yer alan sahnın güney duvarına bitişik merdivenin yanında bir ocak yer alırsa da bu sonradan yapılmış olmalıdır.

4-Yapı malzemesi ve tekniği:

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında ana inşa malzemesi taştır. Kalın moloz örgü duvarlar içten ve dıştan kesme taş ile kaplanmıştır. Kemer ve ayaklar ise düzgün kesme taştandır.Beylikler ve Osmanlı dönemi hanlarında ise inşa malzemesi duvarlarda düzgün kesme taş,kabayonu taş,tuğla,dolgu malzemesi olarak ta moloz taş kullanılmıştır.Beylikler döneminde bol miktarda devşirme malzeme de görülür.

Sözkonusu dönemlerde kemerler kesme taşla örülmüştür.Kapı ve pencere açıklıklarında,bunların alınlık kemerlerinde taş ya da tuğla tek başına veya birlikte kullanılmıştır.Kapı ve pencere açıklıklarının söve ve atkılarında da taş malzeme görülür.

Taş: Uşak hanlarında moloz,kaba yonu ve düzgün kesme taş malzeme görülür.Moloz ve kaba yonu taş sıva altında kalan duvar yüzeylerinde örgü malzemesi şeklinde değerlendirilir.Kaba yonu taşın Hacı Gedik Hanı'ndaki gibi,cephede kullanıldığı örnekler de mevcuttur.Paşa Hanı,Halitoğlu Hanı cephelerinde ise düzgün kesme taş kaplama şeklinde kullanılmıştır.Düzgün kesme taş ayrıca kemer, söve, atkı taşı,lento,ayak,konsol,plastr ile yapı köşelerinde de kullanılmıştır.

İnay Hanı'nda görülen kaba yonu taş örgü yanında devşirme malzemeye de rastlanır.Kesme taş duvar örgüsüsü ise destek kemerlerinde karşımıza çıkar.

Tuğla: Hafifletme kemerlerinde,kemer alınlıklarında,tonozlarda, düz volta döşeme tavanlarda (U) putrel demirler arasında dolgu malzemesi şeklinde görülür.Hacı Gedik Hanı'nda avlu cephesi saçaklarında saçak malzemesi şeklinde değerlendirilmiştir.Yapıların cephelerinde tuğla kullanılmamıştır.

Demir:Uşak şehir içi hanlarında,özellikle üst örtüde, açıklıkların üzerinde bazen duvar içinde bol miktarda kullanılan bir malzemedir.

Putrel döşeme tekniği XIX.yy.ın ikinci yarısında yaygınlaşmıştır[365]. Uşak ticaret yapılarının üzeri,kaynakların **volta döşeme** tabir ettiği,(U) putrel demirler arasına tuğla yerleştirilerek yapılan tavanla kaplıdır. Bu sistemin basık ve beşik tonoz şeklinde yapılmış örnekleri de vardır.

(U) Putrel demirler Halitoğlu Hanı'nda hatıl yerine,kapı ve pencere gibi açıklıkların üzerinde lento veya atkı taşı amacıyla kullanılmıştır.

Demir malzeme Uşak ticaret yapılarında pencere parmaklıklarında, balkon ve revak korkuluklarında,revak sütunlarının birbirine bağlanmasında, Halitoğlu Hanı'ndaki gibi, ön cephede bulunan dükkan kepenklerinde,iç ve dış cephelerdeki dükkanların önündeki tenekeden yapılmış gölgelikleri (tentene) taşıyan destek çubuklarında da görülür.

Ahşap:Uşak'ta hanların ahşap malzemeyle yapıldığı da düşünülebilir.Ancak,günümüze gelebilmiş örneği yoktur.Ancak,halk arasında, Uşak'ta çıkan yangınlardan sonra yok olan hanların yerine yapılan hanların ahşaptan yapıldığı,bir kısmının da ahşapla tamamlandığı söylenmektedir.

Bugüne ulaşabilen hanlar içinde ahşabın en çok kullanıldığı yapı Hacı Gedik Hanı'dır.Sözkonusu yapının ahır mekanı ile,ahırın üzerine oturan üst kat mekanlarının taban,tavan ve tavanı taşıyan destekleri ile,üst kat kuzey revakının üst örtüsü ve destekleri ahşaptır.Tüm hanlardaki gibi, bu yapıda da çatı ahşaptandır.

---

[365] -Bilgi için bkz. A.Batur.,"Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi",**Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C.IV, İstanbul, 1985,s.1055.

B- SÜSLEME

Uşak ticaret yapılarında dışta süsleme çok azdır.Genellikle cephedeki taş malzemenin işlenmesiyle yapılmıştır.Bunlar daha çok plastr,silme,profilli silme, kemer kilit taşları üzerinde görülür: Plastrların başlık ve kaideleri genellikle bikisel desenlerle, bazen de volütlerle süslenir.Özellikle plastr başlıklarında volütler ve akantus yaprakları görülür.Kilit taşlarında ay-yıldız motifi yanında bitkisel motifler de işlenmiştir.

İnay Hanı'nda,içte özellikle destek kemerlerinde,devşirme malzeme kullanılmıştır. Hem mimari,hem de süsleme amacıyla kulanılan bu malzeme özellikle seçilmiş gibi görünmektedir.

Hacı Gedik Hanı'nda cephedeki silme şeridi köşe taşları ve avluya bakan üst kat revaklarının taş destekleri üzerinde ay-yıldız motifleri dikkat çeker.Deve Hanı'nda ise,dış cephedeki kat ayırımı ve saçak altı silmesi ile köşe taşları yapıya hareketlilik katar.

Halitoğlu Hanı'nda görülen süslemeler yapının ön ve güney cephesinde yer alır.Saçak altında profilli silmeler görülür. Dükkan aralarında yer alan plastrların başlıkları palmet ve akantus yapraklarıyla bezelidir.Güney batı köşede yeralan sütuncenin gövdesi baklava dilimi içine yerleştirilen dört yapraklı çiçeklerle süslüdür.Başlığın üzerinde de bitkisel bezemeler görülür.Ayrıca,ön cephedeki dükkanların kepenk demirlerinin üzeri saç örgüsü motifi arasına yerleştirilmiş bitkisel desenlerle bezenmiştir.

Paşa Hanı'nda Halitoğlu Hanı'nın süslemelerine benzer bir bezeme görülür:Cephedeki taşlar yüzeyden kabarık işlenerek cepheden taşkın bir şekilde gösterilmesi yapıya değişik bir görünüm katmaktadır.Ön cephe profilli silmeler, plastrlar ve bunların silmeli başlıkları ile süslüdür.Özellikle cephede kesme taşlar kare ve dikdörtgen panolar meydana getirecek şekilde yerleştirilmiştir. Kemerlerin kilit taşları,farklı şekillerde yapılmış,ne olduğu iyi anlaşılamayan şekiller,kenger ve çınar yaprağı motifleriyle bezelidir.Ayrıca,kapı kemeri köşeliklerinde ay-yıldız motifleri yer alır.Balkonu taşıyan konsolların yan yüzlerinde kıvrım dallardan meydana gelen girift bitkisel bezemeler görülür.

Taş malzemede görülen bu bezemeler,silmeler,plastr ve konsollar XVIII.yy.da başlayan ve XIX.yy. da artarak devam eden Batılılaşma döneminin karakteristik süsleme özellikleridir.Bu dönemde Avrupa'da başlayan antik kökenli süsleme elemanlarının yeniden ele alınarak kullanılması moda haline gelmiş, bu moda avrupayileşmeye çalıştığımız bu dönemde mimarimizi de etkisi altına almıştır.Bu süslemeler bu dönemlerde inşa edilen hemen her yapıda kullanılmıştır.

XIX.yy.ın son çeyreğinde,özellikle,Uşak'tan geçen Alaşehir-Afyon demir yolu hattının hizmete açılmasıyla İngiliz ve Fransızlarla oldukça gelişen ticaret hayatı sonucunda, farklı ticaret yapıları ve Avrupai tarzda süslemeler Uşak'taki yapıları da etkisi altına almıştır.

II- BEDESTEN-ARASTA VE DÜKKANLAR

a) Plan özellikleri

Bedesten:

Bedestenlerin özel bir yapı halinde biçimlenişinin başlangıcı XIII.yy. sonlarına dayanır.Bunların çoğalma ve ülke çapında yaygınlaşması şehirlerde çarşıdaki merkezi yerini alma ve nihayet sadece bir dükkanlar topluluğu olmanın ötesinde bir mimari ünite oluşturması ve bir takım fonksiyonlar yüklenmesi Osmanlı devrinde gerçekleşmiştir.

Uşak'taki bedesten ismi ile anılan yapı ortada bir koridor ve bu koridorun iki yanında sıralanan mekanların yer aldığı iki katlı, dikdörtgen planlı bir yapıdır.Alt kattaki dükkanlar düz volta döşeme tavan,üst kat dükkanlarının bir bölümü düz volta döşeme,bir bölümü ise volta tonoz ile,ortadaki koridor ise demir konstrüksiyonla taşınan cam malzemeli, beşik bir çatı ile örtülüdür.Uşak Bedesteni plan özellikleri ve mimari kuruluşu bakımından **Afyon Bedesteni** ile benzerlik gösterir. XIX.yüzyıl sonu ile XX.yüzyıl başlarında önemli bir onarım geçiren Afyon Bedesteni iki ayrı girişinin bulunması, demir iskelet üzerine kaplanmış cam tavanı ile Anadolu bedesteninden çok endüstri devrimini gerçekleştiren Avrupa ülkelerinden birinde rastlanabilecek bir yapı görünümü taşımaktadır. Yapıdaki ahşap kalıntılar olmasa,yapının tamamının 1900 yılarında inşa edildiği düşünülebilir.Ancak,taş kaplamalı döşemenin altında bulunan moloz temeller ve bina kalıntısı yapının yerinde XVI-XVII.yy.da yapılmış bir başka yapının varlığını göstermektedir[366].M.Cezar,Afyon'daki sözko-nusu yapıyı bedesten değil,kapalı çarşı olarak değerlendirmektedir. Bu iki yapı da geleneksel bedesten yapılarından çok farklı ve yeni teknolojiler kullanılarak yapılmış bir binadır.İki yapı arasındaki en belirgin fark ise, Afyon Bedesteninin tek katlı,Uşak bedesteni'nin iki katlı inşa edilmesidir[367].

Uşak Bedeseteni görünüm,malzeme ve plan şekliyle klasik anlamdaki **arasta,bedesten** ve **arasta benzeri plana sahip hanlarla** benzerlik taşımaz. Sözkunusu Uşak Bedesteni geleneksel bedesten anlayışından hareket

---

[366] -Bilgi için bkz. S.Aktüre.,**XIX.yy.Sonununda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi**, Anakara,1978,s.195.

edilerek,XIX.yy. sonunda hızlanan ve yabancılarla kurulan dış ticaret ilişkileri sonucu başlayan,o günün ihtiyaçlarının meydana getirdiği değişimin mimarideki yeni yorumunu taşıyan ünik bir ticaret yapısır[368].

Arasta:

Kareye yakın iki yapı adasında yer alan dükkanlar topluluğundan meydana gelen Uşak Arastası,az sayıdaki iki katlı dükkanları dışında,tek katlı,taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

Osmanlı dönemi arastaları,Arasta sokağının üstünün açık ve kapalı yapılmasına göre iki ayrı tip göstermektedir: XIX.yy. ortalarındaki ticari ilişkiler ve batılılaşma hareketlerinin getirdiği değişimle gelişen yeni bir plan anlayışı görülmeğe başlar. Örneklerini **Ödemiş Arastası** (XVIII-XIX.yy.)[369] ile **Safranbolu Arastası**'nda (XVIII-XIX.yy.)[370] gördüğümüz bu plan tipinin bir çok yapı adasından oluşmuş,geniş alanlara yayılan,cepheleri sokakların konumuna göre şekillenmiş dükkanlardan meydana geldiği görülür.

İlk şeklinde daha fazla yapı adasından meydana geldiğini tahmin ettiğimiz Uşak Arastası'nın benzer örnekleri,son durumlarını XIX.yy. ile XX.yy. başlarında kazanan Aydın,Manisa,Muğla,Milas,Akhisar gibi şehirlerde bulunan arastalardır.

Dükkanlar:

Sözkonusu ettiğimiz **Mehmet Öncü** ve **Hacı Mehmet Boz**'a ait dükkanlar alt katları dükkan veya tek bir mağaza,üst katları depo,iş yeri, büro gibi kullanımlara sahip,yaklaşık kare planlı ticaret yapılarıdır.Üst örtüleri Mehmet Öncü dükkanında düz volta döşeme, Hacı Mehmet Boz dükkanında ise,alt kat düz volta döşeme,üst kat beşik tonozdur.

XIX.yüzyıl ile XX.yüzyıl başlarına tarihlenen Aydın,Muğla, Milas, Akhisar gibi yerleşim yerlerinin eski çarşı dokusu içinde benzer örnekleri

---

[367] -Afyon bedesteni iç görünümü için bkz. M.Cezar., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**,s.9,Res.1.

[368] -Bedestenlerin kendi içinde ve diğer yapı tipleriyle ayrıntılı karşılaştırması için bkz. s.120-123.

[369]-Plan için bkz. M.V.Tüzüner.,a.g.e.s.135-139,Şek.23-24.Aynı konuda geniş bilgi için bkz. Ü.Altınoluk.,"Ödemiş Arastası""çarşısı",**İlgi** ,Y.20,s.44,1986,s.6-10.

[370]-Plan için bkz. E.Yılmazer.,"Safranbolu Arastası",**Rölöve ve Restorasyon Dergisi,** VI, Ankara, 1987,s.182.

görülmektedir.Bu yapı tipi de ticaretin gelişmesine parelel olarak,Türk ticaret yapıları içine katılan yeni bir yapı türüdür ve XIX.yy. sonlarında gelişen ticaretin ve ticaret yapılarının niteliğini yansıtmaktadır.

B) Yapı malzemesi ve tekniği:

Bedesten: Osmanlı bedestenlerinde duvarlar genellikle kesme taş kaplamalıdır. Kaba yonu taşların tuğlalarla kasetlendiği veya moloz taşın tuğla malzemeyle birlikte kullanıldığı bedestenler de bulunmaktadır. Uşak bedesteni doğu ve batı cephe duvarlarında,kuzey ve güney dış cephelerinde içte düzgün kesme taşla inşa edilmiştir.İçte ve dışta duvar örgüsünde,volta döşemelerde ve çatı aksamında (U) putrel demirler kullanılmıştır.

Arasta: Duvarlarında tuğla ve düzgün kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilen arastada bazı dükkanların cepheleri sıvanıp,boyanmıştır. Orijinal üst örtüsünü koruyan dükkanlarda (U) putrel demirlere yer verilmiştir.Osmanlı döneminde kağir ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen arastalardan ahşapla yapılanlardan hiç biri günümüze ulaşamamıştır.

Dükkanlar: Osmanlı ticaret yapıları içinde sayıları en fazla olan ve yapısı en basit,inşa malzemesi en çok çeşitlilik gösteren dükkanlara karşın XIX.yy.sonlarında gelişen bu yeni dükkan türü daha sağlam,büyük boyutlu,iki katlı ve özenle inşa edilmiş yapılardır.

Uşak'taki bu tür iki katlı dükkanlarda,sokağa bakan cephelerde düzgün kesme taş,binaların bitiştiği diğer cephelerde ise kaba yonu taş ile tuğla birlikte kullanılmıştır.Ayrıca üst örtüde volta döşeme kullanılması nedeniyle (U) putrel demir malzemeye de yer verilmiştir.

C) Süsleme

Uşak şehir içi hanlarında görülen süsleme tarzı bedesten,arasta ve dükkanlarda da uygulanmıştır.Dıştaki süslemeler cephedeki taş malzeme işlenerek yapılmıştır.Bu süslemeler kompozit ve silmeli başlıklarla süslü plastrlar,profilli silmeler,palmet akantus yaprakları,bir kurdeladan gelişen bitkisel desenler ve ay-yıldız motifleridir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Uşak bedesteni'in kuzey dış cephesinde plastrlar ve plastr üzerinde madalyon diyebileceğimiz çiçek motifi,plastr başlıklarında palmet ve akantus yaprakları ile üzüm salkımı motifi görülür. Üst kattaki balkonu taşıyan konsol ayaklarında kıvrım desenli bitkisel süslemeler yer alır.

Arastadaki dükkan cephelerinde kompozit sütun başlıkları, alınlıklarda kurdeladan çıkan çiçek demeti,kemer köşeliklerinde ay-yıldız motifi, plastrlar üzerinde çarkı felek tarzı madalyonlar ve ortası düğümlü,kum saatine benzer süslemeler görülür.

Dükkanlarda ise sadece cephelerde silmeli ya da aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üstü yivli başlıklara sahip plastrlar dikkati çeker.

SONUÇ:

Germiyanoğlu Beyliği'nin Osmanlı Devleti sınırlarına katılmasından Cumhuriyet dönemine kadar Kütahya iline bağlıbir kaza olan Uşak'ta dördü şehir içi,biri şehir dışında bulunan beş han ile bir bedesten,bir arasta ve iki dükkandan meydana gelen diğer ticaret yapıları ilk kez bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

XIV.yy. sonu ile XV.yy. başlarında yapılan İnay Hanı dışında, XIX.yy. sonları ile,XX.yy.başına tarihlediğimiz diğer ticaret yapıları plan,malzeme ve süsleme özellikleri bakımından Türk ticaret yapılarının tipik birer örneğidir.

Osmanlı dönemi şehir içi ve şehir dışı hanlarının mimari özelliklerini taşıyan hanlar aynı zamanda dönemlerinin sosyal ve ekonomik durumlarıyla, Batılılaşma döneminin getirdiği değişimin etkilerini de yansıtmaktadırlar.

Şehir içi hanlarının Uşak'ta,kentin belli bir kesiminde toplandığı görülür: Bu yapılar Bedesten,Arasta ve dükkanlarla birlikte eski kent dokusunda, günümüzde de ticaretin aynı şekilde canlılığını sürdürdüğü çarşıyı oluştururlar: Uşak şehir içi hanları Osmanlı mimarisinin her döneminde görülen tek ve iki katlı, avlulu şehir içi ticaret hanlarının plan şemasına sahiptir.Bunlardan Deve Hanı ise, benzerine kaynaklarda hiç rastlanmayan iki katlı,avlusu yapının bitişiğinde yer almasıyla klasik hanlardan tamamen farklı bir düzenleme gösterir.İnay Hanı Beylikler ve Osmanlı devrinde örneklerini gördüğümüz tek katlı,kapalı bir mekandan meydana gelen, üç sahınlı ve ön mekanı bulunmayan bir plana sahiptir.

Bedesten ortadaki bir koridor ile iki yanındaki dükkanlardan meydana gelen iki katlı düzenlemesiyle bedestenlerin klasik plan şemalarından farklı, döneminin değişim özelliğinin mimarideki yeni yorumunu taşıyan ünik bir yapıdır.

Arasta geniş bir alanı kaplayan ve bir çok adadan meydana gelen plan düzeniyle daha çok XIX.yy.da örnekleri görülen ve arastaların değişime uğramış yeni şeklini yansıtmaktadır.

Dükkanlar XIX.yy. sonu ile XX.yy. başında Batı Anadolu kentlerinde çok sayıda örneği görülen yeni bir ticaret yapı türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uşak'ta yer alan ticaret yapılarından özellikle hanların yarısından fazlası günümüzde mevcut değildir.Anadolu'nun birçok kentindeki gibi değişen sosyal ve ekenomik koşullardan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.Bir kısmı da kötü ve bakımsız durumdadır.Bu da yapıların yeterince korunamadıklarını ve hızla

ortadan kalkacaklarını göstermektedir. Dileğimiz,bazıları boş tutulan,bir kısmı da depo olarak kullanılan bu yapılara gerekli ilginin gösterilerek,bilimsel bir restorasyon ile ayakta kalmalarının sağlanması ve verilecek yeni kullanımlarla ticaret ve kültür hayatımıza yeniden kazandırılmasıdır.

VI-BİBLİYOGRAFYA

M.AKOK., "Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri",**Türk Etnoğrafya Dergisi,**VI,Ankara,1965,s.5-17.

M.AKOK.,"Uşak Ulu Camii",**Vakıflar Dergisi,**III,Ankara,1965, s.69-73.

F.AKOZAN., "Türk Han ve Kervansarayları",**Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri,**I,İstanbul,1963,s.134-167.

S.AKTÜRE., **19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi,**Ankara,1978.

Ü.ALTINOLUK.,"Ödemiş Arastası "çarşısı",**İlgi,**Y.20,s.44,1986, s.6-10.

Ü.ALTINOLUK.,"Katırcı Hanı",**İlgi,**Y.27,s.70,1992,s.20-23.

O.ASLANAPA.,**Osmanlı Devri Mimarisi,**İstanbul,1986.

O.ASLANAPA.,**Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,Başlangıcı ve Gelişmesi,**Ankara,1991.

A.ALTUN.,"Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi",**Kütahya,**Atatürkün Doğumunun 100. Yılına Armağan, İstanbul,1981-82, s. 178-700.

Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi,C.XXI,İstanbul,1986-1990, s.436-437.

E.H.AYVERDİ.,**Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402),**I,İstanbul,1968.

E.H.AYVERDİ.,**Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451),** II,İstanbul,1972.

E.H.AYVERDİ.,**Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481),**III,İstanbul,1973.

E.H.AYVERDİ-İ.A.YÜKSEL.,**İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi,** İstanbul, 1976.

A.BAŞ.,**Beylikler Dönemi Hanları,**Selçuk Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya,1989.

A.BAŞ.,"İnay Köyü Manzumesi",**Vakıflar Dergisi,**XXIV, Ankara,1994, s.221-236.

A.BAŞ., "Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Şemaları" **9.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri**, C.I, Ankara,1995,s.275-287.

A.BATUR.,"Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi",**Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,**C.IV, İstanbul, 1985, s.1038-1067.

T.BAYKARA., "Uşak Hakkında",**Uşak Halk Eğitim Dergisi,** I,Uşak, 1979,s.8-9.

N.BEŞBAŞ-H.DENİZLİ., **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,** III,Ankara,1983.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi,C.XXIII,İstanbul, 1986, s.11969-11971.

R.BUBUR.,**İzmir Guraba-i Müslimin Hastanesi,** E.Ü.Edebiyat Fakiltesi,Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı,Basılmamış Lisans Tezi, İzmir, 1991.

Bursa Hanları, Bursa Halkevi, Bursa,1935,s.1-23.

M.CEZAR.,"Türk Tarihinde Kervansaray",**VIII.Türk Tarih Kongresi,**Kongreye Sunulan Bildiriler, C.II, Ankara,1976.

M.CEZAR., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık,** İstanbul,1977.

M.CEZAR., **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,**İstanbul,1985.

M.ÇADIRCI.,**Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,**Ankara,1991.

H.ÇAKIR., **Sosyo Ekonomik-Sosyo Politik Yönleriyle Osmanlı Demir Yolları (1856-1914),**E.Ü.Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi,İzmir,1990.

EVLİYA ÇELEBİ (Çev.Z.Danışman).,**Seyahatname,** C.XIII,İstanbul, 1971,s.57-58.

B.DENİZ.,"Osmanlı Devri Anadolu-Türk Halıları",**Bilim Birlik Başarı,** s.42, 1985, s.8-13.

Dünkü Bugünkü Uşak,I /5-6,1969.

K.ERDMANN.,"Bericht Über den Stand der Arbeiten Über das Anatolische Karawansaray des 13.Jahrhunderts",**1963 Venedik Uluslararası Türk Sanat Kongresi Tebliği,** Napoli,1963,s.73-87.

K.ERDMANN.,**Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts,** I- II, Berlin,1976.

M.ERKSAN.,**İstanbul Hanları,**İ.Ü.Edebiyat Fakültesi,Basılmamış Sanat Tarihi Lisans Tezi,İstanbul,1956.

B.ERSOY., **İzmir Hanları**,Ankara,1991.

B.ERSOY., "Osmanlı Şehir-içi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri",**Sanat Tarihi Dergisi,** S.VII, İzmir, 1994, s.75-97.

N.FIRATLI.,"Uşak-Selçikler Kazısı ve Çevre Araştırmaları",**Türk Arkeoloji Dergisi,**XIX/2,Ankara,1972,s.109-160.

C.GÜRAN., **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi,**İstanbul,1978.

F.GÜRBOĞA.,**Tire'de Türk-İslam Anıtları (Hanlar ve Türbeler),** E.Ü.Edebiyat Fakültesi,Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Bitirme Tezi,İzmir,1985.

G.GÜREŞSEVER.,**Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişimi,**İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatı Kürsüsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1975.

H.GÜNDOĞDU.,"Aşkale Yakınlarında Karasu (Aşveyishan) Hanı", **Vakıflar Dergisi,**S.XXII, Ankara,1991,s.289-300.

Hüdavendiğar (Bursa) Vilayeti Devlet Salnamesi,H.1310-1313-1314-1326.

İslam Ansiklopedisi,C.XIII,İstanbul,1986,s.73-75.

İ.İLTER., **Tarihi Türk Hanları,**İstanbul,1969.

K.İNCE.,"Uşak'ta Bir Grup Kitabeli Çeşme",**Akademik Araştırmalar Dergisi,**S.3,Erzurum,1996,s. 97-111.

Ü.İZMİRLİGİL.,"Uşak-Selçikler Tümülüsleri",**Uşak Halk Eğitim Dergisi,**I,s.4,Uşak,1978,s. 14-15.

M.KAFALI., **Evliya Çelebi ve Katip Çelebi'nin Batı Anadolu Hakkında Verdiği Bilgilerin Karşılaştırılması,** E.Ü.Edebiyat Fakültesi,Tarih Bölümü,Basılmamış Lisans Tezi,Bornova,1990.

N.KAPLAN., **Uşak Gediz Simav Türk Sanat Eserleri,**Uşak,1970.

M.KAYADEMİR-R.AYDIN.,"Uşak Çakaloz Camii",**Rölöve ve Restorasyon Dergisi,**5,Ankara,1983,s.147-164.

H.B.KUNTER,"Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi (Düğer Kervansarayı)", **Vakıflar Dergisi,**S.VIII,Ankara,1969,s.225-230.

A.KURAN., "Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye",**Vakıflar Dergisi,**IX, Ankara, 1971,s.239-250.

A.KURAN., **Mimar Sinan,**İstanbul,1986.

O.KURMUŞ.,**Emperyalizmin Türkiyeye Girişi,**Ankara,1982.

İ.KUYULU.,**Karaosman-oğlu Ailesi'ne Ait Mimari Eserler,** Ankara,1992.

Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları,Manisa Merkezindeki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Restorasyonu Paneli Kitapçığı,Manisa Belediyesi Yayını,Manisa,1992.

Meydan Larousse Ansiklopedisi,C.XII,İstanbul,1973,s.442-444.

K.MÜLLER.,**Die Karavenerai in Vorderen Orient,**Berlin,1920.

Z.NAYIR.,**Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690),**İstanbul,1975.

C.ORHONLU.,**Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı,** İstanbul,1967.

G.ÖNEY.,**Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,**Ankara, 1971.

M.ÖZKARCI.,**Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar,** AtatürkÜniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Erzurum,1987.

M.Z.PAKALIN., **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,**I, İstanbul,1971.s.64-65.

B.PURUTÇUOĞLU., **Uşak Şehir Etüdü,**Uşak,1970.

Rehber Ansiklopedisi,C.17,Türkiye Gazetesi Yayını,İstanbul,(tarihsiz), s.246-250.

Y.SAYAN., **Uşak Evleri,**Ankara,1997.

M.SÖZEN vd., **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan,** İstanbul,1978.

M.SÖZEN-U.TANYELİ.,**Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,** İstanbul,1992.s.249.

Y.SUNUCU.,**Dünü,Bugünü,Yarınıyla Uşak Rehberi,**1993.

Tanıtma Rehberi,Uşak Milli Eğitim Müdürlüğü İstatistik Şubesi Yayını,Uşak,1995.

C.TEXİER., **L'Asie Mineur,**Paris,1862.

H. TONGUR.,"Türk Şehirlerinde Bedestenler ve Hanlar",**Belediyeler Dergisi,**5/58,1940,s.17-23.

H.TONGUR.,"Türk Şehirlerinde Çarşı ve Kapanlar",**Belediyeler Dergisi,**5/52,1939,s.22-25.

Y.TOSUN., **17-19.Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları, Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları,** İzmir, 1983.

S.TUTSAK., **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak (1923-1933),** E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,1990.

M.TUNCEL., **Osmanlı Bedestenleri,**A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,Basılmamış Doktora Tezi,Ankara, 1980.

H.TÜMER., **Uşak Tarihi,**İstanbul,1971.

M.V.TÜZÜNER.,**İzmir İli Dahilindeki Türk Devri Ticaret Yapıları,** E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü,Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İzmir,1993.

Türk Ansiklopedisi,C.XXXIII,Ankara,1984,s.105-110.

T.UĞUR.,**Uşak Camileri,**E.Ü,Edebiyat Fakültesi,Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü,Sanat Tarihi Anabilim Dalı,Basılmamış Lisans Tezi,İzmir,1996.

Uşak,Güney Matbaacılık ve Gazetecilik,Ankara,1953.

Uşak Halk Eğitim Dergisi,(yersiz),1969-78-79.

Uşak Halkevi Yayınları,Bir Yıllık Çalışmaları,İstanbul,1937.

Uşak İl Yıllığı-1967,Uşak,1967.

R.H.ÜNAL.,**Diyarbakır İlindeki Bazı Türk-İslam Anaıtları Üzerine Bir İnceleme,**Erzurum,1975.

R.H.ÜNAL.,"Osmanlı Dönemi Öncesinde Yayınlanmamış Birkaç Han Üzerine Bir İnceleme",**Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi,** Prof.Dr.A.L.Gabriel Özel Sayısı,S.9,Anakara, 1978,s.453-484.

R.H.ÜNAL.,"Doğu Anadolu'da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı", **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi,** II,İzmir,1983,s.106-118.

R.H.ÜNAL.," Osmanlı Öncesi Dönemden Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı",**Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi,** V,İzmir,1990,s.181-191.

O.YALÇIN., **Uşak,**İstanbul,1961.

Ş.YETKİN., **Türk Halı Sanatı,**İstanbul,1972.

Yurt Ansiklopedisi,C.IV,İstanbul,1984,s.7459-7529.

E.YILMAZER.,"Safranbolu Arastası",**Rölöve ve Restorasyon Dergisi,** VI, Ankara, 1987,s.181-186.

E.YÜCEL.,"Uşak'ta Türk Devri Yapıları",**Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni,**S.30/309,İstanbul,1971, s.9-12.

ÖZGEÇMİŞ

1964 yılında İstanbul'da doğdum. İlk öğrenimimi İstanbul ve Balıkesir'in Ayvalık ilçesinde, orta öğrenimimi Ayvalık,Kars ve İzmir'de tamamladım.

1981 yılında,Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümüne girdim. Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda, Prof.Dr. R.H.Ünal yönetiminde hazırladığım Tire 'de Türk İslam Anıtları (Hanlar ve Türbeler) isimli Lisanas tezi ile 1985 yılında mezun oldum.

1987 yılında Kültür Bakanlığına girdim. 1987-89 yıllarında Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Korumu Kurulu Müdürlüğü'nde Müze Araştırmacısı olarak görev yaptım. 1989 Yılından buyana aynı görevi İzmir II Nolu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'nde devam ettirmekteyim.

Filiz GÜRBOĞA

VIII- RESİMLER

Res.1- Uşak-Ulubey, İnay Köyü'nün genel görünüşü

Res.2-Uşak-Ulubey, İnay Köyü külliyesi Camii ve Hanı

Res.3- Uşak-Ulubey, İnay Hanı genel görünüş.

Res.4- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, Güney Cephe duvarındaki devşirme malzeme.

Res.5- Uşak-Ulubey, İnay Hanı,batı cephesinin duvar örgüsü.

Res.6- Uşak-Ulubey, İnay Hanı,giriş kapsının yan kanatlarındaki tuğla malzeme.

Res.7- Uşak-Ulubey,İnay Hanı,iç mekan duvar örgüsü ve tuğla malzeme.

Res.8- Uşak-Ulubey,İnay Hanı,kuzey ve doğu cephelerinin görünüşü.

Res.9- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, batı cephesinin görünüşü.

Res.10- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, doğu cephesinin görünüşü.

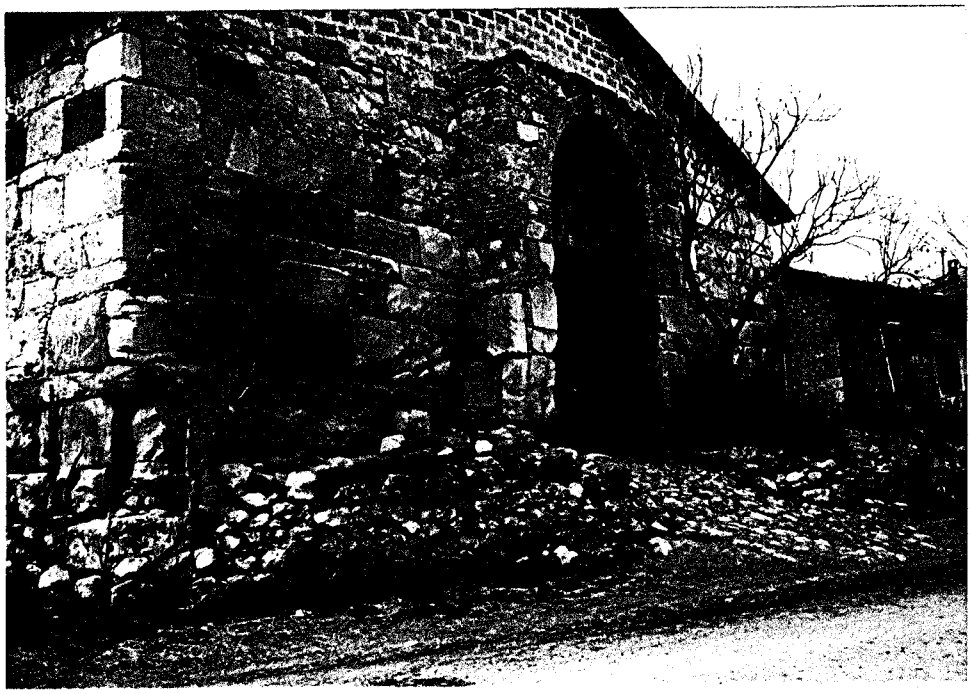

Res.11- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, güney cephesinde bulunan seki ve giriş rampası.

Res.12- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, güney cephesinden görünüş.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

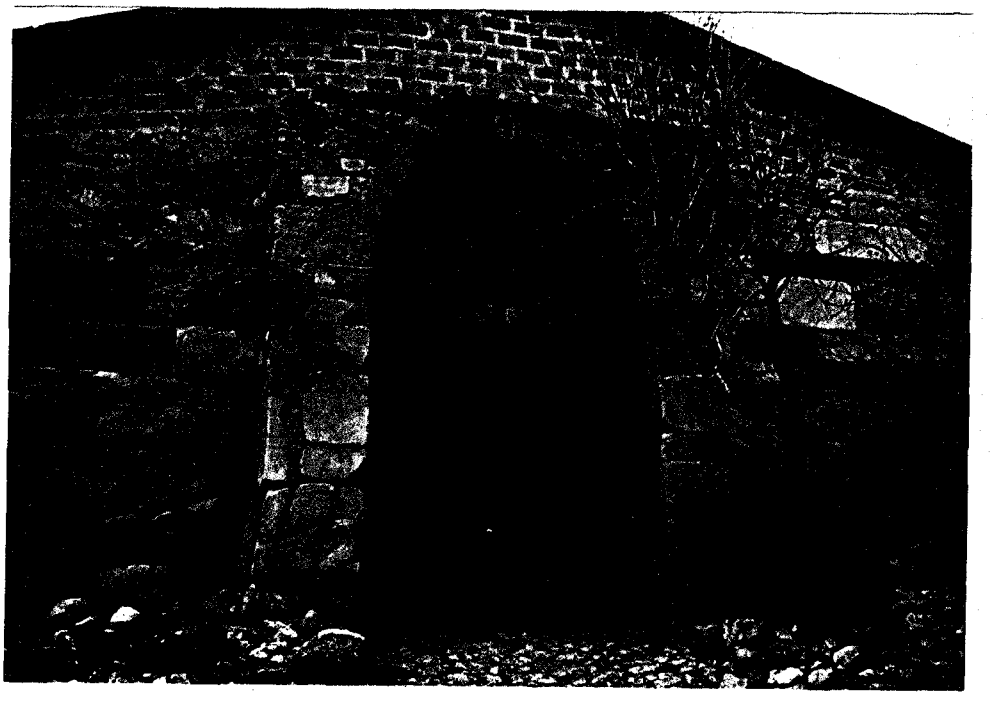

Res.13- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, giriş kapısı.

Res.14- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, giriş kapısının sivri kemeri ve kitabe yeri..

Res.15- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, giriş kapısı kemerinin batı bingisi.

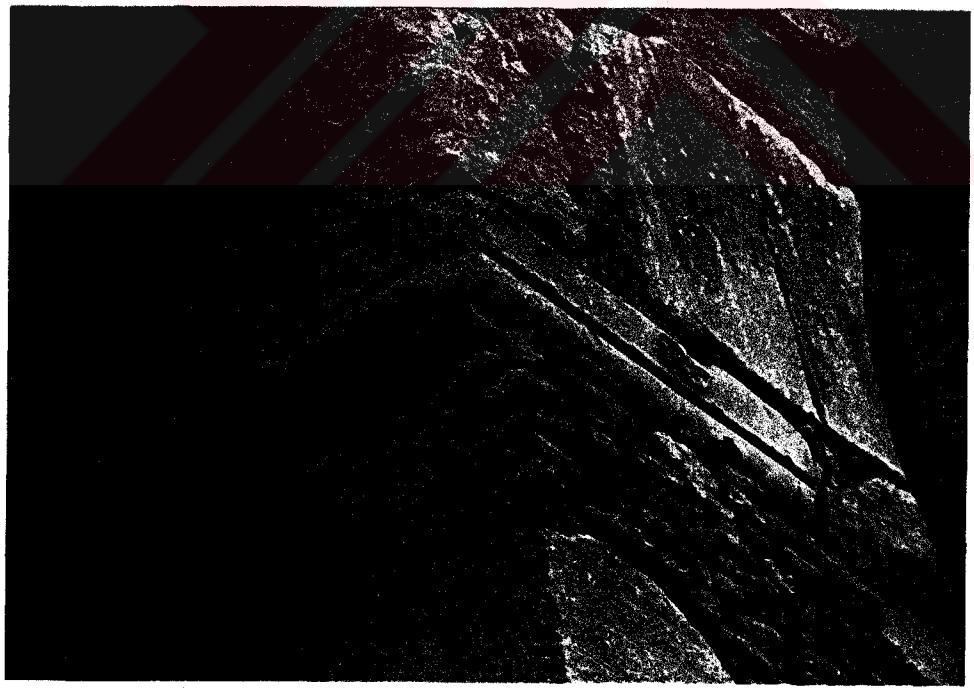

Res.16- Uşak-Ulubey,İnay Hanı,giriş kapısı kemerinin doğu bingisi.

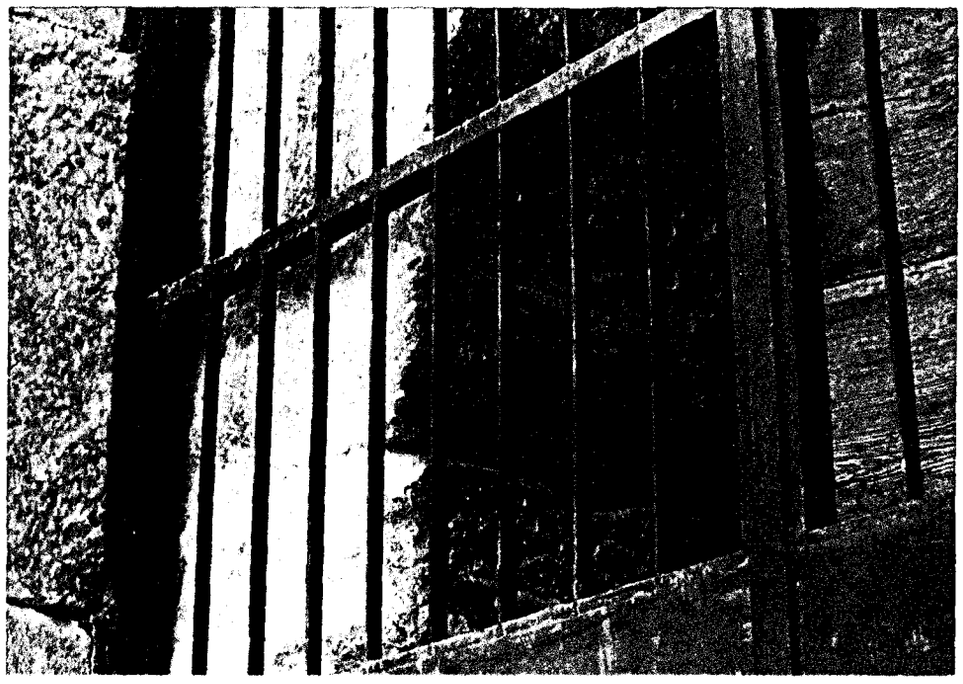

Res.17- İnay Hanı, giriş aralığının batı kemer bingisi.

Res.18- İnay Hanı, orta sahından genel görünüş.

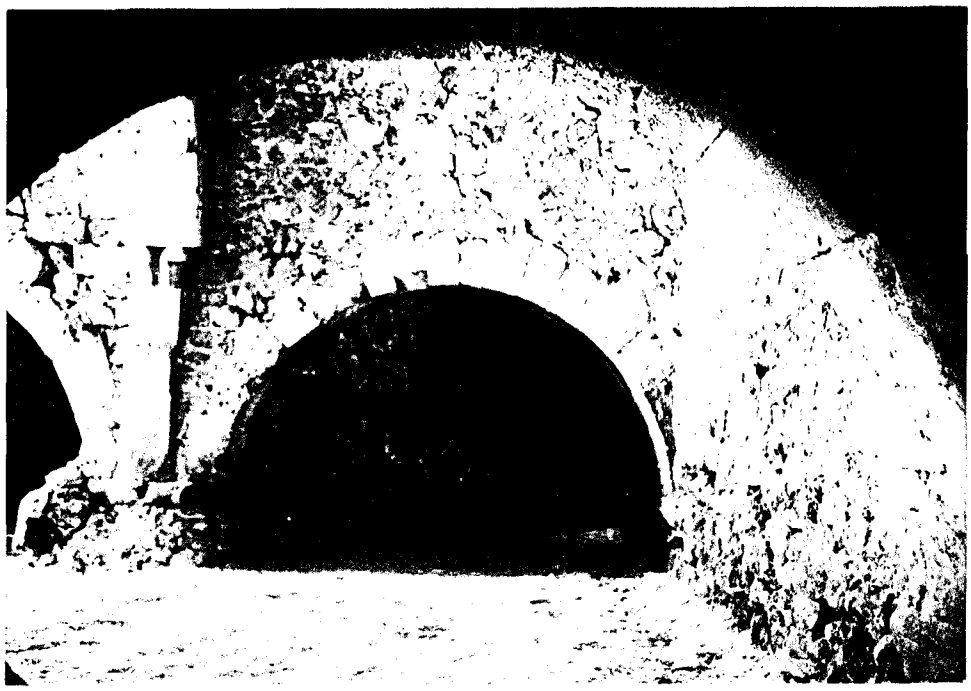

Res.19- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, orta ve batı sahından görünüş.

Res.20- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, orta sahından girişe bakış.

Res.21- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, doğu sahnı.

Res.22- Uşak-Ulubey,İnay Hanı,orta sahın ile doğu sahnı ayıran ayak ve kemerler

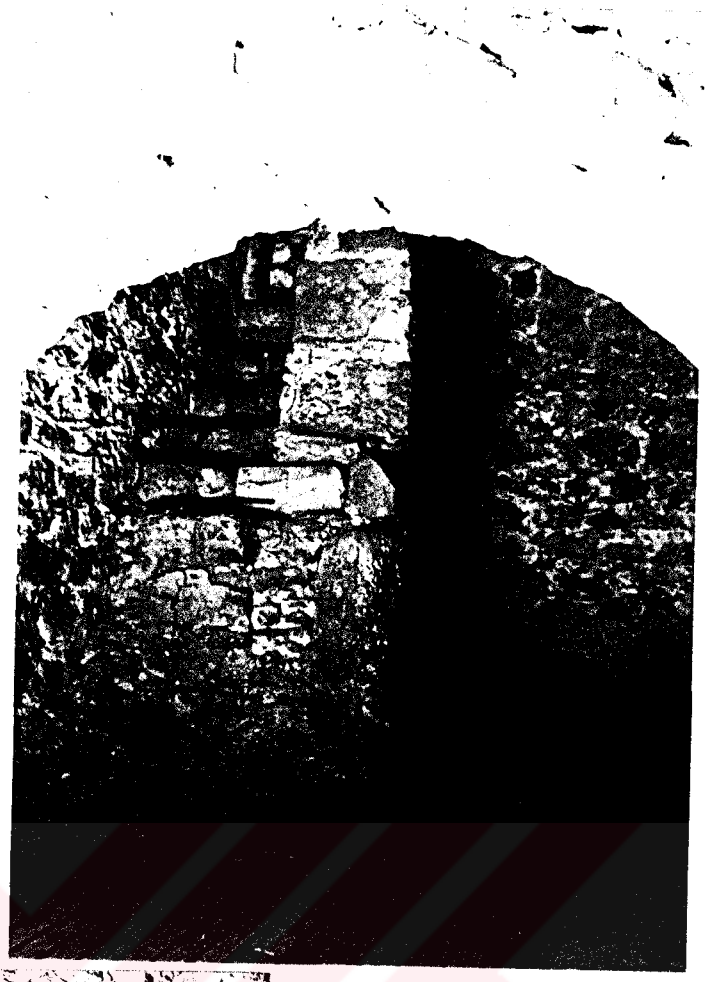

Res.23- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, batı sahnın güney duvarındaki merdiven.

Res.24-Uşak-Ulubey,İnay Hanı, batı sahnındaki merdivene bitişik ocak.

Res. 25- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, orta sahnın doğusundaki birinci paye.

Res.26- Uşak-Ulubey,İnay Hanı, orta sahnın doğusundaki birinci paye destek kemerinin oturduğu devşirme sütun başlığı.

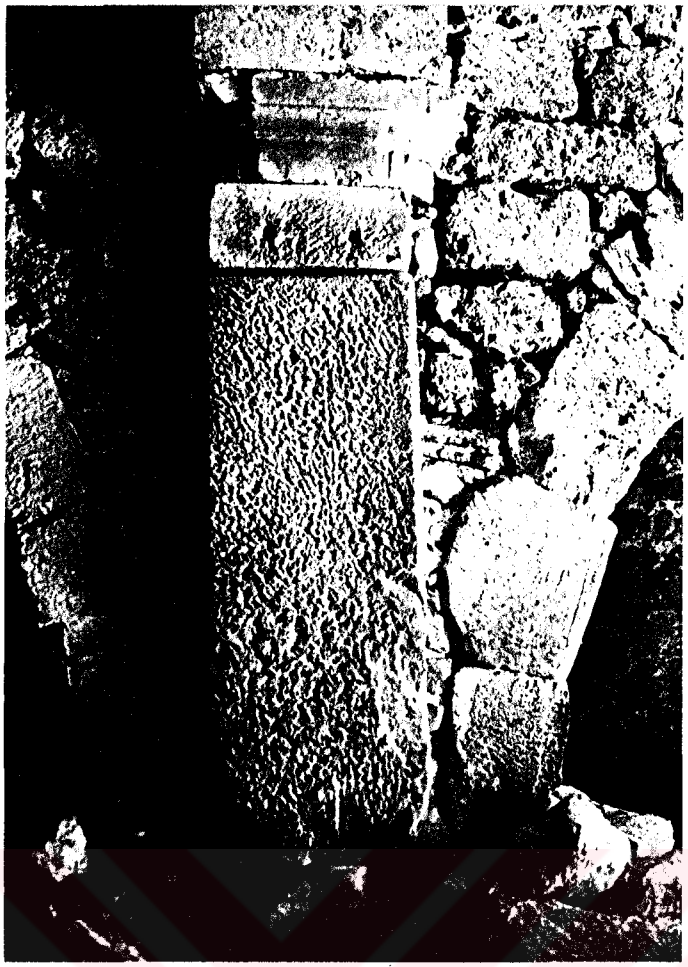

Res.27- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın doğusundaki ikinci paye.

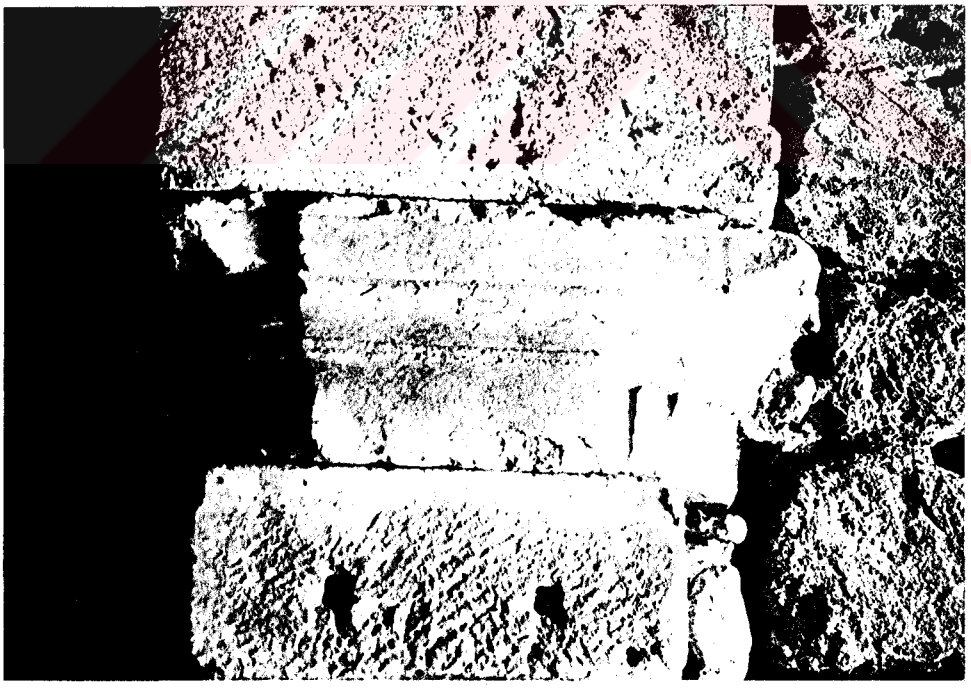

Res.28- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın doğusundaki ikinci paye üzerindeki destek kemerinin oturduğu devşirme sütun başlığı.

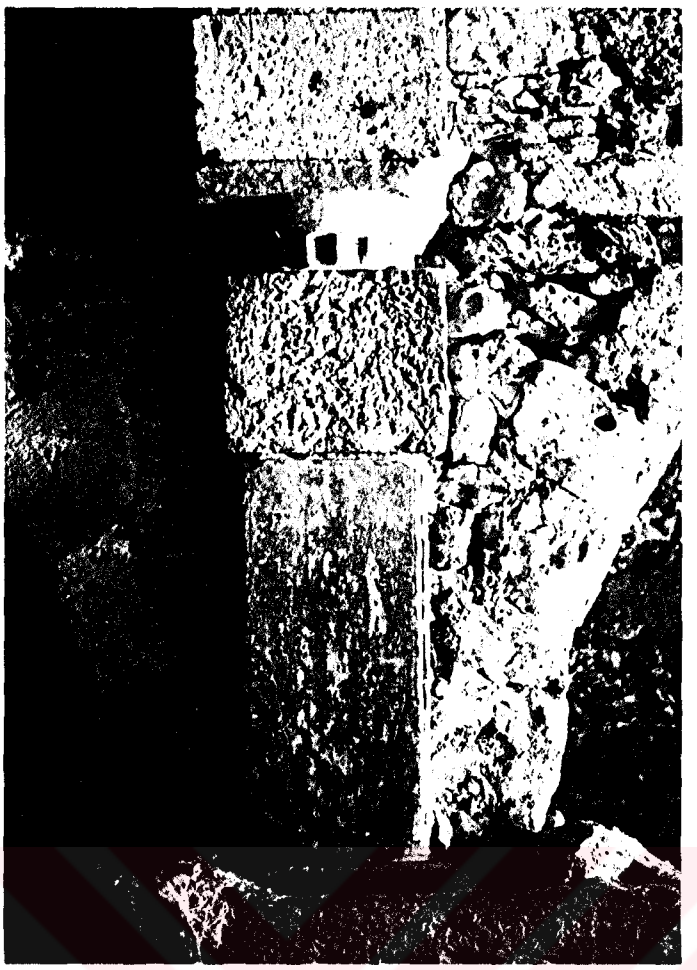

Res.29- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın doğusundaki üçüncü paye.

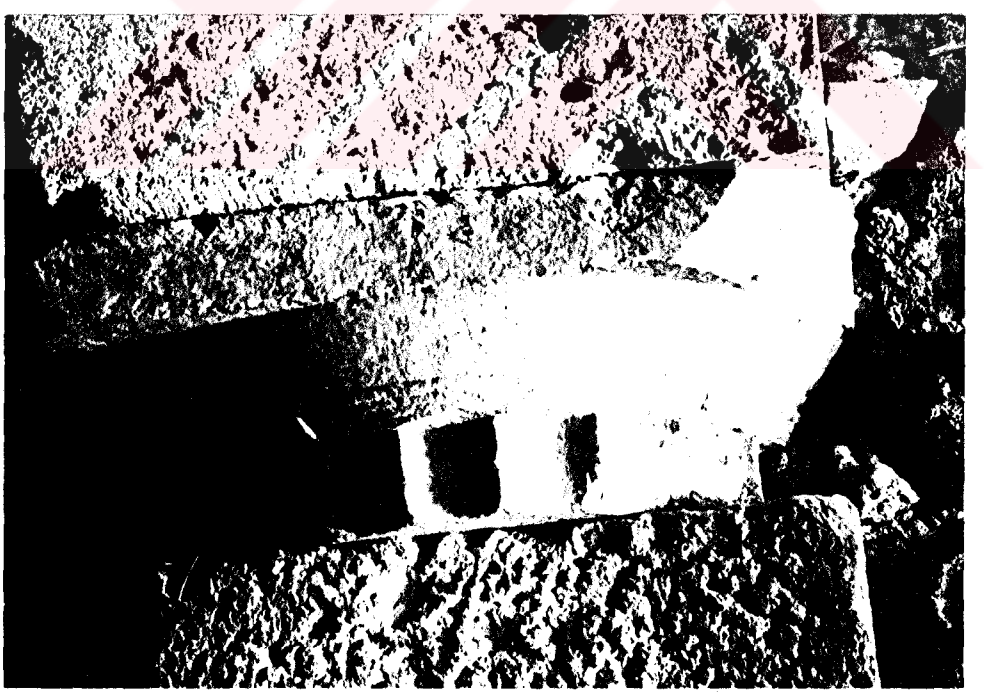

Res.30- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın doğusundaki üçüncü paye üzerindeki destek kemerinin oturduğu devşirme sütun başlığı.

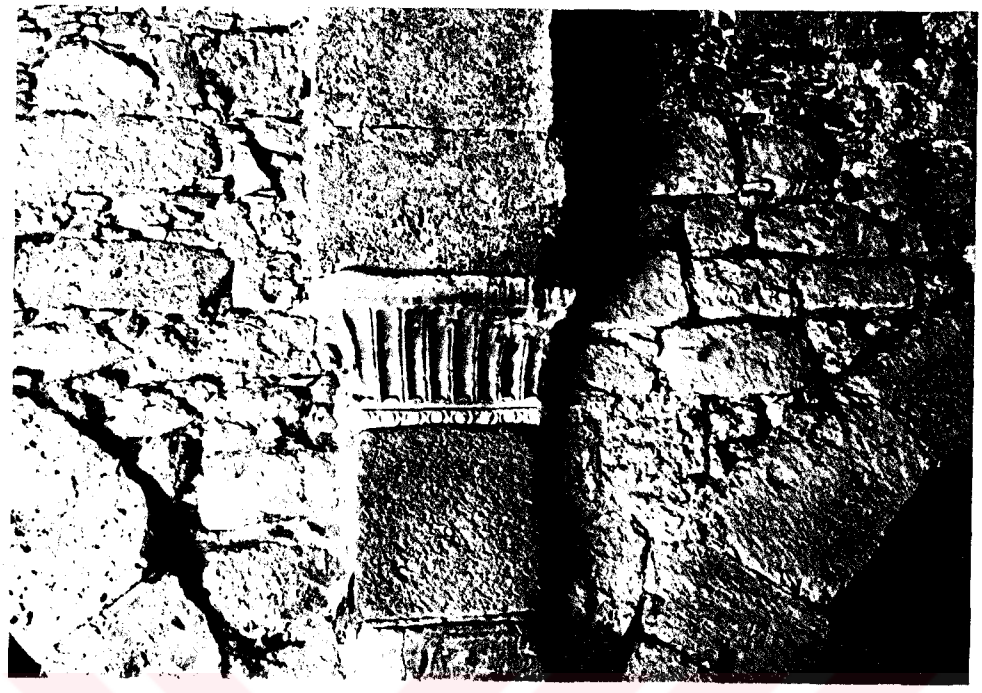

Res. 31- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın batısındaki birinci paye.

Res.32- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın batısındaki birinci paye üzerindeki destek kemerinin oturduğu devşirme sütun başlığı.

Res.33- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın batısındaki ikinci paye.

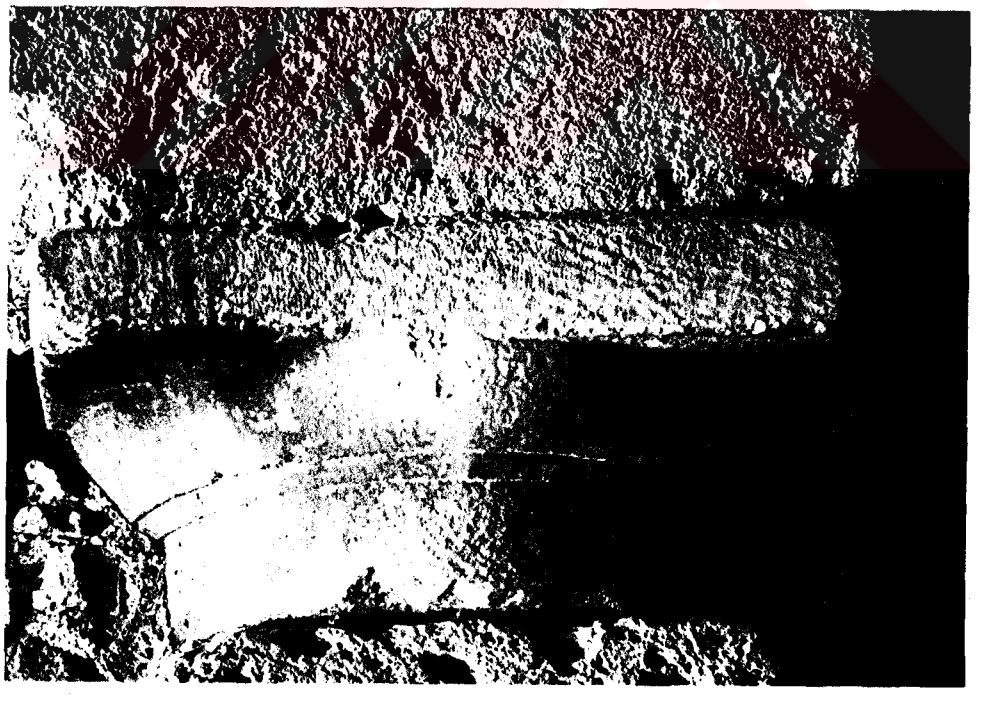

Res.34- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın batısındaki ikinci paye üzerindeki destek kemerinin oturduğu devşirme sütun başlığı.

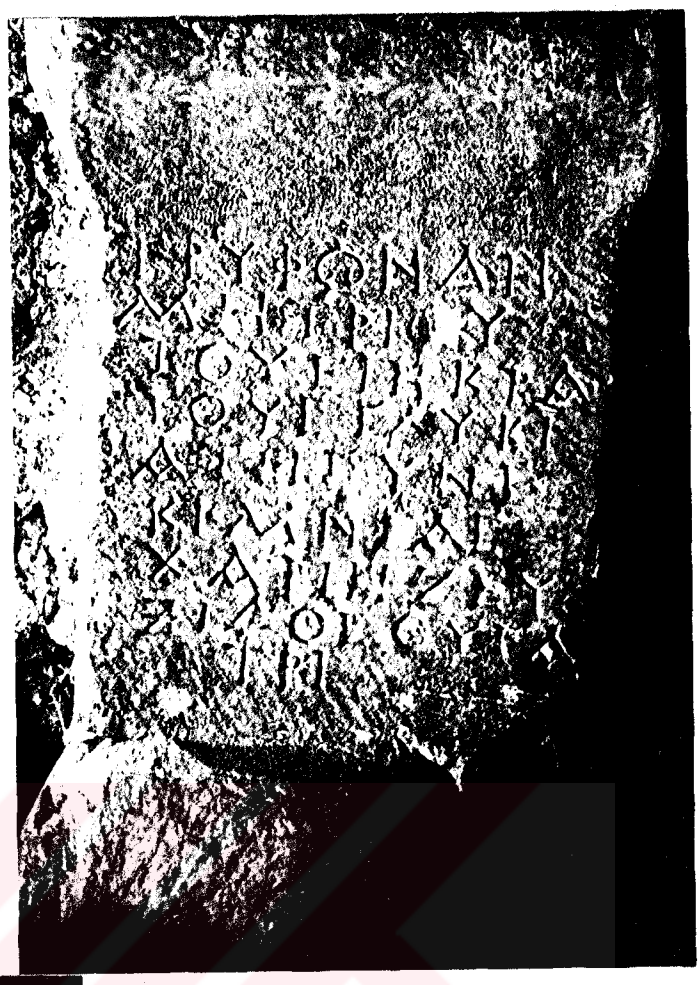

Res.35- Uşak-Ulubey, İnay Hanı,
orta sahnın batısındaki ikinci payeye
denk gelen destek kemerindeki yazıt.

Res.36- Uşak-Ulubey, İnay Hanı,
orta sahnın batısındaki üçüncü paye.

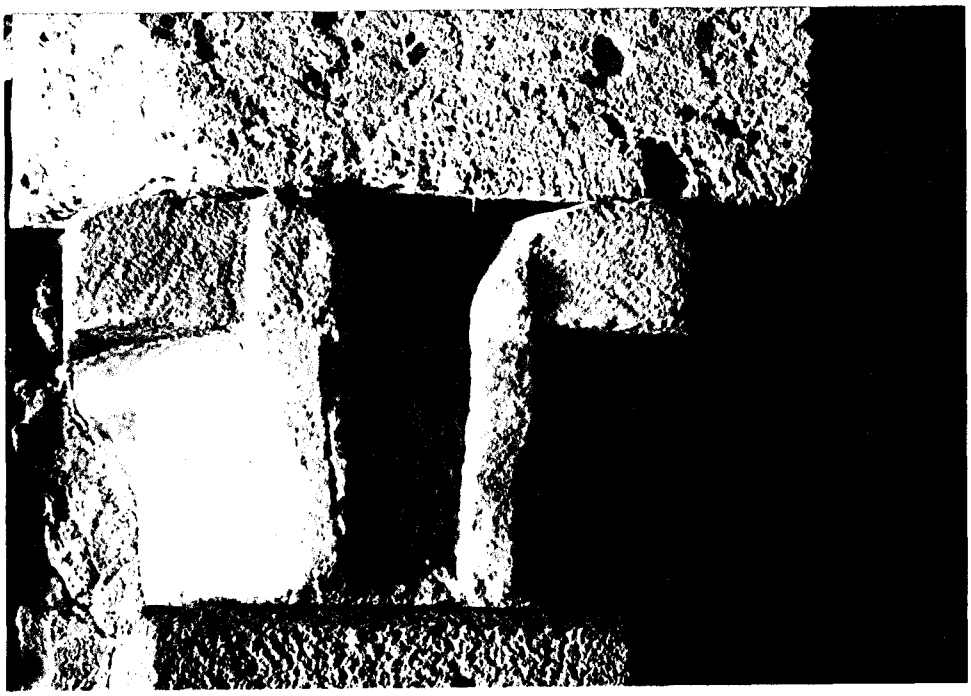

Res.37- Uşak-Ulubey, İnay Hanı, orta sahnın batısındaki üçüncü paye üzerindeki destek kemerinin oturduğu devşirme sütun başlığı.

Res.38- Uşak-Ulubey, İnay Hanı önündeki köprünün kitabesi.

Res.39- Uşak-Ulubey, İnay Hanı karşısındaki çeşmenin kitabesi.

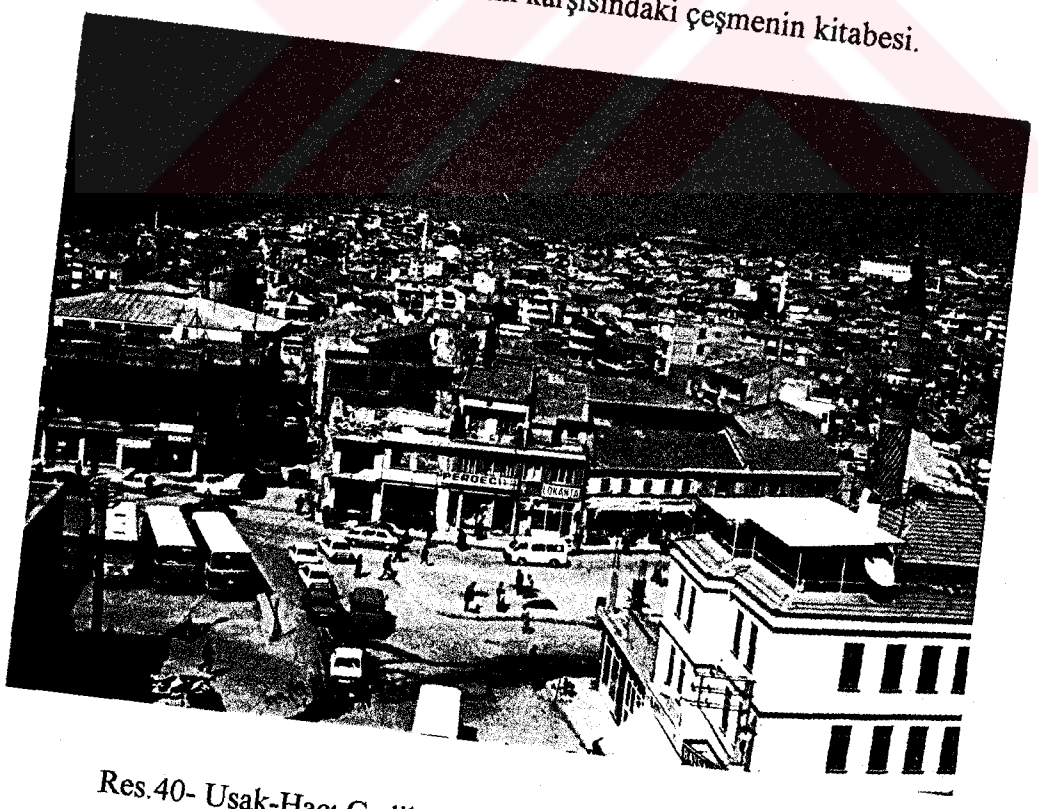

Res.40- Uşak-Hacı Gedik Hanı, genel görünüş.

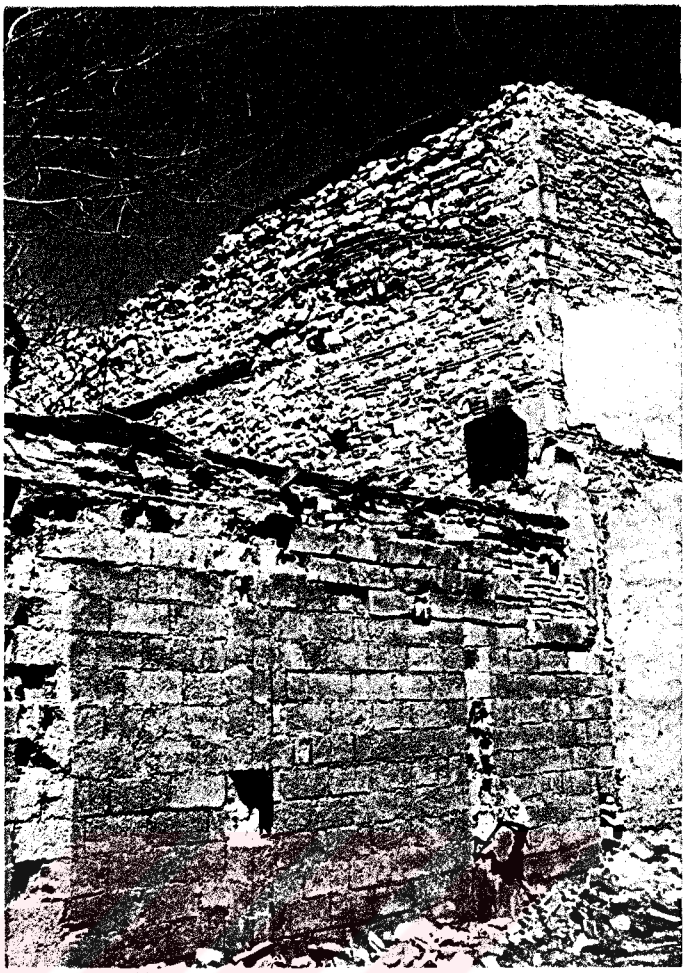

Res.41- Uşak-Hacı Gedik Hanı, güney batı cephesindeki duvar örgüsü.

Res.42-Uşak-Hacı Gedik Hanı, avluya bakan alt kat mekanlarının dış cephelerindeki duvar örgüsü.

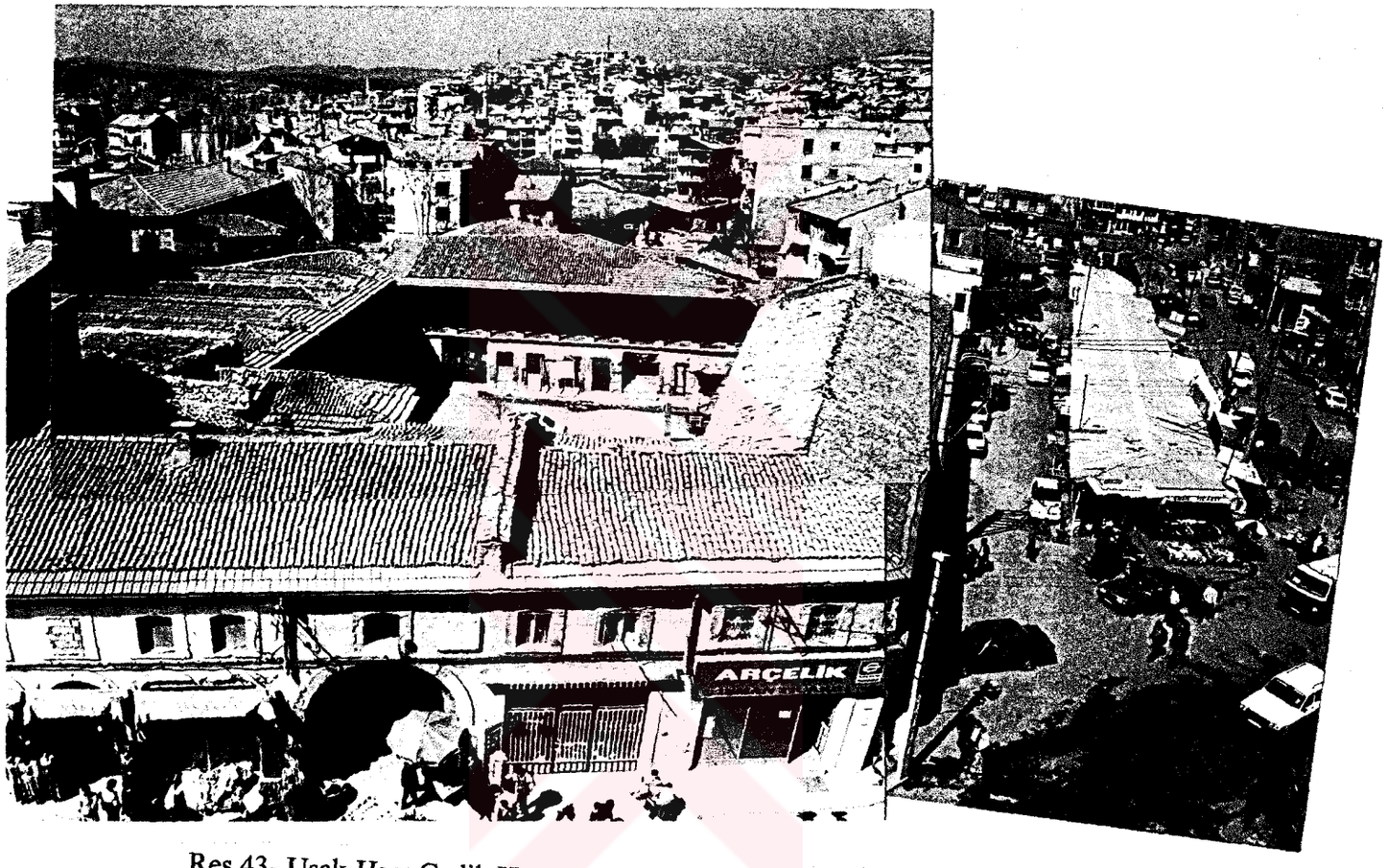

Res.43- Uşak-Hacı Gedik Hanı, genel görünüş ve çatı örtüsü.

Res.44- Uşak-Hacı Gedik Hanı, kuzey doğu cephesi.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

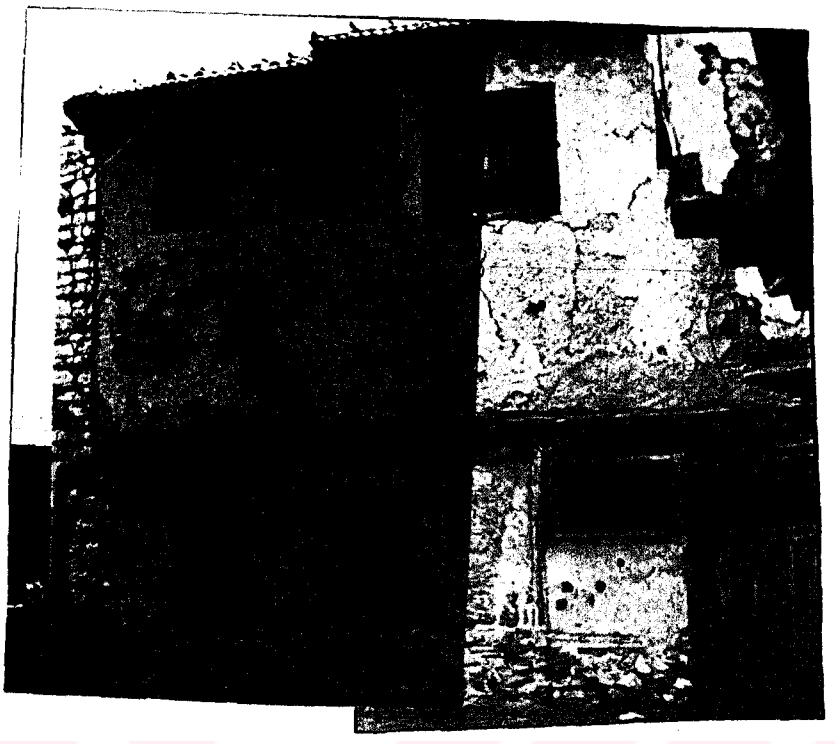

Res.45- Uşak-Hacı Gedik Hanı, kuzey batı cephesi
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

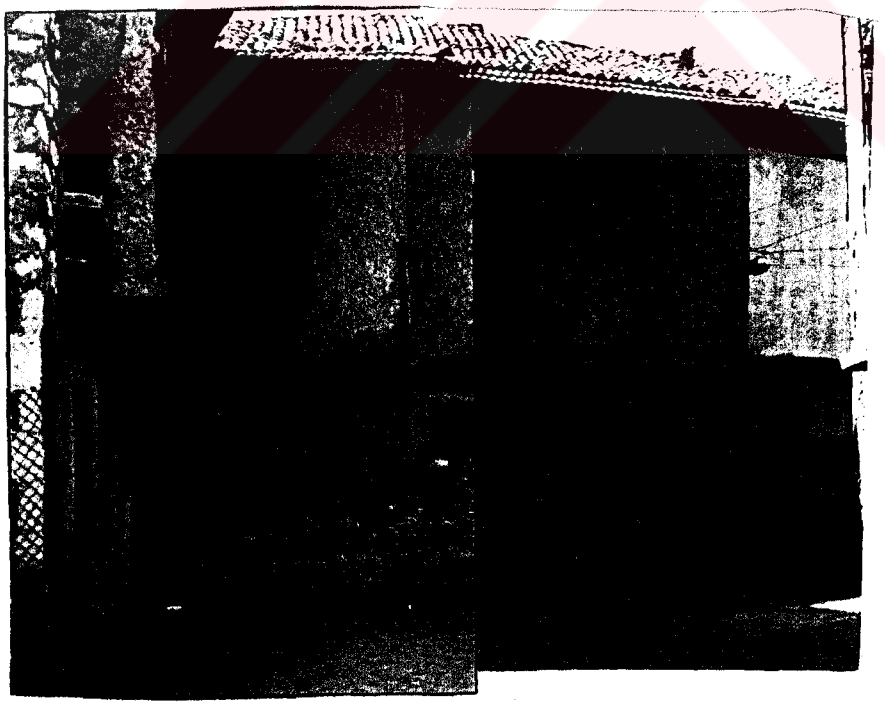

Res.46- Uşak-Hacı Gedik Hanı, kuzey batı cephesinin köşeli duvarından görünüş (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.47- Uşak-Hacı Gedik Hanı, doğu cephesi.

(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.48- Uşak-Hacı Gedik Hanı, doğu cephesi.

Res.49- Uşak-Hacı Gedik Hanı, doğu cephesi,dükkan kapı ve pencere açıklıklarının içten görünüşü.

Res.50- Uşak-Hacı Gedik Hanı, doğu cephesindeki dükkanların kapı ve pencere açıklıkları arasındaki kaldırılan ara duvar izi.

Res.51- Uşak-Hacı Gedik Hanı, güney cephesi.

Res.52- Uşak-Hacı Gedik Hanı, güney cephesinin doğu ucundan görünüş.

(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.53- Uşak- Hacı Gedik Hanı,güney cephesinin batı ucundan görünüş

(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

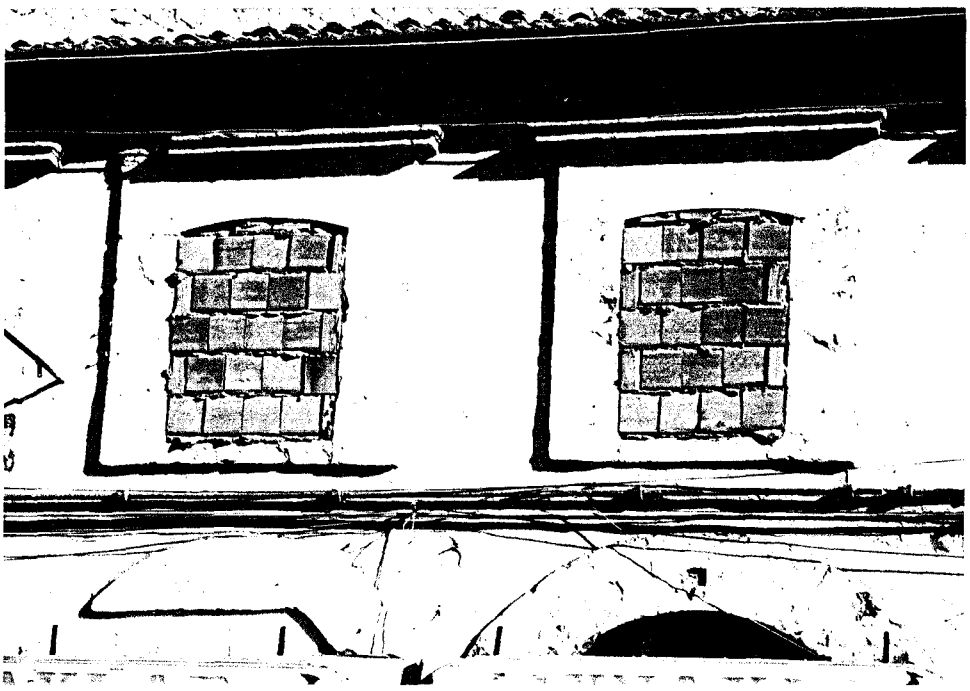

Res.54- Uşak- Hacı Gedik Hanı,güney cephesi batı ucunun üst katı seviyesinden görünüş.

Res.55- Uşak- Hacı Gedik Hanı,giriş kapısı.

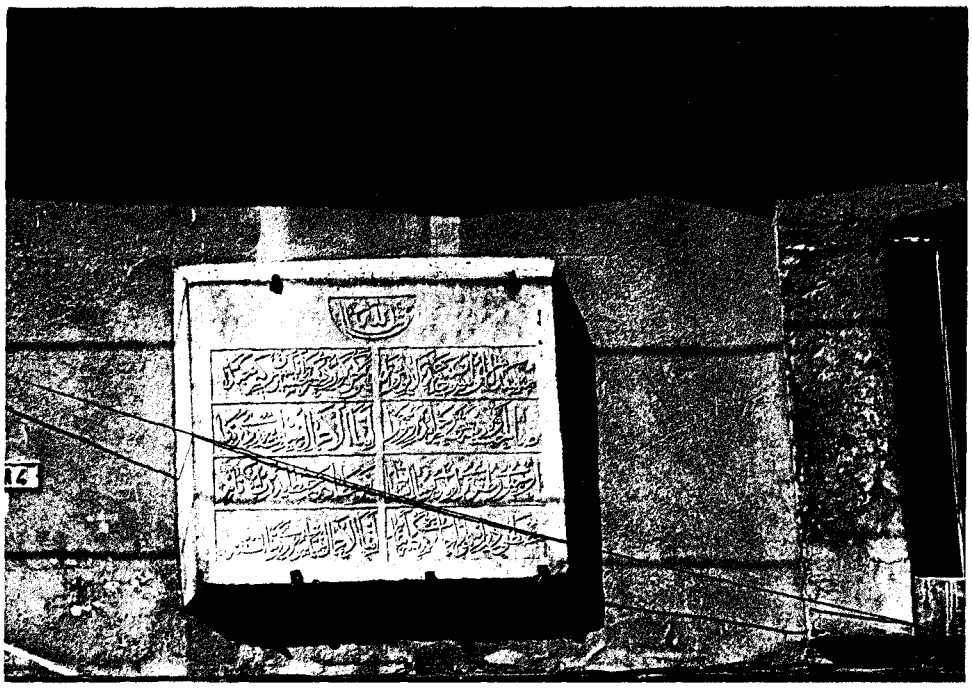

Res.56- Uşak- Hacı Gedik Hanı, giriş kapısı yan tarafındaki kitabe.

Res.57- Uşak- Hacı Gedik Hanı,giriş holünün içten görünüşü.

Res.58- Uşak- Hacı Gedik Hanı, giriş holünün batı kanadı.

Res.59- Uşak- Hacı Gedik Hanı, giriş holünün doğu kanadı.

Res.60- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun güney kanadı.

Res.61- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun güney batısındaki camekanlı mekan (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

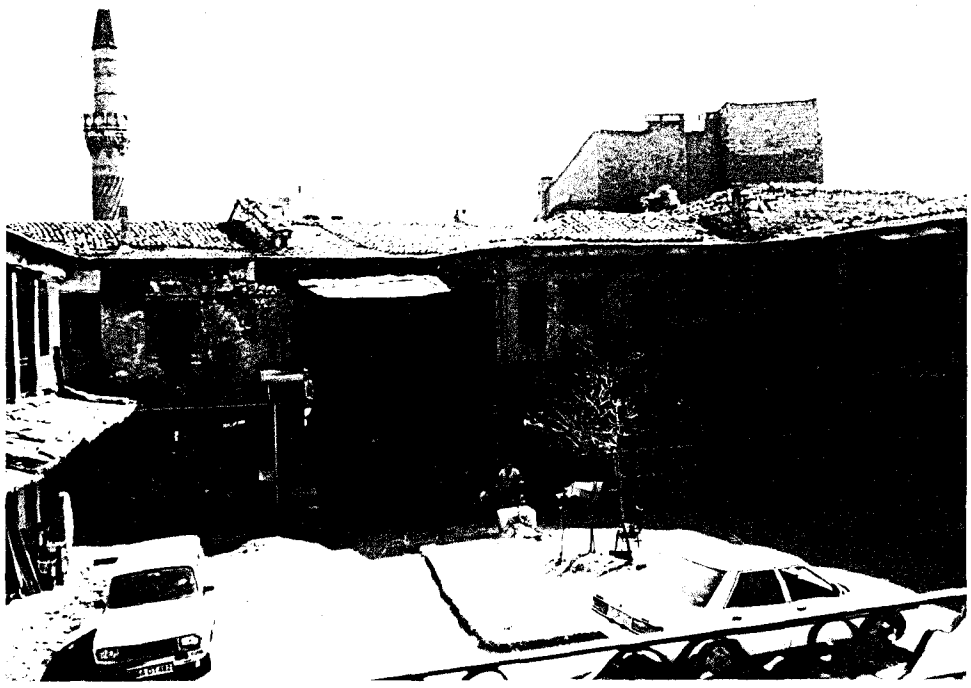

Res.62- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun güney kanadı ve doğusundaki alt kat mekanının değiştirilen pencerelerinden görünüş.

Res.63- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun doğu kanadı.

Res.64- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun doğu kanadındaki alt kat dükkanlarının kapı ve pencere açıklıklarının içten görünüşü.

Res.65- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun doğu kanadındaki merdivene açılan yuvarlak pencere.

Res.66- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun kuzey doğu kanadı

(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

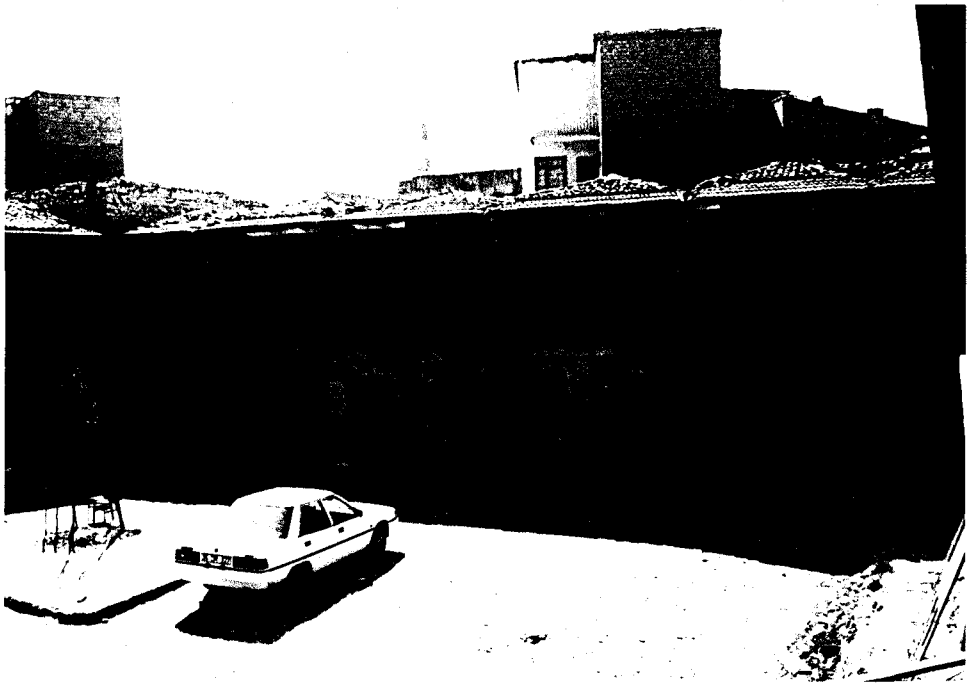

Res.67- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun batı kanadı.

Res.68- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun batı kanadının kuzey ucu.

Res.69- Uşak- Hacı Gedik Hanı,avlunun kuzey batı kanadı

(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

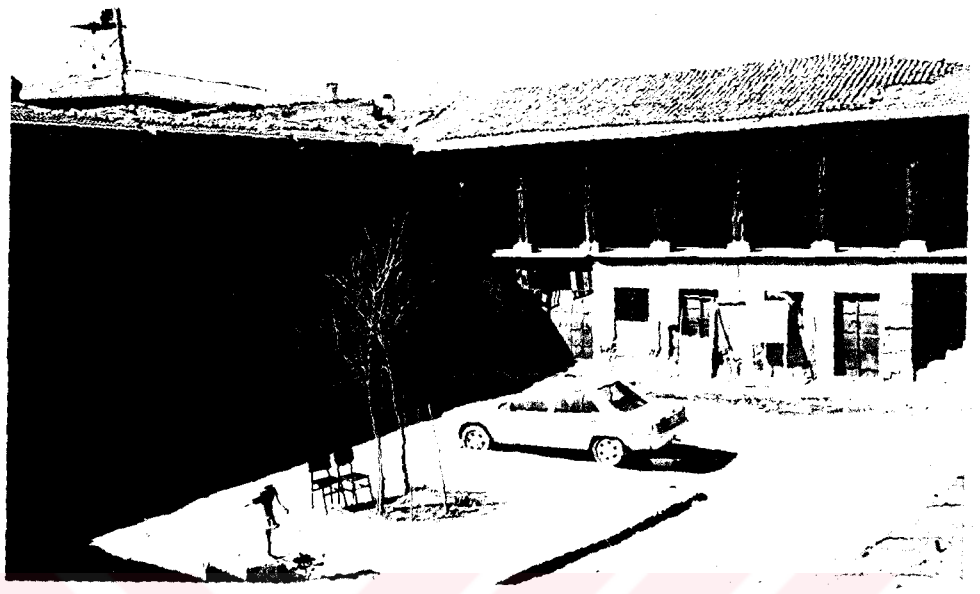

Res.70- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun kuzey batı kanadı

Res.71- Uşak- Hacı Gedik Hanı, avlunun kuzey kanadı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Res.72- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat batı revakındaki taş sütunlardan biri.

Res.73-Uşak- Hacı Gedik Hanı,üst kat,kuzey revakındaki taş taklidi ahşap sütunlar

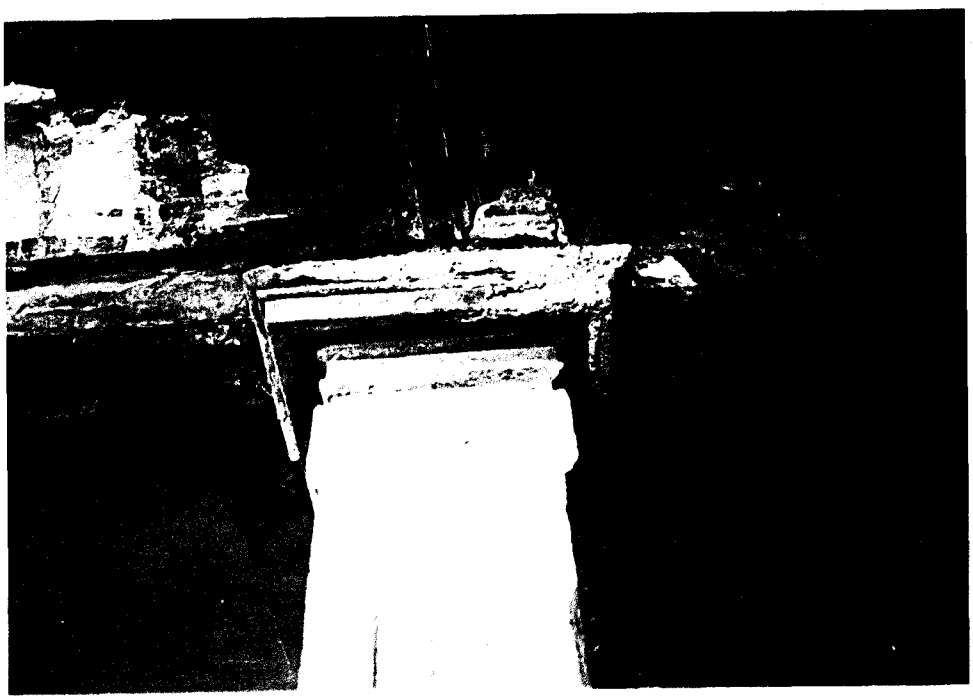

Res.74- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat,doğu-batı revakındaki taş sütunlar üzerindeki ay motifi.

Res.75- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat revak sütunlarını birbirine bağlayan demir putreller.

Res.76- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, batı kanadındaki volta tonoz örtülü mekanlardan birinin içten görünüşü.

Res.77- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat,kuzey revakı üst örtüsü.

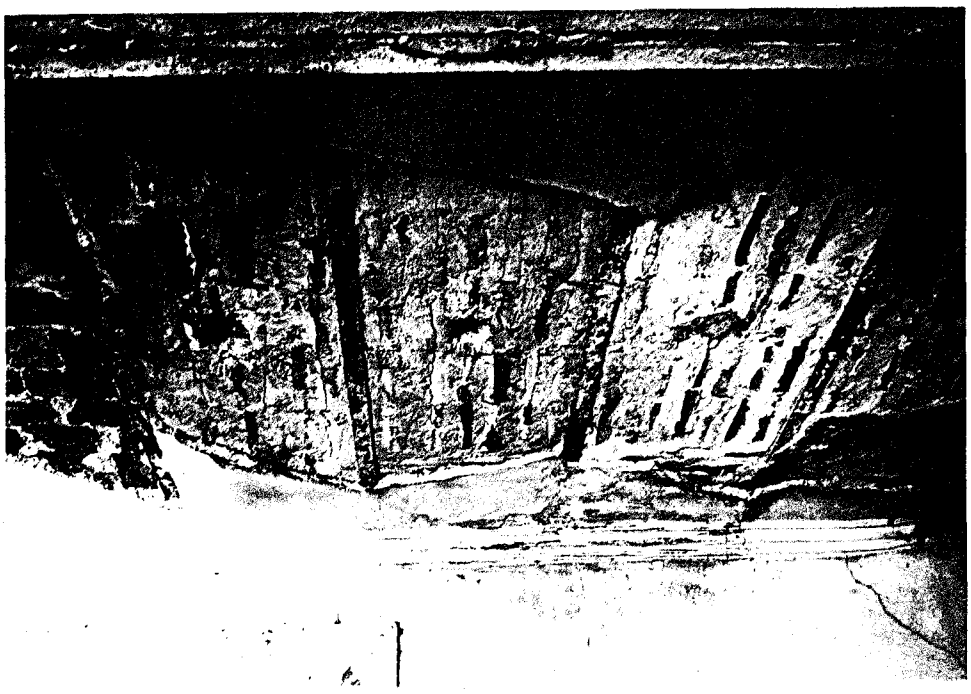

Res.78- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, doğu ve batı revaklarının düz volta tavan örtüsü.

Res.79- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, kuzey revakı.

Res.80- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, kuzey kanadındaki koridor ve mekanlar.

Res.81- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, batı revakı.

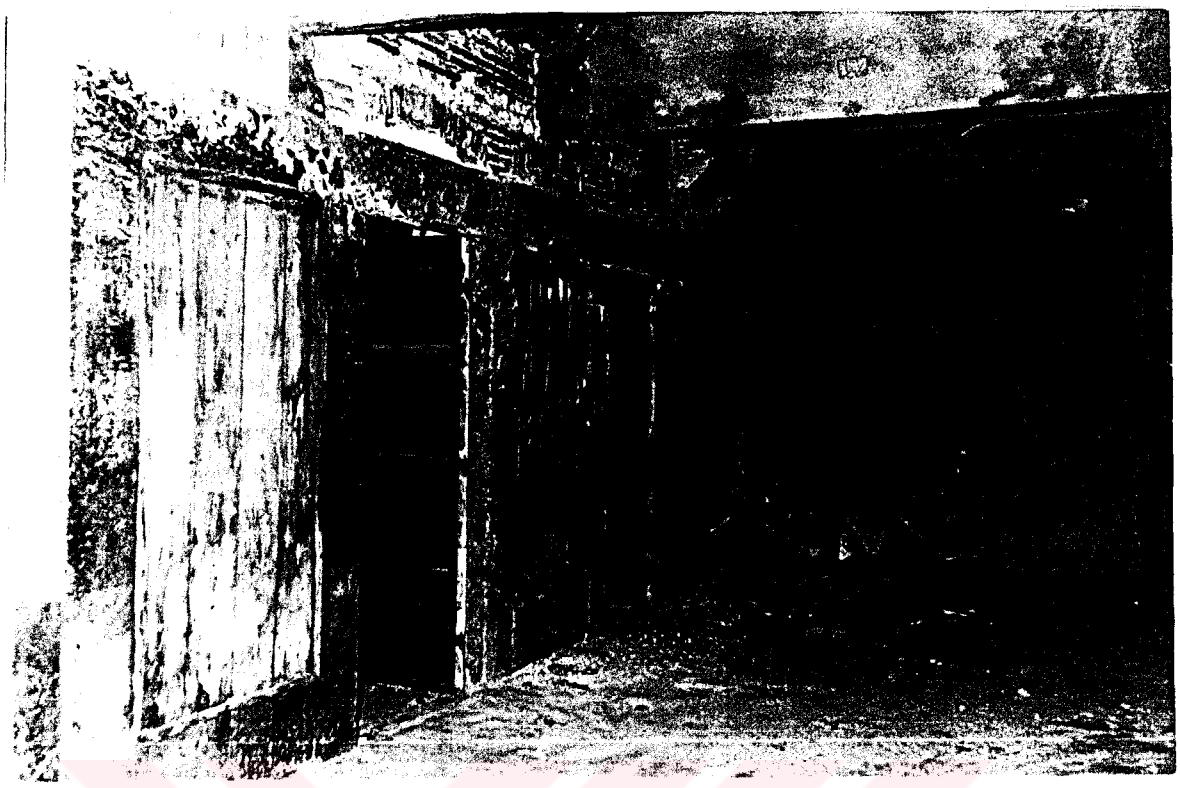

Res.82- Uşak- Hacı Gedik Hanı,üst kat batı kanadındaki güney koridoru
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.83- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, batı kanadındaki koridora açılan odaların üzerindeki tuğla kemerler.

Res.84- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, güney kanadındaki giriş holüne bakan mekanın penceresi üzerindeki tuğla kemer.

Res.85- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat, doğu revakı.

Res.86- Uşak- Hacı Gedik Hanı, üst kat,doğu revakının güney ucundan görünüş.

Res.87- Uşak-Paşa Hanı, han ve çevresinin onarımdan önceki genel görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.88- Uşak-Paşa Hanı, onarım öncesi genel görünüşü ve çatı örtüsü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.89- Uşak-Paşa Hanı, onarımdan sonrasındaki genel görünüşü.

Res.90- Uşak-Paşa Hanı, batı cephesinin onarımdan önceki görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.91- Uşak-Paşa Hanı, batı cephesinin onarım sırasındaki görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.92- Uşak-Paşa Hanı, batı cephesinin onarımdan sonraki görünüşü

Res.93- Uşak-Paşa Hanı, kuzey cephesinin batıdan görünüşü

Res.94- Uşak-Paşa Hanı kuzey cephesinin doğudan görünüşü

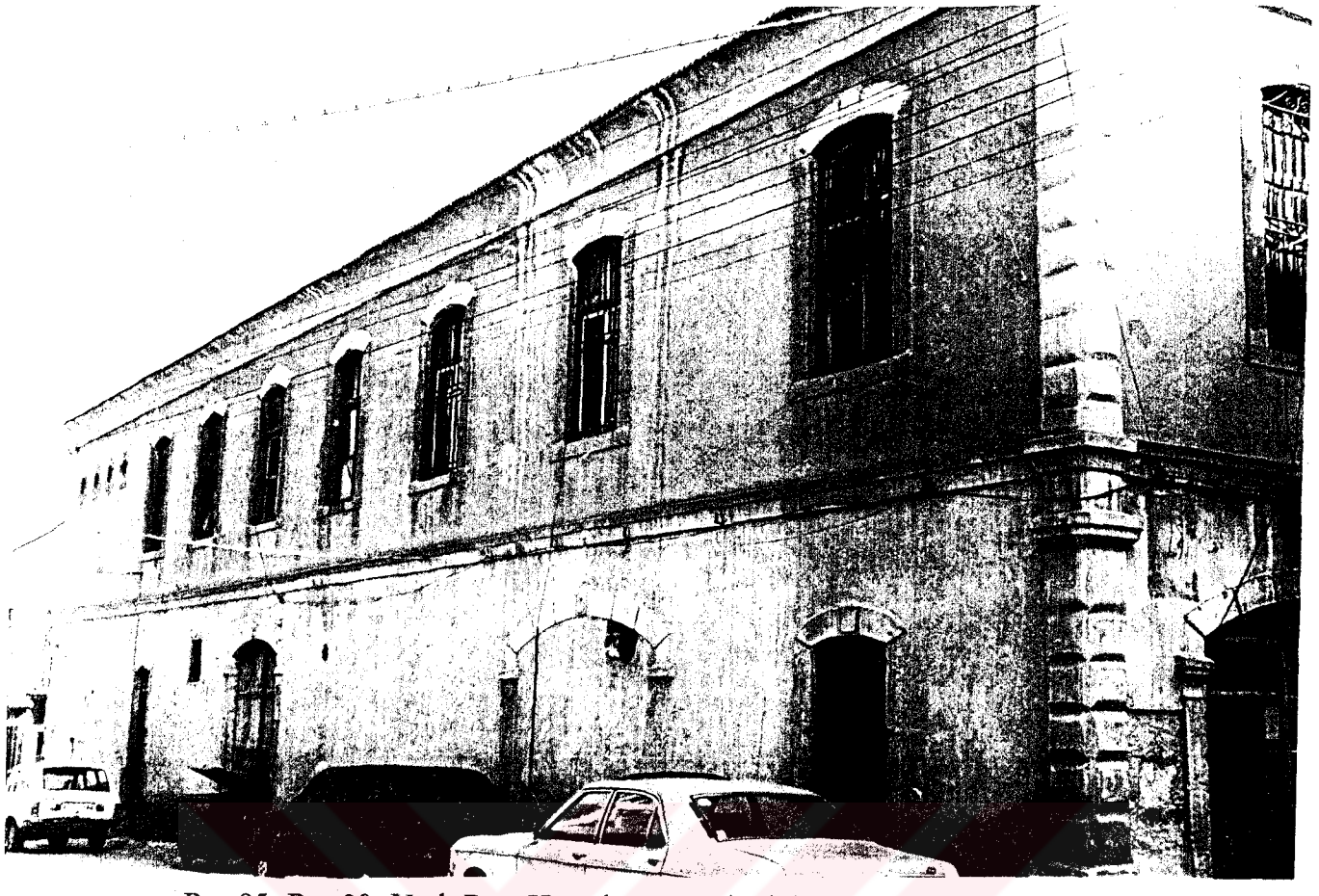

Res.95- Res.90- Uşak-Paşa Hanı, kuzey cephesinin onarımdan önceki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.96- Uşak-Paşa Hanı, kuzey cephesinin onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.97- Uşak-Paşa Hanı, doğu cephesinin görünüşü

Res.98- Uşak-Paşa Hanı, doğu cephesinin onarımdan önceki görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.99- Uşak-Paşa Hanı, doğu cephesinin onarım sırasındaki görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.100- Uşak-Paşa Hanı, güney doğu cephesinin görünüşü

Res.101- Uşak-Paşa Hanı, güney doğu cephesinin onarımdan önceki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.102- Uşak-Paşa Hanı, güney doğu cephesinin onarım sırasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.103- Uşak-Paşa Hanı, güney doğu cephesinin balkon konsolları

Res.104- Uşak-Paşa Hanı, güney cephesinin görünüşü

Res.105- Uşak-Paşa Hanı, güney cephesinin onarımdan önceki görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.106- Uşak-Paşa Hanı, alt kat kemer kilit taşlarındaki süslemeler

Res.107- Uşak-Paşa Hanı, üst kat pencere kemerlerinin kilit taşlarındaki süslemeler.

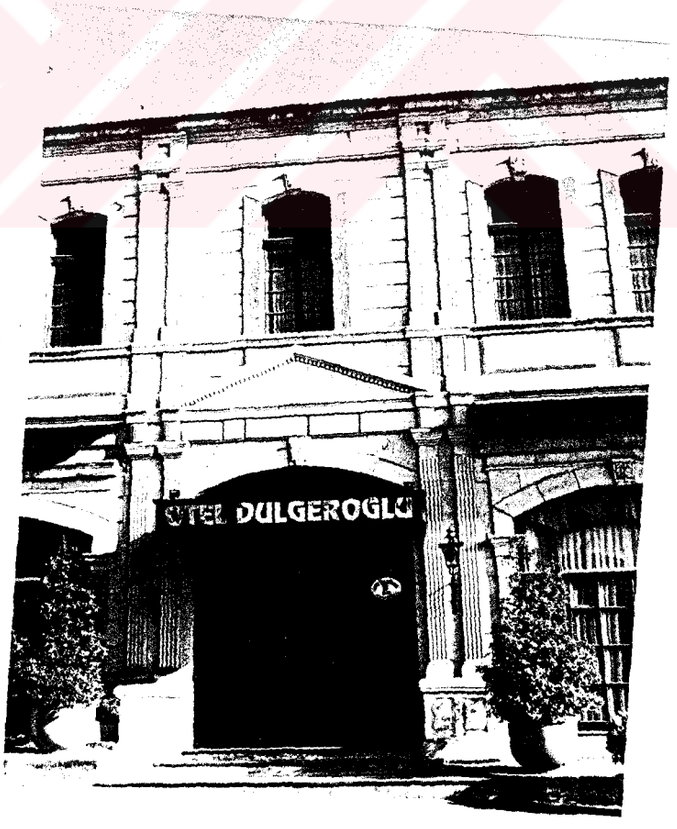

Res.108- Uşak-Paşa Hanı, giriş kapısı.

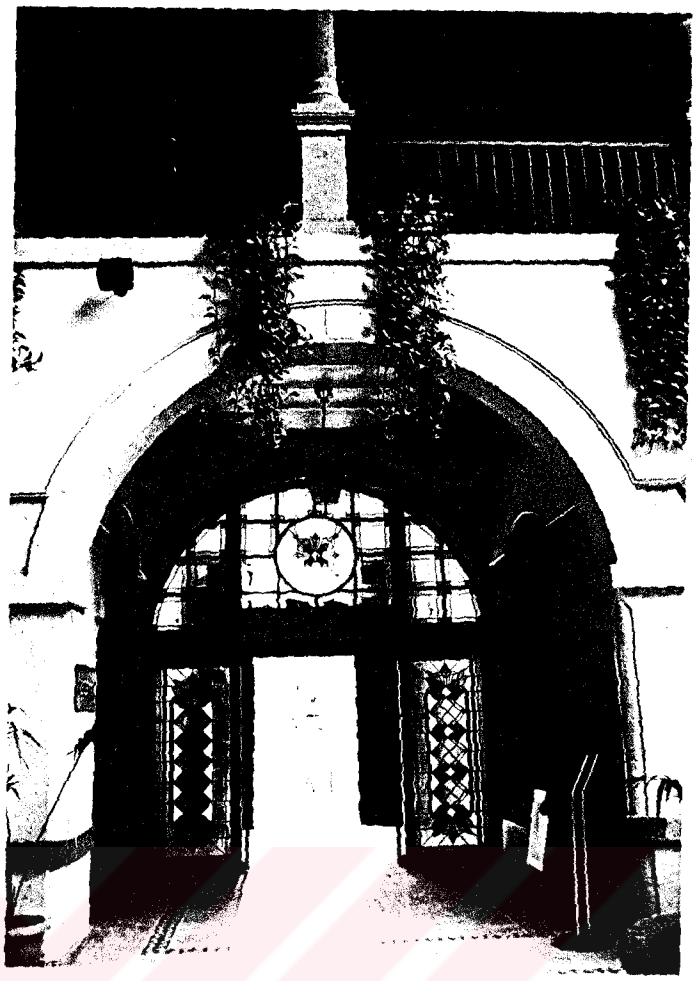

Res.109-Uşak-Paşa Hanı, avludan giriş mekanının görünüşü.

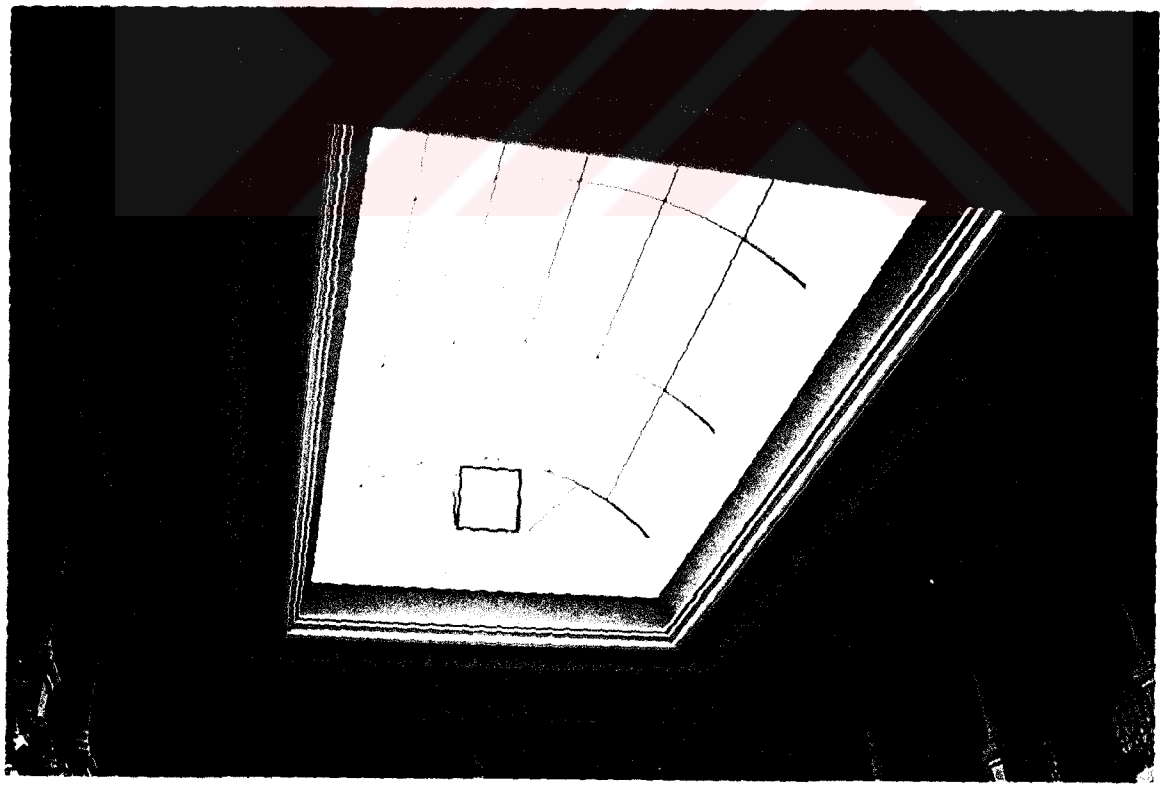

Res.110- Uşak-Paşa Hanı, onarımda kapatılan avlunun üst örtüsü.

Res.111- Uşak-Paşa Hanı, avlununkuzey kanadı.

Res.112- Uşak-Paşa Hanı, avlunun güney doğu kanadı

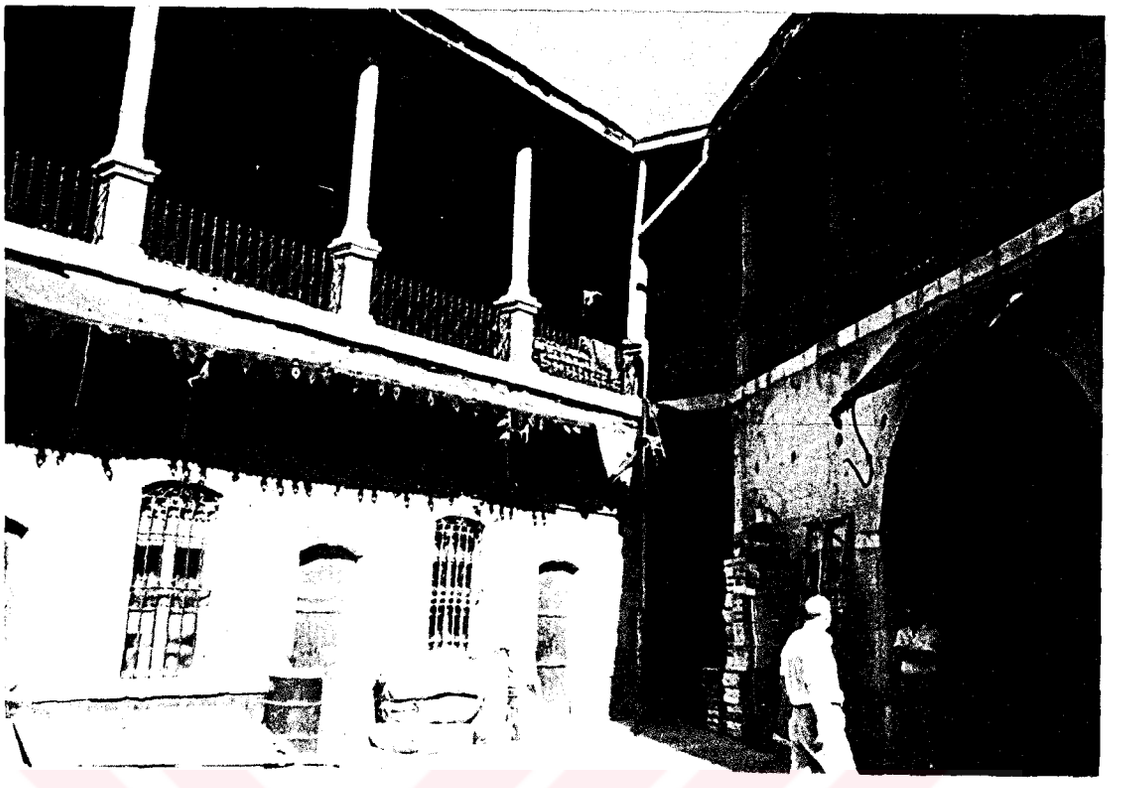

Res.113- Uşak-Paşa Hanı, avlunun güney doğu kanadının onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.114- Uşak-Paşa Hanı, avlunun güney doğu kanadının onarım sıarasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.115- Uşak-Paşa Hanı, avlunun güney doğu köşesindeki iptal edilen merdiven (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.116- Uşak-Paşa Hanı, güney doğu köşedeki restorandan görünüş.

Res.117- Uşak-Paşa Hanı, güneydoğu köşedeki restorandan girişe bakış

Res.118- Uşak-Paşa Hanı, avlunun batı kanadından görünüş.

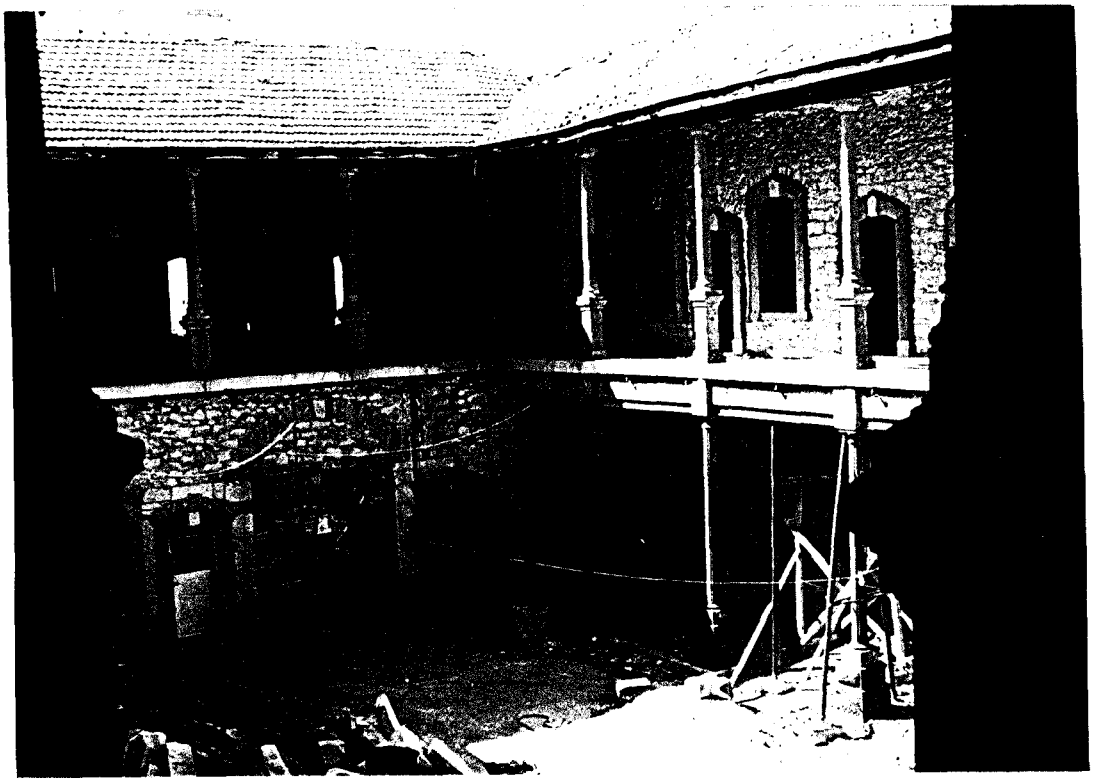

Res.119- Uşak-Paşa Hanı, avlunun kuzey ve batı kanatlarının onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.120- Uşak-Paşa Hanı, avlunun güney batıdaki üst kata çıkış merdivenin onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

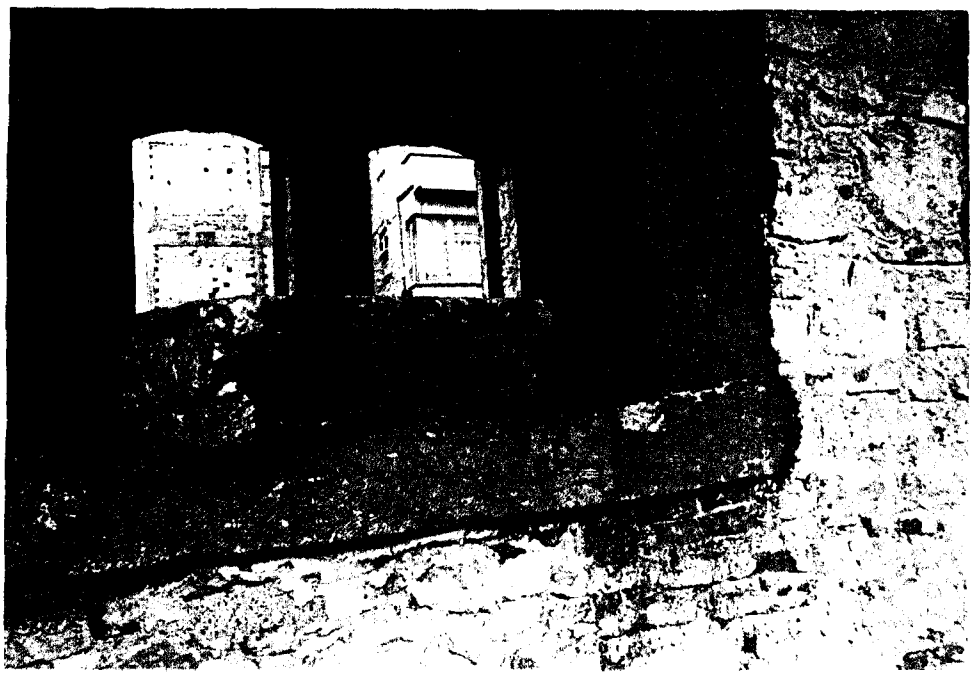

Res.121- Uşak-Paşa Hanı,güney batısındaki merdivenin orijinal basamağı
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.122- Uşak-Paşa Hanı, güney batı merdivenindeki taş sütun
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.123- Uşak-Paşa Hanı, batı kanadının güneyindeki merdiven boşluğuna uzanan revak zemini(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.124- Uşak-Paşa Hanı, üst kat batı revakındaki merdiven başlangıcının onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.125- Uşak-Paşa Hanı, üst kat,batı revakındaki merdiven başlangıcının onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.126- Uşak-Paşa Hanı, üst kat batı revakındaki merdiven başlangıcının görünüşü

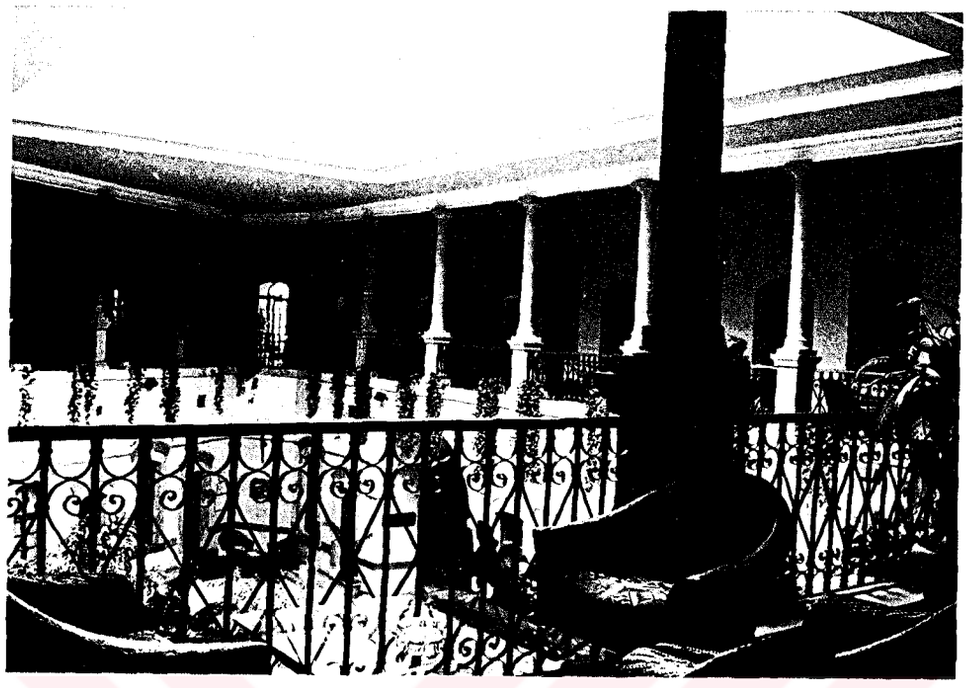

Res.127- Uşak-Paşa Hanı, üst kat revakını taşıyan sütunlar

Res.128- Uşak-Paşa Hanı, üst kat revakını taşıyan sütun kaidelerinden birinin onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

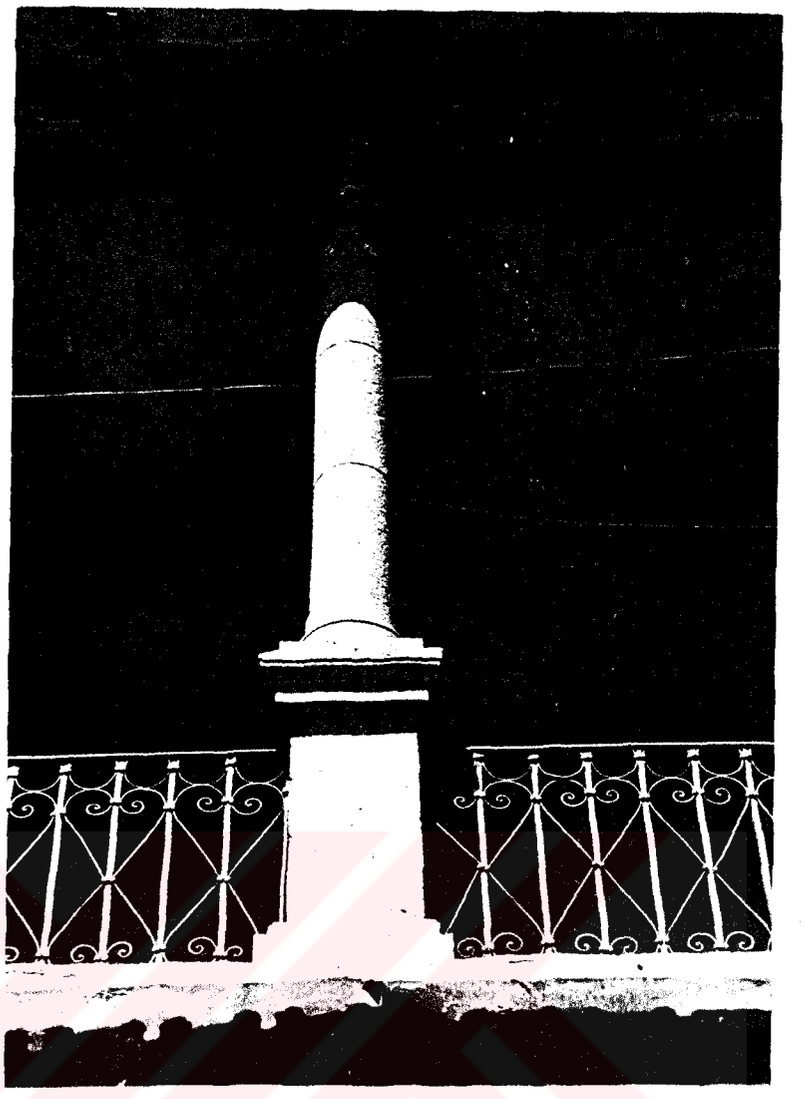

Res.129- Uşak-Paşa Hanı, üst kat revakını taşıyan sütunlardan birinin onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

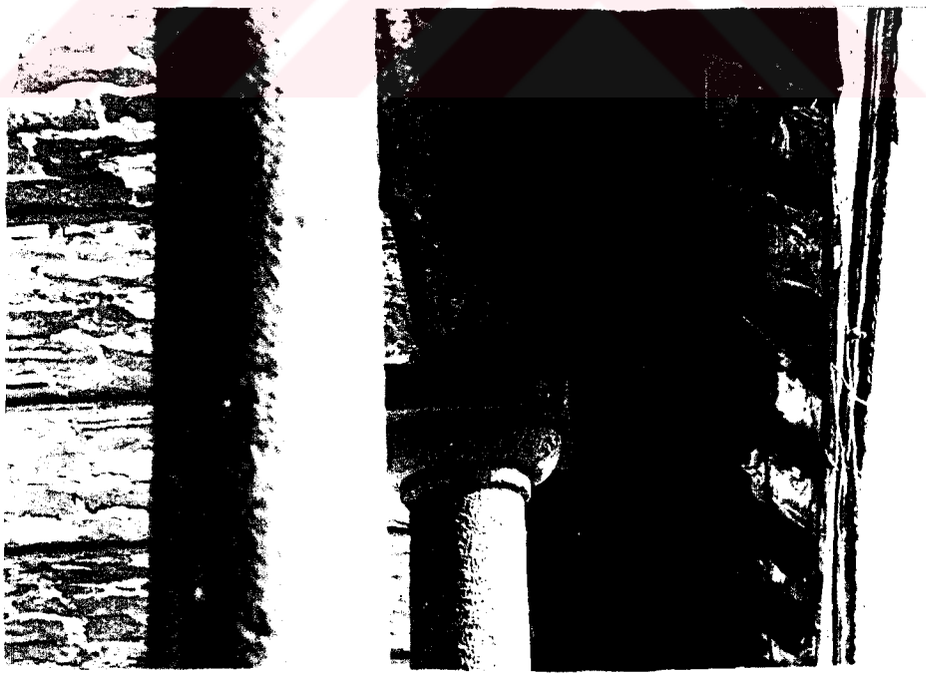

Res.130- Uşak-Paşa Hanı, üst kat revakını taşıyan sütun başlığı (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.131- Uşak-Paşa Hanı, üst kat güney revakının onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

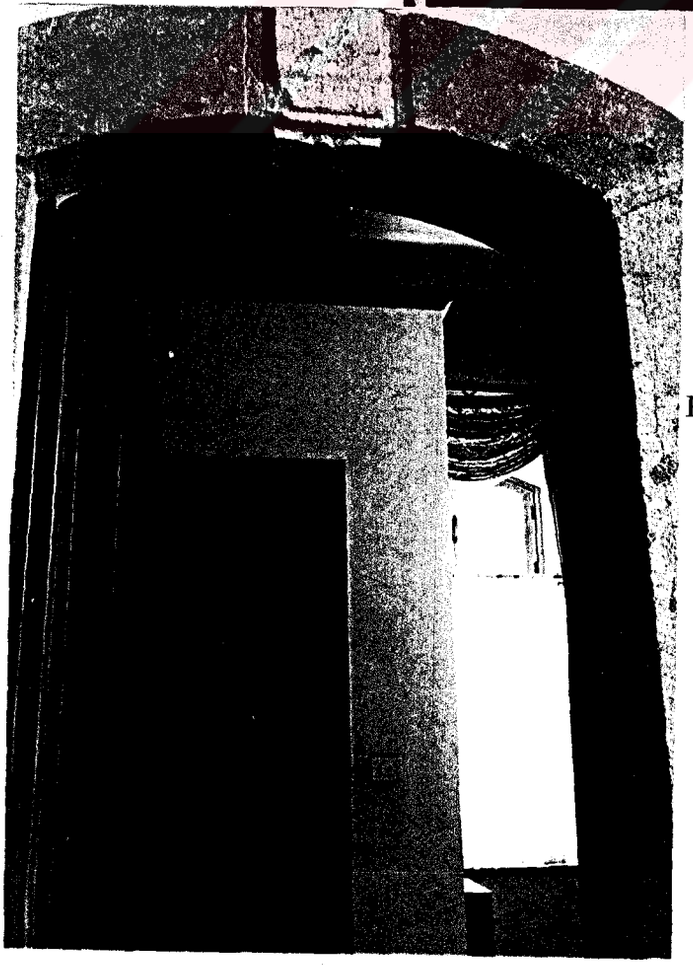

Res.132- Uşak-Paşa Hanı, üst kat odalarından birinin içinden görünüş

Res.133- Uşak-Paşa Hanı, üst kat odalarından birinin örtüsü

Res.134- Uşak-Paşa Hanı,
üst kat revakının üst örtüsü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

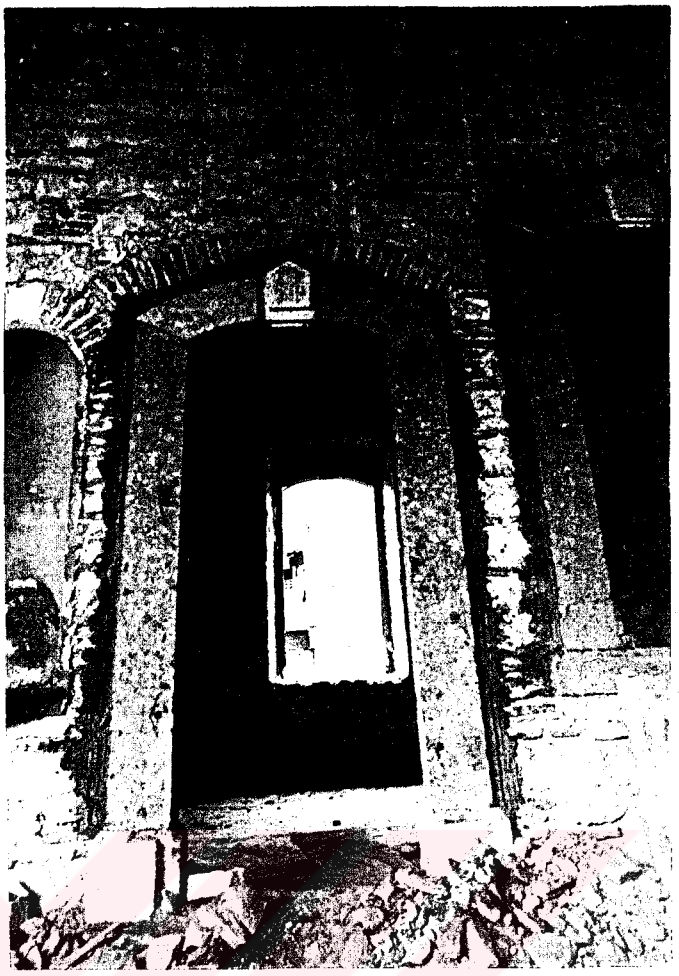

Res.135- Uşak-Paşa Hanı, üst kat odalarının revaka bakan pencere ve kapı açıklıklarının onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.136- Uşak-Paşa Hanı, üst kat kuzey revakındaki çeşme ve nişin görünüşü

Res.137- Uşak-Paşa Hanı, üst kat güney revakındaki çeşme ve nişin onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.138- Uşak-Paşa Hanı, üst kat kuzey revakındaki çeşme ve nişin onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.139- Uşak-Paşa Hanı, üst kat kuzey revakındaki çeşme ve nişin onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

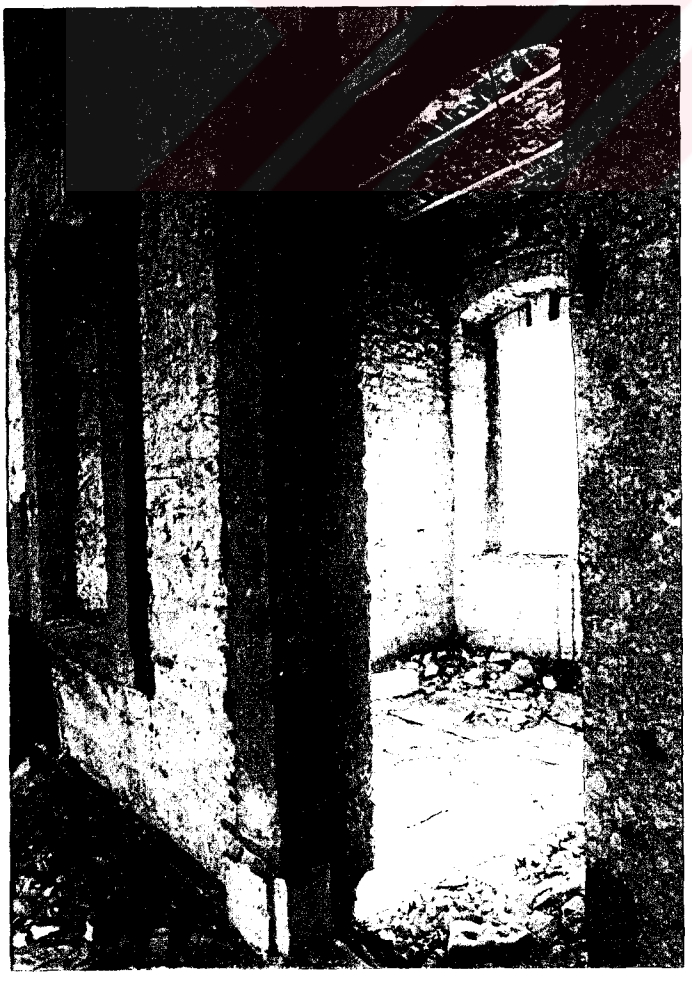

Res.140- Uşak-Paşa Hanı, üst kat odalarının dış cephedeki pencerelerinin onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

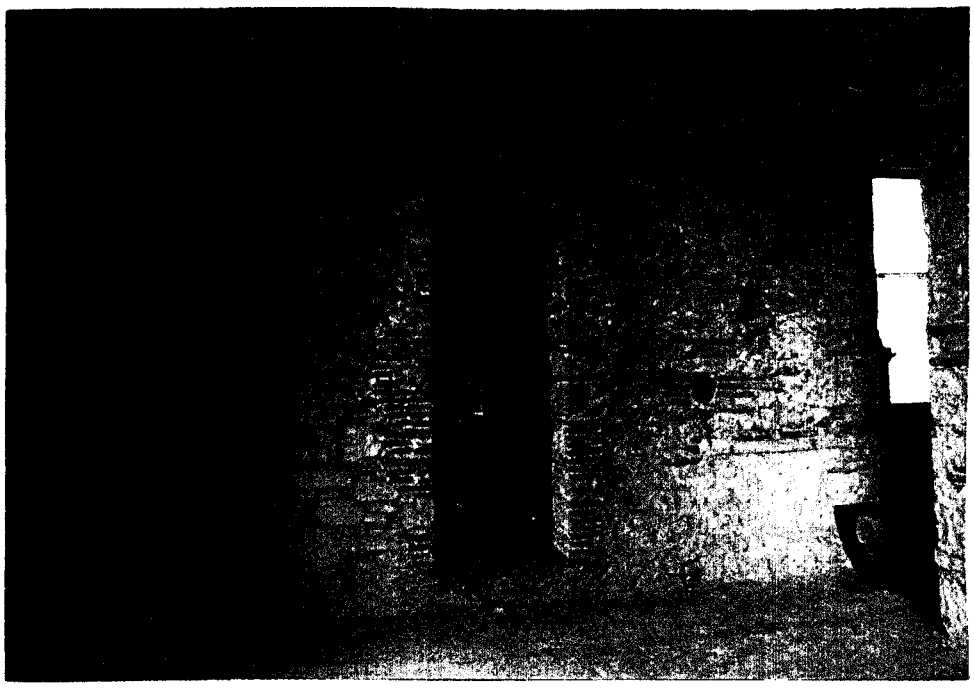

Res.141- Uşak-Paşa Hanı, üst kat güney batı köşesindeki oda duvarında onarım esnasında ortaya çıkan açıklık (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.142- Uşak-Paşa Hanı, üst kat güney revakının onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.143- Uşak-Paşa Hanı, üst kat güney revakının onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.144- Uşak-Paşa Hanı, avlunun güney doğu köşesinden görünüş.

Res.143- Uşak-Paşa Hanı, üst kat güney revakının onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.144- Uşak-Paşa Hanı, avlunun güney doğu köşesinden görünüş.

Res.145- Uşak-Paşa Hanı, üst kat,güney doğu köşedeki mekanın onarım içten görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.146-Uşak-Paşa Hanı,üst kat,güney doğu köşedeki mekanın onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.147-Uşak-Paşa Hanı,üst kat,kuzey doğu köşedeki mekanın onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.148- Uşak-Paşa Hanı,üst kat,doğu revakının onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

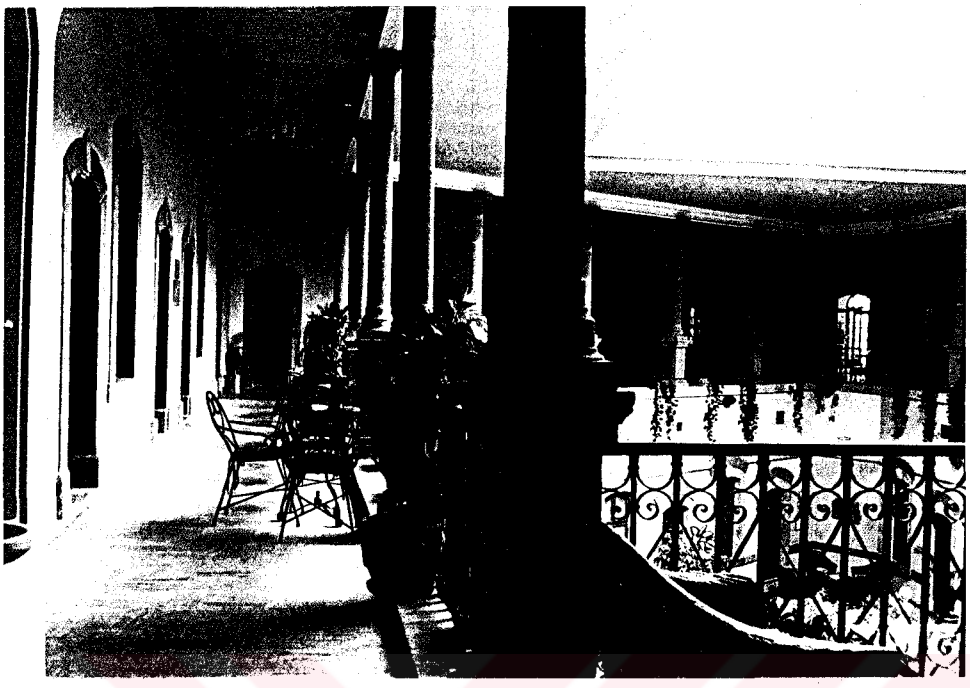

Res.149- Uşak-Paşa Hanı,üst kat,doğu revakının görünüşü.

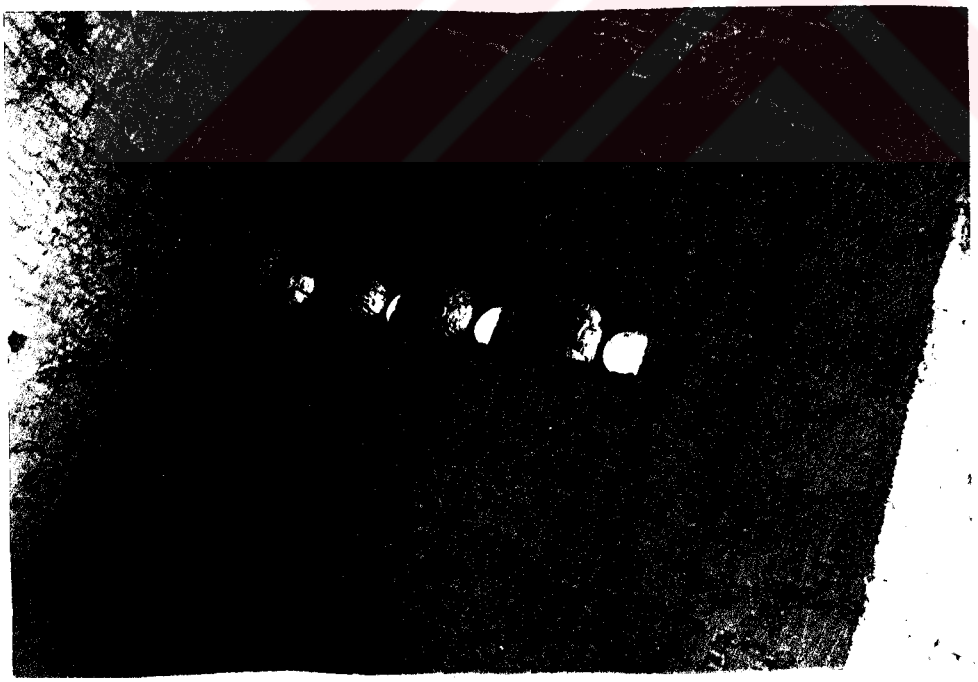

Res.150- Uşak-Paşa Hanı, üst kat, kuzey doğu köşedeki mekanın içten görünüşü

Res.151- Uşak-Paşa Hanı,avlunun kuzey kanadının genel görünüşü.

Res.152- Uşak-Paşa Hanı,üst kat,kuzey revakından görünüş.

Res.153- Uşak-Paşa Hanı, üst kat,batı revakının genel görünüşü

Res.154- Uşak-Paşa Hanı, üst kat, batı revakının onarım öncesindeki görünüşü
(İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

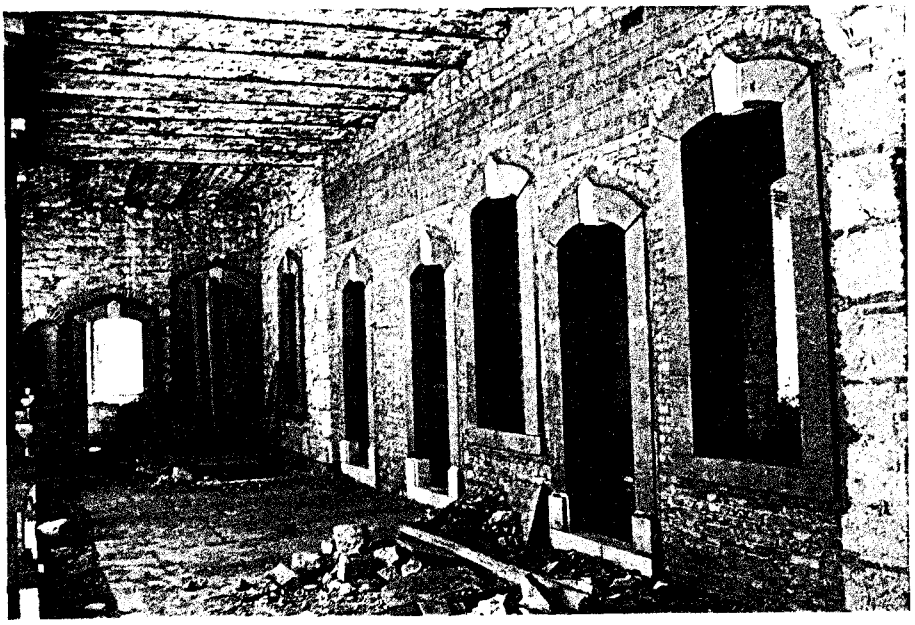

Res.155- Uşak-Paşa Hanı, üst kat, batı revakının onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.156- Uşak-Paşa Hanı,üst kat,batı revakının görünüşü.

Res.157- Uşak-Halitoğlu Hanı, genel görünüşü.

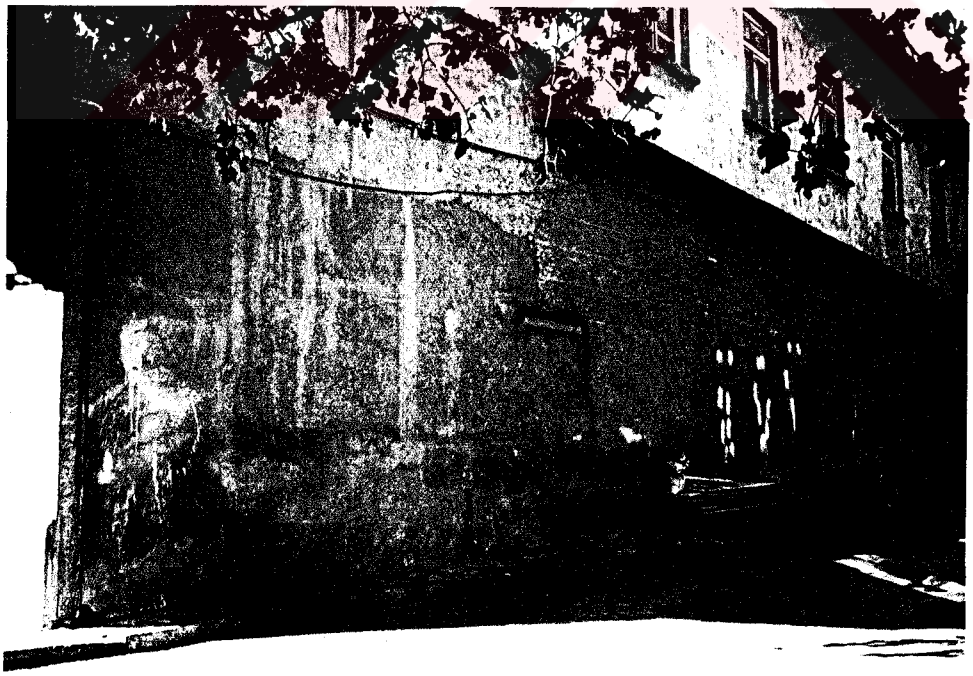

Res.158- Uşak-Halitoğlu Hanı, doğu cephesinin görünüşü.

Res.159- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesinin görünüşü.

Res.160- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesinin kuzeyden görünüşü.

Res.161- Uşak-Halitoğlu Hanı,batı cephesinin güneyden görünüşü.

Res.162- Uşak-Halitoğlu Hanı, güney cephesinin görünüşü.

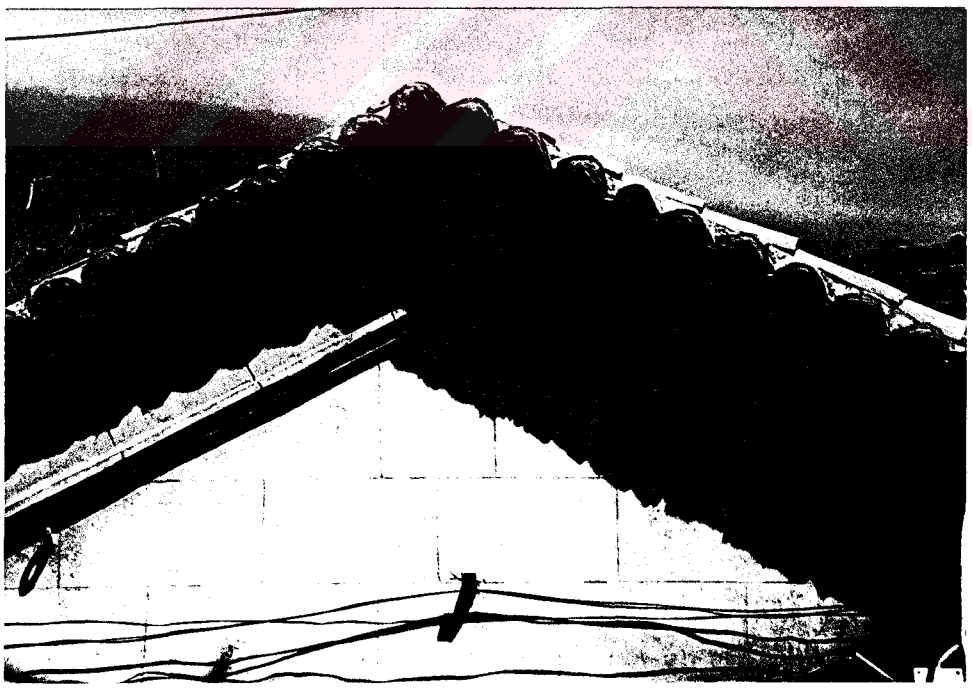

Res.163- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesindeki dükkanların alınlıkları.

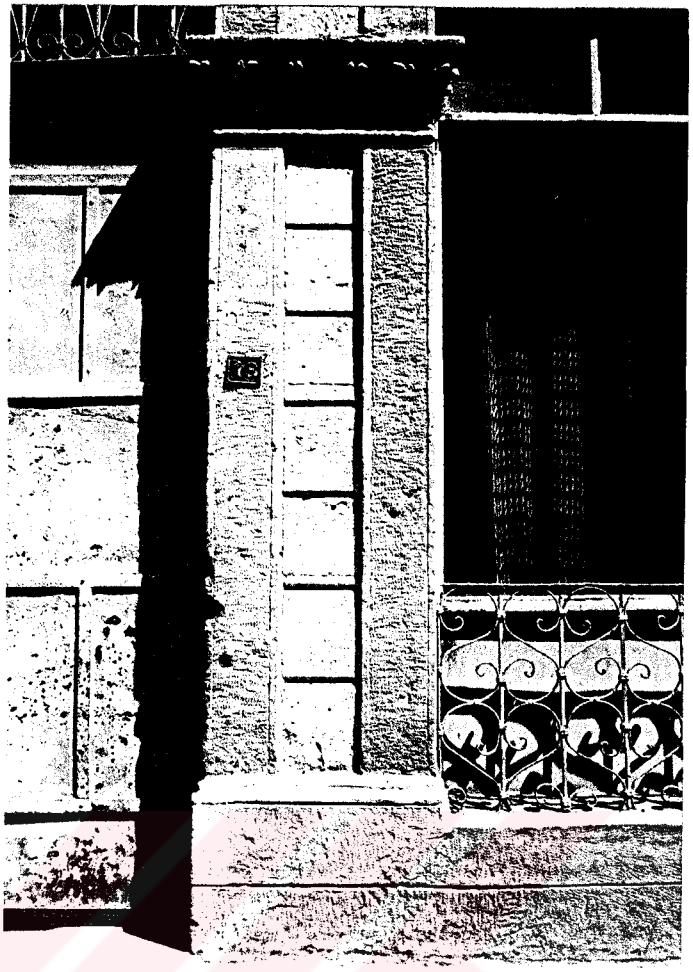

Res.164- Uşak-Halitoğlu Hanı, giriş kapısının sağında yer alan plastr.

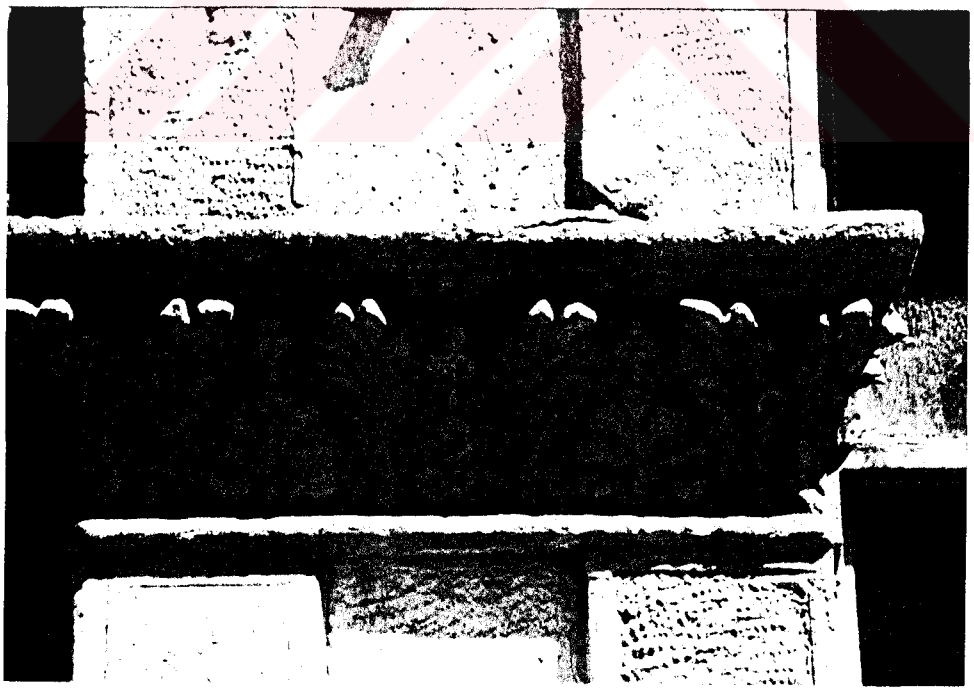

Res.165-Uşak-Halitoğlu Hanı,giriş kapısının sağındaki plasr başlığı.

Res.166- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesindeki dükkan ara duvarları üzerindeki plastr başlıklarından biri.

Res.167- Uşak-Halitoğlu Hanı, güney cephesindeki süsleme şeridi.

Res.168- Uşak-Halitoğlu Hanı, güney batı köşesindeki plastr .

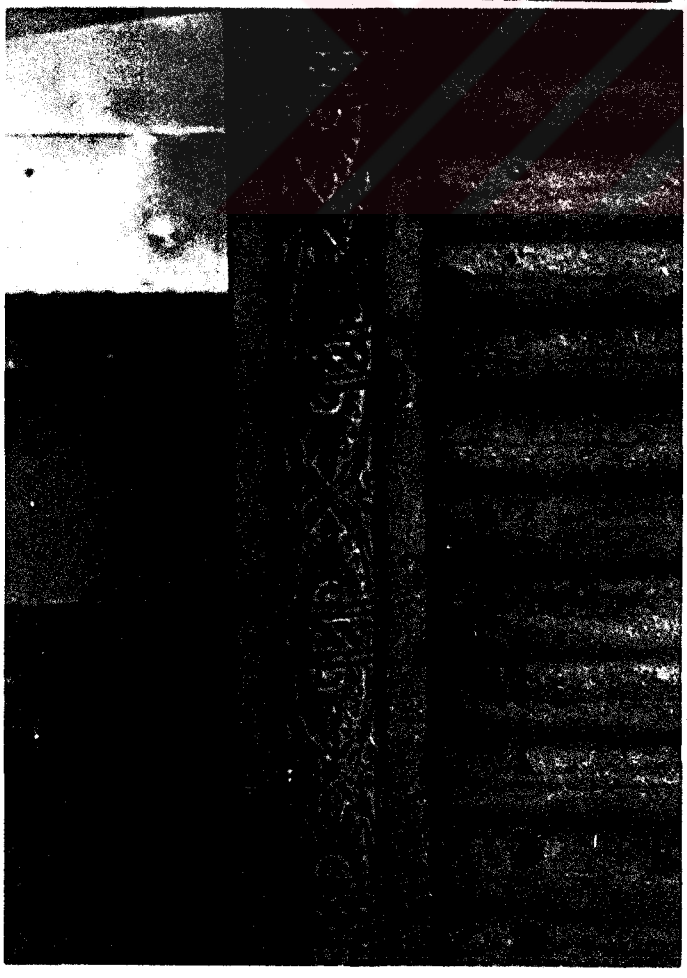

Res.169- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesindeki dükkan kepenk demiri.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

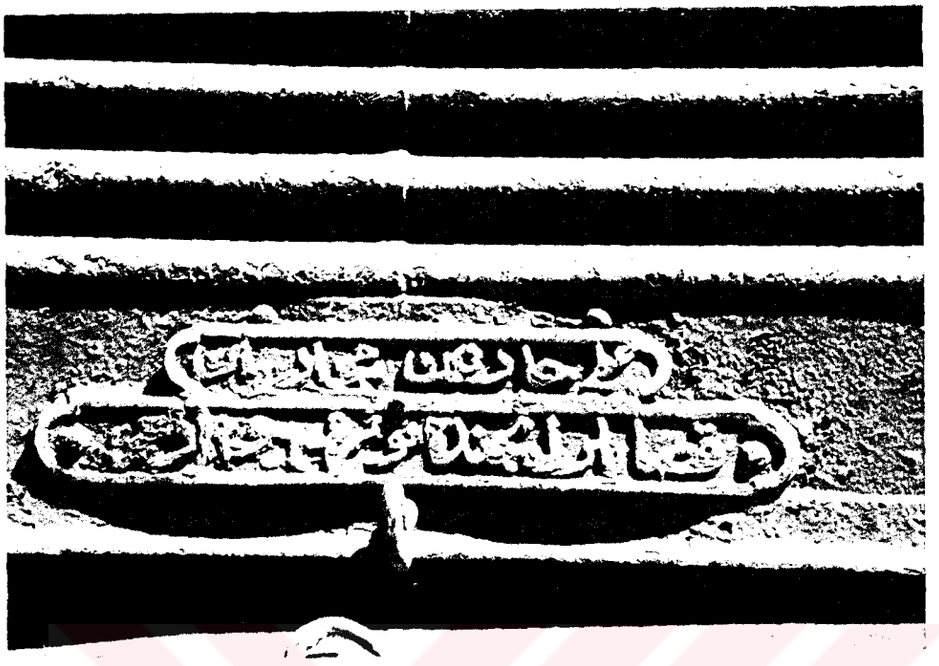

Res.170- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesi dükkan kepenkleri üzerindeki Osmanlıca adres yazısı.

Res.171- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesi dükkan kepenkleri üzerindeki Fransızca adres yazısı.

Res.172- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesi dükkan kepenkleri üzerindeki Ermenice adres yazısı.

Res.173- Uşak-Halitoğlu Hanı, batı cephesindeki üçgen alınlıklı dükkanlar (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden)

Res.174- Uşak-Halitoğlu Hanı, giriş kapısı.

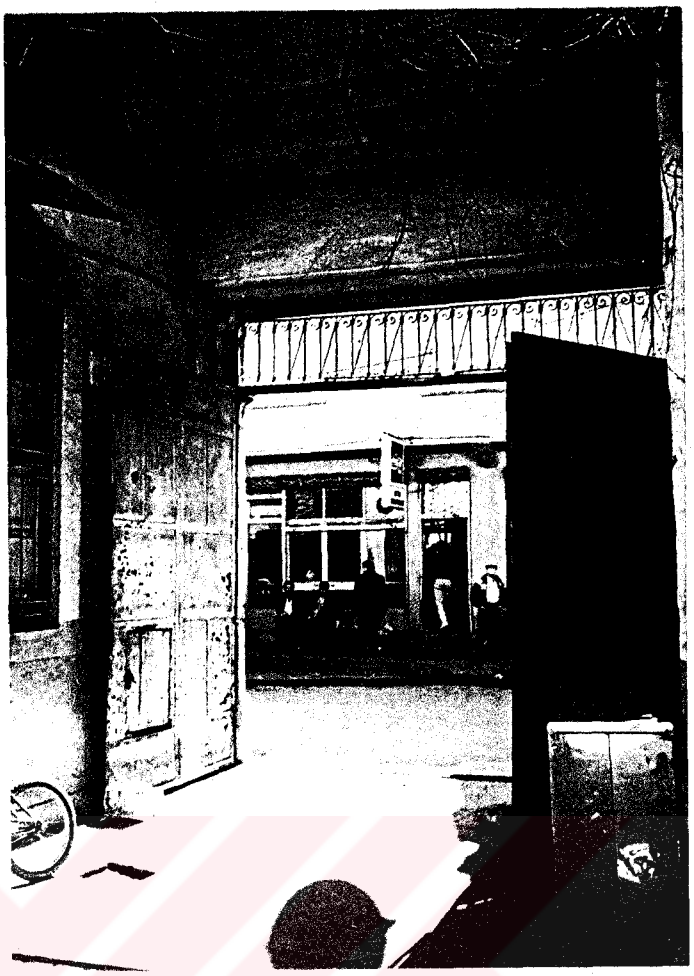

Res.175- Uşak-Halitoğlu Hanı, avludan giriş mekanının görünüşü.

Res.176- Uşak-Halitoğlu Hanı,avlunun güney kanadının görünüşü.

Res.177- Uşak-Halitoğlu Hanı, avlunun doğu kanadının görünüşü.

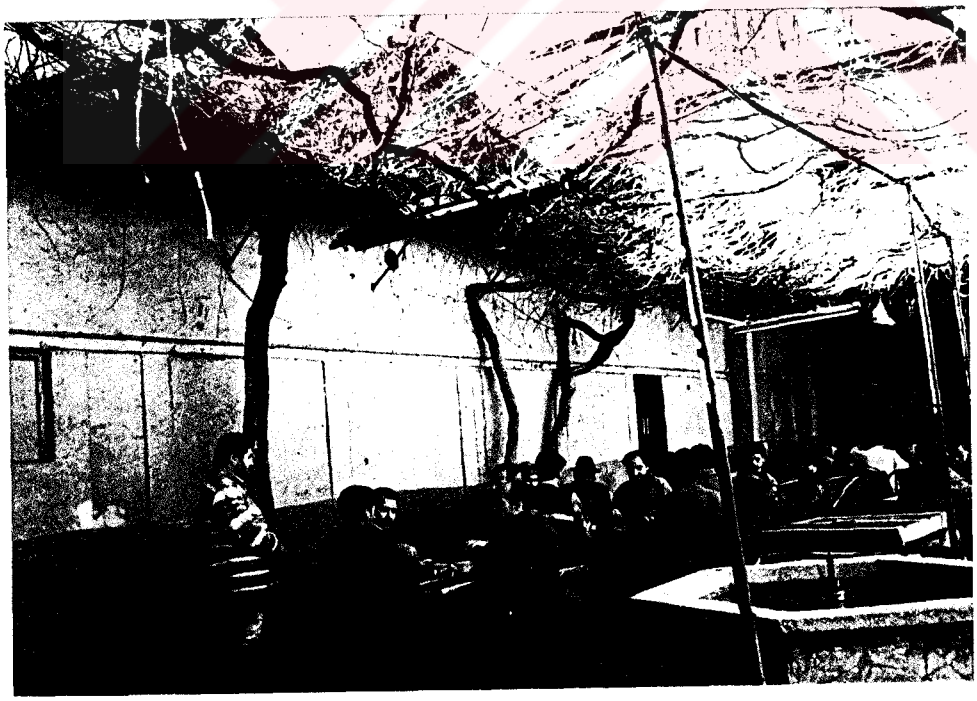

Res.178- Uşak-Halitoğlu Hanı, avlunun batı kanadının görünüşü.

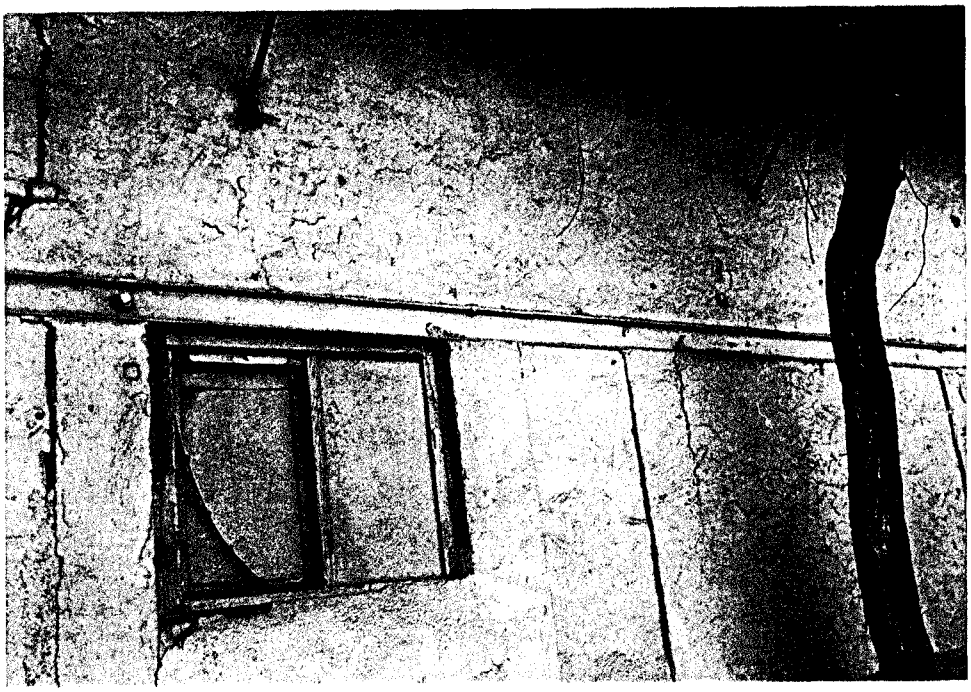

Res.179- Uşak-Halitoğlu Hanı, avlunun batı kanadındaki kapatılan pencere açıklığı izleri.

Res.180- Uşak-Halitoğlu Hanı, avlunun kuzey kanadının görünüşü.

Res.181- Uşak-Halitoğlu Hanı, üst kat, doğu köridorunun içten görünüşü.

Res.182- Uşak-Halitoğlu Hanı, üst kat, kuzey koridorunun içten görünüşü.

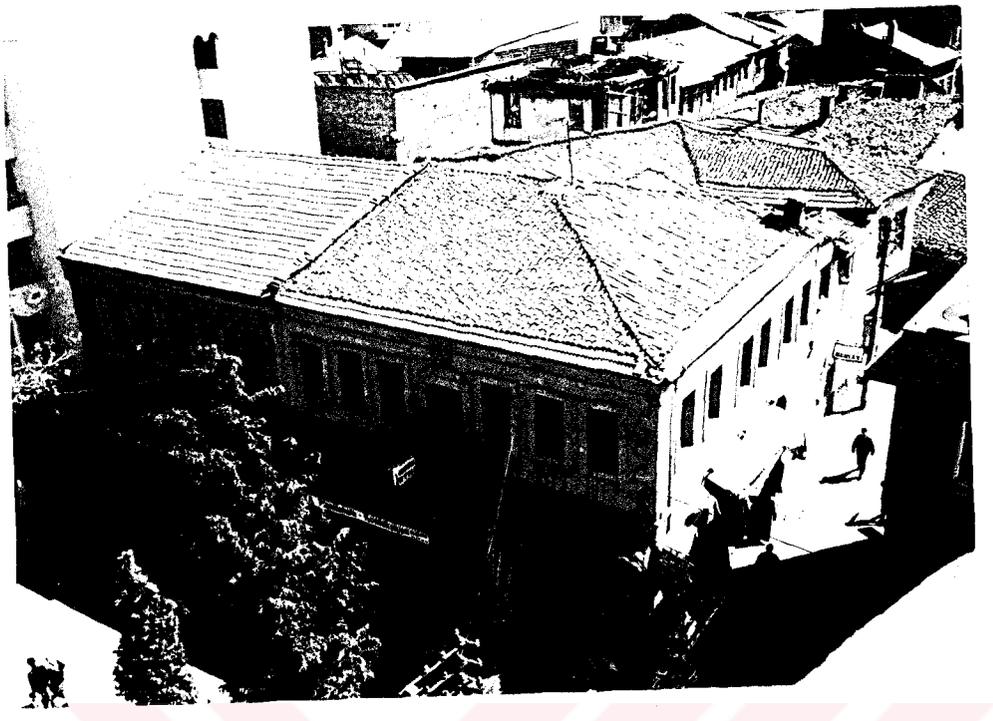

Res.183- Uşak-Deve Hanı, genel görünüşü.

Res.184- Uşak-Deve Hanı, kuzey ve batı cephelerinin görünüşü.

Res.185- Uşak-Deve Hanı, batı cephesi ve hanın güneyine bitişik iki katlı yapının görünüşü.

Res.186-Uşak-Deve Hanı, avlu girişi (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden)

Res.187-Uşak-Deve Hanı, batı cephesinin görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden).

Res.188-Uşak-Deve Hanı, kuzey cephesinin görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden).

Res.189-Uşak-Deve Hanı, kuzey cephesi bitişiğindeki yeni yapının görünüşü.

Res.190-Uşak-Deve Hanı, kuzey ve batı cephelerinin üst kat görünüşü.

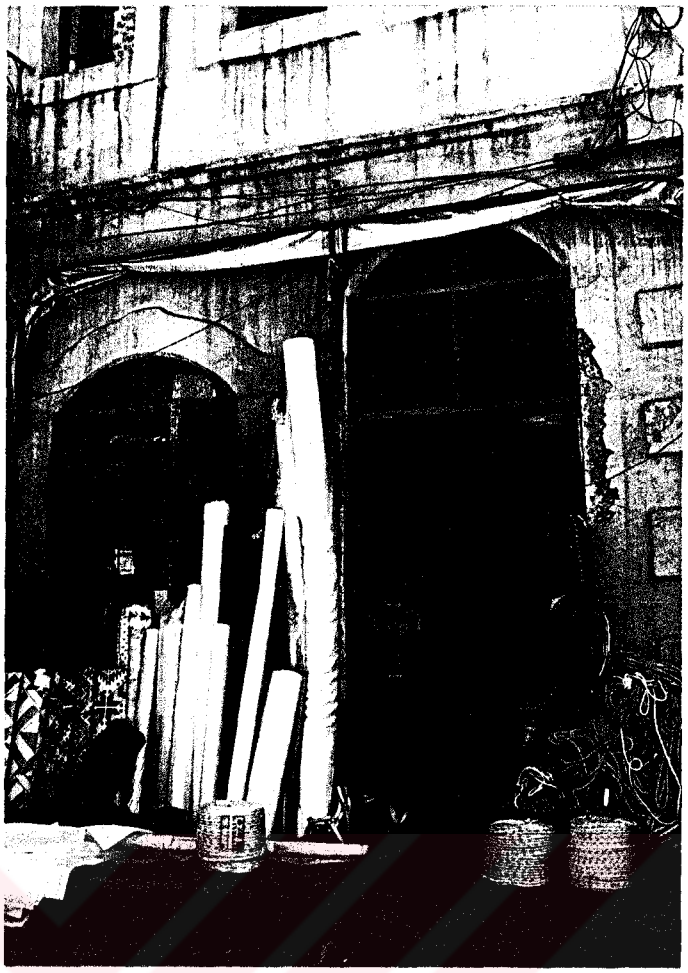

Res.191-Uşak-Deve Hanı, kuzey batı köşedeki dükkan açıklıklarının görünüşü.

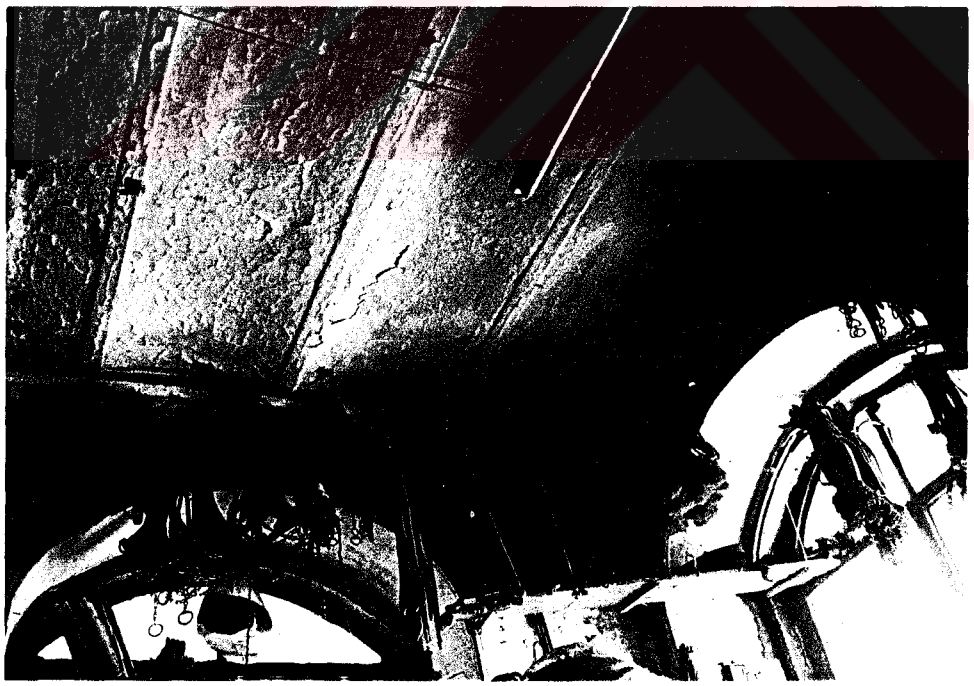

Res.192-Uşak-Deve Hanı, kuzey batı köşedeki dükkan açıklıklarının içten görünüşü ve üst örtüsü.

Res.193-Uşak-Deve Hanı, kuzey batı köşedeki dükkanın kuzeydeki pencere açıklığının içten görünüşü.

Res.194-Uşak-Deve Hanı, üst kat, kuzey cephe ortasında yer alan balkon.

Res.195-Uşak-Deve Hanı, alt kat,kuzey doğudaki dükkanın üst örtüsü.

Res.196-Uşak-Deve Hanı, üst kat mekanının içten görünüşü.

Res.197-Uşak-Pekmez Hanı,güneydoğu cephesi görünüşü (Osman Boluca' dan).

Res.198-Uşak-Pekmez Hanı, güney cephesinden görünüş (Osman Boluca' dan).

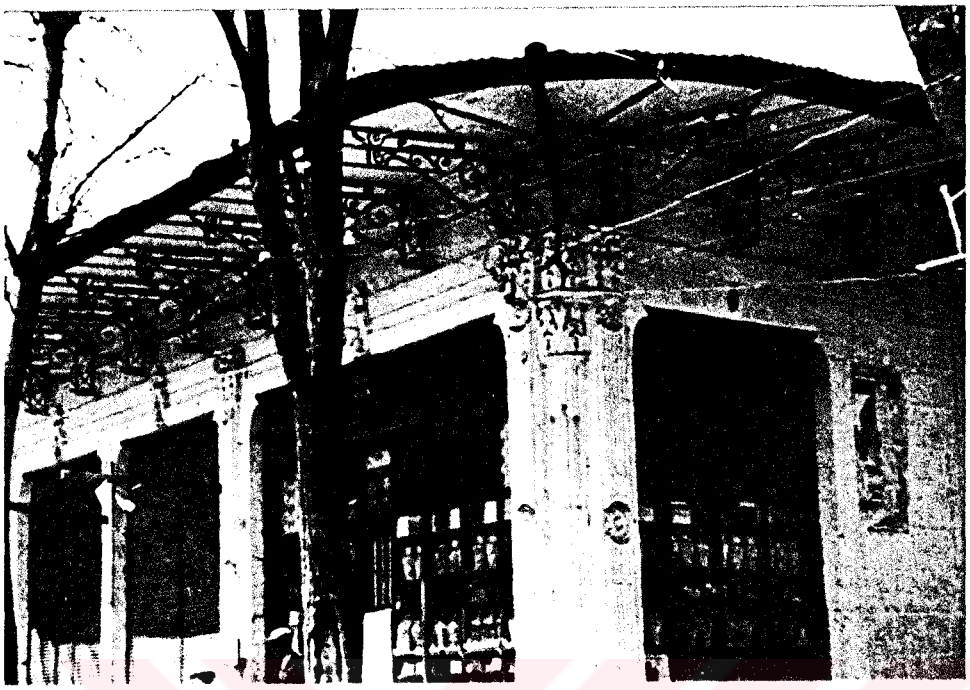

Res.199-Uşak-Pekmez Hanı,güneydoğu köşesindeki dükkan(Osman Boluca' dan).

Res.200- Uşak-Bedesten, genel görünüş.

Res.201- Uşak-Bedesten, doğu cephesi ve üst örtüsünün görünüşü.

Res.202- Uşak-Bedesten,kuzey cephesinin onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

Res.203- Uşak-Bedesten, kuzey cephesinin görünüşü.

Res.204- Uşak-Bedesten, kuzey cephesindeki plastr ve plastr başlıkları.

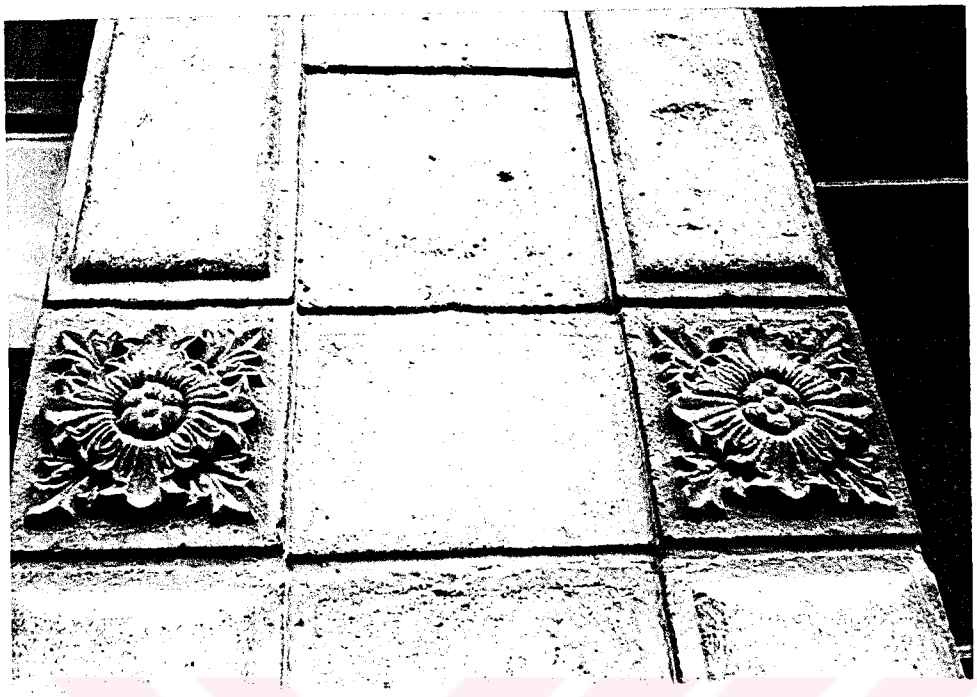

Res.205-Uşak-Bedesten,kuzey cephesi plastrları üzerindeki çiçek şekilli süsleme.

Res.206- Uşak-Bedesten, kuzey cephesi üst katındaki balkon.

Res.207- Uşak-Bedesten, kuzey cephesindeki balkon konsolları.

Res.208- Uşak-Bedesten, güney cephesinin görünüşü.

Res.209- Uşak-Bedesten, güney cephesinin onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden).

Res.210- Uşak-Bedesten, alt kat,ortada yer alan koridorun içten görünüşü.

Res.211- Uşak-Bedesten, alt kat,orta koridora açılan dükkan ara duvarlarındaki plastrlar.

Res.212- Uşak-Bedesten, alt kat,orta koridor üst örtüsündeki açıklık.

Res.213- Uşak-Bedesten,alt kat, orta koridor üst örtüsü.

Res.214-Uşak-Bedesten,üst kata çıkış merdiveni.

Res.215- Uşak-Bedesten, üst kat,koridorun içten görünüşü.

Res.216- Uşak-Bedesten,üst kat koridorunun onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

Res.217- Uşak-Bedesten, üst kat, koridorun güneyden görünüşü.

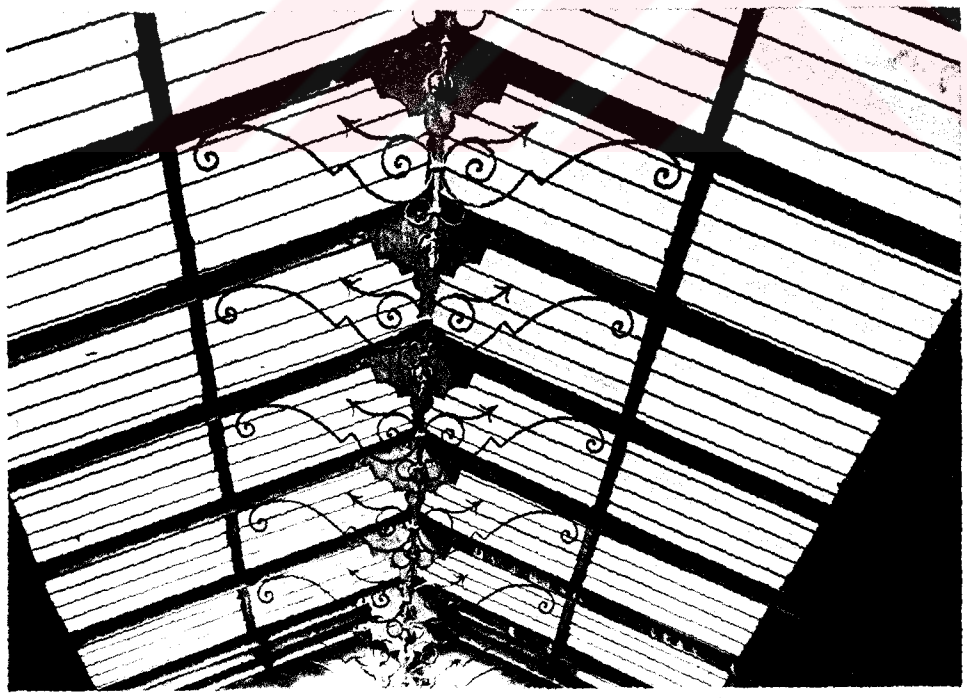

Res.218- Uşak-Bedesten, üst kat,koridorun üst örtüsü.

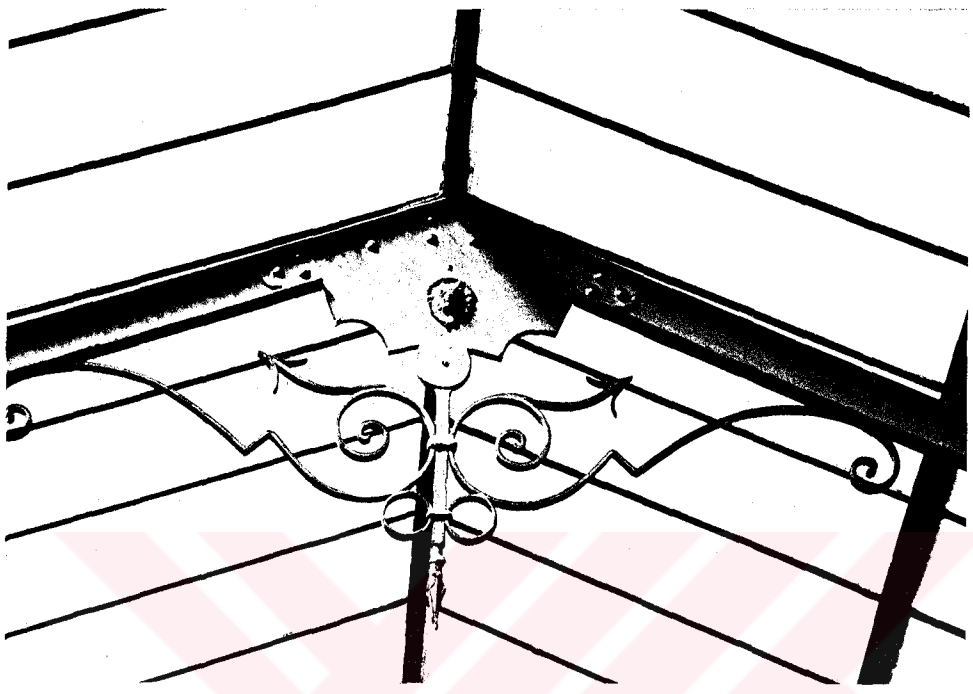

Res.219- Uşak-Bedesten, üst kat,koridorun üst örtüsündeki demir konstrüksiyon.

Res.220- Uşak-Bedesten, üst kat,dükkan açıklıkları üzerindeki demir putrel hatılların görünüşü.

Res.221- Uşak-Bedesten, üst kat,dükkan açıklıkları üzerindeki demir putrel bağlantıları.

Res.222- Uşak-Bedesten, üst kat,koridorun kuzeyden görünüşü.

Res.223-Uşak-Bedesten, üst kat,koridorunun kuzey yönünden, onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

Res.224-Uşak-Bedesten, batı cephesinin kuzeyden görünüşü görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

Res.225-Uşak-Arasta, 214 ve 211 adalar ve çevresinin görünüşü.

Res.226-Uşak-Arasta, 214 adanın genel görünüşü.

Res.227-Uşak-Arasta, 214 adanın güney doğu köşesinin onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

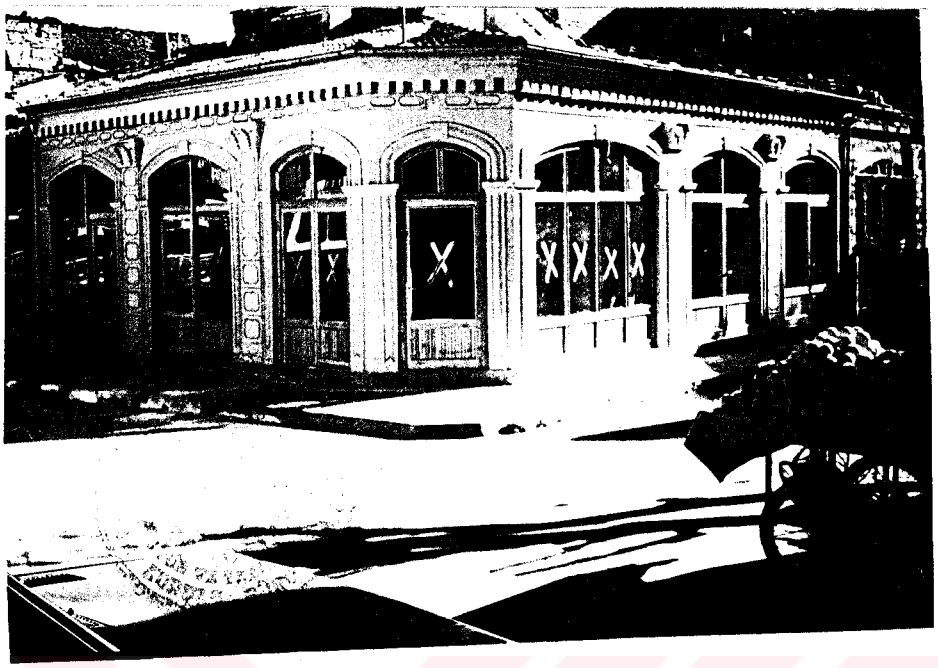

Res.228-Uşak-Arasta, 214 adanın kuzey batı köşesinin onarım esnasındaki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

Res.229-Uşak-Arasta, 214 adanın güney cephesinin görünüşü.

Res.230-Uşak-Arasta, 214 adanın kuzey cephesinin görünüşü .

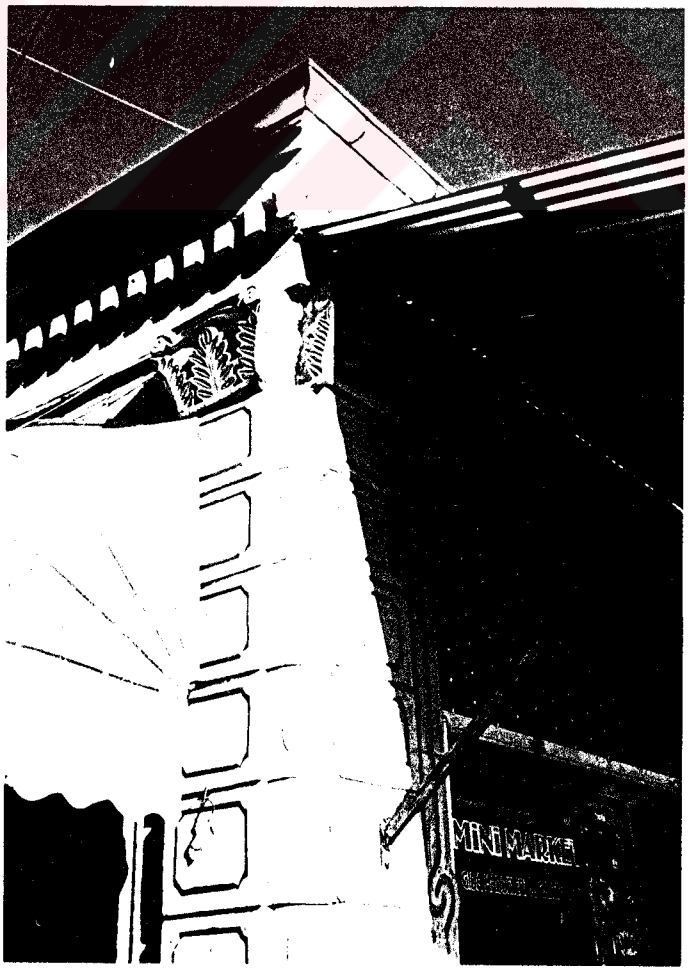

Res.231-Uşak-Arasta, 214 adanın güney doğu köşesindeki plastr.

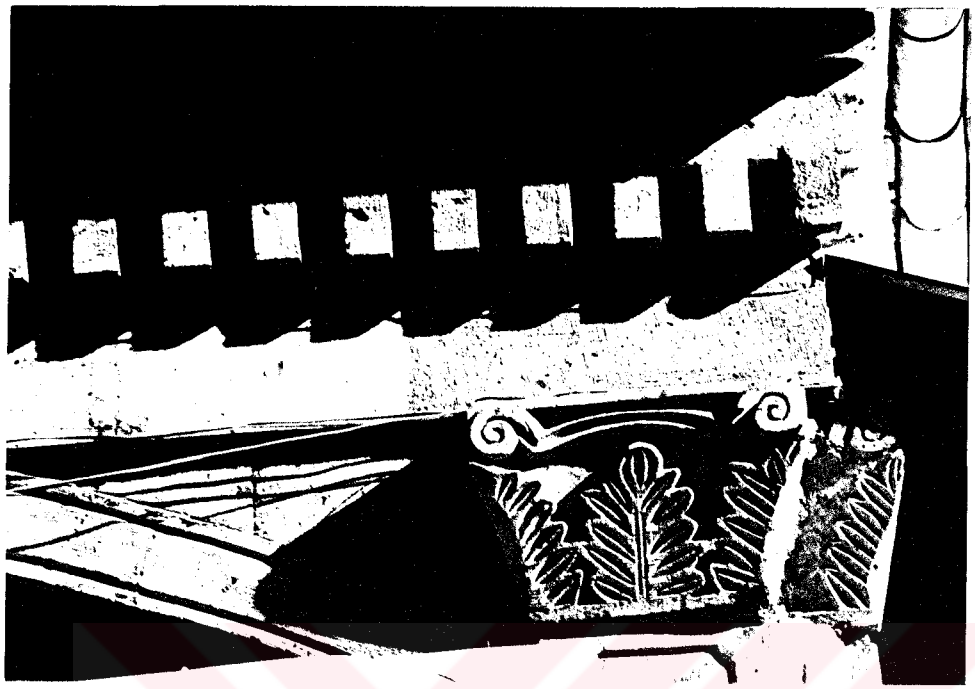

Res.232-Uşak-Arasta, 214 adanın güney doğu köşesindeki plastr başlığı.

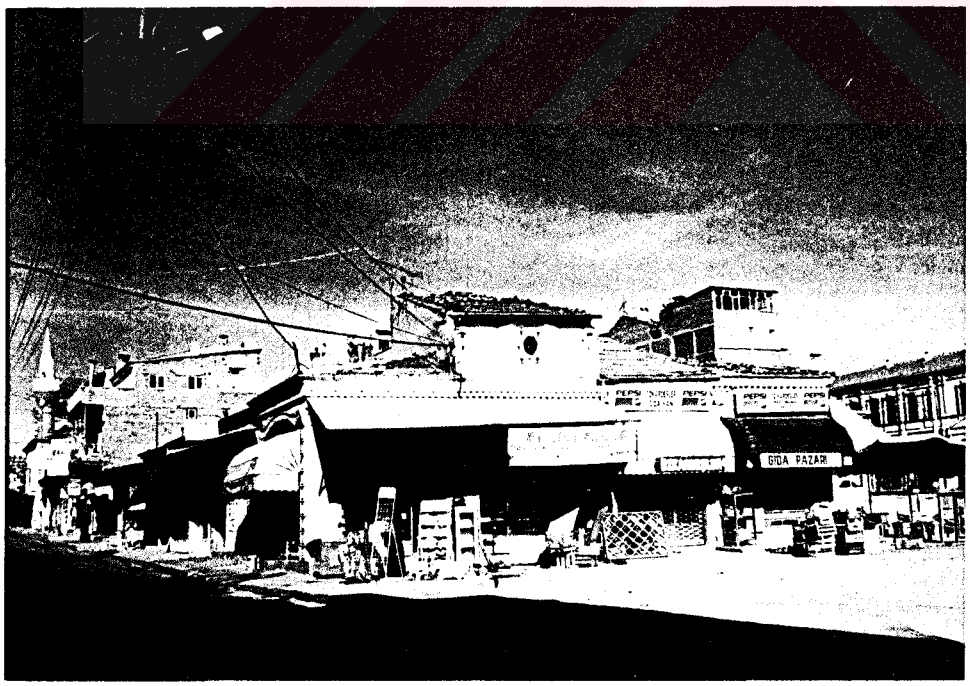

Res.233-Uşak-Arasta, 214 adanın doğu cephesinden görünüş.

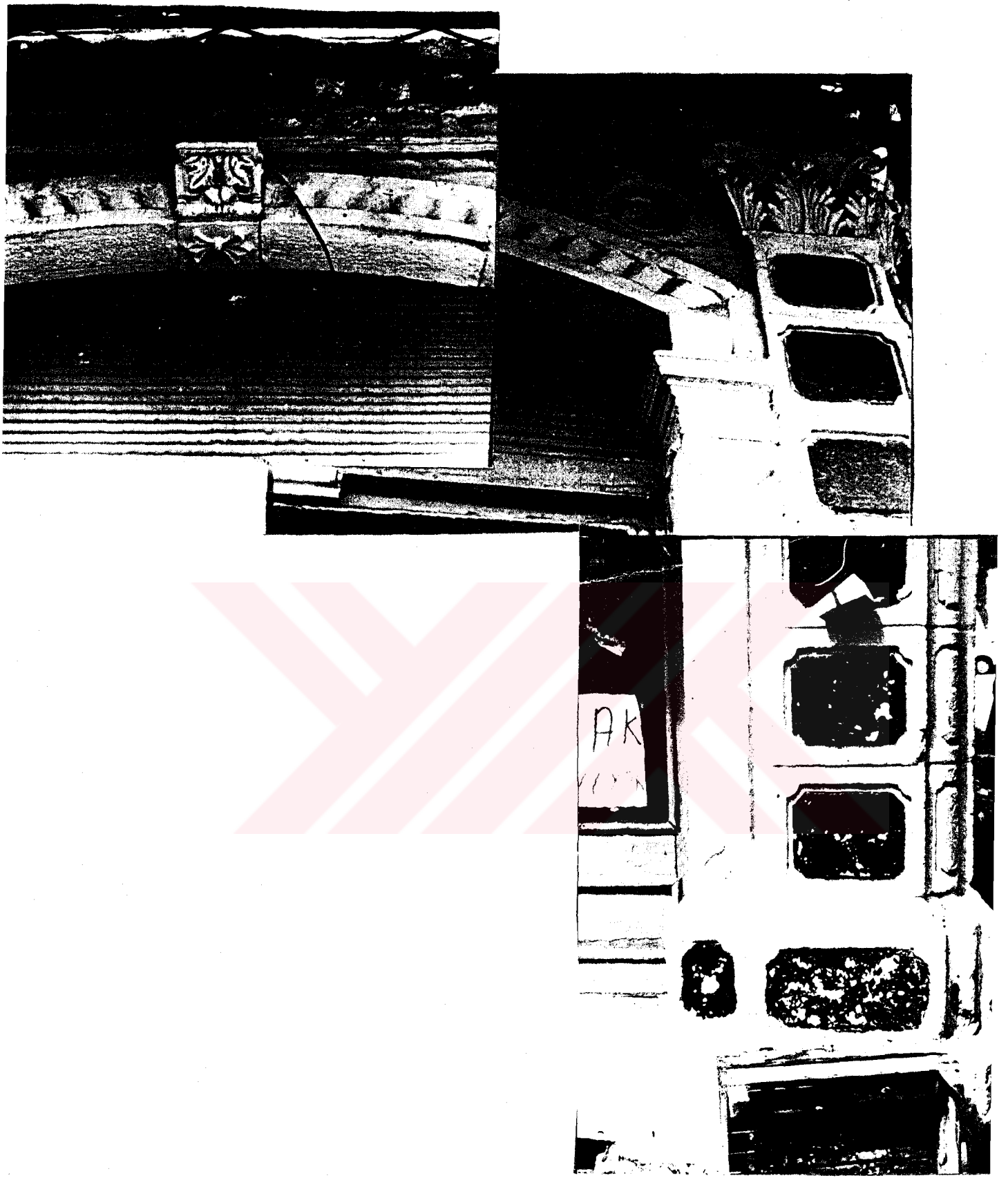

Res.234-Uşak-Arasta, 214 ada, 7 parseldeki dükkan cephesinin görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

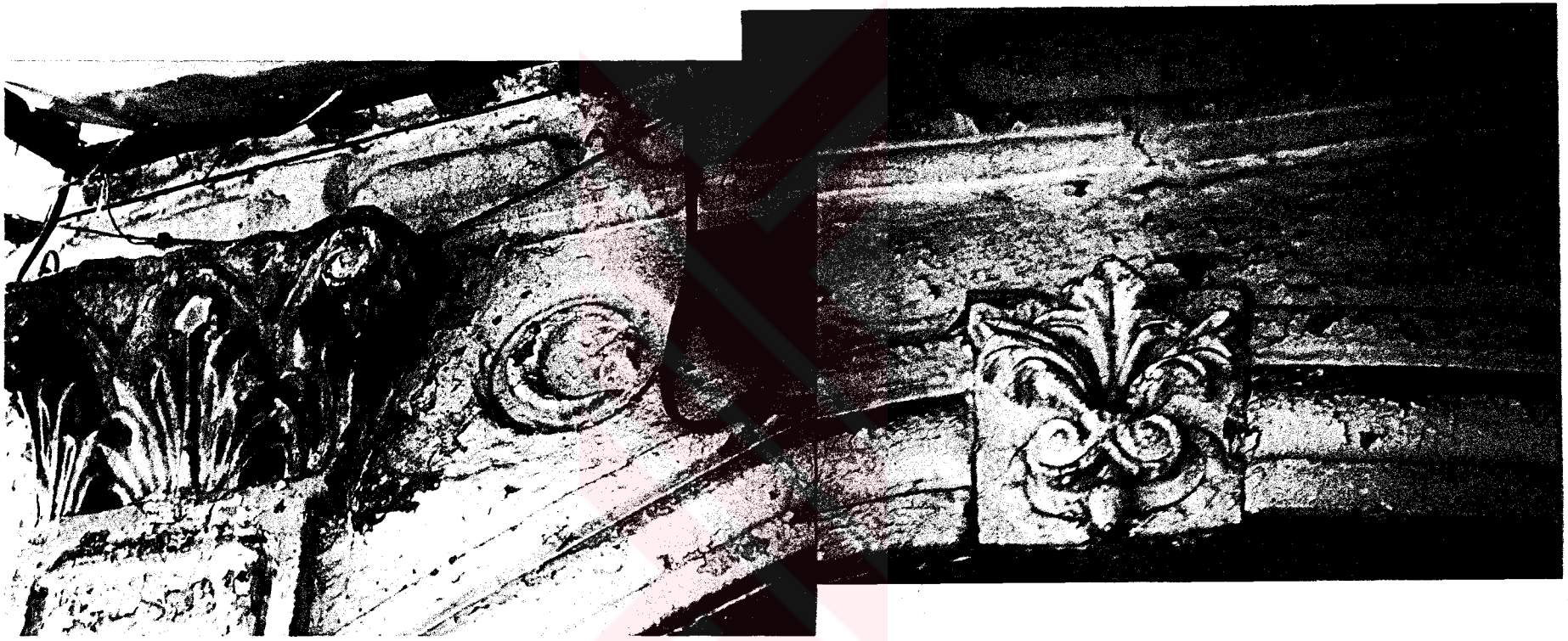

Res.235-Uşak-Arasta, 214 ada,7 parseldeki dükkanın kemer kilit taşı ve plastr başlığı.

Res.236-Uşak-Arasta, 214 ada , 7 parseldeki dükkanın plastr gövdesi ve yanında yer alan düğüm motifi.

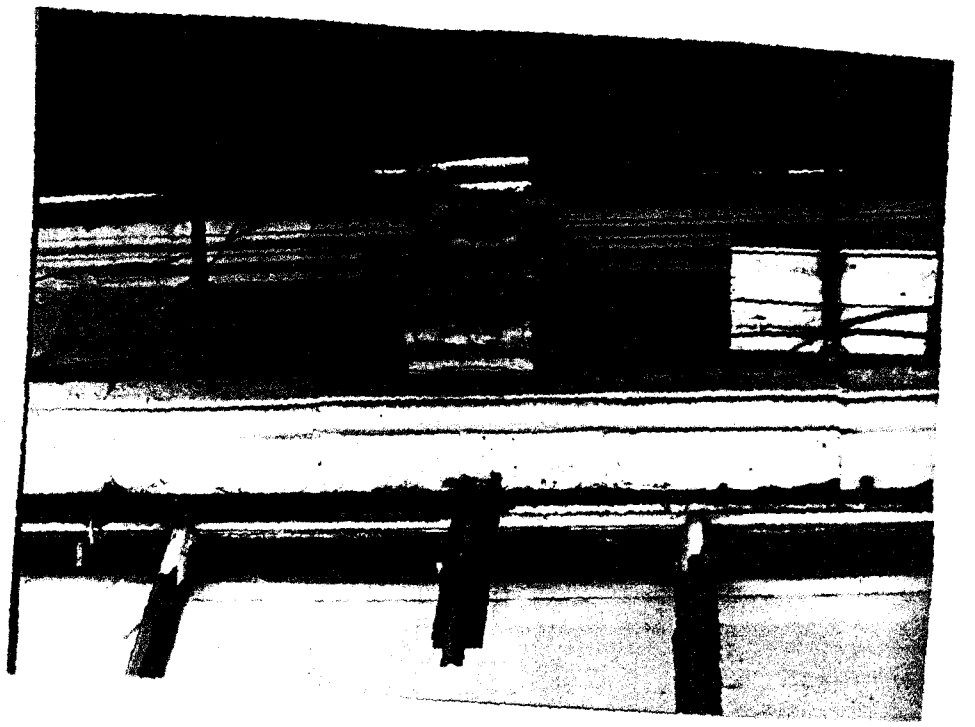

Res.237-Uşak-Arasta, 214 ada , 9 parseldeki dükkan açıklığı üzerindeki süsleme (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden).

Res.238-Uşak-Arasta, 214 ada , 9 parseldeki dükkana ait plastr (İzmir II Nolu K.T.V.K.K. Müdürlüğü arşivinden) .

Res.239-Uşak-Arasta, 214 ada , 9 parseldeki dükkana ait plastr altındaki süsleme (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden) .

Res.240-Uşak-Arasta, 214 ada , 8 ve 9 parseldeki dükkan cephelerinin görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden) .

Res.241-Uşak-Arasta, 214 ada , 8 parseldeki dükkana ait volta tonoz (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden) .

Res.242-Uşak-Arasta, 211 adanın genel görünüşü.

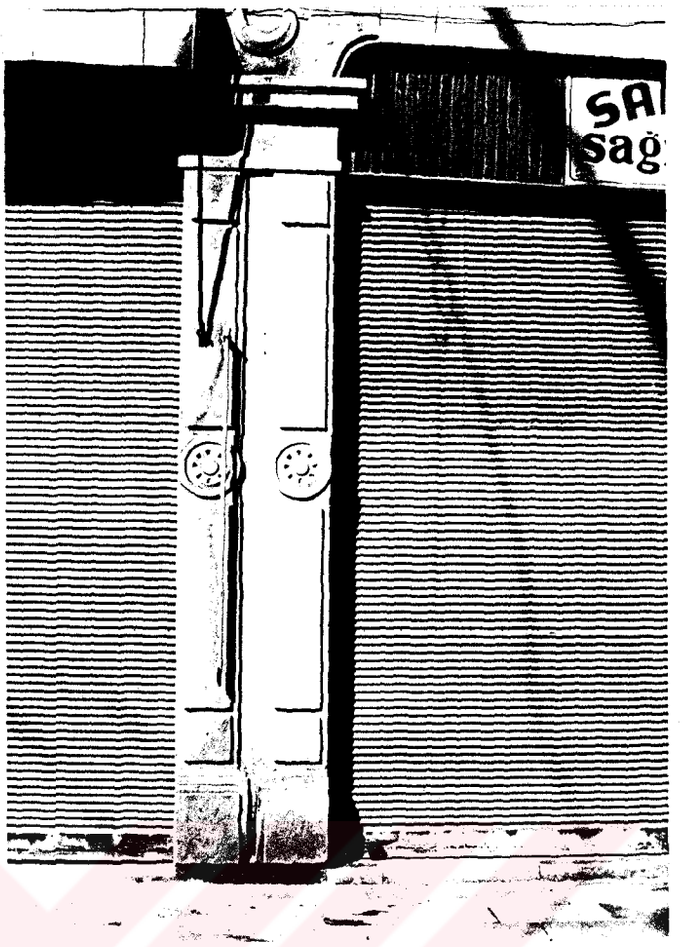

Res.243-Uşak-Arasta, 211 adanın doğu ve kuzey cephelerindeki dükkan ara duvarları üzerindeki plastrların görünüşü.

Res.244-Uşak-Arasta, 211 adanın kuzey doğu köşesindeki plastr gövdesinde bulunan madalyon motifi.

Res.245-Uşak-Arasta, 211 adanın kuzey batı köşesindeki dükkanın görünüşü.

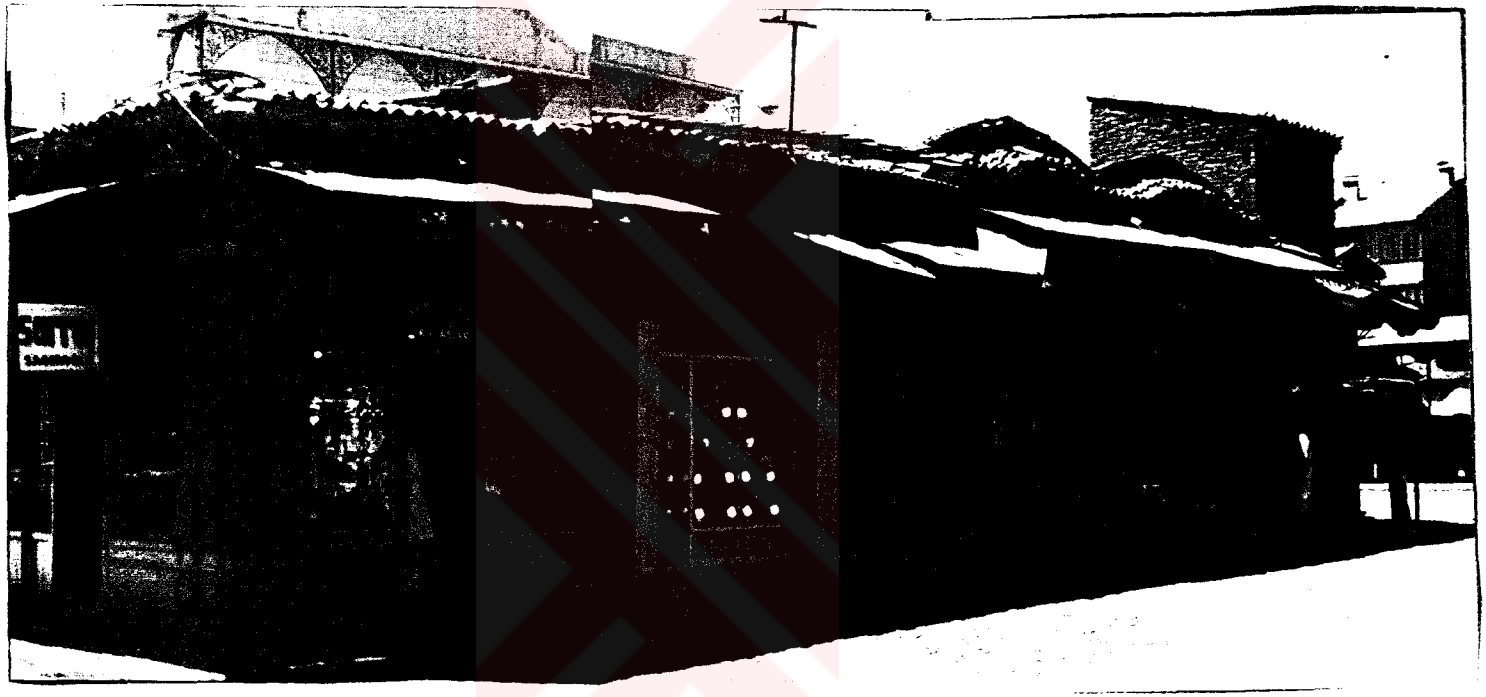

Res.246-Uşak-Arasta, 211 adanın kuzey cephesinin görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden) .

Res.247-Uşak-Arasta, 211 adanın doğu cephesinin görünüşü.

Res.248-Uşak-Arasta, 211 adanın güney cephesinin görünüşü

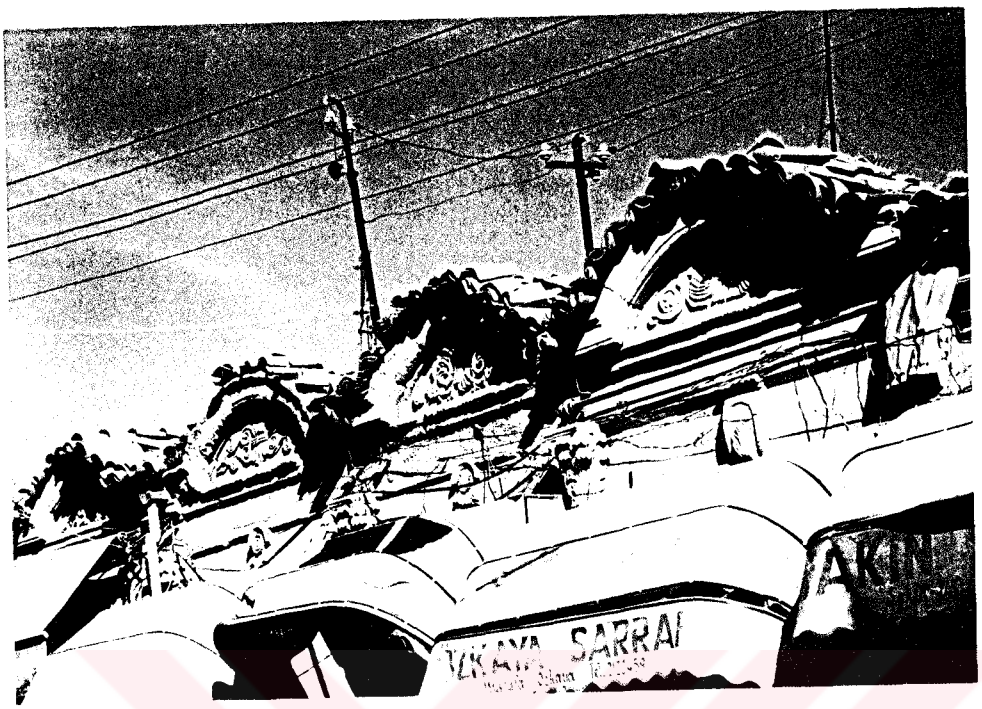

Res.249-Uşak-Arasta, 211 adanın güney cephesindeki dükkan alınlıkları.

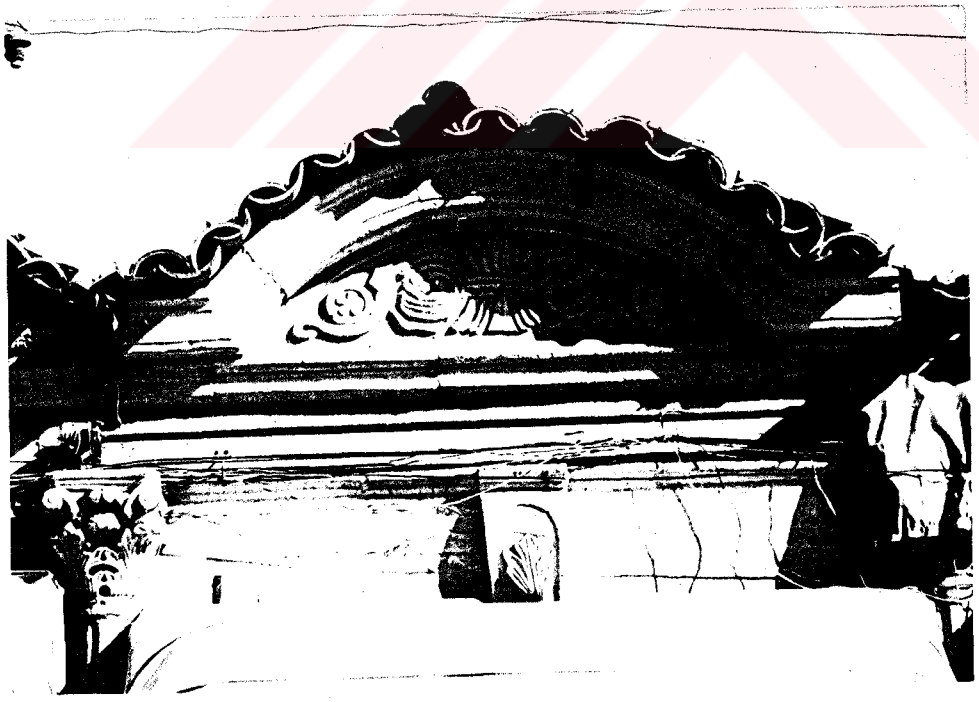

Res.250-Uşak-Arasta, 211 adanın güney cephesinin doğusundaki birici dükkanın yarım daire şekilli alınlığı.

Res.251-Uşak-Arasta, 211 adanın güney cephesinin doğusundaki ikinci dükkanın yarım daire şekilli alınlığı.

Res.252-Uşak-Arasta, 211 ada,14 parseldeki dükkanın alınlığı.

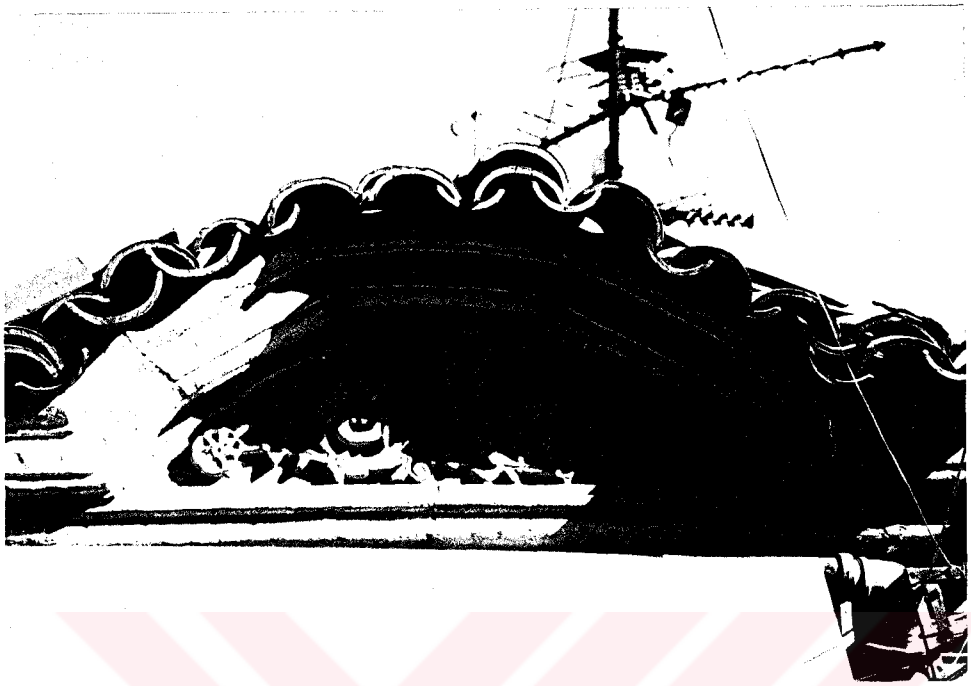

Res.253-Uşak-Arasta, 211 ada,15 parseldeki dükanın alınlığı.

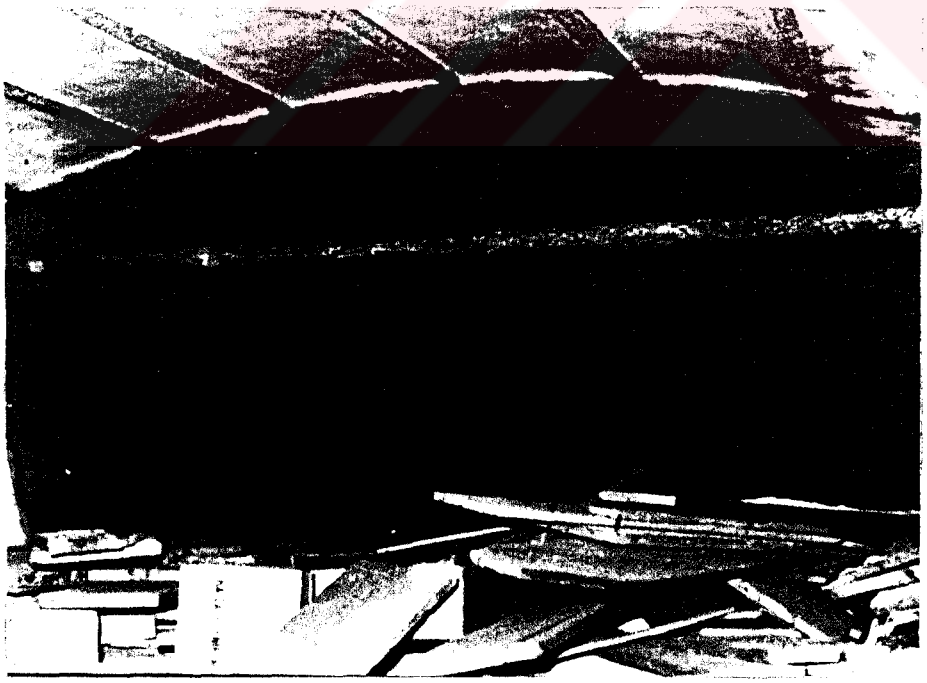

Res.254-Uşak-Arasta, 211 ada,15 parseldeki dükkanın basık volta tonozlu örtüsü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden) .

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Res.255-Uşak-Arasta, 211 adanın güney cephesininin onarım öncesindeki görünüşü (İzmir II Nolu K.T.V.K.K.Müdürlüğü arşivinden) .

Res.256-Uşak-Arasta, 211 adanın güney cephesininin doğudan görünüşü.

Res.257-Uşak-Arasta, 211 adanın batı cephesininin görünüşü

Res.258-Uşak-Arasta, 211 adanın batı cephesininin kuzeyden görünüşü

Res.259-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,batı cephesinin görünüşü.

Res.260-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,güney ve doğu cephesinin görünüşü.

Res.261-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,güney cephesindeki alt kat plastrları.

Res.262-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,güney cephesi alt kat plastr başlığı.

Res.263-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,güney cephesi üst kat görünüşü.

Res.264-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,doğu cephesinin görünüşü.

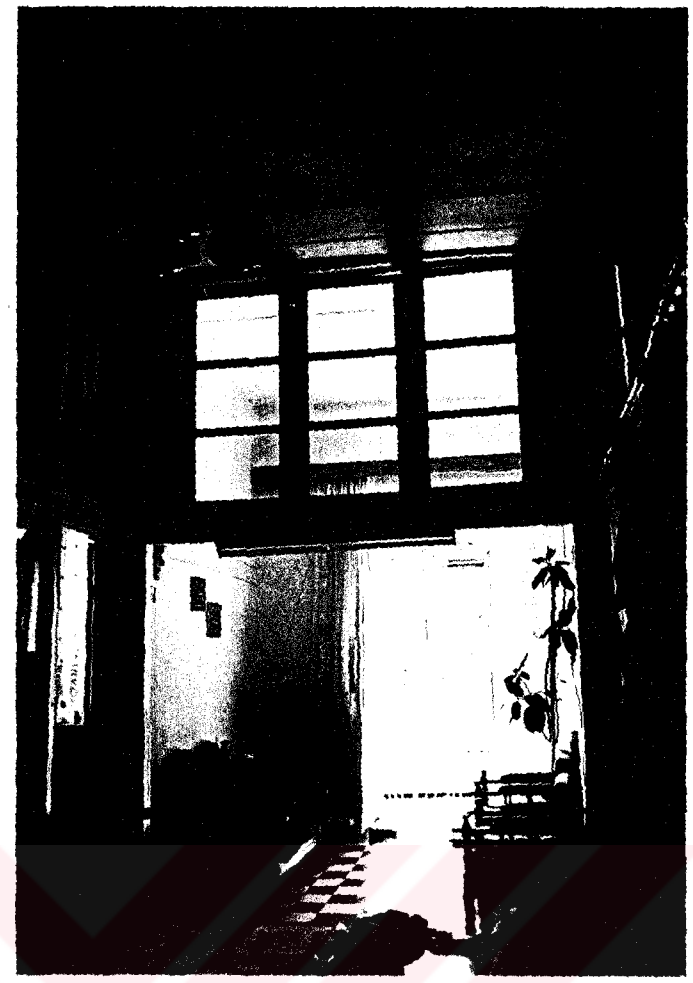

Res.265-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,üst kat, sofanın güneyden görünüşü.

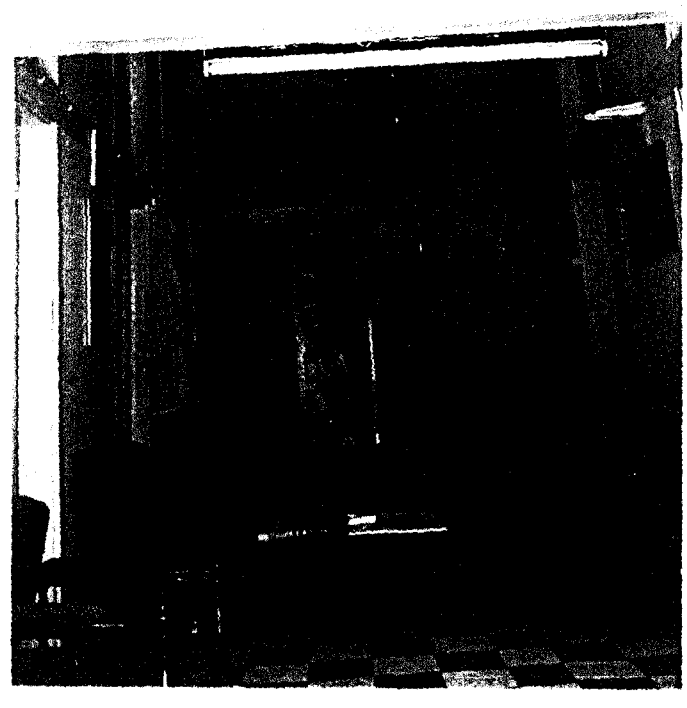

Res.266-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı, üst kat,sofanın kuzeyden görünüşü.

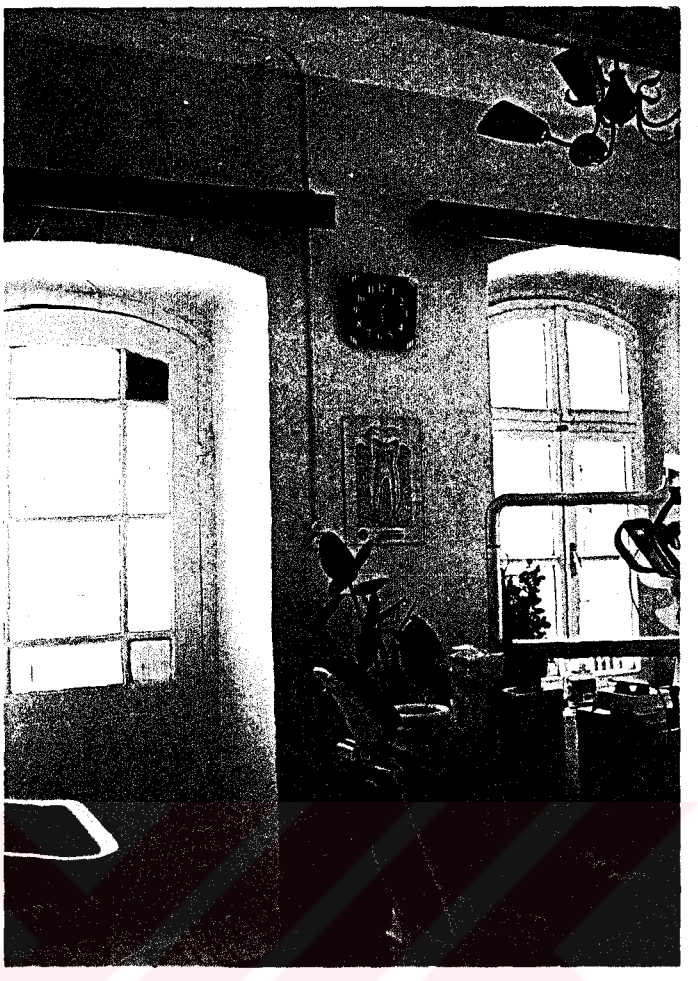

Res.267-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı, üst kat,kapı ve pencere açıklıklarının içten görünüşü.

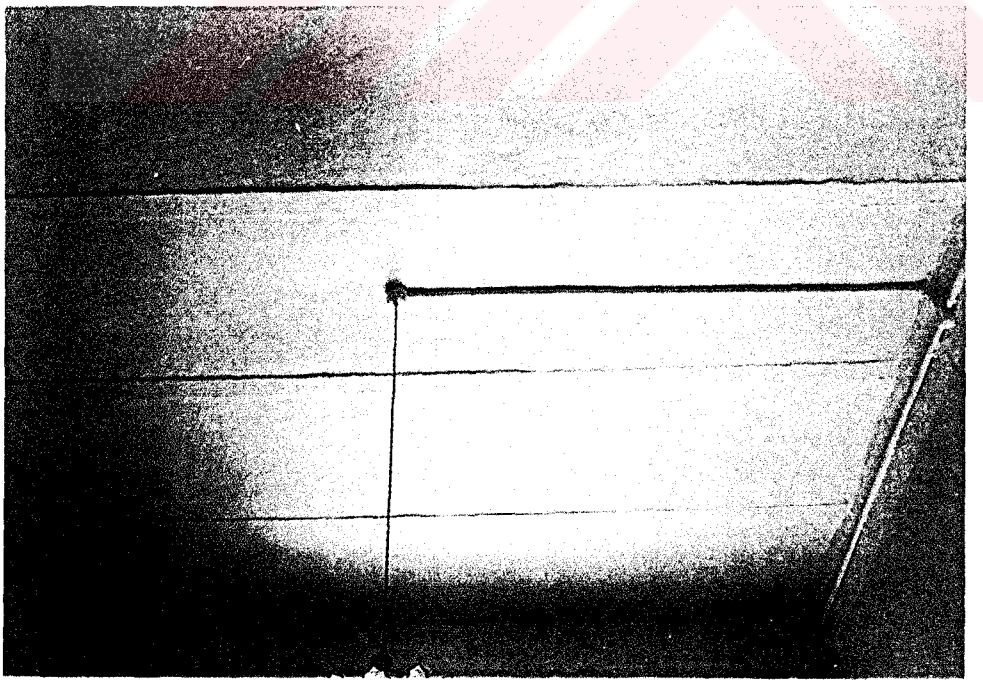

Res.268-Uşak-Mehmet Öncü Dükkanı,üst katın düz volta döşemeli üst örtüsü.

Res.269-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı, çevresi ile birlikte görünüşü.

Res.270-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı, güney cephesinin görünüşü.

Res.271-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı, güney ve doğu cephelerinin görünüşü.

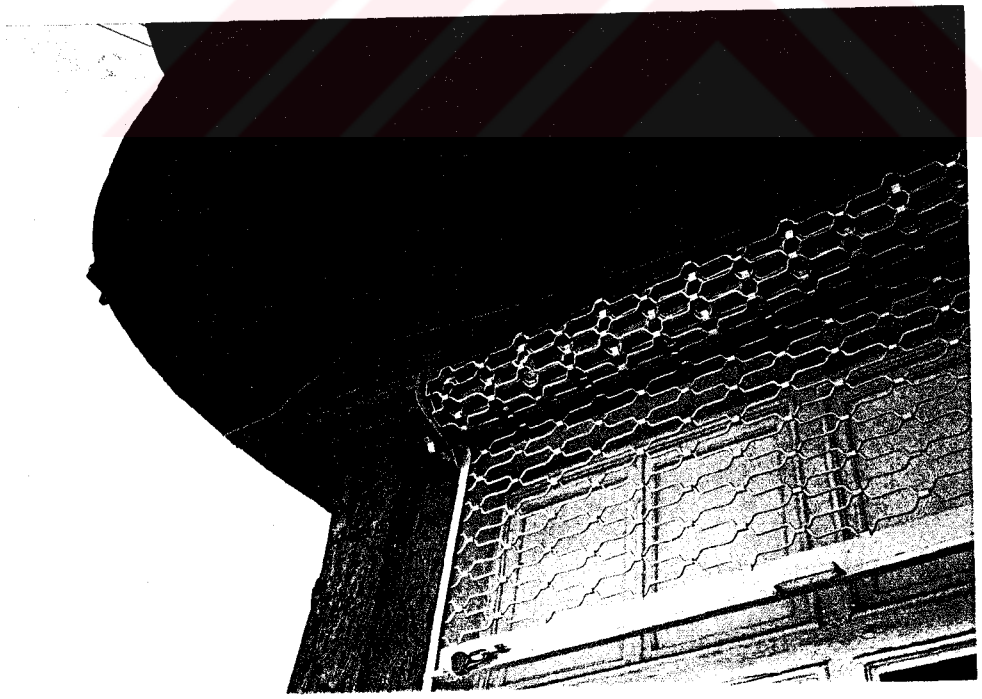

Res.272-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı, alt kat,plastr başlığı.

Res.273-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı, üst kat,tonoz örtü.

Res.274-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı,üst kat,balkon döşemesi.

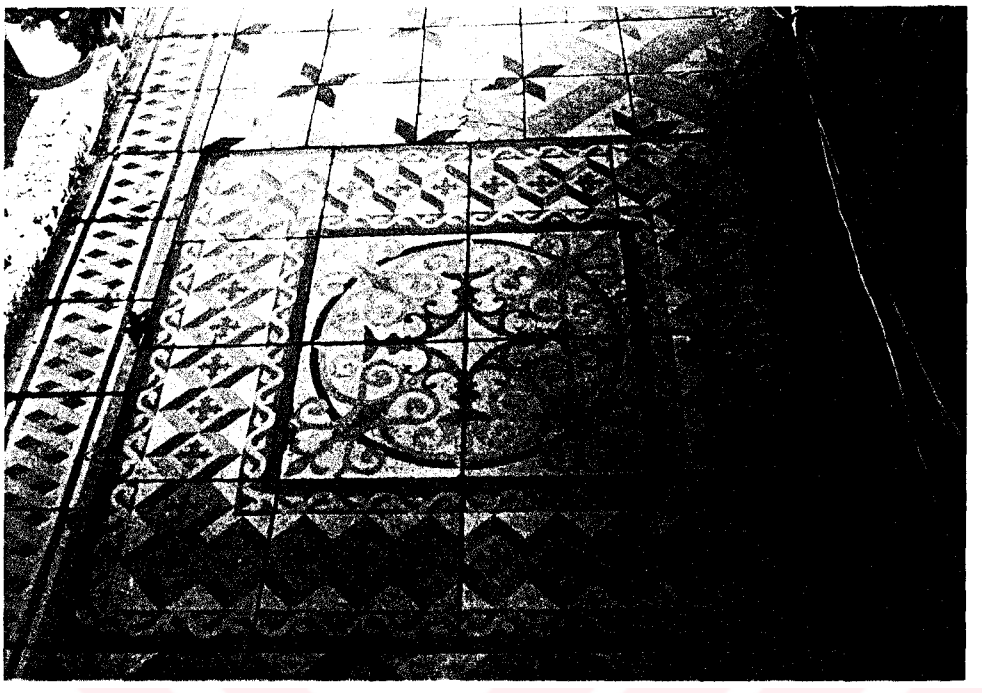

Res.275-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı,üst kat,balkon döşemesi panosu.

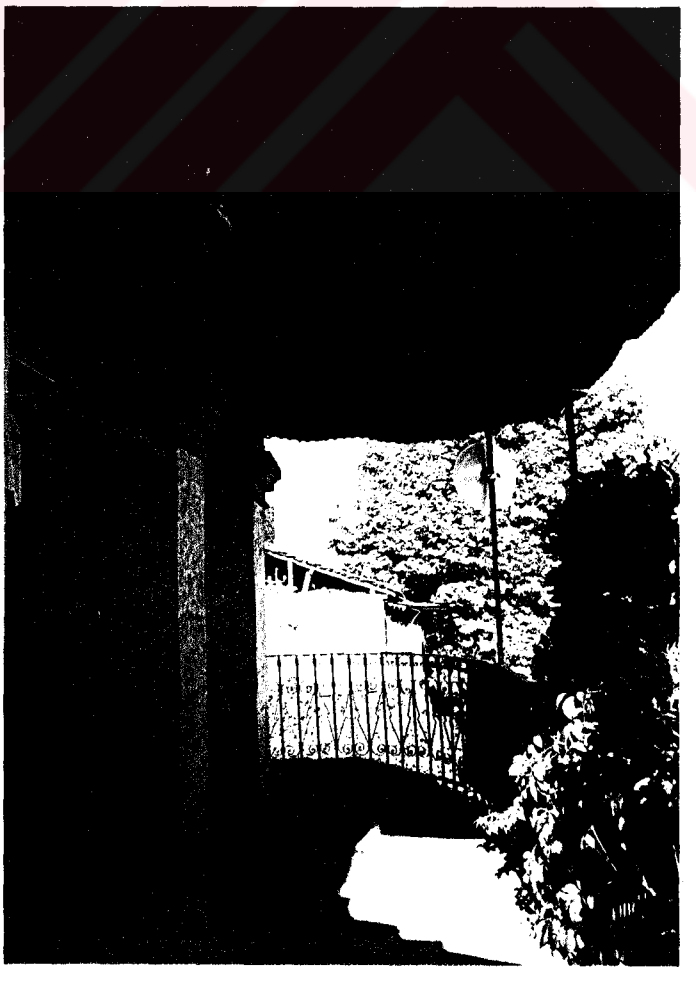

Res.276-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı, üst kat açıklıkları arasındaki plastrlar.

Res.277-Uşak-Hacı Mehmet Boz Dükkanı, üst kat açıklıkları.

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN	Merkezimizce Doldurulacaktır
Soyadı: **GÜRBOĞA** Adı: **FİLİZ**	Kayıt No:

TEZİN ADI
Türkçe: **UŞAK HANLARI VE TİCARET YAPILARI**

Yabancı Dil: **THE HANS OF UŞAK AND THE OLD BAAZAR.**

TEZİN TÜRÜ	Yüksek Lisans	Doktora	Docentlik	Tıpta Uzmanlık	Sanatta Yeterlilik
	X	☐	☐	☐	☐

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ:

Üniversite: **ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ**
Fakülte:
Enstitü: **SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
Diğer Kuruluşlar:
Tarih:

TEZ YAYINLANMIŞSA:
Yayınlayan:
Basım Yeri:
Basım Tarihi:
ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN:
Soyadı, Adı: **GÜNDOĞDU, HAMZA**
Ünvanı: **PROF.DR.**

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI: 330 Sayfa (toplam) 183 sayfa metin 277 resim

TEZİN KONUSU (KONULARI): Uşak İl Merkezinde yeralan Tarihi Türk Hanlarının ve ticaret yapılarının tanıtılması ve Türk Mimarisi içindeki yerlerinin saptanması.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:
1- Uşak
2- Mimari
3- Han
4- Bedesten
5- Arasta
6-Dükkan
Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız:

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstraıt ve thesaurus'ları kullanınız)
1- Uşak
2- Architecture
3- Baazar
4- Han
5-
Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız:

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum..... ☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir..... ☒
3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir..... ☐

Yazarın imzası F. Gürboğa

Tarih

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ